

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучасва
Українська асоціація з розвитку менеджменту та бізнес-освіти
Громадська організація
«Всеукраїнський конгрес вчених економістів-аграрників»
Східного регіону

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СТАЛОГО АГРОВИРОБНИЦТВА ТА СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ
В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції

20 травня 2021 р.

Харків – 2021

УДК 631.15:330.36+[316.42:330.34]:631.111

Редакційна колегія:

ПЕТРОВ В. М. – проректор з науково-педагогічної роботи, канд. екон. наук, професор університету, *головний редактор*;

ГУТОРОВ О. І. – завідувач кафедри менеджменту і адміністрування, д-р екон. наук, професор, *заступник головного редактора*;

ПАСЕМКО Г. П. – професор кафедри менеджменту і адміністрування, д-р наук з держ. упр., професор, *член редакційної колегії*;

КРАМАРЕНКО К. М. – доцент кафедри менеджменту і адміністрування, канд. екон. наук, доцент, *член редакційної колегії*;

ШАРКО І. О. – доцент кафедри менеджменту і адміністрування, канд. екон. наук, доцент, *член редакційної колегії*.

Теоретичні та практичні засади забезпечення сталого агровиробництва та соціально-економічного розвитку сільських територій в умовах інноваційної економіки : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 20 травня 2021 р. – Харків : ХНАУ, 2021. – 244 с.

Висвітлено результати наукових досліджень з актуальних проблем агровиробництва та соціально-економічного розвитку сільських територій і пошуку шляхів їх розв'язання за тематичними напрямками: «Гармонізація інноваційного розвитку підприємств аграрного сектора в умовах інституційних змін», «Сталий розвиток сільських територій України в умовах децентралізації влади», «Моделі формування та організації інноваційних систем управління в аграрному секторі економіки», «Управління інвестиційною привабливістю аграрної сфери», «Теоретичні, методологічні та практичні засади розвитку земельних відносин та чинники ефективного використання земельних ресурсів».

Для наукових, науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти, фахівців з менеджменту і публічного управління та адміністрування, представників органів влади, громадських діячів України, а також усіх, хто досліджує питання сталого агровиробництва та соціально-економічного розвитку сільських територій в умовах інноваційної економіки.

Матеріали конференції друкуються в авторській редакції. За зміст і достовірність матеріалів відповідають автори. Позиція редакції не завжди може збігатися з поглядами автора.

УДК 631.15:330.36+[316.42:330.34]:631.111

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

Голова організаційного комітету:

Петров Вадим Миколайович – проректор з науково-педагогічної роботи Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва, кандидат економічних наук, професор університету.

Заступники голови організаційного комітету:

Гуторов Олександр Іванович – завідувач кафедри менеджменту і адміністрування Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва, доктор економічних наук, професор;

Філімонов Юрій Леонідович – декан факультету менеджменту і економіки Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва, кандидат економічних наук, доцент.

Члени організаційного комітету:

Бухаріна Людмила Михайлівна – завідувач кафедри підприємництва, менеджменту організацій та логістики Запорізького національного університету, доктор економічних наук, професор;

Гуторова Олена Олександрівна – професор кафедри менеджменту і адміністрування Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва, кандидат економічних наук, професор університету;

Крамаренко Катерина Миколаївна – доцент кафедри менеджменту і адміністрування Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва, кандидат економічних наук, доцент;

Лозинська Тамара Миколаївна – завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Полтавської державної аграрної академії, доктор наук з державного управління, професор;

Михайлова Любов Іванівна – професор кафедри менеджменту Сумського національного аграрного університету, доктор економічних наук, професор;

Нагаєв Віктор Михайлович – професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенка, доктор педагогічних наук, професор;

Пасемко Галина Павлівна – професор кафедри менеджменту і адміністрування Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва, доктор наук з державного управління, професор;

Сафронська Ірина Михайлівна – доцент кафедри менеджменту, права, статистики і економічного аналізу Луганського національного аграрного університету, кандидат економічних наук, доцент;

Таран Оксана Миколаївна – доцент кафедри менеджменту і адміністрування Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва, кандидат економічних наук, доцент;

Шарко Інна Олександрівна – доцент кафедри менеджменту і адміністрування Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва, кандидат економічних наук, доцент;

Шиян Наталія Іванівна – доцент кафедри менеджменту і адміністрування Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва, кандидат економічних наук, доцент.

Перелік навчальних закладів, науково-дослідних установ і організацій, співробітники яких беруть участь у конференції

Відокремлений структурний підрозділ «Донбаський аграрний фаховий коледж ЛНАУ»
*Відокремлений структурний підрозділ «Тальянківський агротехнічний фаховий коледж
Уманського національного університету садівництва»*
Громадська спілка «ГІС-Асоціація України»
*Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку
НАН України»*
Державний університет «Житомирська політехніка»
Дослідна станція «Маяк» Інституту овочівництва і багтанництва НААН України
Запорізький національний університет
Західноукраїнський національний університет
Інститут землекористування НААН України
Інститут луб'яних культур НААН України
Київський національний торговельно-економічний університет
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
Львівський державний університет внутрішніх справ
Науково-дослідний центр індустриальних проблем розвитку НАН України
Національна академія Національної гвардії України
*Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний
інститут»*
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
Національний університет «Запорізька політехніка»
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Національний фармацевтичний університет
Поліський національний університет
Полтавська державна аграрна академія
Сумський національний аграрний університет
Український науково-дослідний інститут продуктивності АПК Мінекономіки України
Уманський національний університет садівництва
Харківська державна зооветеринарна академія
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
*Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра
Василенка*
Харківський торговельно-економічний інститут КНТЕУ
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Товариство з обмеженою відповідальністю «Артема-9»

Шановні колеги, друзі!

Щиро вітаємо Вас на сторінках наукового видання, що презентує результати роботи Всеукраїнської науково-практичної конференції «Теоретичні та практичні засади забезпечення сталого агровиробництва та соціально-економічного розвитку сільських територій в умовах інноваційної економіки»

Сучасні тенденції розвитку економіки і соціальної сфери України потребують розробки і впровадження дієвих механізмів комплексного розвитку сільських територій, високоефективного конкурентоспроможного (як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку) аграрного сектора, розв'язання соціальних проблем села, гарантування продовольчої безпеки країни, збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності. Вирішення вказаних проблем пов'язано насамперед із розробленням системи формування й ефективного розвитку економічного потенціалу агропромислового комплексу і сільських територій.

Передовий іноземний та вітчизняний досвід свідчить, що основними критеріями сталого сільського розвитку є підвищення ефективності сільського господарства, диверсифікація сільської економіки в цілому, продовольча безпека країни, природний приріст сільського населення, підвищення рівня та якості життя на селі, дотримання соціального контролю над історично освоєними територіями, поліпшення родючості ґрунту й екологічної ситуації в сільських районах. Перелічені критерії забезпечуються різними заходами, раціональне поєднання яких і становить сутність політики стійкого сільського розвитку.

З урахуванням зазначених чинників актуальність теми всеукраїнської науково-практичної конференції не викликає сумнівів і має велике практичне значення.

До публікації у матеріалах конференції було рекомендовано 92 доповіді. У науковій дискусії взяли участь понад 130 вчених і здобувачів наукових ступенів і вищої освіти з навчальних закладів вищої освіти і наукових установ України.

Такий результат досягнутий за підтримки багатьох людей. Перш за все, дякуємо всім авторам, які надіслали свої доповіді на конференцію і тим самим продемонстрували зацікавленість у заявленій проблематиці. Особлива подяка редакційній колегії, яка швидко та своєчасно опрацювала надіслані матеріали і готувала їх до публікації.

Ми упевнені, що результати досліджень, представлені на конференції, отримають подальшу реалізацію на наукових заходах міжнародного, загальнодержавного і регіонального рівнів, а також будуть втілені на практиці в роботі менеджерів сільськогосподарських підприємств, керівників і спеціалістів органів місцевого самоврядування.

Бажаємо всім учасникам конференції цікавої та плідної роботи, творчого натхнення та нових цікавих ідей для подальшого наукового пошуку!

Організаційний комітет

Шановні учасники конференції!

Важливою передумовою поставлених перед розвитком аграрної сфери економіки завдань була і залишається наука. Тож поєднання зусиль науковців, представників органів влади та місцевого самоврядування, підприємців для пошуку механізмів подальшої їх взаємодії і вирішення поставлених перед аграрним виробництвом проблем є важливим моментом у досягненні успіху такої взаємодії.

Прагнення України до інтеграції у європейське співтовариство потребує розробки заходів і механізмів сталого розвитку українського села та якнайшвидшого прийняття рішень у цій сфері розвитку людського потенціалу нашої держави. Без подолання негативних тенденцій у розвитку сільських територій, на яких проживає майже третина населення України, наша країна не зможе ефективно конкурувати з іншими країнами. Низький рівень життя сільського населення загрожує відпливом найбільш активної та працездатної його частини до міст, активізує зовнішню трудову міграцію, що посилює занепад сільських територій. Одним із можливих кроків вирішення цієї проблеми є поєднання теоретичних знань, наукових здобутків, практичного досвіду представників різних регіонів.

Сподіваюся, що плідна робота конференції, обмін думками залишать лише позитивні враження і дадуть поштовх до подальших наукових досліджень. Бажаю учасникам конференції натхнення, конструктивних дискусій, нових ідей, плідної та творчої роботи, взаємного збагачення новими знаннями та успішного втілення всіх задумів!

*З повагою,
Ульянченко Олександр Вікторович,
ректор Харківського національного
аграрного університету імені
В. В. Докучаєва, голова відокремленого
підрозділу Громадської організації
«Всеукраїнський конгрес вчених
економістів-аграрників» Східного
регіону, доктор економічних наук,
професор, член-кор. НААН України.*

**Українська Асоціація з розвитку менеджменту та бізнес-освіти (УАРМБО)
сердечно вітає учасників Конференції!**

Окремо вітаємо викладачів кафедри менеджменту і адміністрування Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва з набуттям статусу асоційованих членів УАРМБО.

УАРМБО – це добровільний союз освітніх установ різних форм власності, створений для задоволення спільних потреб його членів, а також індивідуальних потреб професійного розвитку.

УАРМБО є платформою для професійного спілкування та підвищення кваліфікації викладачів і адміністраторів університетів та впровадження результатів наукових досліджень; експертним органом щодо нормативних документів з освіти та нефінансових звітів компаній; комунікатором між бізнесом та сферою вищої освіти і освіти дорослих.

Метою діяльності УАРМБО є інтеграція зусиль освітніх установ та сфери бізнесу для забезпечення високої конкурентоспроможності менеджмент- та бізнес-освіти в Україні.

Поточна діяльність УАРМБО присвячена національним та міжнародним стандартам вищої освіти, питанням ліцензування та акредитації, забезпеченню якості вищої освіти, методикам оцінки навчальних досягнень студентів, інтеграції у міжнародні освітні проекти, а також розробці професійних стандартів у співробітництві з бізнесом. Ця робота здійснюється у тісній співпраці з Науково-методичною комісією з бізнесу, управління та права Міністерства освіти і науки України, Директоратом фахової передвищої, вищої освіти Міністерства освіти і науки України, Національним агентством кваліфікацій та іншими установами та організаціями. З 2009 року УАРМБО підтримує Глобальний договір ООН.

Бажаємо всім плідної роботи, оптимізму, міцного здоров'я, подальших професійних досягнень.

***Горохова Людмила Петрівна,
директор УАРМБО.***

ЗМІСТ

Секція 1. Гармонізація інноваційного розвитку підприємств аграрного сектора в умовах інституційних змін	13
Бага Л. Г., Порохняк Н. В. Специфіка та рівні інтелектуального капіталу в українській економіці	13
Журавель Р. О. Дефініція ризику і його класифікація у діяльності сільськогосподарських підприємств	16
Коренівська Л. В., Рачицька Є. В. Основні аспекти стратегічного розвитку галузі коноплярства в Україні	18
Кравченко О. М. Дисгармонії інноваційного розвитку учасників агропродовольчого ринку продукції тваринництва України	20
Левківський Є.В. Формування конкурентних переваг агрохолдингів.....	23
Макогон В. В., Зозуля Л. О., Мірошніченко Л. В. Вплив підходів до формування парку зернозбиральних комбайнів на ефективність виробництва пшениці	26
Нагаєв В. М. Розвиток технологічної культури аграрних менеджерів як передумова їх ефективної управлінської діяльності.....	29
Онегіна В. М., Антощенкова В. В. Конкурентоспроможність молочного скотарства України	32
Охрименко Б. О. Суть поняття «модернізація» аграрної сфери економіки.....	35
Позняк О. В., Касян О. І., Чабан Л. В. Розширення сортименту малопоширених овочевих рослин: інноваційно-інвестиційний аспект	37
Семенюк О. В. Сучасні тенденції нестандартної зайнятості населення.....	40
Синявіна Ю. В., Бутенко Т. А. Цифровізація як інноваційний напрям розвитку галузі тваринництва	43
Славінський В. П. Дослідження потенціалу виробництва інноваційного палива біологічного походження з рослинної сировини	45
Сорокотяга М. С. Сільське господарство як стратегічно важлива галузь національної економіки України.....	47
Сумець О. М. Фактори занепаду інноваційної діяльності в аграрному секторі України	49
Фастівець Д. Л. Розвиток інноваційних процесів у садівництві України.....	51
Шарко І. О. Проблеми розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств аграрної сфери України.....	54
Секція 2. Сталий розвиток сільських територій України в умовах децентралізації влади	57
Веклич О. О. Упровадження екосистемного підходу в практику господарювання – пріоритет розвитку сільських територіальних громад	57

Борюшкіна О. В. Теоретичний аналіз факторів деструктивного впливу на функціонування українського аграрного ринку праці	59
Васильєва О. О. Формування трудового потенціалу аграрної сфери в умовах децентралізації як чинника сталого розвитку	62
Гаража О. П. Просторове управління земельними ресурсами об'єднаної територіальної громади в умовах децентралізації влади.....	65
Гуторова О. О. Закордонний досвід сталого розвитку сільських територій ...	67
Дорошенко О. О., Циб А. С. Міжбюджетні трансферти територіальних громад Полтавської області та їх значення в умовах децентралізації	70
Євдокімова М. О. Місцеве самоврядування та його роль у становленні місцевих фінансів.....	72
Ільїна М. В., Шпильова Ю. Б. Сталий розвиток сільських територій України	75
Іщейкін Т. Є. Сучасні тенденції та проблеми розвитку сільських територій в Україні	78
Коваль О. М., Вершута Ю. С. Земельні відносини просторового розвитку сільських територій України	81
Ланченко Є. О. Розвиток соціально-трудових відносин в аграрному секторі економіки.....	84
Лисенко В. П. Проблеми сталого розвитку сільських територій.....	86
Лінькова О. Ю. Сталий розвиток сільських територій України.....	88
Могильний О. М., Івченко В. М. Інноваційні підходи до зайнятості як пріоритетна умова сталого розвитку сільських територій	91
Мушенко В. В. Стабільна база оподаткування як запорука розвитку сільських територій.....	94
Скрипник О. А. Сонячна енергетика в системі інноваційного розвитку сільських територій.....	97
Ткаліч І. О., Троїцька О. О., Іванченко Ю. О. Екологічні засади сталого розвитку сільських територій.....	99
Холявіцька К. С. Сучасний стан та розвиток сільських територій України в умовах децентралізації	102
Шведун В. О., Сисоєва С. І. Сучасні актуальні проблеми та перспективи розвитку агропромислового комплексу України	105
Секція 3. Моделі формування та організації інноваційних систем управління в аграрному секторі економіки.....	108
Артеменко Я. О., Мещеряков В. Є. Особливості обліково-аналітичного забезпечення стратегічного управління сільськогосподарським підприємством.....	108

Болдирева Л. М. Контролінг логістичних систем в управлінні аграрними підприємствами	110
Болотова В. В. Диверсифікація підприємства як стратегія інноваційно-технологічного розвитку	112
Бухаріна Л. М., Бірюков Т. Р. Ефективна логістична модель агропромислового підприємства в умовах коронакризи.....	114
Вардanian А. А. Моделі інноваційного розвитку регіональної агропродовольчої сфери: національні інтереси і регіональні особливості....	116
Дроботя Я. А., Левченко Г. В. Кредитування аграріїв: ризики для банків....	119
Дьоміна В. М., Ткаченко Є. С. Використання гістерезису для прогнозування кризових явищ	121
Євграфов О. О., Михайлова Л. І. Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства	123
Євченко В. В. Вдосконалення управління інноваційною діяльністю як умова сталого розвитку аграрного сектора економіки	126
Ільїн В. Ю., Ільїн С. В., Шнирук Ю. О. Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства в аграрному секторі економіки	128
Кириченко А. В. Інноваційне логістичне забезпечення розвитку аграрного підприємства	131
Крамаренко К. М. Сучасні проблеми та стратегічні пріоритети інноваційно-інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки	133
Лега О. В., Яловега Л. В., Прийдак Т. Б. Податковий ризик-менеджмент: сутність, завдання, складові.....	135
Лозинська Т. М., Саєнко О. П. Стан державної підтримки аграрного сектора економіки України.....	137
Ломовських Л. О., Єфремова Н. О., Андрейко М. А. Маркетинговий механізм інноваційного розвитку суб'єктів агробізнесу	140
Марченко М. В. Роль діджиталізації в управлінні суб'єктами агробізнесу ..	143
Микитенко В. В. Науково-природничі засади сталого господарювання	145
Нежид Ю. С. Функціонування організаційно-економічного механізму регулювання зайнятості в умовах детінізації зайнятості в аграрному секторі економіки як важливий елемент сучасного менеджменту	148
Петров В. М. Бізнес-планування в системі управління підприємством	150
Пушкар З. М., Пушкар Б. Т. Роль комунікативного менеджменту в системі управління аграрними підприємствами.....	153
Реуцький І. Ю. Залучення інформаційних технологій в управління в агросекторі.....	156

Рожненко Д. А. Ефективність маркетингової діяльності в сільськогосподарських підприємствах	159
Сидоренко Є. В. Інноваційні технології управління в агровиробництві	161
Скрипник Д. М. Відновлювані джерела енергії як засіб підвищення енергоефективності аграрного сектора.....	164
Таран О. М. Можливості контролінгу в системі управління інноваційним розвитком підприємства	167
Тарасов В. О. Теоретичні засади державної політики розвитку науково-технічних формувань та чинники їх ефективного функціонування	169
Усата Н. В. Підрядні та субпідрядні відносини в сільському господарстві..	172
Філімонов Ю. Л., Філімонова К. Ю. Управління інформаційною безпекою підприємств агропродовольчої сфери України	174
Чумак В. Д., Бражник Л. В. Ресурсозбереження як антикризовий чинник попередження банкрутства.....	176
Юшин С. О. Єдина концептуально-методологічна основа науково-інноваційних принципів удосконалення системи управління в аграрному секторі.....	179
Секція 4. Управління інвестиційною привабливістю аграрної сфери	182
Бухало О. В., Малиш І. А. Інноваційно-інвестиційна діяльність підприємств аграрного сектора	182
Гончаренко Н. Г. Проблемні питання надання кредитів під розвиток підприємств та шляхи їх вирішення в сучасних економічних умовах	184
Кулинич К. В. Методичні підходи оцінювання ефективності інвестування підприємств аграрної сфери	186
Худавердієва В. А. Сучасний стан інвестиційної привабливості аграрної сфери економіки України	188
Шерстюк С. В., Посилаєва К. І. Нормативна база і методичні підходи до аналізу інвестиційної діяльності підприємства.....	191
Шиян Н. І., Співак І. В. Ключові аспекти оцінки інвестиційного проєкту в контексті його інвестиційної привабливості	193
Секція 5. Теоретичні, методологічні та практичні засади розвитку земельних відносин і чинники ефективного використання земельних ресурсів	196
Бабак Д. Е., Часовітін І. О. Розвиток відносин власності на землю.....	196
Висідалко А. А. До питання організації органічного землекористування в Україні	198
Гуторов О. І. Напрями удосконалення механізму формування сталого землекористування в сільському господарстві	200

Драч В. М. Передумови впровадження 3D кадастру в Україні.....	203
Колісник Г. М. Інформаційне забезпечення транзакційних процесів системою управління земельними ресурсами.....	204
Кособродова К. С. Ринок земель в системі ефективного управління земельними ресурсами.....	206
Лазарева О. В., Мась А. Ю. Пріоритетні завдання системи управління земельними ресурсами в умовах сьогодення	209
Мартин О. М., Живко З. Б. Ринок сільськогосподарських земель та ефективність аграрного сектора національної економіки України.....	211
Остапчук Т. П. Пріоритетні напрями управління земельними ресурсами в Україні	213
Пасемко Г. П., Борисовський І. С. Сутність аграрної політики, її цілі та основні інструменти.....	216
Степаненко Т. О. Особливості розвитку органічного виробництва в Україні та світі	218
Стеценко Д. С. Особливості системи управління земельними ресурсами у ході земельної реформи.....	221
Суркова В. О. Питання екології в контексті управління земельними ресурсами	223
Третяк Н. А., Сакаль О. В., Третяк Р. А. Органічне землекористування як чинник ефективного використання земельних ресурсів.....	225
Улько Є. М. Управління земельними (грунтовими) ресурсами сільськогосподарського призначення за проектного способу відтворення...	227
Чеботарьова І. В., Купріянич І. П. Державне регулювання раціонального використання сільськогосподарських земель.....	230
Шавлак М. А. Аналіз екологічної стабільності та антропогенного навантаження агроландшафтів Харківської області.....	232
Шарий Г. І., Нестеренко С. В., Щепак В. В. Дослідження впливу чинників на стан використання земель сільськогосподарського призначення.....	235
Юрченко І. В. Земельна реформа: ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення в Україні.....	238
Ярута М. Ю. Особливості інвестиційної діяльності у системі управління земельними ресурсами в аграрній сфері економіки України	241

УДК 005:007

Л. Г. Бага, канд. екон. наук, доцент

Н. В. Порохняк, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва**СПЕЦИФІКА ТА РІВНІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕКОНОМІЦІ**

Особливістю інтелектуального капіталу як специфічного об'єкту фінансового обліку, є узагальнення в ньому специфічних форм інвестування капіталу. За його специфікою оцінюють економічний потенціал підприємства та фактори фінансової стабільності на перспективу для досліджуваного підприємства. Система обліку нематеріальних активів зорієнтована в українських нормативах як оцінка придбаного ресурсного потенціалу, котрий формує специфічну ділову репутацію підприємства: впливовість торгової марки, брендовість товарного знаку підприємства, ступінь інноваційності товарів та виробництва, рівень якості людського капіталу, працівників підприємства, стабільності та масштабності клієнтської бази і т.д.

Основним напрямком більшості українських дослідників інтелектуального капіталу стала специфіка його макроекономічного розвитку. Частина науковців ототожнює інтелектуальний капітал з людським капіталом, частина – з інтелектуальною власністю чи гудвілом. Характерним для української науки є те, що також часто економічна категорія інтелектуального капіталу розглядається або з юридичної, або з філософської точки зору, тоді як їх роль саме в економічних, відповідно до масштабів та специфіки діяльності підприємств, галузей, досліджені поверхнево, без детального аналізу.

Серед вітчизняних науковців категорія інтелектуального капіталу трактується з трьох позицій:

1. Інтелектуальний капітал як активи, котрі акумулюють в собі знання персоналу, а також ті знання, що вже втілені в результати розумової діяльності (в об'єктах інтелектуальній власності, клієнтах фірми і т. д.).

2. Інтелектуальний капітал як специфічні нематеріальні активи, трактується як сукупність тих активів, котрі не мають визначеної матеріальної форми, але закріплені за певним суб'єктом майновими правами.

3. Інтелектуальний капітал як гудвіл, розглядається в вигляді перевищення ціни купівлі фірми над вартістю її чистих активів, котрі відображені в балансі.

Варто відмітити, що інтелектуальний капітал за своєю специфікою проявляється на чотирьох рівнях економічних відносин, три з яких стосуються

національної економіки. Нами систематизовано, відповідно до проведених наукових досліджень, специфіку прояву цих рівнів.

Базовим рівнем є особистісний інтелектуальний капітал людей, що уособлює в собі набуті специфічні знання, навички, професійні вміння, тобто специфічні навички інтелектуального характеру, котрі людина може використовувати в ході суспільної діяльності і завдяки яким вона здатна створювати суспільні цінності. Це така-ж особиста власність, як і інші об'єкти власності, котра може бути як цінним ресурсом, так і специфічним капіталом, не від'ємним від людини-носія;

В ході суспільних відносин одиничні надбання особистостей об'єднуються між собою та створюють мікроекономічний рівень інтелектуального капіталу, втілений в інтелектуальному капіталі підприємств, за рахунок чого строюються суспільні цінності в ході економічних відносин. Саме інтелектуальний капітал стає фактором інноваційного розвитку підприємств, формуючи його сучасні конкурентні переваги та забезпечуючи додаткові прибутки. Сумарний інтелектуальний капітал підприємств окремих галузей створює галузевий потенціал розвитку.

Державна суспільно-економічна діяльність з використанням інтелектуальних ресурсів, формує інтелектуальний капітал країни в цілому, охоплюючи макрорівень господарської діяльності. Це загальна величина накопичених вкладень країни в її суспільне інтелектуальне зростання. Розвиток кожного члена суспільства, забезпечує зростання підприємств, а еволюція економіки та суспільних відносин створює умови, в свою чергу, для формування інтелектуальної потужності розвитку країни.

Загальносвітовий, глобальний рівень інтелектуального капіталу – це здобутки всієї людської цивілізації, що є рушійною силою її розвитку. З однієї сторони, цей рівень є сумарним результатом інтелектуальних надбань кожної країни, а з іншої – це фактор розвитку і перерозподілу інтелектуальних ресурсів в рамках глобалізації світу, котрий впливає на розвиток окремих країн.

Разом це все складає ділову репутацію підприємства, котра за сучасних умов є досить важливим фактором господарської діяльності як спосіб розширення бізнесу, залучення інвесторів, покращення фінансового стану підприємства. Саме гудвіл в сучасних умовах формує позицію підприємства на ринку з точки зору взаємодії з партнерами та його інвестиційної привабливості. Тракткування гудвілу в дослідженнях українських вчених не має однозначного характеру, його оцінюють по-різному, одні автори трактують його як специфічний майновий об'єкт, інші – як додаткову статтю активу, тоді як треті в загальному відводять йому місце цінності особливого роду [1, 2]. В цьому питанні між українськими науковцями існує значна суперечка щодо позиції гудвілу і його зв'язку в інтелектуальним капіталом. Тракткування нематеріальних об'єктів як активів досить суперечливе: формування умов розрахунку амортизації досить складне, але, одночасно з цим, інтелектуальний капітал оцінюється за класичними принципами бухгалтерського обліку: проводиться оцінка активів, виходячи з їх початкової вартості, на підставі завершених і задокументованих товарних операцій. Все-таки, з нашої точки зору, його вартість більш притаманна не активу, а капіталу, так як в подальшому зазнає редукації, переоцінки. Окрім

того, проблема ділової репутації в тому, що вона не може реалізуватись як окремий актив поза підприємством, тому не є майновим об'єктом. Отже, з нашої точки зору, пропонувані підходи в оцінці інтелектуального капіталу котрі спираються на припущення в формах оцінки активів, не відповідають реаліям даної економічної категорії. Ми більш схильні прийняти наукову точку зору Яремко І.Й., котра пропонує трактувати інтелектуальний капітал, як специфічну форму в виді «ідеального капіталу», який вимагає особливих методів обліку та оцінки [3].

Проблемою обліку інтелектуального капіталу на українських підприємствах стала й складність їх вираховування на балансі. Питання оцінки вартості нематеріальних активів на даний момент законодавчо не врегульовано, чітко визначені стандарти відсутні. Якщо спиратись на розроблені вітчизняні законодавчі нормативи (Закон України „Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні” від 12.07.2001 р. №2658-III.) , то є проблемою визначення навіть майнових прав на інтелектуальний капітал [4].

Проблема інтелектуального капіталу для української економіки в сучасних реаліях глобалізації є однією з основних в контексті необхідності забезпечення стабільного розвитку країни. Розвиток національних наукових досліджень даного питання знаходиться на стадії формування, що зумовлено не значним в історичному плані періодом розвитку ринкової економіки в країні. Теоретичні та практичні напрацювання вітчизняних науковців, частіше всього, спираються на дослідження вчених розвинених країн та адаптацію інструментарію інтелектуального капіталу до реалій української економіки. Як і в світовій науковій спільноті, на даний момент в Україні проблематика сутності, структури, інструментарію застосування та вимірювання ефективності інтелектуального капіталу досить дискусійними, а в проведених дослідженнях вітчизняних науковців концепція його ще не набула достатнього обґрунтування.

Список використаних джерел: 1. Бутнік-Сіверський О.Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект/ О.Б.Бутнік-Сіверський// Інтелектуальний капітал. – 2002. – № 1. – С. 16-27. 2. Геєць В. М., Шинкарук Л. В., Артёмова Т. І. та ін. Структурні зміни та економічний розвиток України: монографія: Л.В. Шинкарук (заг. ред.). К.: НАН України; Ін-т екон. та прогнозув., 2011. – 696 с. 3. Яремко І.Й. Економічні категорії в методології обліку: Монографія. – Л.: Каменярь, 2002. – 192 с. 4. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 47, ст.251) з редакцією від № 524-IX від 04.03.2020) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>.

Р. О. Журавель, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти*
Уманський національний університет садівництва

ДЕФІНІЦІЯ РИЗИКУ І ЙОГО КЛАСИФІКАЦІЯ У ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Здійснення сільськогосподарської діяльності пов'язане з ймовірністю недодержання запланованих результатів від проведених заходів. Це є наслідком існування різних форм ризику, які притаманні будь-якій людській діяльності.

Останні десятиліття характеризуються великою мінливістю природно-кліматичних умов та інтенсивністю стихійних лих. Крім того, конкуренція з боку інших виробників, глобалізація аграрних ринків, необхідність впровадження нових технологій у сільськогосподарському виробництві, трансформації, що відбуваються у сільському господарстві (наприклад спеціалізація, концентрація виробництва та споживачів) значною мірою пов'язані з підвищеним рівнем загроз. Ці та інші фактори змушують сільськогосподарських товаровиробників виявляти ризики, пов'язані з їхньою діяльністю та управляти ними.

Перед вивченням ризиків в діяльності сільськогосподарських підприємств доцільно дослідити визначення цього поняття, оскільки його суть є однаковою у всіх сферах економічної діяльності. Разом з тим, визначити термін «ризик» дуже складно, оскільки він є сукупністю дії багатьох факторів, що змінюються.

Отже не існує єдиного, вичерпного визначення цього терміна. У «Сучасному економічному словнику» ми знаходимо пояснення, що це «небезпека виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, доходу або майна, грошових коштів у зв'язку з випадковим зміною умов економічної діяльності, несприятливими обставинами» [1]. Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує ризик як «усвідомлена можливість небезпеки, а також як можливість збитків або неуспіху у якійсь справі» [2].

Сучасна концепція ризику була оголошена в 1996 році Комісією зі страхової термінології США. Вона сформулювала два визначення, перше з яких описує ризик як невизначеність щодо конкретної події в умовах двох або більше можливостей. Під ризиком тут розуміється вимірювана невизначеність. Друге визначення стосувалося практики страхування, зазначаючи, що ризик – це застрахована особа або застрахований об'єкт [3].

Отже, виробництво та доходи, отримані сільськогосподарськими виробниками, можуть зменшуватися внаслідок різних випадкових подій (ризиків) [4]. Залежно від прийнятого класифікаційного критерію існують різні типи ризику, пов'язані із сільськогосподарським виробництвом.

Так, залежно від *джерела ризику*, у сільськогосподарській діяльності виділяють такі види ризику:

* Науковий керівник – А. П. Бурляй, д-р екон. наук, доцент

виробничі – пов’язані із зміною природно-кліматичних умов, можливістю виникнення епідемічних хвороб тварин та збитків, завданих у процесі виробництва;

цінові – відноситься до невизначеності, що виникає внаслідок співвідношення між цінами на сільськогосподарську продукцію та цінами на засоби виробництва для сільського господарства, тобто цінами як реалізованої, так і придбаної продукції;

інституційні – зумовлені невизначеністю впливу змін державної політики та нормативних актів на економічні рішення в аграрному секторі;

фінансові – включає, наприклад, несподіване підвищення процентних ставок, відсутність доступу до кредиту, втрату ліквідності або зміни курсів валют;

особисті – хвороби, нещасні випадки на виробництві, смерть тощо;

технологічні – можливість несподіваних змін у технології сільськогосподарського виробництва;

майнові – пошкодження матеріального майна ферми.

Стосовно ймовірності виникнення ризиків, можна зробити наступний розподіл:

передбачуваний ризик – пов’язаний з веденням бізнесу і відповідає потенційній втраті, ймовірність якої можна передбачити на основі минулих подій. Цей тип ризику можна частково контролювати та прогнозувати, оскільки він повністю залежить від індивідуальних рішень сільськогосподарських виробників (впровадження нових сортів рослин, видів тварин, нових технологій рослинництва та тваринництва, появи нових конкурентів на ринку тощо);

непередбачуваний ризик – стосується виникнення природного ризику, пов’язаного із силами природи та впливом навколишнього середовища. Цей ризик впливає на людей та суспільство в цілому (наприклад, катастрофічний ризик). Джерелами цього ризику є, наприклад, кліматичні зміни, крадіжки, пожежі тощо. У сільськогосподарській діяльності цей ризик виникає внаслідок відносно сильної залежності виробництва від природних та погодних умов, яку сільгоспвиробник не може контролювати сам.

Таким чином, підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що сільськогосподарська діяльність зазнає збитків, спричинених різними типами випадкових ризиків, головним чином пов’язаних із впливом природних факторів на хід виробничого процесу, а також економічних факторів.

Список використаних джерел: 1. Райзберг А., Лозовский Л., Стародубцева Е. *Современный экономический словарь*. Издательский Дом "Инфра-М", 2004. 2. *Великий тлумачний словник сучасної української мови* (з дод. і допов.) [Текст] / Уклад. і голов. Ред. В.Т. Бусел К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. 1728 с.3. Tarczyski W., Mojsiewicz M. 2001: *Zarządzanie ryzykiem*. PWE, Warszawa4. Бурляй А., Бурлояй О., Ревуцька А., Смолій Л., Клименко Л. Організаційно-економічні ризики екологізації сільського господарства. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 2021, С. 96-114.

Л. В. Коренівська, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти*

**Сумський національний аграрний університет
Є. В. Рачицька, в. о. молодшого наукового співробітника
Інститут луб'яних культур НААН України**

ОСНОВНІ АСПЕКТИ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ КОНОПЛЯРСТВА В УКРАЇНІ

Протягом XV-XIX століть коноплі були стратегічною сировиною, що забезпечували не тільки потреби населення в продуктах харчування, текстильних виробках, папері, ліках, а й виступали джерелом надходжень від зовнішньоекономічних торговельних операцій. Однак в 1961 році, у зв'язку з прийняттям Єдиної конвенції про наркотичні засоби, площі посівів технічних конопель почали невпинно скорочуватися. І в 2003 році сягнули найнижчої позначки – 0,3 тис. га. Ситуація почала змінюватися з 2012 року у зв'язку з послабленням вимог щодо культивування та переробки даної культури – площі посівів почали зростати і в 2016 році досягли максимуму – 5 тис. га., а потім знову почали різко скорочуватися.

Аналізуючи вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на розвиток сфери коноплярства необхідно відмітити, що в умовах сьогодення відсутня цілеспрямована довгострокова стратегія розвитку даної галузі на рівні держави. Робота в цьому напрямку ведеться, в основному, через консолідацію зусиль науки, бізнесу, влади та громадських організацій, силами яких створено Асоціацію «Технічні коноплі», Асоціацію розвитку льонарства і коноплярства України, ГО «Українська Конопляна асоціація». Суб'єкти господарювання, що вирощують та переробляють технічні коноплі, через ці асоціації можуть впливати на «конопляну політику» та захищати свої законні права та інтереси у сфері технічного коноплярства. Крім того, створено Українську асоціацію медичного канабісу, яка добивається державного дозволу на використання канабісу в медичних цілях [1]. Галузь коноплярства забезпечена потужною науковою базою: Інститут луб'яних культур НААН, Інститут сільського господарства Північного Сходу НААН України, ТОВ «Український інститут конопель» та ТОВ «Інститут органічного землеробства». Науковці успішно займаються виведенням безнаркотичних сортів технічних конопель, сортів конопель терапевтичного спрямування, розробкою та вдосконаленням технологій вирощування промислових конопель з повним економічним обґрунтуванням, машин для збирання луб'яних культур тощо.

Державою передбачається побудова нової інноваційної моделі розвитку економіки протягом 2020-2030 рр. В її основу покладено розвиток виробництва та торгівлі продукцією з вищою доданою вартістю, високий технологічний

* Науковий керівник – Л.І. Михайлова, д-р екон. наук, професор

рівень виробництва, економію природних ресурсів та новаторський стиль управління [3]. Як показує досвід таких країн як Франція, Канада, Нідерланди, США, чим довший ланцюг створення валової доданої вартості в галузі коноплярства, тим вищий рівень доданої вартості на працівника генерує дана сфера і, відповідно, зменшується рівень залежності країни від даного сектора. В періоди економічних криз Україну завжди виручав агросектор: частка сільськогосподарської продукції в структурі експорту значно зростала. Тому недалекоглядність нашої країни в питаннях щодо всебічної підтримки галузі коноплярства призводить до втрати своїх позицій, в першу чергу, на зовнішніх ринках. Ініціативи щодо розвитку галузі коноплярства, що викладені в новій економічній стратегії, знаходять своє застосування у державних програмах і вже знаходяться на початковій стадії реалізації.

З метою повного розкриття екологічного і виробничого потенціалу промислових конопель, розвитку малого і середнього бізнесу на сільських територіях було прийнято рішення щодо створення Агро туристичного кластеру «Слобожанське коноплярство» на Сумщині за кошти державного бюджету в розмірі 14,1 млн. грн. та за кошти інвесторів в сумі 6,6 млн. грн., робота якого направлена на розвиток інвестиційного та туристичного потенціалу регіону, створення ланцюгів доданої вартості з конопляної сировини у різних сферах виробництва [2].

Розвитком галузі коноплярства в Україні «опікуються» Кабінет Міністрів України, Міністерство охорони здоров'я, Держлікслужба, Національна поліція та інші правоохоронні органи. Такий високий рівень державної зарегульованості ринку технічних конопель не тільки відлякує потенційних суб'єктів господарювання, а й створює значні труднощі виробникам в сфері побудови та ведення конопляного бізнесу. Слід зауважити, що в країнах ЄС, США, Канаді силові структури не мають ніякого відношення до ринку промислових конопель. Це пов'язано, в першу чергу з тим, що технічні культури відносять до звичайних сільськогосподарських культур, а в Україні згідно ЗУ «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» вони відносяться до рослин, що містять наркотичні речовини. А це в свою чергу тягне за собою процедуру квотування, громіздку процедуру знищення залишків технічних конопель, недосконалу процедуру відбору зразків технічних конопель для перевірки на вміст ТГК тощо.

Слід відмітити, що 2 грудня 2020 року комісія ООН з наркотичних засобів виключила канабіс з 4 пункту Конвенції про наркотичні засоби. Україна стала єдиним членом комісії, яка утрималася під час голосування [4]. Дане рішення дозволить уряду полегшити регулювання нормативно-правової бази щодо культивування та переробки конопель.

З метою досягнення стратегічної цілі 4 «Забезпечення високого рівня здоров'я та високих показників тривалості життя і тривалості здорового життя» одним із завдань нової економічної стратегії є легалізація конопель медичного спрямування [5].

Наявність відповідних агрокліматичних зон, потужної наукової бази, громадських організацій з питань популяризації продуктів коноплярства, допомоги в питаннях захисту суб'єктів господарювання своїх прав та інтересів в

поєднанні з такими можливостями як зниженням рівня державної зарегульованості, розробкою та фінансуванням державних програм щодо популяризації, в першу чергу, агротуристичного напрямку, та розвитку переробної галузі по створенню конкурентоздатної продукції з високою додатковою вартістю забезпечить в майбутньому стратегію стійкого розвитку галузі коноплярства.

Список використаних джерел: 1. Українська Асоціація Медичного Канабісу. URK: <https://uamc.org.ua> (дата звернення: 17.04.2021). 2. Постанова круглого столу «Перспективи галузі коноплярства Сумщини та України в рамках реалізації регіонального проєкту «Слобожанські коноплі». 26 березня 2021 року, м. Глухів. URK: <https://www.fhdau.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/postanova.pdf> (дата звернення: 18.04.2021). 3. Уряд офіційно розпочав створення Національної економічної стратегії-2030. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. 2020. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=38b0c466-35ab-4506-9631-7a46e81dec60&title=UriadOfitsiinoRozpochavStvorenniaNatsionalnoiEkonomichnoiStrategii2030.> (дата звернення: 17.4.2021). 4. Як завдяки Україні ООН виключила канабіс з переліку найнебезпечніших наркотиків. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-55172883> (дата звернення 19.04.2021). 5. Національна економічна стратегія на період до 2030 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179> (дата звернення 19.04.2021).

УДК 631.152 [338.439.02:636]

О. М. Кравченко, д-р екон. наук, доцент

**Харківський національний технічний університет сільського господарства
ім. Петра Василенка**

ДИСГАРМОНІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УЧАСНИКІВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА УКРАЇНИ

Умовою сталого розвитку агропродовольчого ринку на засадах інклюзивності є гармонійний розвиток відносин між усіма учасниками ринку. В економіці під гармонією слід розуміти такий стан функціонування будь-якої системи, злагодженого взаємозв'язку її елементів з їх властивостями, який є одночасно умовою, метою і результатом існування самої системи. Відповідно, гармонізація економічних відносин є процесом наближення до стану їх гармонії, який передбачає погодженість інтересів, впорядкованість, координованість та керованість дій та процесів між усіма суб'єктами відносин на засадах їх сталого інклюзивного розвитку [1, с.101]. Отже, відірваність практичної реалізації науковообґрунтованих заходів, особливо щодо соціально-економічного

розвитку сільських територій в умовах інноваційної економіки, від їх теоретичних напрацювань гальмує розвиток ефективних економічних відносин між суб'єктами агропродовольчого ринку, зокрема ринку продукції тваринництва, як наслідок – поглиблюється дисгармонія у задоволенні (узгодженні) економічних інтересів учасників ринку. До таких учасників варто віднести: товаровиробників продукції сільського господарства (господарства всіх категорій), переробні підприємства харчової промисловості (м'ясного та молочного напрямів), представників оптово-роздрібною торгівлі, населення (як кінцевого споживача, як працівника агропродовольчого сектора і як сільську спільноту), державу (як гаранта продовольчої, соціальної, економічної та екологічної безпеки).

Онегіна В.М. наголошує, що «Інновації останніх двох десятиліть докорінно змінили всі елементи продуктивних сил, спричинили четверту технічну революцію, порушили проблеми розвитку та безпеки. У сучасних умовах глобалізації управління продовольчою безпекою як частиною економічної безпеки базується на зусиллях суспільства як на національному, так і на глобальному рівнях» [2].

Отже, в рамках окреслених проблем та на підставі статистичних даних [3] було розраховано та проаналізовано середні значення (за п'ятирічний період) основних показників майнового і фінансового стану, забезпеченості, результативності та рентабельності діяльності груп підприємств-суб'єктів агропродовольчого ринку продукції тваринництва за такими видами економічної діяльності: тваринництво; виробництво м'яса та м'ясних продуктів; виробництво молочних продуктів; оптова торгівля сільськогосподарською сировиною та живими тваринами; оптова торгівля продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами; роздрібна торгівля продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами в спеціалізованих магазинах [4].

З метою визначення рівня узгодженості інтересів основних господарюючих суб'єктів ринку продукції тваринництва було визначено розмір доданої вартості та витрат на персонал з розрахунку на одного зайнятого за видами економічної діяльності, що забезпечують ланцюг продукції тваринництва, та у середньому по Україні за 2012-2018 роки. Так як показник доданої вартості є різницею між випуском та проміжним споживанням і містить у собі первинні доходи, що створюються учасниками виробництва і розподіляються між ними, величина доданої вартості та її елементів з розрахунку на одного зайнятого можуть бути інструментами кількісного визначення рівня узгодженості інтересів усіх учасників економічних відносин агропродовольчого ланцюга.

Результатами розрахунку засвідчено, що величина доданої вартості на одного зайнятого є найбільшою в оптовій торгівлі сільськогосподарською сировиною та оптовій торгівлі продуктами харчування, її середнє значення перевищує у 4,2 раза та 1,5 раза величину доданої вартості на одного зайнятого в економіці в цілому та в 5 і 1,8 раза у сільському господарстві, відповідно. За найбільшого значення витрат на персонал у цих самих ланках агропродовольчого ланцюга, який в оптовій торгівлі сільськогосподарською

сировиною перевищує в 1,4 раза середній в економіці та в 1,8 раза у сільськогосподарських підприємствах, найбільшим є і значення фінансового результату на одного зайнятого в підприємствах оптової торгівлі сільськогосподарською сировиною та оптової торгівлі продуктами харчування. Розмір валового прибутку, змішаного доходу (з урахуванням інших податків за виключенням інших субсидій, пов'язаних з виробництвом) від господарської діяльності підприємств-учасників ринку продукції тваринництва становить: 153 тис. грн на одного зайнятого у сільгоспвиробників (або 88 % середнього рівня в економіці); 302 тис. грн і 930 тис. грн, відповідно, у представників оптової торгівлі продуктами харчування та сільгоспсировиною і живими тваринами (175 % і 538 % рівня країни); від 82 до 112 тис. грн у переробних підприємствах харчової промисловості (47 % та 65 % рівня країни) та 78 тис. грн у суб'єктів роздрібною торгівлі (або 45 %).

Цими розрахунками засвідчено суттєві деформації у формуванні й розподілі доданої вартості між суб'єктами агропродовольчого ланцюга та порушення гармонії економічних відносин. При цьому в тих галузях, в яких формується найбільший обсяг доданої вартості на одного зайнятого, спостерігається така суперечлива комбінація явищ, як збільшення кількості зайнятих працівників за максимальної збитковості бізнесу.

У дослідженні розглянуто результати створення доданої вартості на одного зайнятого суб'єктами цінового ланцюга продукції тваринництва у великих, середніх, малих та мікропідприємствах [5]. Здобуті дані підтверджують наявність диспропорцій у розподілі доданої вартості не тільки між підприємствами різних видів економічної діяльності, які об'єднані єдиним технологічним процесом, але й відмінності у розмірі створеної доданої вартості на одного зайнятого, залежно від розмірів підприємства. Так, у великих підприємствах створюється додана вартість на одного зайнятого, яка у декілька разів перевищує її розмір у малих підприємствах. Винятком є максимальний створений розмір доданої вартості на середніх за розміром підприємствах, які займаються оптовою торгівлею сільгоспсировиною та живими тваринами. Фактично суб'єкти малого та мікропідприємництва за такого розподілу доданої вартості знаходяться в умовах обмежених можливостей для розвитку, що порушує засади інклюзивності і призводять до поглиблення дисгармонії інноваційного розвитку учасників агропродовольчого ринку продукції тваринництва України.

Список використаних джерел: 1. Кравченко О.М. Гармонізація економічних відносин між учасниками ринку продукції тваринництва. Харків: «Смугаста типографія», 2020. 360 с. 2. Onegina V. Management of Food Security and Modern Agrarian Innovations. National Security and Innovation Activities: Methodology, Policy and Practice: monograph / ed. O. Prokopenko, V. Omelyanenko, Yu. Ossik. Ruda Slaska: DrucamiaStudio Graficzna Omnidium, 2018. P. 250-261. 3. Діяльність суб'єктів господарювання. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 1.05.2021). 4. Кравченко О. М. Механізми гармонізації економічних відносин сільськогосподарських підприємств з суб'єктами ринку продукції тваринництва : автореф. дис. на здобуття наук.

ступеня д-ра економ. наук : 08.00.04. Суми, СНАУ. 2020. 42 с. 5. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 1.05.2021).

УДК 338.2 : 658.14 : 63

**Є.В.Левківський, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти*
Поліський національний університет**

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ АГРОХОЛДИНГІВ

Мотивуючим чинником розвитку вертикально-інтегрованих структур в сфері агробізнесу в умовах пандемії та ймовірних наслідків щодо загроз продовольчої безпеки є збільшення масштабів виробництва сільськогосподарської продукції та ведення бізнесу за світовими стандартами.

Використання іноземних капіталів, потужної матеріально-технічної бази, професійної системи менеджменту і маркетингу, розвиненої логістики та інших надбань міжнародних компаній, створюють надійну основу для активного виробничо-фінансового та інноваційного розвитку підприємств, що входять до інтегрованої структури. Враховуючи довготривалість процесу функціонування в Україні агрохолдингів, їх кількість значно зросла і, відповідно, розширилася та поглибилася виробнича і товарна спеціалізація. Значна кількість агрохолдингів, які є дочірніми або сестринськими структурами великих міжнародних компаній («Каргілл» – Cargill Inc. (Північна і Південна Америка, Африка, Європа, Азія), «Монсанто Україна» – Monsanto нині Bayer (транснаціональна компанія), Континентал Фармерз Груп – SALIC Ltd. (Королівство Саудівська Аравія), «Агрейн» – SAS Investcompagnie (Франція), AgroGeneration (Франція), Agromino (Україна, Росія та Естонія), «Кусто Агро» – Kusto Group, (Росія, Казахстан, Україна, В'єтнам, Китай, Туреччина та Грузія); «Гудвелли Україна» – Goodvalley Ukraine (Данія, Польща та інші країни Північної Європи); «Милкиленд-Україна» – «Milkiland N.V.» (Україна, Росія та Польща) та інші [3] ефективно здійснюють свою діяльність на території України та використовують переваги моделей великого транснаціонального агробізнесу.

Поряд з цим, окремі агрохолдинги, які були свого часу створені на території України, мають іноземну реєстрацію, що дає їм певні юридичні та економічні переваги. Зокрема, материнські компанії «МХП» та «Кернел» (відповідно MHP SE та Kernel Holding S. A.) зареєстровані у Люксембурзі, «Астарта-Київ» (Astarta Holding N. V.) – у Нідерландах, «Авангард» («Avangardco IPL») – на Кіпрі. Однією з причин іноземної реєстрації материнських та дочірних компаній є необхідність оптимізації податкових платежів (уникнення від оподаткування чи мінімізація податкових зобов'язань),

* Науковий керівник – О.В. Скидан, д-р екон. наук, проф.

підвищення інвестиційної привабливості для дрібних інвесторів чи міноритарних акціонерів тощо.

Результати PEST-аналіз конкурентних переваг та небезпек міжнародних вертикально інтегрованих структур дають підстави виділити ймовірні конкурентні детермінанти розвитку великих аграрних компаній холдингового типу (табл.).

Таблиця

PEST-аналіз конкурентних переваг та небезпек міжнародних вертикально інтегрованих структур

<i>P (Political factors)</i>	<i>E (Economic factors)</i>
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Продовження нестабільної військової ситуації на сході країни ✓ Нестійкість влади і урядових рішень ✓ Невирішені питання у земельному, трудовому та антимонопольному законодавстві ✓ Пріоритетні напрями розвитку сільського господарства, які визначені у Стратегії розвитку України ✓ Існування квот на експорт окремих видів продукції ✓ Високий рівень бюрократизація та корупції в Україні 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Максимізація прибутку для власників, інвесторів та кредиторів ✓ Максимізація ринкової вартості (рівня капіталізації) ✓ Можливості залучення іноземного капіталу на світових фондових майданчиках ✓ Легший доступ до іноземних інвесторів ✓ Можливості залучення кредитних ресурсів під низькі відсоткові ставки ✓ Мінливість валютного курсу ✓ Висока конкурентоспроможність внаслідок високого рівня управління ✓ Високий рівень управління ризиками ✓ Інвестиційна привабливість ✓ Економія на масштабах виробництва ✓ Можливість експорту продукції з відносно високою доданою вартістю
<i>S (Sociocultural factors)</i>	<i>T (Technological factors)</i>
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Прагнення до дотримання соціальної відповідальності ✓ Потреба у висококваліфікованих фахівцях, здатних працювати з новітніми технологіями ✓ Висока оплата праці працівників ✓ Незначна потреба трудових ресурсів через високий рівень механізації та автоматизації ✓ Висока продуктивність праці через достатній рівень мотивації ✓ Розвиток інфраструктури у сільській місцевості ✓ Розмір орендної плати за оренду сільськогосподарських земель 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Висока якість продукції, що є наслідком експортної орієнтації ✓ Стійкі логістичні зв'язки ✓ Тісна співпраця з науково-дослідними установами ✓ Високий рівень діджиталізації ✓ Впровадження інноваційних технологій ✓ Використання сучасної техніки

Джерело: власні дослідження

Передусім, вагомого значення у розвитку агрохолдингів мають політичні фактори, які для міжнародних компаній несуть поглиблений ефект. Впродовж останніх років у державному бюджеті передбачаються кошти на декілька програм: часткову компенсацію вартості сільськогосподарської техніки та

обладнання вітчизняного виробництва; здешевлення кредитів; підтримку розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства, підтримку розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції та ін [1].

За період 2017-2019 рр. найбільші обсяги державної підтримки отримали підприємства таких агрохолдингів: МХП (2,6 млрд грн), «Укрлендфармінг» (418 млн грн), «АПК-Інвест» (85,9 млн грн), «Агро-Овен» (85 млн грн), «Ниви Переяславщини» (82,7 млн грн), «Аграрна компанія 2004» (81,6 млн грн), «Овостар Юніон» (78,4 млн грн), «Хоробор Агро» та «Дружба Нова» (69,73 млн грн), «Гудвеллі Україна» (68,7 млн грн) [2]. Програми державної участі спрямовуються також і на підтримку малих і середніх агропідприємств, які також мають функціонувати, не створюючи конкуренцію великим підприємствам за рахунок їх важливої економічно-соціальної, культурної, етнічної ролі у розвитку сільських територій. Важливою конкурентною перевагою діяльності агрохолдингів у світовому та європейському контексті є виконання Україною своїх зобов'язань в рамках виконання угоди про Асоціацію між Україною та ЄС.

Надзвичайного значення у даному контексті набуває необхідність гармонізації вітчизняного законодавства до вимог європейських директив та регламентів, що дозволить усунути чимало торгівельних бар'єрів і, відповідно, збільшити обсяги експорту. В Україні діють 40 митних тарифних квот на експорт товарів сільського господарства, з них у 2019 р. вітчизняні експортери використовували лише 31 митну тарифну квоту. З 2021 р. аграрні товаровиробники очікують лібералізації експортно-імпортного регулювання: зменшення переліку квот і застосування дзеркальних квот. Такі заходи здатні стимулювати розвиток аграрних підприємств і, оскільки акцент робиться на продукції з високою доданою вартістю, то, передусім, вертикально інтегрованих структур здатні забезпечити якість виробництва експортної продукції впродовж усього виробничого ланцюга.

Агрохолдингові компанії мають низку переваг в порівнянні з самостійними сільськогосподарськими підприємствами. Ключовими з них є такі можливості, як: максимізація прибутків та ринкової вартості за рахунок масштабів виробництва та реалізації; залучення іноземних капіталів і кредитних ресурсів; легкий доступ до іноземних інвесторів витрат; високий рівень корпоративного рівня загалом і ризиками, зокрема; високий рівень інвестиційної привабливості; постачання на експорт продукції з високою доданою вартістю; дотримання принципів соціальної відповідальності; висока оплата праці працівників та продуктивності праці; розвиток інфраструктури у сільській місцевості; сприяння підвищенню добробуту сільських жителів; забезпечення високої якості продукції, сприяння впровадженню науково-технічних розробок та діджитал-технологій, використання сучасної сільськогосподарської техніки та інші.

Список використаних джерел: 1. Грановська В. Г. Експортний потенціал аграрних підприємств України як індикатора їх конкурентоспроможності. *Агросвіт*. 2018. № 6. с. 32–39. 2. Держпідтримка аграріїв: хто отримав найбільше дотацій у 2017-2019 роках. *Слово і діло : аналітичний портал*. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2020/02/28/infografika/>

finansy/derzhpidtrymka-ahrariyiv-xto-otrymav-najbilshe-dotaczij-2017-2019-rokax
(Дата звернення 04.05.2021). 3. ТОП-35 латифундистов мира 2017.
Latifundist.com. URL: <https://latifundist.com/rating/top-35-latifundistov-mira> (Дата
звернення 14.01.2021)

УДК [631.15:339.13]:631.354.2(477)

В. В. Макогон, канд. екон. наук, доцент
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва
Л. О. Зозуля, завідувачка економічного відділення
Л. В. Мірошніченко, голова циклової комісії професійно-економічної
підготовки
ВСП «Донбаський аграрний фаховий коледж ЛНАУ»

ВПЛИВ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ ПАРКУ ЗЕРНОЗБИРАЛЬНИХ КОМБАЙНІВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ПШЕНИЦІ

Відродження національної економіки здебільшого пов'язують із розвитком аграрного сектора. Передумовами для таких сподівань є те, що на межі другого-третього десятиліть експорт сільськогосподарської і харчової продукції досягнувши позначки у 22,1 млрд дол. США, забезпечує більш ніж 40 % рахунку доходів від продажу товарів платіжного балансу нашої країни. Але при цьому ігнорування незбалансованості товарної структури агропродовольчого експорту, 40,2 % його обсягу формують надходження від продажу зерна пшениці, кукурудзи та насіння соняшник і ще 19,2 % – припадає виручці від продажу соняшникової олії є досить ризикованими. Запорукою приросту експорту цих видів продукції протягом 2010-2019 рр. є збільшення виробництва зерна пшениці в 1,7 раза, насіння соняшника – в 2,3 раза, кукурудзи на зерно – в 3,2 раза. Цю динаміку зумовило підвищення урожайності цих культур на 5-30 % та розширення сумарної площ їх посівів на 3,4 млн. У той же час нарощування її конкурентоспроможності аграрної галузі та розширення ринків збуту наштовхується на невідповідність техніко-технологічного забезпечення виробництва вимогам сьогодення. Отже, особливої актуальності набуває дослідження техніко-технологічних й організаційних питань проведення збиральних робіт, а також їх фінансове забезпечення та економічна ефективність.

Загальновизнано, що дотримання оптимальних строків збирання є ключовим моментом мінімізації непродуктивних втрат під час збирання врожаю. В той же час аналіз умов і строків збирання ранніх зернових у 2014-2019 рр. свідчить, що його тривалість складала від 32 до 55 днів. Як наслідок щорічні втрати сягали 10 % потенційного врожаю, або 6-6,5 млн тонн зерна. Причинами цього є недостатня кількість і незадовільний технічний стан зернозбиральної техніки. Так, за даними Держаної служби статистики на кінець 2019 р. у сільськогосподарських підприємствах України налічувалося 26,6 тис. зернозбиральних комбайнів, що у 2,5 рази менше показника 2000 р.. У наслідок

чого спостерігається зростання навантаження на зернозбиральним комбайн. Так, у 2019 р. воно досягло 196,3 га, тоді як у Німеччині та Франції у 2016-2019 рр. не перевищувало по 60-70 га посівів пшениці. Додатковим деструктивним чинником є суттєва зношеність рухомої частини основних засобів сільськогосподарських підприємств, про що свідчить значення коефіцієнту її придатності, який у 2019 р. дорівнював 64,7 %.

Аналіз свідчить, що темпи оновлення парку зернозбиральної техніки сільськогосподарських підприємств є далекими від вимог сьогодення. При цьому на відміну від 90-х – початку 2000-х повільні темпи інвестиції у оновлення зернозбиральної техніки детермінує є не стільки диспаритет цін, скільки невизначеність державної політики щодо реформування земельного ринку, а також динаміка цін на ресурси, які формують основні складові собівартості – нафтопродукти, мінеральні добрива та засоби захисту. Це обумовлює зменшення частки сільськогосподарських підприємств на ринку зернозбиральних комбайнів. Так, протягом 2011-2019 рр. частка придбаних ними зернозбиральних комбайнів не перевищувала 25-40% від загальної кількості їх імпорту в Україну, при чому прослідковується тенденція до її поступового скорочення.

Наслідком цього є концентрація зернозбиральних комбайнів у розпорядженні агросервісних компаній, що, у свою чергу, спричиняє поступове розширення ринку агросервісних послуг. Хоча при цьому не слід відкидати і наявність зворотній зв'язку, коли можливість заробити на дефіциті зернозбиральної техніки ще більше розгріває ціни на послуги агросервісних компаній та на зернозбиральні комбайни.

Верифікація достовірності цього припущення за умов відсутності єдиної систематизованої звітності має досить фрагментарний характер, але тим не менш дозволяє сформуванню загального бачення перебігу процесів. Так, офіційно у відокремлених загонах налічується біля 4 тис. збиральних агрегатів, хоча за експертними оцінками їх понад 15 тис. Зокрема, на Миколаївщині щорічно працюють близько 500 орендованих комбайнів, Херсонщини – 220 од., зважаючи на що, частка посівів зібрана ними в окремих господарствах становить 10-30%. Аналіз низки договорів на проведення збиральних робіт свідчить, що оренда комбайна у середньому коштує 45 дол. США/га в залежності від культури плюс пальне біля 50,0 л/га, при масиві 10-30 тис га і більше діють оптові ціни – 30–35 дол. США/га. Для агрохолдингів вони є цілком прийнятні, а тому втрачається сенс придбання комбайнів.

Поглиблення аналізу обумовило необхідність дослідження впливу зміни витрат на залучення агросервісних компаній до виконання технологічних операцій у зерновій галузі на формування витратних і результативних показників, які характеризують виробництво зерна пшениці сільськогосподарськими підприємствами. При цьому логічно припустити, що значна частка послуг пов'язана із організацією і проведенням збиральних робіт. Виходячи з цього, сільськогосподарськими підприємствами України у розрізі областей було згруповано за витратними на оплату послуг сторонніх організацій у розрахунку на 100 га посівів пшениці у 2019 р. Це дозволило встановити зростання технологічної ефективності виробництва зерна пшениці

сільськогосподарськими підприємствами пропорційно підвищенню питомих витрат на оплату послуг агросервісних компаній. Вочевидь останнє зумовлено не стільки поглибленням кооперування суб'єктів господарювання, скільки синхронним зростанням витрат на впровадження інновацій витратами по мірі підвищення питомого рівня витрат на оплату послуг сторонніх організацій.

Ще одним питанням, став аналіз впливу залучення агросервісних компаній до проведення збиральних робіт на формування і використання парку зернозбиральних комбайнів сільськогосподарських підприємств. Було встановлено скорочення власного парку зернозбиральної техніки і зменшення рівня витрат на його оновлення по мірі ширшого залучення послуг агросервісних компаній. Наслідком цього є підвищення навантаження на комбайн. І хоча площа зібрана кожним з них була найбільшою у сільськогосподарських підприємствах з витратами на оплату послуг сторонніх організацій до 70,0 тис. грн на 100 гає намолот на один агрегат був найбільшим у їхніх колег, які витрачали на оплату цих послуг у розрахунку на 100 га зібраної площі пшениці суму, що перевищує 140,1 тис. грн. Характеризуючи вплив зміни величини витрат на оплату послуг сторонніх організацій на 100 га зібраної площі на економічну ефективність виробництва слід констатувати, що останній має нелінійний характер.

Проведене дослідження дозволило виділити три підходи до організації не лише збиральних робіт, а більш широко до організації виробництва у зерновій галузі в цілому. Зокрема перший з них передбачає намагання виконання усього комплексу робіт самотужки, із залученням підрядних організацій для виконання найбільш важливих операцій. При цьому з погляду організації робіт до початку їх проведення підприємство планує виконати увесь обсяг робіт самотійно, а рішення про залучення агросервісної компанії приймається ситуативно. Недоліком цього є зниження конкурентоспроможності суб'єкта господарювання у наслідок нижчої технологічної ефективності виробництва. Але зважаючи, що прибутковість таких підприємств є близькою до середньої слід констатувати, що більшість середніх та великих компаній орієнтується саме на такий підхід.

Другий підхід відрізняє від першого більш свідоме планування залучення підрядних організацій до проведення збирання врожаю. Це дозволяє сконцентрувати фінансові ресурси на технічне забезпечення інших елементів технології виробництва. Такий підхід гарантує найвищу прибутковість і широко застосовується дрібними виробниками. І нарешті, характеризуючи третій підхід слід відзначити, що надлишкова інноваційність технології виробництва, коли наслідуючи принципу «єдиного вікна» сільськогосподарське підприємство отримує комплексне технологічне обслуговування, дозволяє отримати урожайність набагато вищу ніж у конкурентів. Але перевищення економічного оптимуму витрат тягне за собою суттєве підвищення собівартості продукції, що за умов нестійкої динаміки цін на зерновому ринку є передумовою можливого від'ємного фінансового результату.

Список використаних джерел: 1. Петров В.М. Формування ринку зернозбиральних комбайнів в Україні / В.М. Петров // Економіка АПК. – 2020. – № 4. – С. 43-53. 2. Oliinyk O.V. Cost management of oil products and services payment of the third organisations in wheat production / O.V. Oliinyk, V.V. Makohon,

O.V. Horokh, O.Yu. Skoromna // Ekonomika APK. – 2017. – № 12 – P. 20-27. 3.
Oliynyk O. Cost efficiency for implementation of new varieties and hybrids in plant growing / O. Oliynyk, V. Makohon, V. Mishchenko, S. Brik // Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal – 2020 – № 6(4). – P. 168-186.

УДК 378.02:808.5.631

В. М. Нагаєв, д-р пед. наук, професор

**Харківський національний технічний університет сільського господарства
імені Петра Василенка**

РОЗВИТОК ТЕХНОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ АГРАРНИХ МЕНЕДЖЕРІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЇХ ЕФЕКТИВНОЇ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Науково-технічні та соціокультурні зміни у світовій економіці об'єктивно зумовлюють необхідність встановлення нового типу технологічної культури практично у всіх сферах виробничої діяльності. Особливо гостро ці процеси відбуваються в аграрній галузі, яка в останні роки суттєво розширила технологічні стандарти, вийшла на європейські ринки і сьогодні є одним з основних джерел формування валового продукту України [1]. Цей процес зумовив необхідність побудови сучасної структури кадрового забезпечення галузі у розрізі професійного розвитку технологічної культури менеджерів. Здатність менеджера аграрної сфери здійснювати висококваліфіковану професійну діяльність з використанням інноваційних технологій визначає його рівень технологічної культури (ТК) та є важливим ресурсом ефективного управління виробничими процесами.

Метою даного наукового дослідження є обґрунтування методичного супроводу розвитку технологічної культури аграрного менеджера як необхідної умови його ефективної професійної діяльності.

Центральним елементом виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств є аграрний менеджер, який керує не лише людьми, але й технологічними процесами в умовах виробництва. Оскільки будь-яка технологія в апriorі створюється для покращення життя людини, вона безумовно потребує врахування культурологічних аспектів і повинна базуватися на гуманістичній парадигмі та аксіологічній домініанті розвитку суспільства [2]. У сучасних дослідженнях технологічну культуру фахівця визначають як інтегральне особистісне утворення, яке охоплює комплекс цінностей та мотивів особистості, технологічних знань, умінь, навичок проектування і здійснення виробничого процесу на основі сучасних технологій, професійно важливих якостей (ініціативність, креативність, мобільність, рефлексивність, відповідальність, комунікабельність), що зумовлює ефективну виробничу діяльність [3].

Структура технологічної культури аграрного менеджера за дослідженням

О. Л. Шамралюк складається з п'яти взаємопов'язаних компонентів: *аксіологічного* (ціннісне ставлення до управлінської праці, технологічної діяльності, до себе як суб'єкта такої діяльності, до особистості підлеглих працівників), *мотиваційного* (комплекс мотивів, цілей, потреб, інтересів, морально-вольових якостей, необхідних у процесі управлінської діяльності), *когнітивного* (обсяг професійних та науково-методичних знань про форми, методи, засоби, технології управлінської діяльності та фахових знань щодо сучасних агротехнологій), *діяльнісного* (проектування, реалізація та коригування управлінського процесу), *рефлексивного* (усвідомлення, переосмислення та перетворення власного досвіду) [4].

На основі системного підходу нами спроектовано модель розвитку технологічної культури менеджерів аграрного профілю. Структура моделі складається із методологічно-цільового, суб'єктного, змістового, процесуального та результативно-рефлексивного блоків, взаємопов'язаних між собою. *Методологічно-цільовий блок* об'єднує мету, завдання, наукові підходи та принципи, які обґрунтовують вибір змісту, форм, методів і засобів науково-методичного супроводу розвитку технологічної культури аграрних менеджерів. *Суб'єктний блок* відображає багатофакторний суб'єктний вплив на особистість менеджера в процесі розвитку його технологічної культури. *Змістовий блок* включає структурні компоненти досліджуваного феномену, програми практичної та методичної роботи, стажування на виробництві та в навчально-практичних центрах закладів вищої освіти. У *процесуальному блоці* представлено методіку розвитку технологічної культури аграрних менеджерів в умовах виробництва, яка детермінує етапність, форми взаємодії між суб'єктами управлінського процесу, а також методи, засоби та технології управлінської діяльності. *Результативно-рефлексивний блок* об'єднує критерії, показники та рівні розвиненості технологічної культури, уможливорює встановлення зворотного зв'язку для отримання об'єктивної інформації про динаміку розвитку технологічної культури аграрних менеджерів.

Враховуючи специфічні особливості управлінської діяльності, обґрунтовано організаційно-методичні умови, що сприяють розвитку технологічної культури аграрних менеджерів: мотиваційне забезпечення розвитку технологічної культури; оновлення змісту підвищення кваліфікації менеджерів аграрного профілю; використання технологій змішаного (гнучкого) навчання (самоосвіти); забезпечення методичного супроводу стажування аграрних менеджерів в умовах виробництва та співпраці з аграрними ЗВО. Означені організаційно-методичні умови перебувають у взаємозв'язку та уможливають цілеспрямований розвиток технологічної культури менеджерів аграрного профілю на основі системного, культурологічного, аксіологічного, акмеологічного, компетентнісного, особистісно-діяльнісного підходів.

На основі з'ясування цільових та структурних компонентів ТК, запропоновано діагностичний інструментарій оцінювання рівнів розвиненості технологічної культури аграрних менеджерів за такими критеріями та показниками: аксіологічний (термінальні та інструментальні цінності розвитку технологічної культури), мотиваційний (рівень професійної спрямованості;

співвідношення внутрішньої і зовнішньої мотивації до розвитку технологічної культури), когнітивний (науково-педагогічні, методичні та фахові знання), діяльнісний (управлінські, технологічні, проектувальні, методичні та інші фахові уміння), рефлексивний (здібності до самоаналізу, самооцінювання, саморозвитку).

Беручи до уваги необхідність комплексної оцінки ефективності діяльності аграрних менеджерів, нами розроблено відповідну методику розвитку їх технологічної культури в умовах тісного взаємозв'язку освіти з виробництвом, яка забезпечує обґрунтовані організаційні умови та спрямована на цілісний розвиток визначених компонентів досліджуваного інтегрального особистісного утворення. Реалізація методики відбувається в три етапи: *мотиваційного* (формування в аграрних менеджерів інтересу до сучасних технологій та потреби в безперервному професійному розвитку); *практичного* (реалізація індивідуальних освітніх траєкторій розвитку технологічної культури); *аналітичного* (оцінювання результатів навчання та їх аналіз).

Методика розвитку технологічної культури аграрних менеджерів інтегрує відповідні організаційні *форми* (семінари, вебінари, тренінги, майстер-класи, онлайн-консультації, творчі групи, конференції тощо), *методи* (кейс-метод, метод проектів, моделювання управлінських ситуацій, дискусія, мозковий штурм, ділові та імітаційні ігри, візуалізація, метод модерації, делегування повноважень та інші), *засоби* (навчально-методичний комплекс розвитку технологічної культури менеджерів аграрного профілю, веб-середовище дистанційного навчання, електронні і друковані інформаційні ресурси закладів вищої освіти, фахові аграрні видання, Інтернет-ресурси), *технології навчання* (проектна, тренінгова технології, кейс-технологія, технологія науково-методичного супроводу, портфоліо, управлінський коучинг), а також *інструментарій для оцінювання* рівнів розвиненості технологічної культури (опитувальники, тести, методичні кейси, оцінювальні листи).

У дослідженні здійснено розв'язання актуального наукового завдання щодо теоретичного обґрунтування організаційно-методичних умов розвитку технологічної культури аграрних менеджерів в умовах виробництва. Результатами дослідження з'ясовано, що оновлення змісту технологічної культури аграрних менеджерів є необхідною передумовою їх ефективної управлінської діяльності. Визначено, що забезпечення методичного супроводу розвитку технологічної культури аграрних менеджерів сприяє вдосконаленню не лише їх фахових знань, умінь та навичок, але й актуалізації розвитку всього комплексу управлінської діяльності в системі сільськогосподарського виробництва.

Список використаних джерел: 1. Стратегія розвитку аграрного сектора економіки на період до 2020 року [Електронний ресурс]; схвалена КМ України від 17.10.2013 р. № 806-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80> (дата звернення 27.02.2015). 2. Нагаєв В.М. Формування управлінської культури як необхідна умова попередження організаційних конфліктів. *Вісник ХНАУ: «Економічні науки»*. № 4, 2017. с. 31-40. 3. Теорія і практика професійного становлення особистості в соціокультурному просторі :

монографія / Кол. авторів; ред. О. О. Лаврентьевої, О. П. Крупського, Є. В. Намлієва. Дніпропетровськ : Акцент ПП, 2014. 360 с. 4. Шамралюк О. Л. Основи технологічної культури: електронний навчально-методичний комплекс. URL: <https://cutt.ly/fktRDz4> (дата звернення: 17.11.2016).

УДК 631.17.001.76

**В. М. Онегіна, д-р екон. наук, професор,
В. В. Антощенкова, канд. екон. наук, доцент
Харківський національний технічний університет сільського господарства
імені Петра Василенка**

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА УКРАЇНИ

Економічна ефективність сільського господарства виражається в його призначенні – забезпечувати населення країни продуктами харчування у відповідності з рекомендованим рівнем їх споживання. В даний час обсяг виробленої сільськогосподарської продукції не повною мірою задовольняє потреби населення. За деякими видами тваринницької продукції, зокрема за обсягами виробництва молока на одну особу, спостерігається тенденція до значного зниження виробництва, а отже і споживання продукції. В 1990 році виробництво молока на одну особу становило 472,3 кг, при цьому споживання становило 373,2 кг. Раціональна норма споживання молока і молочних продуктів має становити 380 кг на рік. В 2020 році виробництво молока на одну особу становило 222,6 кг, а споживання – 192,4 кг, що майже в два рази нижче медично рекомендованої раціональної норми споживання.

В загальному обсязі реалізованої продукції сільськогосподарських підприємств України молоко займає в середньому 6 %, порівняно з 16 % в 1990 році та 19 % в 1995 році. Молочне скотарство займає провідне місце в економіці сільськогосподарських підприємств України. Важливим в системі забезпечення населення молочною продукцією є рівень ефективності виробництва молока. Чим він вищий, тим більшим ресурсом володіє країна в галузі молочного скотарства і тим вищу конкурентну перевагу має країна по відношенню до імпортерів молока і молочної продукції. Нажаль, за останні роки, спостерігається майже дворазове збільшення обсягів імпорту сиру і вершкового масла, а українські молокопереробники все частіше заявляють про свою неконкурентоспроможність, як на вітчизняному так і на зарубіжних ринках. В першу чергу українські переробники скаржаться на брак молочної сировини і стабільні поставки протягом року.

Загальний обсяг виробництва молока в Україні за роками зменшується, що було обумовлено низкою факторів. Як відомо, обсяг виробленого молока функціонально залежить від двох показників – поголів'я основного стада і продуктивності однієї корови. За період з 1990 по 2020 роки у всіх категоріях

господарств поголів'я корів скоротилося з 8527,6 тис. голів до 1673 тис. голів (скоротилось в 5 разів). Виробництво молока за досліджуваний період скоротилося в 2,6 рази, з 24508,3 тис. ц до 9267,4 тис. ц. [1, с.28; 2]. Головною причиною зниження поголів'я корів стало зниження ефективності молочного скотарства. Зниження валового надою молока супроводжувалося в першу чергу значним зниженням поголів'я корів, особливо в перше десятиліття незалежності України. При цьому до 2002 року валовий надій знижувався, як за рахунок зниження поголів'я корів, так і за рахунок зниження їх продуктивності. І нарешті, в 2002 році було досягнуто рівня продуктивності корів 1990 року (2873 кг/гол в 2002 році), хоча це майже в 3 рази нижче показників продуктивності корів в сільськогосподарських підприємствах розвинених країн. Втрачено час, втрачено поголів'я і потенціал молочного скотарства України. Наразі продуктивність корів з кожним роком зростає, однак темпи зростання нижчі, ніж темпи скорочення поголів'я корів, і як результат – виробництво молока в Україні скорочується катастрофічними темпами.

Варто проаналізувати породну продуктивність корів молочного скотарства України і визначити перспективи на майбутнє. Серед молочних порід в Україні переважає українська чорно-ряба молочна, українська червоно-ряба молочна, голштинська, симентальська та джерсейська породи [1, с.30]. Представників української чорно- й червоно-рябої молочної породи відрізняє маса позитивних характеристик, починаючи з високого потенціалу продуктивності (до 10 і більше тисяч кг молока за лактацію), закінчуючи прекрасними адаптаційними властивостями завдяки багаторічному використанню на території України. При цьому тварини відрізняються і позитивними м'ясними якостями. Однак, незважаючи на достатню кількість позитивних характеристик, кількість таких корів в майбутньому буде скорочуватися. Основна причина – на ринку немає якісного генетичного матеріалу вітчизняних молочних порід, тому маточне поголів'я доводиться покривати голштинськими биками. Голштинська ж порода найкраща по продуктивності в молочному скотарстві. Хоча корови досить вибагливі і для розкриття їх повного потенціалу необхідно створити специфічні умови утримання і сформувавши правильний раціон. Однак, отримані при цьому результати дійсно перевершують можливості всіх інших молочних порід.

Симентальська порода цікава тим, що вже кілька століть поширена по всьому світу, має кілька напрямків продуктивності: молочне, комбіноване і м'ясне. Симентали дають молоко з високими якісними показниками, а за станом здоров'я перевершують голштинів. Ці корови більш пристосовані до умов України, коли на фермах, наприклад, змінюється раціон годування. Тварини стійкі до стресів, у порівнянні з голштинською породою та мають більш тривалий період продуктивного використання. Джерсейська порода цікава високою конверсією корму в молоко. Тварини невеликі, витрати на підтримку організму менші, а продуктивність за кількістю молочного жиру і білка досить висока. Це доведено і світовим досвідом – в кращих господарствах світу отримують при відповідних умовах годівлі та утримання до 11 т молока за лактацію з жирністю не менше 5,00% і вмістом білка від 3,30%.

Процес відродження галузі тваринництва, в тому числі і молочного

скотарства, повинен зберегти територіальні традиції, використовувати кращий вітчизняний досвід і спиратися на інноваційно-генетичний потенціал сільськогосподарських тварин сільських територій регіонів України. У той же час відродження і розвиток конкурентоспроможного тваринництва в усіх сферах його діяльності має здійснювати з використанням іноземної практики і досвіду, враховуючи національні особливості [3].

Україна завжди славилася розвиненим молочним скотарством і своєю якісною молочною продукцією. Варто згадати молочну продукцію і «знатне» вершкове масло «Маслосоюзу» (створеного в 1904-1905 роках). На етикетці маслосоюзівської продукції були чотирилисткова конюшина і літери МС, а галицьке масло було обов'язковою складовою повноцінного сніданку європейців. В боротьбі з конкурентами за ринок, керівництво «Маслосоюзу» пропонувало своїм покупцям не тільки добре масло, а також добре, свіже пастеризоване молоко, солодку і кислу сметану, різні сири, бринзу та інші продукти. За оцінками зарубіжних аналітиків національна молокопереробна промисловість могла б приносити Україні багатомільярдні надходження від експорту. В 1990 році Україна посідала 6 місце в рейтингу світових виробників молока. Натомість, за 30 років незалежності, на думку багатьох експертів, позиція України знизилась до 32 місця в рейтингу.

В Україні, існує ряд загроз для сталого розвитку сільських територій, які держава, через нормативно-правове регулювання покликана нівелювати. Так, однією з найбільших загроз є урбанізація (при чому це зростання ролі не лише великих мегаполісів, але й середніх регіональних центрів). Ще однією визнаною проблемою є міграція. В першу чергу загрозу становить трудова міграція, яка створює дисбаланс на ринку праці. Так, в окремих великих містах спостерігається незбалансований економічний розвиток порівняно з іншими територіями. Надзвичайно гостро для мешканців великих індустріальних міст постали екологічні виклики пов'язані з нераціональною та сконцентрованою господарською діяльністю [4, с.220].

Незважаючи на триваючий спад молочного виробництва, основним напрямком розвитку молочного скотарства на перспективу залишається шлях інтенсифікації, спеціалізації та концентрації виробництва. З урахуванням природних і економічних умов він повинен забезпечувати вихід необхідної кількості продукції з найменшими витратами засобів виробництва і праці на одиницю продукції. Для найбільш повного і доцільного використання внутрішніх ресурсів в сільськогосподарських підприємствах необхідна дієва державна допомога та ефективна законодавча база. З метою захисту національних інтересів та продовольчої безпеки країни, необхідно збільшувати виробництво якісної, конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції вітчизняними товаровиробниками на інноваційній основі.

Список використаних джерел: 1. Антощенкова В.В. Сучасний стан молочного скотарства в Україні. Український журнал прикладної економіки. 2020. Том 5. №2. С. 25–32. 2. Офіційний веб-сайт Державна служба статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 26.04.2021). 3. Онегіна В.М., Антощенкова В.В. Спільна аграрна політика та

конкурентоспроможність сільського господарства ЄС. «Європейські уроки аграрної політики для України»: кол. монографія. ЖНАУ, 2019. С.152-163.

4. Лаврук А., Лаврук В. Проблемы возрождения и развития отрасли животноводства в Украине. PRZEGLĄD WSCHODNIOEUROPEJSKI X/1 2019: С. 201–213. URL: http://uwm.edu.pl/cbew/2019_10_1/14_LAVRUK-A_LAVRUK-V.pdf (дата звернення: 30.04.2021).

УДК 338.439:658.589

Б. О. Охрименко, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти*

Уманський національний університет садівництва

СУТЬ ПОНЯТТЯ «МОДЕРНІЗАЦІЯ» АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ

Однією з цілей аграрної політики України та розвитку сільських територій була і залишається модернізація аграрного сектора економіки. Однак термін "модернізація" не був точно визначений сферою економічної та соціальної політики. Його, зазвичай, ототожнюють із процесами оновлення, реструктуризації, інвестування тощо. Тому спостерігається відсутність чіткої різниці між даними процесами, наслідком чого може бути обмеження процесів модернізації лише зміною технічного забезпечення або технологій виробництва. Більше того, інтенсивність інвестиційного процесу може бути використана як показник, що характеризує хід процесів модернізації. Однак огляд літературних джерел, проведений з цього приводу, показує, що такий підхід дає досить обмежену картину модернізації сільського господарства. Негативним наслідком цього явища може бути також розподіл фінансових ресурсів на діяльність, яка не призведе до модернізації галузі, незважаючи на те, що це було їх першочерговою метою.

В загальному вигляді термін «модернізація» є синонімом усіх видів прогресивних змін, що відбуваються в суспільстві. Так, на думку Р. Sztompka [1], концепція модернізації може застосовуватися до всіх історичних періодів, а її прикладом є залишення печер та будівництво перших укриттів, заміна візків на машини або друкарських машинок на комп'ютерні текстові редактори.

Ряд авторів поняття модернізації пов'язують з комплексом соціальних, політичних, економічних, культурних та ментальних перетворень, що почалися в Західній Європі з 16 століття. Під ним розуміють процеси індустріалізації, урбанізації, раціоналізації, демократизації, поширення індивідуальності та мотивації розвитку, апофеоз розуму і науки. Модернізація в цьому сенсі означає процес перетворення традиційного або дотехнічного суспільства на суспільство, яке характеризується машинними технологіями [2-4].

* Науковий керівник – А. П. Бурляй, д-р екон. наук, доцент.

Крім того, термін «модернізація» застосовується для опису зусиль відсталих і слаборозвинених країн, щоб наздогнати провідні, найбільш розвинені держави, співіснуючи з ними в той самий історичний період в рамках глобального суспільства. Залежно від підходу до соціальних змін використовуються такі терміни: теорія модернізації, неомодернізації та конвергенції тощо.

Загалом, в Енциклопедії інновацій [5] вказується, що термін модернізація в перекладі з англійської мови означає осучаснення, а з французької – новітній. Тобто, на наш погляд, поєднання даних перекладів можна тлумачити як процеси оновлення до сучасних вимог суспільства. Вони задають напрямок діяльності для створення нових рішень, натхненних сучасним підходом до всього, що пов'язано з позитивною діяльністю людини.

Слід зазначити, що деякі автори під модернізацією розуміють заміну старого виробничого потенціалу новим, підвищення продуктивності праці, покращення якості продукції, усунення найважчих робіт і, як наслідок, зростання ефективності виробництва. Крім цього, модернізація передбачає впровадження сучасних машин, приладів, транспортних засобів, а також сучасних методів виробництва та організації праці, що забезпечує більш високу ефективність.

Так, наприклад, Бужимська К.О. зазначає, що модернізація економіки – це «технологічні, структурні та інституційні зміни в економіці, які призводять до зростання якості і продуктивності праці, підвищенню частки високотехнологічних виробництв в структурі ВВП, якості життя населення і в кінцевому підсумку конкурентоздатності країни в глобальній економіці» [2]. Її підтримують М. Рогоза та О. Кузьменко, які розуміють під даним поняттям «проведення структурних, технологічних, інституціональних змін в національній економіці, що спрямовані на підвищення її конкурентоспроможності та забезпечення розвитку в довгостроковій перспективі» [4].

На наш погляд, процес модернізації аграрної сфери економіки є довготривалим і безперервним процесом, що має свої особливості. Це пов'язано з особливостями галузі, метою якої є адаптація до вимог конкуренції на ринку. Основним напрямком модернізації в сільськогосподарських підприємствах, що виконують виробничі функції, повинна бути модернізація виробничих процесів шляхом впровадження сучасних технологічних рішень та використання досягнень біологічного прогресу.

Слід зазначити, що в умовах сталого розвитку все більшого значення надається захисту навколишнього середовища. А тому концепція модернізації аграрної сфери економіки також повинна включати всі заходи, спрямовані на обмеження негативного впливу сільськогосподарського виробництва на природне середовище, навіть якщо вони не ведуть до збільшення обсягу виробництва або зменшення собівартості одиниці продукції.

Отже підсумовуючи вищенаведене можна сказати, що модернізація аграрної сфери економіки в сучасних умовах є невід'ємною складовою сталого розвитку суспільства.

Список використаних джерел: 1. Sztompka P., 2005. Socjologia zmian społecznych. Wydawnictwo Znak. Kraków. 2. Бужимська К.О. Модернізація економіки: технологічно-структурний аспект. *«Вісник ЖДТУ»: Економіка, управління та адміністрування*, 2009. (3 (49)), 214-217. 3. Чухно А.А. Модернізація економіки та економічна теорія. *Економіка України*, 2012, (10), 24-33. 4. Рогоза М.Є., Кузьменко О. К. Модернізація економіки України в контексте неоіндустріальних преобразований. *Вестник экономической науки Украины*, 2017, (1 (32)).

УДК 635.631.527:330.322

О. В. Позняк, молодший науковий співробітник,

О. І. Касян, директор,

Л. В. Чабан, науковий співробітник

Дослідна станція «Маяк» Інституту овочівництва і баштанництва НААН

РОЗШИРЕННЯ СОРТИМЕНТУ МАЛОПОШИРЕНИХ ОВОЧЕВИХ РОСЛИН: ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИЙ АСПЕКТ

За умови інноваційно-інвестиційного розвитку агропромислового виробництва, на який робиться акцент в Україні, наукові знання і досвід та їх комерційне використання є фундаментом сталого економічного зростання [4].

Інноваційні процеси у рослинництві мають бути спрямовані на збільшення обсягів виробництва продукції. Це можливо, поряд з іншими чинниками, завдяки зростанню урожайності сільськогосподарських культур. Тобто, інноваційна політика повинна будуватися на вдосконаленні методів селекції, створенні і впровадженні у виробництво нових сортів і гібридів сільськогосподарських культур, які мають відповідати високим продуктивним потенціалом, освоєнні науково обґрунтованих систем їх вирощування та насінництва [5, 7]. Щодо вітчизняної галузі овочівництва, то інноваційні розробки селекційного характеру мають бути направлені на створення високопродуктивних, адаптованих до природнокліматичних умов України сортів овочевих рослин, які мають лікувально-профілактичні, протекторні властивості, зовнішню привабливість, придатність до тривалого зберігання, промислової переробки, механізованого збирання та інші ознаки підвищення конкурентоспроможності товарної продукції сортів і гібридів [6]. Оскільки в державі спостерігається необґрунтований процес прискореної ліквідації державного сектора економіки з непередуманою заміною його нерозвиненою приватною формою власності, що зумовлює значні ускладнення у формуванні розвитку інноваційної діяльності [5], на нашу думку, необхідно враховувати дану тенденцію і, зокрема в овочівництві, враховувати цей сегмент економіки, отже створювати відповідний селекційний продукт для впровадження у приватному секторі. Економічно вигідним у даному напрямі є насінництво, мета – максимальне забезпечення

вітчизняного виробника високоякісним посівним матеріалом конкурентних сортів певного виду рослин.

В Україні відмічається вкрай недостатній сортимент багатьох видів рослин, перспективних для освоєння у вітчизняному овочівництві, здатних розширити асортимент високовітамінної продукції. Тому питання урізноманітнення видового і сортового складу рослин, що використовуються, або можуть бути використані як овочеві, залишається актуальним [2, 3]. Отже, селекційна робота щодо збільшення сортименту нетрадиційних та відомих вітчизняному споживачеві, але малопоширених видів рослин, зокрема овочевого напряму використання, в Україні була й залишається пріоритетною і перспективною.

Для вирішення зазначеної проблеми на Дослідній станції «Маяк» Інституту овочівництва і баштанництва НААН з 1993 року проводяться комплексні дослідження з малопоширеними видами щодо їх інтродукції, селекції, розроблення окремих елементів технології вирощування на товарні і насінневі цілі, освоєння у виробництво і поширення у приватному секторі, інформаційно-роз'яснювальна робота про значення і цінність продукції нетрадиційних видів рослин тощо.

Мета роботи – створення конкурентоспроможних (високопродуктивних, посухостійких, з поліпшеним біохімічним складом, адаптованих до умов вирощування у зонах Лісостепу і Полісся України) сортів малопоширених однорічних і багаторічних пряно-смакових, зеленних і делікатесних рослин для потреб вітчизняного овочівництва.

На Дослідній станції «Маяк» Інституту овочівництва і баштанництва НААН у результаті проведеної селекційної роботи створено низку сортів малопоширених пряно-смакових і зеленних рослин, внесених до Державного реєстру сортів рослин, придатних для поширення в Україні, наприкінці 2020 року [1] і рекомендованих для освоєння агроформуваннями усіх форм власності і господарювання та у приватному секторі в усіх зонах України. Сорти деяких видів рослин створено в Україні вперше і вони залишаються на сьогодні єдиними в Реєстрі. Нижче наведено перелік створених сортів та їх коротка характеристика.

Гісон лікарський сорт Небокрай. Урожайності зеленої маси у період масового цвітіння 28,7 т/га. Біохімічний склад зеленої маси у салатній стадії: суха речовина 25,42 %, загальний цукор 3,77 %, аскорбінова кислота 15,67 мг/100 г; у фазі масового цвітіння: суха речовина 36,08%, загальний цукор 3,76%, аскорбінова кислота 14,14 мг/100 г.

Дворядник тонколистий сорт Молодість. Сорт розсіченолистого типу. Ранньостиглий – період від масових сходів до збиральної стиглості 36 діб; характеризується подовженим періодом господарської придатності – 17 діб. Урожайність зеленої маси за схеми вирощування 45х5 см становить 28,0 т/га. Біохімічний склад листків: суха речовина 10,64%, загальний цукор 0,50%, аскорбінова кислота 94,83 мг/100 г. Встановлено, що зимостійкість і ступінь відростання рослин новоствореного сорту за дворічного циклу вирощування навесні – високі – 9 балів.

Бугиля кервель сорт Жайворонок. Урожайність зеленої маси 21,2 т/га. Маса 10 розеток становила 75 г. Біохімічний склад: вміст сухої речовини у листках 17,06 %, загального цукру – 2,95%, аскорбінової кислоти 52,92 мг/100 г. Смакові і ароматичні якості 5 балів.

Салат посівний стебловий сорт Лелека. Урожайність зеленої маси 35,6 т/га за маси однієї розетки листків 450 г, урожайності товарних стебел 15,5 т/га за маси одного товарного стебла 152 г з довжиною товарного стебла 34 см і його шириною 4 см, довжиною листкової пластинки 32 см і шириною 11 см при вмісту сухої речовини 9,97 %, загального цукру 2,40 %, аскорбінової кислоти 27,02 мг/100 г.

Салат посівний листковий Вишиванка. Період від посіву насіння до з'явлення масових сходів становить 16 діб; період від товарної стиглості до стеблування – 14 діб. Листкова пластинка (довжина і ширина) – 17,3x13,6 см; кількість листків – 17 штук; середня маса 1-ї рослини – 105,0 г.

Салат посівний листковий Вишиванка. Період від масових сходів до товарної стиглості склав 36 діб; період від товарної стиглості до стеблування – 16 діб. Листкова пластинка (довжина і ширина) – 18,6x16,4 см; кількість листків 19 штук; середня маса 1-ї рослини – 135,5 г.

Актуальним завданням в даному напрямі досліджень на ДС «Маяк» ІОБ НААН нині є реалізація/передача права власності на сорти рослин, укладання ліцензійних договорів на інтелектуальний продукт, що дасть можливість (за [4]) економити час і кошти на здійснення подальших власних досліджень зі створення новітнього конкурентоздатного сортименту овочевих рослин, скоротити терміни їх освоєння, забезпечить збільшення конкурентоспроможної продукції - новітніх розробок селекційного характеру, зокрема насіння, сприятиме раціональному використанню наукових кадрів. Адже відомо, що процес економічного зростання залежить не лише від створення новинок у вигляді інновацій, а й від ступеня їх поширення та масового застосування [5].

Створені на ДС «Маяк» ІОБ НААН сорти конкурентоздатні на ринку, відповідають вимогам, що висуваються до сучасних інноваційних селекційних розробок в овочівництві і рекомендовані для впровадження в усіх зонах України у відкритому і в закритому ґрунті. Сфери освоєння: сільськогосподарські підприємства різних форм власності та господарювання, що займаються вирощуванням і збутом овочевої продукції та приватний сектор.

Список використаних джерел: 1. Державний реєстр сортів рослин придатних для поширення в Україні у 2021 році (станом на 11.02.2021 р.) / [Електронний ресурс].- <https://agro.me.gov.ua/storage/app/uploads/public/602/511/60a/60251160ad1b2677865252.pdf>. (дата звернення: 11.02.2021 р.). 2. Климчук О.В. Економічна сутність розвитку інноваційних процесів у виробництві біопалива. *Вісник аграрної науки*. 2014. №8. С. 62-65. 3. Корнієнко С.І. Овочевий ринок: реалії та наукові перспективи. *Овочівництво і багтанництво*. Харків: ТОВ «Виробниче підприємство «Плеяда», 2013. Вип. 59. С. 7-22. 4. Кравченко В.А., Гуляк Н.В. Підвищення ефективності селекції і насінництва овочевих рослин. *Овочівництво і багтанництво*. Харків: ТОВ «Виробниче підприємство «Плеяда», 2014. Вип. 60. С. 15-19. 5. Наконечна К.В.

Формування моделі інноваційного розвитку аграрної сфери. *Вісник аграрної науки*. 2013. №6. С. 66-69. 6. Терьохіна Л.А., Ручкін О.В., Шевченко М.Г., Расторгуєва Л.А. Маркетингові дослідження моніторингу ринку інноваційної продукції овочівництва. *Овочівництво і багатанництво*. Харків: ТОВ «Виробниче підприємство «Плеяда», 2010. Вип. 56. С. 282-285. 7. Черевко І.В., Литвиненко Ю.О. Інноваційні процеси інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. *Організаційно-економічний механізм реалізації стратегічних напрямів розвитку агропродовольчої сфери*: мат. Міжнар. наук.-практ. конф., 2 жовтня 2014 р. / Харк. нац. аграрн. ун-т ім. В.В. Докучаєва. Харків: ХНАУ; Видавництво «Фінарт», 2014. С. 147-150.

УДК 331.526

**О. В. Семенюк, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти*
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва**

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ НЕСТАНДАРТНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Економічні перетворення, що відбуваються в Україні, супроводжуються істотними змінами в рівні і структурі зайнятості населення, зумовлюють якісно нові тенденції на ринку праці. Відносини, які складаються на ньому, мають яскраво виражений соціально-економічний характер, вони зачіпають нагальні потреби більшості населення країни, адже саме тут не тільки переплітаються інтереси працівника і роботодавця при визначенні ціни праці і умов його функціонування, а й відображаються практично всі соціально-економічні явища, що відбуваються в суспільстві.

Оцінюючи перспективи розвитку ринку праці, не можна не сказати про появу нових, нестандартних форм зайнятості. Знання тенденцій в цій галузі особливо важливо молодим людям, які більш ніж представники інших вікових категорій, схильні до вибору нестандартних форм працевлаштування, що дозволяють максимально реалізувати трудовий потенціал шляхом створення комфортних умов для креативного праці.

Гнучкий ринок праці може ефективно реагувати на швидко мінливі умови. Його відмінною рисою є збільшення гнучкості робочого часу. У зв'язку з цим широке поширення отримали нестандартні форми зайнятості та режими робочого часу.

Виділяють традиційні і нетрадиційні форми нестандартної зайнятості. До традиційних форм, що з'явилися ще в ХХ столітті, відносяться: тимчасова, непостійна або випадкова зайнятість; надомна праця; робота зі змінним графіком і позмінна робота; неповна зайнятість; самозайнятість [1].

З початку ХХІ століття, в умовах постіндустріальної економіки з'явилися нові форми нестандартної зайнятості: позикова праця (лізинг персоналу, підбір

* Науковий керівник – О. О. Гуторова, канд. екон. наук, доцент.

тимчасового персоналу, аутсорсинг, аутстафінг); телетруд; гнучкі форми роботи (гнучкий початок і закінчення робочого дня, ковзний робочий час, гнучкий неповний робочий час, позикова праця тощо); фріланс.

Надомна праця, самозайнятість, гнучкі форми роботи відносяться до форм нестандартної зайнятості, що характеризуються гнучкістю робочого часу. Раціональне використання робочого часу характерне для таких форм, як позикова праця, неповна зайнятість, фріланс.

Позикова праця і телетруд – відносно нові явища на ринку праці. Позикова праця передбачає участь в трудових відносинах трьох сторін: працівника, рекрутингового агентства (посередника) і підприємства-замовника. До позикової праці належить лізинг персоналу, підбір тимчасового персоналу, аутсорсинг і аутстафінг.

Лізинг персоналу передбачає надання працівників на тривалий термін (від трьох місяців до декількох років). Підбір тимчасового персоналу – на короткий період часу (від одного дня до двох-трьох місяців).

Суть аутсорсингу полягає в передачі компанією окремих операцій або функцій на виконання сторонньої організації. З точки зору ринку праці аутсорсинг – це використання для своїх цілей чужої робочої сили. Аутсорсинг привабливий тим, що дозволяє використовувати сучасні технології і знання сторонніх фахівців при виконанні допоміжних функцій організації [2, 3].

Аутстафінг – це виведення персоналу зі штату компанії-замовника і оформлення його в штат компанії-провайдера. Співробітники продовжують працювати на колишньому місці, але обов'язки роботодавця по відношенню до них виконує агентство. Компанія-аутстаффер бере на себе повне забезпечення співробітника, включаючи видачу документів, що підтверджують роботу, банківських зарплатних карт, вирішення поточних питань з робочими, управління персоналом, податкову звітність в державні органи та фонди тощо.

Відмінність аутстафінгу від аутсорсингу полягає в наступному. Для аутстафінгу характерні короткострокові відносини і найм робітників, які будуть виконувати окремі операції, в той час як аутсорсинг характеризується довгостроковістю і високою кваліфікацією фахівців, яким передається весь бізнес-процес.

Телетруд – інформаційно та комунікаційно-технічно підтримувана трудова діяльність, яка в просторовому відношенні організована віддалено від роботодавця. Така дистанційна зайнятість дозволяє працівнику самостійно розподіляти робочий час, поєднувати професійну діяльність з навчанням і сімейними обов'язками. Однак вона знижує шанси на побудову кар'єри і має в собі небезпеку соціальної ізоляції. Дистанційна зайнятість може розглядатися в якості пріоритетної для жителів віддалених і депресивних населених пунктів.

Серед гнучких форм роботи найбільш відомими є робота в рамках п'ятиденного робочого тижня з вільним початком і закінченням робочого дня і позмінна робота з вільним початком і закінченням робочого дня. Експерти високо оцінюють потенціал розвитку подібних графіків роботи.

«Рахунки робочого часу» є ще однією формою гнучкої зайнятості. Організація створює «особистий рахунок» співробітника, на який зараховується

різниця між часом, який він повинен відпрацювати за договором, і фактично відпрацьованим. В європейських країнах це регулюються галузевими тарифними угодами та нормативними актами, прийнятими на підприємстві. Для працівників вони дають такі переваги, як можливість планування власного робочого часу; більш висока мотивація до праці. В основному в даний час в європейських країнах віддається перевага короткостроковим рахункам робочого часу [3, 4].

В останні роки на ринку праці з'явилося таке явище як фріланс. Робота фрілансером означає працю поза штатом компаній. Цим він принципово відрізняється від телепрацівників, які є в штаті організації і здійснюють трудову діяльність на основі трудового договору. Як правило, фрілансерів залучають для виконання конкретного проекту. У практиці до фрілансерів відносять як індивідуальних підприємців, що пропонують свої послуги, так і тимчасових найманих працівників. При цьому фрілансер може одночасно виконувати трудові завдання для кількох підприємств. Характерними рисами фрілансу є: використання інформаційних і телекомунікаційних систем у трудовій діяльності (вся робота або якась її частина виконується дистанційно), певна незалежність від роботодавця; вільний графік роботи.

Вплив нестандартних форм зайнятості на ринок праці є неоднозначним. З точки зору державного регулювання ринку праці, необхідно оцінити позитивний і негативний вплив цих форм на ринок праці і виробити комплекс заходів, що підтримуватимуть розвиток нестандартних форм зайнятості, сприятимуть досягненню і збереженню балансу на ринку праці, раціональному використанню робочого часу та трудового потенціалу працівників. Тим більше що фахівці прогнозують подальший розвиток нестандартних форм зайнятості і підвищення гнучкості ринку праці.

Список використаних джерел: 1. Антонюк В.П., Щетініна Л.В.. Трансформація зайнятості населення: методологічні засади дослідження та європейські тренди // Соціально-трудова відносини: теорія та практика. 2018. № 1. С. 77-91. 2. Грішнова О. А., Брінцева О. Г., Шурпа С. Я. Фіктивізація людського капіталу та нові ризики в сфері зайнятості // Науковий вісник Полісся № 1 (9), ч. 2, 2017. – С.91–98. 3. Ільч Л.М. Структурні трансформації транзитивного ринку праці України: монографія. Київ: Алерта, 2017. 608 с. 4. Петрова І. Ринок інноваційної праці: тенденції формування в Україні // Україна: аспекти праці. 2013. № 5. С. 3–7.

**Ю. В. Синявіна, канд. екон. наук, доцент,
Т. А. Бутенко, канд. екон. наук, доцент
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва**

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ ТВАРИННИЦТВА

Оцінка стану тваринництва в Україні свідчить про негативні тенденції розвитку скотарства: скорочення поголів'я тварин, вагоме зниження продуктивності худоби, погіршення її якісного складу. Звичайно, ці обставини призвели до погіршення якості продукції ВРХ та зменшення об'ємів виробництва, а звідси і споживання цінних продуктів харчування. Тому ця галузь сільськогосподарського виробництва вкрай потребує революційних змін, технологічного прориву для забезпечення продовольчої незалежності країни, підвищення експортного потенціалу, перетворення в конкурентоспроможну високотехнологічну галузь з високою продуктивністю праці і низькими непродуктивними витратами.

Найбільш впливовими чинниками є ті, що здатні забезпечити кардинальні зрушення у відродженні галузі тваринництва і структурі виробництва тваринницької продукції, оскільки супроводжуються інноваційними процесами (сучасні технології, органічні тваринницькі продукти, забезпечення кваліфікованими кадрами, сучасними фермськими машинами і обладнанням) та кінцевими результатами (зниження виробничих витрат і собівартості продукції, покращення її якості, зростання продуктивності праці і прибутковості виробництва [1, с. 13].

Зарубіжні розвинені країни модернізуючи свою економіку, прискореними темпами розвивають інноваційні технології із застосуванням штучного інтелекту, автоматизації та цифрових платформ. Нажаль в Україні рівень впровадження цифрових технологій в сільське господарство та його галузі поки залишається низьким.

«Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки», що схвалена розпорядженням КМУ від 17 січня 2018 р. № 67-р, визначила основні цілі цифрового розвитку секторів економіки країни, що мають базуватися на використанні цифрових технологій. З метою розвитку сільського господарства важливим є впровадження цифрового землеробства – принципово нової стратегії менеджменту, що базується на застосуванні цифрових технологій, та новий етап розвитку агросфери, пов'язаний з використанням геоінформаційних систем, глобального позиціонування, бортових комп'ютерів та смарт-устаткування, а також управлінських та виконавських процесів, здатних диференціювати способи оброблення, внесення добрив, хімічних меліорантів і засобів захисту рослин [2]. Поступово цифрові технології проникають в сільське господарство, в тому числі в тваринницьку галузь, допомагаючи оптимізувати і

спростити багато виробничих процесів, підвищити прибутковість і рентабельність бізнесу.

Цифрові технології в тваринництві дозволяють впроваджувати орієнтовані на потреби тварин системи годування, доїння, контролю якості продукції, дистанційно керувати виробничими процесами в режимі реального часу, забезпечують безперервний збір, аналіз і використання інформації для дотримання заходів безпеки та дбайливого ставлення до навколишнього середовища. В основному такі технології реалізуються в молочному скотарстві, свинарстві та птахівництві.

Дослідженнями встановлено, що цифрові інновації у тваринництві мають бути представлені такими технологіями: аналіз великих даних (Big Data) для прийняття управлінських рішень та управління виробничими процесами в тваринництві; застосування інформаційно-аналітичних систем на базі штучного інтелекту для аналізу та управління ефективністю виробничих процесів в тваринництві; інформаційно-аналітичні системи для санітарного та ветеринарного контролю; цифрові технології в області простежуваності продукції тваринництва «від ферми до прилавка»; технології роботизації виробничих процесів в тваринництві; Інтернет речей (IoT) як основа створення «розумних» ферм.

В Україні, незважаючи на нестійкі та низькі темпи розвитку інформаційних технологій, деякі вже використовуються у землеробстві, рослинництві і тваринництві. Використовуючи передовий досвід європейських компаній, провідні вітчизняні підприємства такі як «Агрохолдинг Мрія», Холдинг «Кернел Груп», ПАТ «Укрлендфармінг», «Астарта-Київ» активно застосовують інноваційні технології для прийняття ефективних управлінських рішень у сфері виробництва та реалізації аграрної продукції [3, с. 315].

Незважаючи на очевидні плюси цифрових технологій, є певні фактори, що уповільнюють або навіть роблять неможливим їх освоєння. Спостерігається гостра нестача IT-фахівців для сільського господарства, а для глобальної цифровізації на кожному підприємстві вони будуть незамінні. Для цифровізації потрібен стабільний інтернет і електропостачання, чим можуть похвалитися далеко не всі господарства. Майбутнє українського тваринництва бачиться в розвитку інтелектуальних цифрових систем управління виробництвом «людина – машина – тварина», гармонізації взаємодії всіх її елементів.

Отже, для забезпечення конкурентоспроможності галузі тваринництва необхідно прискореними темпами підвищувати рівень цифровізації, використовуючи інноваційні досягнення та інформаційні технології.

Список використаних джерел: 1. Лаврук О.В.. Тваринництво: стан та перспективи розвитку. Агросвіт. 2020. № 22. С. 9-15. 2. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження КМУ від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text> (дата звернення 27.04.2021). 3. Економічний, організаційний та правовий механізм підтримки і розвитку підприємництва: колективна монографія; за ред.

О.В. Калашник, Х.З. Махмудова, І.О. Яснолоб. Полтава: Видавництво ПП «Астрая», 2019. 364 с.

УДК 303.832:338.43

В. П. Славінський, викладач
ВСП «Гальянківський агротехнічний фаховий коледж Уманського національного університету садівництва»

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ВИРОБНИЦТВА ІННОВАЦІЙНОГО ПАЛИВА БІОЛОГІЧНОГО ПОХОДЖЕННЯ З РОСЛИННОЇ СИРОВИНИ

Україна проголосила свій політичний вибір на користь вступу до ЄС, де було прийнято директиви щодо використання палива біологічного походження країнами Євросоюзу, які передбачають обов'язкове його використання та збільшення відсотків альтернативних джерел енергії в загальному обсязі використовуваного пального. В якості сировини для виготовлення одного з видів палива біологічного походження – біоетанолу – можуть застосовуватись різні цукроносні та крохмалоносні сільськогосподарські культури. Порівняння їх за виходом з 1 га в перерахунку на кількість вуглеводнів свідчить на користь цукрових буряків [1].

Переробка цукрових буряків на біоетанол є єдиною прибутковою технологією виробництва даного виду палива в нашій країні в сучасних умовах. Виготовлення його з меляси дозволяє на кожну тисячу декалітрів отримати 4 тис. м³ біогазу, що еквівалентно 2800 м³ природного газу [2]. В Україні ведеться цілеспрямована робота з впровадження новітніх технологій виробництва біоетанолу на основі цукроносної сировини. Так, в Інституті цукрових буряків НААН завершується розробка програми створення високопродуктивних генетичних матеріалів цукрових буряків для виготовлення з них палива біологічного походження. В УкрНДІспиртбіопрод та НУХТ розроблено енергозберігаючу технологію та обладнання для виробництва біоетанолу безпосередньо з цукрових буряків.

Отримання альтернативних видів палива з цукрових буряків і супутньої продукції цукрового виробництва в Україні знаходиться на початковій стадії розвитку та потребує для впровадження здійснення значних вкладень. Зважаючи на загострення проблеми залежності продовольчої безпеки від розвитку біоенергетики на основі використання сільськогосподарської продукції для виробництва палива, насамперед слід орієнтуватись на забезпечення раціонального поєднання вирішення продовольчих та енергетичних проблем країни. Скорочення посівних площ цукрових буряків призводить до виникнення дефіциту вітчизняної сировини для виробництва цукру та неможливості повністю забезпечити внутрішню потребу в даному продукті. Через це впровадження виробництва біоетанолу з цукросировини стає доцільним лише за умови розширення (або відновлення до попереднього рівня) площ посівів і

підвищення урожайності культури. Тому найбільш доцільним вважаємо виробництво біоетанолу з супутньої продукції цукробурякового виробництва – меляси, біоконверсією якої можливо одержати два енергетичні продукти: високооктанову кисневмісну добавку до бензинів і біогаз, а також кормову добавку, що використовується для збагачення раціону птиці – бетаїн. Потенційні можливості виготовлення біоетанолу з меляси становлять до 16,3 млн л (в розрахунках прийнято, що вихід біоетанолу з 1 т цукрових буряків становить 100 л). Згідно з технологіями, діючими на українських спиртових заводах, з 1 т меляси можна отримати 304 л (240,1 кг) паливного спирту, отже, з 1 т цукрових буряків, перероблених на цукор, за виходу меляси 4,0% до маси коренеплодів, може бути вироблено 12,2 л біоетанолу [3].

Можливі різні варіанти організації та налагодження виробництва біопалива з продукції цукробурякового виробництва:

1) переробка цукрових буряків на цукор з виробництвом меляси та надлишку дифузійного соку, що постачається для виготовлення біоетанолу на найближчий спиртовий завод зі збереженням при цьому організаційної структури цукрового заводу (недолік – потреба в цілодобовому постачанні великих обсягів сировини на спиртзавод);

2) виробництво на окремих дільницях частково реконструйованого цукрового заводу очищеного дифузійного соку з постачанням його на спиртовий завод для виготовлення біопалива (недолік – високі витрати на доставку сировини);

3) монтаж на спиртовому заводі лінії з переробки цукрових буряків з отриманням очищеного дифузійного соку (недолік – потреба у великих обсягах інвестицій з метою облаштування додаткових територій для приймання та зберігання коренеплодів, очисних споруд, вантажно-розвантажувальних механізмів, пристроїв для різання);

4) будівництво відділення з виробництва біоетанолу на діючому цукровому заводі, що дасть змогу розширити період використання технологічного обладнання.

Впровадження виробництва біоетанолу на цукрових заводах принесе додаткові вигоди сільськогосподарським товаровиробникам. Збільшення попиту на цукрові буряки для енергетичних потреб сприятиме збільшенню їх посівних площ і розширенню ринку збуту, що забезпечить, за нашими підрахунками, отримання додаткового прибутку від реалізації коренеплодів до 33184 тис. грн в масштабах однієї області. Крім цього, використання бурякосійними підприємствами біоетанолу, виробленого на цукрових заводах, як домішки до бензину дасть змогу досягти економії коштів від здешевлення пального. Так, 5% вміст у ньому спирту, що не потребує переобладнання двигуна, зменшує вартість бензину на 3%.

Вважаємо, що залучення інвестицій у виробництво біоетанолу з продукції цукробурякового виробництва як в один з напрямів інноваційного розвитку галузі є не тільки ефективним шляхом зменшення енергетичної залежності та покращення екологічної ситуації, а й цілком реальною можливістю збільшити вигоди від виробництва цукрових буряків і використання супутньої продукції їх

переробки, забезпечити створення нових робочих місць для сільського населення та підвищити рівень доходів сільськогосподарських підприємств.

Список використаних джерел: 1. Українець А., Хомічак Л., Шиян П. Спиртова галузь: на шляху до інноваційного розвитку. *Харчова і переробна промисловість: щомісячний науково-практичний журнал*. 2017, № 12. С. 16 – 19. 2. Лузан Ю. Я. Перспективи створення самозабезпечувальної енергетичної системи ведення сільськогосподарського виробництва. *Економіка АПК*. 2010, № 4. С. 40 – 48. 3. Марченко В. М., Кіт А. В. Аналіз потенціалу виробництва біоетанолу з цукрових буряків в Україні. *Агросвіт*. 2018, № 22. С. 21–27.

УДК 631.15:338.33

М. С. Сорокотяга, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти*

Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ЯК СТРАТЕГІЧНО ВАЖЛИВА ГАЛУЗЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Сільське господарство України є досить перспективною галуззю та одним із лідерів експорту продукції рослинництва та тваринництва на світових ринках. Україна має величезний потенціал для розвитку сільського господарства. Це відбувається через сприятливі природні умови для сільського господарства: родючий ґрунт і дуже сприятливий клімат на більшій частині території країни. Окрім того, воно є основною рушійною силою для розвитку економіки країни та забезпечення добробуту населення. Єдине, що має вплив на розвиток, – це примхливість природи, але вона незалежна від економіки та людей. Тож можна стверджувати, що сільське господарство в Україні – це галузь, яка є передумовою національної економічної стабілізації. Але, на жаль, за останні кілька років розвиток цієї галузі агропромислового комплексу призупиняється через недостатню та неефективну державну підтримку [1].

Стратегія розвитку національної економіки чи її структурних елементів є основним довгостроковим, послідовним, конструктивним, стійким до невизначеності умов соціально-економічного середовища планом, який супроводжується постійним аналізом та моніторингом у процесі його реалізації та спрямований на досягнення основної цілі чи результату. Стратегія і нині є основним інструментом довгострокового планування на найвищому державному рівні управління структурними одиницями національної економічної системи, що застосовується в усьому світі. В Україні стратегія розвитку галузей національної економіки використовується міністерствами та іншими органами влади як основний інструмент переходу від абстракції до конкретики у вигляді

* Науковий керівник – О.М. Таран, канд. екон. наук, доцент.

систематизованих планів для відповідних секторів, підсистем та функціональних підрозділів [2].

Сільське господарство розглядають як комплекс технологічно й організаційно взаємопов'язаних галузей, які у своїй сукупності утворюють збалансовану, інтегровану й структурно завершену систему. Кожна галузь сільськогосподарського виробництва є сукупністю підприємств, що виробляють певні види однорідної продукції чи надають послуги, які задовольняють певні потреби населення в продуктах харчування, а промисловості – в сировині [3].

Для того щоб сільське господарство в нашій країні розвивалося і процвітало потрібні суттєві зміни у ціновій політиці. Ціновий механізм повинен стати головною ланкою аграрного виробництва. Особливістю функціонування організаційно-правового механізму підтримки розвитку сільського господарства України є те, що, з одного боку, відсутнє в повному обсязі фінансове забезпечення законів, що приймаються, а з іншого – невиконання вже прийнятих законів та інших нормативно-правових актів, тобто низька виконавча дисципліна в державних органах влади.

Важливу роль відіграє утворення кластерів. Кластерні локальні мережі територіально-виробничих систем є джерелами і факторами забезпечення високого рівня та якості життя населення, економічного зростання й сталого розвитку території. Кластери – це добровільне об'єднання підприємств, за галузево-територіальною ознакою. Склад кластера включає в себе: основне виробництво; постачальників спеціального обладнання, сировини, послуг, технологій; університети, центри стандартизації, торгові асоціації, що забезпечують спеціалізоване навчання, дослідження, технічну підтримку; місцеві органи влади та представників державних органів влади в регіоні [4].

Значну роль повинна відігравати інноваційна діяльність. Пріоритетним напрямом інноваційної діяльності є впровадження найбільш перспективних агротехнологій і на цій основі підвищення продуктивності виробництва з метою зниження витрат на одиницю продукції та зміцнення її конкурентоспроможності на внутрішньому і світовому ринках [5].

Основними стратегічними напрямками розвитку сільського господарства в Україні мають бути: вдосконалення нормативно-законодавчої бази, яка б забезпечувала стабільний розвиток сільського господарства; виробництво органічної, безпечної та екологічно чистої сільськогосподарської продукції; встановлення ринкових цін на продукцію, які забезпечуватимуть рентабельність її виробництва для основної маси виробників; залучення молодих людей у сільське господарство; забезпечення гідної оплати праці в сільському господарстві.

Список використаних джерел: 1. Бурачек І.В., Михайленко Н.В. Сучасний стан та перспективні напрями розвитку сільського господарства в Україні. *Електронне фахове видання Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 21. URL: <http://global-national.in.ua/archive/21-2018/27.pdf> (дата звернення: 29.04.2021). 2. Милованов Є.В. Теоретико-методичне обґрунтування стратегії розвитку органічного сектора в Україні. *Проблеми системного підходу в економіці. Економіка та управління підприємствами*. 2019. № 4 (72). URL:

http://www.psae-jrnl.nau.in.ua/journal/4_72_1_2019_ukr/18.pdf (дата звернення: 30.04.2021). 3. Варахсіна О.В. Дослідження стану розвитку аграрного сектора як важливого в стратегічному плані сектора національної економіки. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Економіка і управління»*. Економіка та управління національним господарством. Том 30 (69). № 5. 2019. С. 8-12. 4. Крисанов Д., Удова Л. Кластеризація економічної діяльності та обслуговування як інструмент сталого розвитку сільських територій. *Економіка України*. 2009. № 11. С. 3–13. 5. Михайлов А.П. Сучасний стан та перспективи розвитку аграрного сектора економіки України. *Науковий Вісник УМО. Сер. «Економіка та управління»*. 2016. Вип. 1. URL: http://umo.edu.ua/images/content/institutes/imp/vydannya/visnyk_umo/ekonomika/V_1/Михайлов.pdf (дата звернення: 03.05.2021).

УДК 332.33.004.12:631.95

**О. М. Сумець, д-р екон. наук, професор
Національний фармацевтичний університет**

ФАКТОРИ ЗАНЕПАДУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

Минулий 2020 рік для аграрного сектора був нелегким. Кризові тенденції, що були спричинені впливом пандемії COVID-19, стали одним із ключових чинників падіння виробництва у сільському господарстві – воно склало 11,5 % [1]. Експерти аграрного ринку єдині в думці про те, що кризові тенденції особливо позначилися на тваринницькій галузі. Частково підкріпити це можна такими фактами: на перше грудня 2020 р. порівняно з відповідним показником станом на 1 грудня 2019 р. скоротилося на 6,1 % (у т. ч. корів – на 6,0 %), овець та кіз – на 5,7 %, птиці – на 5,7 %. Виключенням є лише поголів'я свиней, яке за вказаний період зросло на 1,6 %. Скорочення поголів'я ВРХ та іншої худоби передусім у господарствах населення – основних утримувачів тварин – потребує посилення уваги для вирішення даної проблеми, адже вона загрожує продовольчій безпеці держави [2].

З початку 2021 р. негативна тенденція зниження сільськогосподарського виробництва продовжилася. Так, у січні 2021 року індекс сільськогосподарської продукції становив 94,3 % порівняно з січнем 2020 року, у тому числі в підприємствах – 93,3 %, у господарствах населення – 95,7 % [1]. То ж, зважаючи на таку ситуацію, проблемі інновацій в аграрному секторі на цей момент часу необхідно приділяти велику увагу. Це питання на сьогодні є вкрай актуальним для аграріїв. І тут важливо зазначити, що надзвичайної актуальності набуває пошук таких інноваційних рішень, які б забезпечили підвищення ефективності функціонування аграрної сфери в умовах обмеженості та збіднення природних ресурсів [3].

Чисельна кількість вітчизняних дослідників єдина в думці про те, що в аграрній сфері нашої країни розвиток інноваційної діяльності все ж занепадає. І цей занепад зумовлений чисельною кількістю факторів, а саме:

- 1) недосконалістю законодавчої бази;
- 2) веденням військових дій на Сході країни;
- 3) зменшенням ринків збуту продукції, що спричинено пандемією і закриттям кордону з боку Російської Федерації для вітчизняних сільгоспвиробників;
- 4) недостатністю державного стимулювання інноваційної діяльності агровиробників;
- 5) обмеженості внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування інновацій та неможливості їх швидкої мобілізації;
- 6) низьким рівнем інвестиційної привабливості галузі, а, особливо, відсутності інновацій та сучасних технологій виробництва і вирощування сільськогосподарської продукції [2; 3].

То ж, з огляду на вищезазначене можна констатувати, що єдиним шляхом подолання кризових тенденцій в аграрному секторі України є розвиток інноваційних процесів. У свій час О. В. Шубравська [4] зазначала, що в агровиробництві мають суттєве значення технологічні й управлінські інновації. Такі інновації і на цей момент часу залишаються важливими для аграрного сектора.

З огляду на сьогоднішню економічну, політичну й пандеміологічну ситуацію, що склалася в Україні, у стратегічному аспекті прогнозно можна вказати на ключові моменти інвестиційного розвитку вітчизняного агросектора.

З аналізу проєктів Уряду, його основна увага буде спрямована на збільшення обсягів інвестицій в аграрний сектор. Водночас, як вказано в аналітичній доповіді [2], «глобальна зміна клімату та почастищення проявів нетипових погодних умов у певні пори року спонукатимуть агровиробників до впровадження інновацій, зокрема, нових цифрових технологій, з метою підвищення продуктивності, передбачуваності й здатності адаптуватися до змін, у тому числі й до тих, які провокує мінливий клімат».

Крім того, як вказано в документі [2], вітчизняні виробники продовжуватимуть здійснювати модернізацію та оновлення застарілої матеріально-технічної бази (у тому числі за рахунок державної підтримки) шляхом запровадження прогресивних технологій виробництва та інформаційних технологій точного землеробства з метою підвищення конкурентоспроможності не тільки на внутрішньому, але й на зовнішньому ринках збуту. Для підтримки цих процесів Уряд і надалі реалізовуватиме програми з державної підтримки сільгосптоваровиробникам за напрямками: державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції, фінансова підтримка розвитку фермерських господарств, часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва, фінансова підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства, фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів.

У висновку варто вказати, що без інвестицій та підтримки Уряду аграрний сектор України занепаде. І тоді продовольчий ринок стане повністю залежним від іноземних виробників агропродукції.

Список використаних джерел: 1. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 24.04.2021). 2. Собкевич О. В., Шевченко А. В., Русан В. М., Белашов Є. В., Жуковська Л. А. Реальний сектор економіки України в умовах системних викликів: аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2021. 53 с. 3. Вілінська В. Сучасні інноваційні технології в сільському господарстві: основна характеристика та перспективи впровадження. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2015. № 7 (172). С. 74-80. 4. Шубравська О. В. Інноваційні трансформації агропродовольчого сектора економіки: світові тенденції та вітчизняні реалії. Економіка і прогнозування. 2010. № 3. С. 90-102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2010_3_10 (дата звернення 26.04.2021).

УДК: 634:330.3 (477)

Д. Л. Фастівець, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти*

Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У САДІВНИЦТВІ УКРАЇНИ

Сільське господарство України є однією із найважливіших виробничих сфер економіки країни. Збільшення обсягів виробництва продовольства на основі повної модернізації галузі – головне завдання на найближчу перспективу. Функціонування галузі в ринкових умовах одночасно визначає необхідність досягнення високої ефективності виробництва сільськогосподарської продукції. При цьому особливого значення сьогодні набувають питання вдосконалення процесу інноваційно-орієнтованого розвитку сільськогосподарських організацій.

В більшості при розробці конкретних заходів інтенсифікації виробництва необхідно враховувати специфічні риси кожної галузі. І садівництво не є виключенням.

Негативний вплив економічних процесів, які відбулися в постреформенний період, зумовили виникнення і розвиток негативних тенденцій в галузі садівництва. До них відносяться:

- значне скорочення виробництва плодів і ягід в крупних господарствах суспільного сектора;
- переміщення основного виробничого сектора садівництва в господарства населення;
- порушення відновлювального процесу в галузі;

* Науковий керівник – О. О. Гуторова, канд. екон. наук, доцент.

- дезорганізація сировинних зон плодозберігальних і плодопереробних підприємств тощо [2, 3].

Причинами стагнації садівництва та його низької ефективності стали такі.

1. Недостатній обсяг реалізації нових наукових розробок у виробництві. Позначаються нестача фінансових коштів в господарствах і слабкий зв'язок між виробництвом і науковими організаціями.

2. Низькі темпи закладки сучасних інтенсивних насаджень. Цей процес вимагає не тільки великих капітальних вкладень на момент їх закладки та в процесі догляду, але і наявності грамотних, знаючих інтенсивні технології фахівців, здатних забезпечити на необхідному рівні технологічний супровід.

3. Складні соціально-економічні умови, які складаються з важкого фінансового становища більшої частини господарств,

4. Високий ступінь зношеності матеріально-технічної бази, диспаритет цін на продукцію і засоби виробництва.

5. Високі тарифи на оплату податків і послуг.

6. Низький рівень фінансової підтримки галузі з боку держави. Тому розраховувати садівникам потрібно, перш за все, на себе і свої можливості.

7. Відсутність ефективної політики протекціонізму.

8. Відсутність конкретних науково-обґрунтованих параметрів розвитку галузі на перспективу.

9. Низька інформаційна підтримка товаровиробників тощо [4].

У даний час на державному рівні розглядаються три основних напрямки інтенсифікації галузі садівництва.

- Придбання за кордоном всього технологічного комплексу закладки та вирощування інтенсивних садів. І це найдорожчий шлях розвитку.

- Придбання за кордоном окремих елементів інтенсивних технологій. Це собі дозволити теж можуть далеко не всі господарства.

- Придбання в Україні всього технологічного комплексу вирощування й обробітку інтенсивних садів, адаптованого до місцевих екологічних умов. Це найбільш прийнятний шлях для більшості садівників і менш витратний. Однак і цей напрямок потребує значної державної підтримки як відповідних наукових установ, так і товаровиробників такої продукції.

Розвиток садівництва в нашій країні докорінно відрізняється від його розвитку в країнах Заходу. І ці відмінності визначаються не тільки більш суворими кліматичними умовами в окремих регіонах країни, що, безсумнівно, відіграє важливу роль. Вони полягають і в тому, що в країнах Заходу з розвиненим фермерством самі фермери є потужними двигунами інтенсифікації садівництва. Про це свідчить досвід багатьох країн, де наукові установи часто відстають в розробці та освоєнні новітніх технологічних розробок від передових фермерів.

Інша грань відмінності полягає в тому, що в фермерському господарстві функції керівника, що приймає всі рішення, поєднуються з функціями технолога, що володіє всією повнотою знань як біологічного, так і агротехнічного характеру. Це важливо враховувати і у нас при переході на інтенсивні технології в садівництві, які вимагають більш точного виконання всіх без винятку

агроприймів, високої культури землеробства і глибоких спеціальних знань. У нас на чолі плодкових господарств переважно стоять сильні керівники-організатори.

Але в силу специфіки галузі садівництва вони часом не мають достатньо глибоких біологічних і технологічних знань, які б допомагали їм правильно оцінювати ситуації, що складаються в сучасному садівництві, і своєчасно приймати оптимальні рішення. Нажаль, на сьогодні в переважній більшості зв'язка між керівником-організатором і агрономом-технологом, з урахуванням непростих соціально-економічних відносин всередині колективів садівничих господарств, ускладнює їх переклад на інтенсивні технології.

Цю специфіку ми повинні враховувати при визначенні напрямків розвитку сучасного вітчизняного садівництва і при розробці спільних науково-виробничих проектів по вирішенню конкретних практичних завдань.

Визначення напрямків розвитку вітчизняного садівництва і вибір шляхів його розвитку повинні завершитися:

- державним сприянням і підтримкою впровадження інновацій у виробництво плодово-ягідної продукції (пільгове кредитування підприємств, зниження на перших етапах впровадження інновацій податкового тиску та ін.);
- перевіркою на базі наукових установ новітніх технологій створення і вирощування інтенсивних садів різної конструкції;
- створенням у всіх зонах садівництва мережі маточників клонових підщеп з відпрацюванням нових технологій їх обробітку і випробуванням, підбором різних слаборослих клонових підщеп;
- переведенням розплідників на випуск високоякісного посадкового матеріалу на основі міжнародних стандартів на безвірусній основі з освоєнням нових технологій в розсадництва;
- закладкою дослідно-показових садів різних конструкцій з метою визначення кращих для кожної зони сорто-підщепних комбінацій і моделей саду;
- навчанням садівничих кадрів і пропагандою новітніх досягнень вітчизняних і зарубіжних вчених та практиків [1, 2].

Все це, врешті-решт, дозволить об'єднати зусилля садівників вчених і практиків на вирішенні конкретних практичних завдань щодо розвиток інноваційних процесів в садівництві України.

Список використаних джерел: 1. Барабаш Л.О. Напрями інтенсифікації садівництва на інноваційній основі. *Збірник наукових праць Вінницького нац. аграр. ун-ту*. Серія «Економічні науки». Вінниця, 2010. Випуск 4. С. 67-73.
2. Галузева програма розвитку садівництва України на період до 2025 року. К.: СПД "Жителів С.І.", 2008. 76 с. 3. Єрмаков О.Ю., Кісіль М.І., Чернодон В.І. Ефективність інвестицій у садівництво: монографія. Т.: Крок, 2011. 233 с.
4. Рудь В.А. Економічні проблеми розвитку садівництва України: монографія. К.: ННЦ ІАЕ, 2004. 360 с.

І. О. Шарко, канд. екон. наук, доцент
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

У світі постійно відбувається розвиток нових технологій. Це дозволяє виробникам бути більш прибутковими та ефективними.

Згідно зі звітом World government summit (2018) сучасне світове сільське господарство завдяки еволюційному розвитку технологій перебуває на стадії 4.0 («Сільське господарство 4.0»). Основна увага приділяється використанню екологічно чистих природних ресурсів (сонце, морська вода), передовим інноваційним технологіям інтелектуального точного землеробства, включаючи генетичну модифікацію, нанобіотехнології, вирощування рослин поза землею та вертикальне землеробство, а також складні технологічні системи супутникової навігації, літаки, літальні дрони, 3D-друк продуктів, Інтернет речей, блокчейн тощо. Ці глобальні технології дозволять фермам бути не тільки більш ефективними, але й безпечнішими для споживачів [1].

Як влучно зазначив Г. Є. Мазнєв, технології нижчих технологічних пристроїв все ще переважають в українському сільськогосподарському виробництві [2]. Вони не вимагають високого рівня інноваційної діяльності, але в той же час не максимізують додану вартість. Це знижує конкурентоспроможність продукції та галузі в цілому, а тому вимагає вирішення проблеми інтенсифікації інноваційних процесів у сільському господарстві України в тих сферах, які відповідають сучасному етапу технологічного розвитку у світі.

Існує багато факторів, які заважають інноваційному розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні. Опитування сільськогосподарських товаровиробників, проведене в 2012 році вченими Інституту економіки та прогнозування спільно з Державним комітетом статистики України, показало, що основною перешкодою на шляху впровадження агроінновацій є недостатній рівень фінансової підтримки підприємств [3, 4]. Дослідження, проведене професором Дударом Т. (2019 р.), також підтвердило, що найважливішими факторами є відсутність фінансових можливостей та нестабільність законодавства, чинниками другого порядку є низька доступність необхідної інформації та відсутність нових ідей [5].

Якого обсягу інвестицій було б достатньо для впровадження інноваційного типу розвитку галузі? Очевидно, що відповідь на це питання буде залежати від структури виробництва, а також бажаного технологічного рівня. Так, дослідники Інституту аграрної економіки Лупенко Ю.О. та Захарчук О.В. (2018 р.) оцінюють потребу в капітальних вкладеннях для модернізації сільськогосподарського виробництва на інноваційній основі в 150 млрд грн, але в 2019 р.

сільськогосподарські підприємства освоїли 55,3 млрд грн капітальних вкладень, тобто 37 % від потреби [6].

Основним і часто єдиним джерелом інвестицій в сільськогосподарські підприємства є власні кошти, але їх недостатньо для покриття реальних потреб. У зв'язку з цим державна підтримка інноваційних проектів відновлення сільськогосподарських товаровиробників може бути ефективним засобом не лише для сприяння розвитку сільськогосподарського виробництва, але й отримання прибутку в майбутньому, оскільки інвестиції в інноваційні проекти мають вищий рівень віддачі. Які галузі повинні стати пріоритетними для інвестицій?

Найбільш перспективними є інвестиції у галузі, що покращують структуру економіки, тобто галузі, що виробляють товари з високою доданою вартістю. Згідно зі звітом World government summit (2018 р.) Sub-regional Innovation Policy Outlook 2020 у структурі економіки України все ще переважають галузі з відносно низькою доданою вартістю, тобто ті, що належать не до динамічних, а до традиційних [1, 7]. А це ще збільшує потребу у розвитку інноваційних галузей, зокрема за рахунок їх інвестиційної підтримки. Дослідження О. Дриженка (2019 р.) показують, що основними способами підтримки сільськогосподарських товаровиробників в Україні є опосередкована підтримка [8]. В Україні, згідно з чинними державними нормативними актами [9, 10], пріоритетними напрямками інновацій у галузі технологічного оновлення та розвитку агропромислового комплексу є розробка та впровадження технологій виробництва, збереження та переробки високої якості рослинної продукції; розробка та впровадження технологій адаптивного землеробства, новітніх біотехнологій у рослинництві, тваринництві та ветеринарії; технологічне оновлення тваринництва та свинарства; розробка та впровадження технологій створення високоефективних альтернативних джерел палива; розробка та впровадження технологій виробництва діагностичних центрів хвороб тварин і рослин, а також засобів їх захисту. Дослідження в цих сферах фінансуються з державного бюджету, але результати досліджень, на жаль, рідко використовуються фермерами через відсутність тісного зв'язку між «наукою та виробництвом». Таким чином, інвестуючи в нові знання та розвиток, держава не отримує відповідних «дивідендів» у вигляді нових галузей та виробництва. Сільськогосподарські виробники продовжують купувати засоби виробництва у іноземних компаній, тоді як результати вітчизняних розробок дуже мало комерціалізуються.

Створення ефективної інноваційної системи допоможе у вирішенні поставлених завдань. Механізм створення та, найголовніше, ефективної роботи такої системи стане об'єктом подальшого дослідження.

Список використаних джерел: 1. Agriculture: 4.0. The future of farming technology. World government summit. February 2018. URL: <https://www.worldgovernmentsummit.org/api/publications/document?id=95df8ac4-e97c-6578-b2f8-ff0000a7ddb6>. (дата звернення 01.05.2021). 2. Мазнев Г.Є. Управління інноваційним розвитком сільськогосподарських підприємств. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2017. № 2. С. 32–41. 3. Шубравська

О.В Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки України: теоретико-методологічний аспект. Економіка України. 2012. № 1. С. 27–33. 4. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / за заг. ред. В.М.Гейця та ін. ; НАН України. К., 2015. 336 с. 5. Дудар Т. Розвиток інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки України. Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2019. № 1. С. 60–69. 6. Лупенко Ю.О., Захарчук О.В. Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку сільського господарства України. Економіка АПК. 2018. № 11. С. 9–18. 7. Sub-regional Innovation Policy Outlook 2020: Eastern Europe and the South Caucasus. United Nations Economic Commission for Europe. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/innovatsii-transfer-tehnologiy/2020/12/08/Prezentatsiya%20rezultativ%20doslidzhennya%20sfery%20innovatsiynoyi%20diyalnosti.pdf> (Accessed 5.05.2021). 8. Дриженко О.А. Інвестиційне забезпечення програм державної підтримки інновацій у сільському господарстві України. Проблеми системного підходу в економіці. 2019. №1. С. 113-121. 9. Деякі питання виведення середньострокових пріоритетних напрямків інноваційної діяльності галузевого рівня на 2017-2021 роки: Постанова Кабінету міністрів України від 18 жовтня 2017. № 980. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/doc/802017-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 01.05.2021). 10. Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямків інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2017-2021 роки: Постанова Кабінету міністрів України від 28 грудня 2016. № 1056. URL: <https://zakon.la.da/2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.05.2021).

СЕКЦІЯ 2 || **Сталий розвиток сільських територій України в умовах децентралізації влади**

УДК 316.334.5; 330.11; 330.15; 330.534: 502.333; 352.9

О. О. Веклич, д-р екон. наук, професор

Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»

УПРОВАДЖЕННЯ ЕКОСИСТЕМНОГО ПІДХОДУ В ПРАКТИКУ ГОСПОДАРЮВАННЯ – ПРІОРИТЕТ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Указом Президента «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» було визначено, що «Цілі сталого розвитку на період до 2030 року є орієнтирами для розроблення проектів прогностичних і програмних документів, проектів нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України» [1]. Слід нагадати, що П'ятнадцята Глобальна ціль сталого розвитку полягає у захисті та відновленні екосистем суші й сприянню їх раціональному використанню, раціональному лісокористуванню, боротьби з опустелюванням, припиненні деградації земель і втрати біорізноманіття. Саме Ціль 15, на мій погляд, найтісніше кореспондує з головною метою та завданнями Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», де нарізно акцентується впровадження екосистемного підходу в управлінську практику [2]. Це, своєю чергою, надзвичайно актуалізує проведення досліджень з проблематики екосистемних послуг і екосистемних активів, особливо зважаючи на її фактично початковий стан розробленості у вітчизняних фахових джерелах.

У численних міжнародних документах і переважно зарубіжних наукових дослідженнях вихідним у визначенні екосистемних послуг є поняття їх економічного внеску в добробут місцевої спільноти, тобто економічних вигід для споживачів функцій та послуг, що забезпечуються локальними екосистемами. Справді, як переконливо свідчать численні зарубіжні дослідження, екосистемні послуги природних комплексів мають критично важливе значення для благополуччя населення та національних економік. Наданий екосистемами обсяг принципів життєзабезпечуючих послуг є порівняним з основними потребами країни, її регіонів і громадян в масштабах регуляції середовища, продукції біоресурсів, формуванні умов для життя людей, особливо в країнах з низьким і середнім рівнем доходів. Наочним прикладом цьому слугують дослідження соціо-економічної залежності від послуг, що надаються біорізноманіттям лісів, і відповідні останні офіційні дані міжнародного рівня. Так, даними ФАО, ліси і дерева як частини ландшафтів є постачальником регулюючих і забезпечувальних екосистемних послуг для 2,5 мільярда людей, котрі займаються

дрібномасштабним сільським господарством. Водночас, за розрахунками, ліси забезпечують більш 86 млн. зелених робочих місць. У цілому, виходячи з того, що за станом на грудень 2019 року населення світу становило близько 7,8 мільярда чоловік, представлені оцінки ФАО означають: близько однієї третини людства в значній мірі залежить від послуг, що надаються біорізноманіттям лісів [3, с. 61].

Імплементация концепту взаємозалежності функціональної стабільності екосистем і людського добробуту та опрацювання базових засад упровадження екосистемного підходу в управлінську практику в Україні дає нагоду ідентифікувати спектр екосистемних послуг з позиції їх господарської доцільності та включити їх як товар в економічний обіг і, відповідно, в систему прийняття управлінських рішень, починаючи з вихідного низового рівня суб'єктів природокористування – територіальних громад села.

В Україні територіальна громада є базовою соціально-територіальною спільнотою, господарська діяльність якої здійснюється в межах належних їй природних комплексів. Як свідчить практика, добробут місцевих мешканців безпосередньо залежить від продуктивності екосистемних послуг, котрі надаються цими комплексами.

Логічно постає питання щодо визначення екосистемних активів територіальних громад і розкриття структури даного виду економічних активів. Доречно зауважити, що проведений огляд вітчизняної фахової літератури і наукових сайтів ближнього зарубіжжя щодо розроблення тематики екосистемних активів територіальних громад виявив повну відсутність належних досліджень. Тому пропонується таке визначення: *екосистемні активи територіальних громад – це сукупність нагромаджених і функціонуючих природних активів, що надають екосистемні послуги та мають грошову вартість, створюючи матеріальну й нематеріальну вигоду територіальній громаді як суб'єкту природокористування внаслідок права власності на них протягом деякого періоду часу* [4]. Крім того, дослідження екосистемних активів територіальних громад дало змогу визначити їх ще компонентними складниками і економічного потенціалу громади (зокрема її виробничого, природно-ресурсного, підприємницького потенціалу одночасно), і компонентними складниками фінансового потенціалу (зокрема потенціалу домогосподарств). А отже, *екосистемні активи територіальних громад є базовою та потужною детермінантою забезпечення спроможності територіальної громади.*

Зважаючи на це, а також на нагальність збереження та відтворення просторово належних територіальним громадам екосистем, надзвичайно посилюється проведення відповідної інформаційно-просвітницької роботи для подальшої інституціональної імплементації екосистемного підходу в практику господарювання. Вихідною опорою започаткуванню такої широкомасштабної та складної роботи має передувати наукове опрацювання й розробка концепту екосистемних послуг, що дає змогу усвідомити сільським територіальним спільнотам цінність екосистемних потенціалів території, які продукують ці послуги, та їх доходність для добробуту.

Розкриття змістовного наповнення понятійного апарату екосистемних активів територіальних громад сприятиме активізації процесу усвідомлення громадами цінності місцевих екосистем, біорізноманіття, їх компонентів як найважливіших економічних активів, котрими можна володіти і управляти в інтересах отримання чималих та стабільних різноманітних вигод і доходу, а відтак – і розумінню необхідності проведення відповідних природозберігаючих заходів локального рівня. Наразі поглиблення соціального усвідомлення того, що природний капітал і екосистеми є найважливішими природними і економічними активами створює науково-інформаційне підґрунтя для реалізації засадничих принципів довгострокового сталого екологоконструктивного та безпечного управління, починаючи з його низового рівня – сільської територіальної громади.

Список використаних джерел: 1. Указ Президента «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України № 722/2019 від 30.09.2019. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 04.05.2021); 2. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України № 2697&VIII від 28.02.2019. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> (дата звернення: 04.05.2021). 3. Состояние лесов мира – 2020. Леса, биоразнообразие и люди. Рим, ФАО, ЮНЕП, 2020. – 201с. – URL: <http://www.fao.org/3/ca8642ru/CA8642RU.pdf> (дата звернення: 04.05.2021): <https://doi.org/10.4060/ca8642ru>. 4. Веклич О. О. Сутнісна характеристика екосистемних активів територіальних громад. *Ефективна економіка*, 2020, № 5. – URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7888> (дата звернення: 04.05.2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.5.17.

УДК 316.3 ; 331.5

О. В. Борюшкіна, канд. соц. наук

Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФАКТОРІВ ДЕСТРУКТИВНОГО ВПЛИВУ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО АГРАРНОГО РИНКУ ПРАЦІ

Надзвичайно актуальними й затребуваними суспільством є дослідження на межі економічних, соціологічних, психологічних та інших наук з питань зайнятості в сільській місцевості завдяки втіленню на практиці засад сталого сільського розвитку, реалізації принципу багатofункціональності сільського господарства, формуванню територіально-виробничих агропромислових структур кластерного типу. Водночас бажано запровадити системний підхід до визначення критеріїв, за якими членів сільських домогосподарств буде віднесено до категорії самозайнятих із дотриманням принципу соціальної справедливості й поширенням на них усіх видів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

З одного боку, в Україні запроваджуються нові стимули для роботодавців, а з іншого – пропонуються сучасні засоби мотивації для продуктивної зайнятості найманих працівників і механізми захисту внутрішнього ринку праці у процесі поглиблення європейської та глобальної інтеграції економіки України.

З цією метою вживаються заходи щодо формування належного інвестиційного клімату, підвищення престижності аграрних професій, гідного рівня оплати й поліпшення умов праці та постійного проживання в сільській місцевості. На цьому тлі в оглядовій перспективі спостерігатимемо збільшення вакансій, які потребують нових профілів компетенцій при значному рівні безробіття серед професій, що не вимагають спеціальної підготовки чи перекваліфікації. Це не парадокс, а наслідок невідповідності фундаментальних чинників попиту й пропонування на ринку праці за структурою зайнятості та якісними показниками трудових ресурсів сільської місцевості.

Отже, реально затребуваними є дослідження функціональних особливостей аграрного ринку праці з метою проведення активної політики зайнятості сільського населення. Результати наукового доробку сучасних соціологів-дослідників аграрної соціології мають важливе значення для розвитку вітчизняної теорії і практики з проблем національного аграрного ринку праці та зайнятості на селі з урахуванням внутрішніх та зовнішніх факторів. Разом із тим подальшого вивчення потребують методологічні засади, спрямовані на визначення особливостей сільського ринку праці, оцінювання їхнього впливу на його функціонування та удосконалення управлінського механізму регулювання соціально-трудова відносин у зазначеній сфері.

Матеріали сайту “Клубу аграрного бізнесу” інформують, що актуальними вакансіями для роботи на селі є фахівці служби якості, агрономи-дослідники, агрономи-овочівники закритого ґрунту, менеджери з органічного землеробства, керівники і технологи тваринницьких комплексів із досвідом роботи [1]. За даними інших інтернет-ресурсів, роботодавці, як правило, запрошують менеджерів із продажу сільськогосподарської техніки, насіння, хімічних добрив, засобів захисту рослин тощо. Перевірка певних умінь і навичок, а також знання англійської та/чи німецької мов відбувається під час прийому на роботу або в період стажування. На превеликий жаль, на більшість заявлених вакансій не можуть претендувати незайняті громадяни, які втратили роботу під час реорганізації аграрних формувань.

За даними Державної служби зайнятості України, чисельність незайнятих громадян із числа працівників сільського господарства на кінець 2020 року становила 134,6 тис. осіб, а вакансій – усього 2,5 тис., тобто на одне вільне робоче місце було 55 претендентів (для порівняння: у середньому по економіці України цей показник у 5 разів менший)[2]. Зауважимо, що у більшості регіонів України серед зареєстрованих безробітних кожен другий – мешканець сільської місцевості. Значна частина серед них – трактористи, робітники на низькокваліфікованих ручних роботах, озеленювачі, садівники, виноградарі, дояри, тваринники, робітники фермерського господарства.

Загострює соціально-економічну ситуацію в сільській місцевості монопсонія на ринку праці. Це такий тип ринку, на якому в конкретному селищі існує велика кількість продавців робочої сили й лише один покупець. Проте нерідко такий покупець (роботодавець) реально існує на кілька сіл. Згідно з результатами суцільного обстеження, проведеного Державною службою статистики України ще в 2014 році, майже у 14 тис. сільських населених пунктах, або в кожному другому від загальної кількості, не було жодного підприємства, організації чи іншого суб'єкта господарювання [3]. Останніми роками ситуація погіршилась, оскільки простежується зменшення кількості фермерських господарств, кооперативів, суб'єктів малого підприємництва і фізичних осіб-підприємців. З урахуванням ситуації власник підприємства-монопсоніста, як правило, одноосібно встановлює законодавчо визначений мінімальний рівень заробітної плати шляхом скорочення чисельності найманих працівників.

Монопсонічна модель поведінки роботодавців у сільській місцевості – це важливий чинник, який маємо враховувати під час аналізу стану сільського ринку праці зокрема та соціально-трудоких відносин в аграрній сфері загалом. Монопсонія переплітається з атрибутами галузі сільського господарства як сфери застосування праці, інституціональним середовищем сільського ринку праці й унікальністю сільського способу життя. Адже робоча сила є невід'ємною складовою людської особистості з притаманними життєвими установками, мотивацією щодо задоволення різноманітних потреб ментально-культурними традиціями, національною самосвідомістю та духовними цінностями.

Також фактори деструктивного впливу на функціонування ринку праці сільської місцевості, пов'язані з недосконалістю інституціонального середовища. Це, зокрема: а) відсутність у селах прийнятної альтернативи робочим місцям поза сільським господарством; б) відсутність достовірної інформації про виробничий потенціал ОСГ, про структуру їхніх доходів, можливості для самозайнятості їхніх членів і вкрай низький рівень охоплення добровільним соціальним страхуванням; в) тенденція до скорочення тривалості соціально-трудоких відносин між роботодавцями й найманими працівниками; г) недотримання державних соціальних стандартів і гарантій життя на селі, що суттєво погіршує його якість; д) незаінтересованість місцевих органів державної влади й органів місцевого самоврядування у збереженні наявних і створенні нових робочих місць у сільській місцевості; е) нерозвиненість соціального капіталу на селі, незначний вплив на функціонування ринку робочої сили професійних спілок, неурядових організацій, інших структур громадянського суспільства, орієнтованих на місцевий розвиток ініціативами самої громади.

Не менш важливі за значимістю для сільського ринку праці – це чинники, пов'язані із сільським укладом життя: а) консерватизмі недостатня професійна гнучкість та мобільність робочої сили; б) прив'язаність селян до житла і домашнього господарства; в) наявність у власності домогосподарства земельної ділянки (паю); г) непривабливість сільської місцевості для проживання й постійного місця роботи працівників неаграрних спеціальностей.

Підсумовуючи проведений аналіз особливостей зайнятості на селі, маємо зазначити, що це далеко не повний перелік чинників, які визначають

архітектоніку соціально-економічних і трудових відносин між найманими працівниками, роботодавцями та державою в аграрній сфері. Також можемо казати про певні елементи новизни у розвитку методологічного інструментарію видокремлення властивостей аграрного ринку праці, пов'язаного з особливостями галузі сільського господарства, специфікою аграрного ринку, недосконалістю інституціонального середовища й унікальністю сільського укладу життя. Це, на нашу думку, сприятиме удосконаленню економіко-правових та організаційних засад реалізації державної політики у сфері продуктивної зайнятості селян, виконання державою гарантій щодо захисту їхніх прав на працю та реалізацію прав на соціальний захист від безробіття.

Список використаних джерел: 1. Український клуб аграрного бізнесу. URL: <https://ucab.ua/ua>. 2. Ринок праці України. 2020: Стат. зб. URL: <http://www.dcz.gov.ua>. 3. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України за 2020 рік: Стат. зб. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. 4. Могильний О.М. Ринок праці та зайнятості в сільській місцевості / О.М. Могильний // Ринок праці України: перспективи євро інтеграції: монографія. Київ: ТОВ “ДКС центр”, 2012. 5. Грішкова О.А. Економіка праці та соціально-трудова відносини: підручник. Київ: Знання, 2011. 390 с. 6. Лібанова Е.М. Ринок праці: навч. посіб. Київ: Центр навч. літератури, 2003. 226с.

УДК 338.244.47:35.071.6

**О. О. Васильєва, канд. фіз.-мат. наук, доцент
Національний університет «Запорізька політехніка»**

ФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ЯК ЧИННИКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Децентралізація влади передбачає створення спроможних територіальних громад, які забезпечать сталий розвиток сільських територій, диверсифікацію сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності, ефективну зайнятість, формування та розвиток трудового потенціалу та підвищення якості життя сільського населення. Сталий розвиток сільського господарства передбачає збалансованість виробничої та соціальної сфер для задоволення життєвих потреб нинішнього та майбутнього поколінь, а його ключовими завданнями є забезпечення економічного, соціального, демографічного та духовного розвитку [1]. Процес формування об'єднаних територіальних громад (ОТГ) виступає чинником досягнення стратегічних цілей сталого розвитку сільських територій.

Соціальна сфера села практично зруйнована, демографічна криза та безробіття вкрай негативно впливають на формування та реалізацію трудового потенціалу аграрної сфери. Рівень освіти та кваліфікації працівників у

сільському господарстві є доволі низьким, а темпи росту продуктивності праці відстають від темпів росту заробітної плати, яка є значно нижчою у сільському господарстві порівняно з середньою в економіці. Така критична ситуація може бути виправлена шляхом об'єднання громад, територій та ресурсів, що забезпечить гідний рівень життя сільського населення [5, с.72]. В результаті децентралізації влади «має відбутися підвищення якості життя людини за рахунок створення умов для сталого розвитку територіальних громад як самостійних і дієздатних соціальних спільнот, члени яких матимуть можливість ефективно захищати власні права та інтереси шляхом участі у вирішенні питань місцевого значення саме для забезпечення необхідною кількістю та якістю соціальних і адміністративних послуг» [4, с.12].

Сільський розвиток на базі громад розглядається як модель, в якій зміна важелів розвитку громад обирається, планується, реалізується й контролюється безпосередньо громадами. Територіальна децентралізація здійснюється відповідно до її компонентної структури через певні форми та заходи й передбачає створення таких органів місцевого самоврядування, що самостійно й незалежно від органів державної влади управляють адміністративно-територіальними одиницями [7].

Основою економічної незалежності окремих територій є принцип фінансової самостійності. Доволі тривалий час в Україні існувала модель міжбюджетних відносин, яка передбачала збалансування бюджетів несплатоспроможних регіонів та громад за рахунок прибуткових, що позбавляло їх стимулів економічного розвитку. В основі нового порядку міжбюджетних правовідносин є: бюджетна автономія та фінансова самостійність; формування інституційної та фінансової спроможності територіальних громад; розширення дохідної бази місцевих бюджетів; закріплення або збільшення частки стабільних податкових платежів та зборів за місцевими бюджетами; децентралізація видаткових повноважень; нові види міжбюджетних трансфертів; заміна системи бюджетного вирівнювання місцевих бюджетів за видатками на систему вирівнювання за доходами. Бюджетна децентралізація має ряд переваг (збереження макроекономічної стабільності, забезпечення інвестиційної активності, раціональне використання бюджетних коштів, зниження корупції) і є вагомим складовою бюджетної політики.

Бюджети ОТГ мають прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом у формі: базової дотації; реверсної дотації; освітньої субвенції; медичної субвенції; субвенції на формування інфраструктури ОТГ; субвенції на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій; інших субвенцій та дотацій, якщо є підстави для надання та отримання відповідних міжбюджетних трансфертів; коштів Державного фонду регіонального розвитку [3, с.182]. Темпи зростання власних доходів місцевих бюджетів показують позитивну динаміку фінансової децентралізації: за останні три роки більш ніж удвічі зросли доходи загального фонду місцевих бюджетів на одного мешканця (власні доходи, ПДФО, місцеві податки і збори). Перевагами бюджетної децентралізації є необхідність оптимізації дохідних джерел, удосконалення податкового адміністрування, раціоналізація витратної

частини бюджету, що призводить до мінімізації бюджетного дефіциту [2, с.91]. Резервами формування доходної частини місцевих бюджетів можуть виступати: детінізація економіки на рівні місцевих сільгоспвиробників, організація нових робочих місць шляхом створення обслуговуючих кооперативів та переробних підприємств, залучення фінансових інвестицій. Фінансова децентралізація виступає інструментом регулювання регіонального розвитку, сприяє зміцненню економічного потенціалу сільських територій, створює додаткові умови для розвитку трудового потенціалу.

Основними завданнями об'єднаних територіальних громад на базі сільських населених пунктів є створення нових умов розвитку трудового потенціалу: підвищення ефективності використання природних ресурсів, розвиток підприємницьких ініціатив, удосконалення й розвиток сільської інфраструктури, сприяння соціальній інтеграції та зниженню рівня бідності, зменшення антропогенного навантаження на навколишнє середовище [6, с.12]. Результатом політики децентралізації в контексті Стратегії сталого розвитку є реалізація формату сільських територій, що відповідає світовим та європейським стандартам. Аналіз процесів адміністративно-територіальної реформи, незважаючи на їх значні позитивні ефекти та наслідки, дозволив окреслити ряд проблем та ризиків, що заважають сталому розвитку; низька кваліфікація кадрів органів місцевого самоврядування; слабе розмежування функцій, цілей та завдань, їх нечіткість; недосконалість нормативно-правової бази; низький рівень контролю за використанням коштів з боку громади; відсутність досвіду з розроблення стратегій та планів соціально-економічного розвитку громад; неготовність органів місцевого самоврядування до співпраці з бізнесом із питань соціально-економічного розвитку; прийняття рішень неналежної кваліфікації; виникнення місцевої олігархії; втручання стейкхолдерів у діяльність громади; реалізація одиничних амбіцій та ін. Вирішення зазначених викликів та мінімізація ризиків сприятимуть створенню фінансово незалежних спроможних (кадрово та фінансово) громад, які на належному рівні зможуть розвивати свій територіальний потенціал. Децентралізація виступає інструментом завершення земельної та адміністративної реформ, адже земля є джерелом надходження коштів до місцевих бюджетів для потреб розвитку й функціонування об'єднаних громад. В результаті формування нових земельних відносин, в яких земельні паї передаються в оренду інвесторам, які проживають за межами громади, часто використовується не трудовий потенціал громади, практикується прекарна праця, земля втрачає своє об'єднане значення.

Отже, децентралізація влади як інституційний чинник реалізації концептуальних положень сталого розвитку має позитивний вплив на диверсифікацію розвитку сільських територій, на підвищення якості життя та добробуту сільського населення, розвиток трудового потенціалу шляхом гармонізації соціально-економічного розвитку територій та оптимізації міжбюджетних відносин.

Список використаних джерел: 1. Васильєва О.О. Децентралізація як чинник розвитку трудового потенціалу аграрної сфери: ризики та перспективи. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного*

університету імені Дмитра Моторного (економічні науки). 2019. № 2 (40). С. 49-60. 2. Двігун А. О. Пріоритетні напрями розвитку децентралізації влади. *Менеджмент та підприємництво: тренди розвитку*. 2018. Вип. 4. С. 84-94. 3. Горошкова Л. А., Волков В. П., Хлобистов Є. В., Кутик В. В. Прогностичні моделі фінансового регулювання бюджетів територіальних громад. *Економічний вісник університету*. 2019. Вип. 42. С. 179-190. 4. Бовсунівська І. В. Децентралізація влади в Україні як головний фактор сталого розвитку об'єднаних територіальних громад. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління*. 2018. Т. 29(68), № 6. С. 11-15. 5. Ярема Л. В. Роль об'єднаних територіальних громад Тернопільщини у розвитку сільських територій. *Агросвіт*. 2019. № 24. С. 71-76. 6. Калетнік Г. М., Мазур А. Г. Науково-теоретичні засади формування та розвитку людського капіталу в сільських територіях. *Економіка. Фінанси. Менеджмент : актуальні питання науки і практики*. 2016. № 10. С. 7-25. 7. Трипольська М.І., Арабаджієв Д.Ю., Васильєва О.О. Аналітичний звіт за результатами реалізації проекту «Модель реформування адміністративно-територіального устрою та організації управління на районному рівні Дніпропетровської та Запорізької областей» / ГО «Незалежний центр правових досліджень та ініціатив». – Запоріжжя, 2019. - URL : <https://uplan.org.ua/analytics/analitychnyi-zvit-ho-nezalezhnyi-tsentr-pravovykh-doslidzhen-ta-initsiatyv/> (дата звернення 20.04.2021).

УДК 332:66

О. П. Гаража, канд. екон. наук, доцент

Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва

ПРОСТОРОВЕ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

Адміністративно-територіальна реформа в Україні значно розширила повноваження органів місцевого самоврядування в сфері земельних відносин та розпорядження земельними ресурсами. За ефективність і законність прийнятих дій та рішень місцева влада відповідальна, одночасно, перед місцевими мешканцями та державою. Формування і розвиток сприятливого життєвого середовища для місцевих мешканців, сприяння доступним та якісним публічним послугам, підтримка прямого народовладдя, збалансування інтересів держави, бізнесу та влади можливо при створенні ефективної територіальної організації.

Інституціональне забезпечення децентралізації влади ґрунтується на Концепції самоврядування та територіальної організації влади в Україні (2014), законів України «Про співробітництво територіальних громад» (2014), «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (2015), «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів

територіальних громад» (2020), розпорядження Кабінету Міністрів України «Питання передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність об'єднаних територіальних громад» (2018), «Перспективні плани формування територій громад на кожен область» (2015). В результаті нової системи адміністративно-територіального устрою було реформовано субрегіональний (районний) рівень, із якого 490 районів (від 6 до NUTS 3, з них 36 районів менше 150 тис. мешканців. Із 11 250 сільських, селищних, міських рад було утворено 1470 об'єднаних територіальних громад

Проте, невпорядкованими залишаються земельні, природні та інші ресурси, які розміщені в межах новостворених громад. Для вирішення цієї актуальної проблеми законодавцями запропоновано нові підходи в розробленні землевпорядної та містобудівної документації, які передбачають розроблення комплексних планів просторового розвитку територій територіальних громад, генеральних планів населених пунктів і детальних планів території. В той же час план зонування території (зонінг) є складовою частиною вищевказаних документів. На ньому виділяють функціональні зони з переліком дозволених переважних та супутніх видів цільового призначення земельних ділянок та обмеження у їх використанні, які вносяться до містобудівного кадастру. Вводиться обов'язкова сплата втрат сільськогосподарського виробництва у випадку зміни цільового призначення земельної ділянки сільськогосподарського призначення у розмірі 30 % від різниці між нормативною грошовою оцінкою фактичною та плановою. Кадастровий реєстратор реєструє зміну цільового призначення за наявності гарантії з подальшим повідомленням гарантійної установи про настання підстави про відшкодування втрат. Проте, втрати не передбачені до відшкодування при віднесенні їх до земель лісогосподарського призначення, природно-заповідного фонду, земель історико-культурного призначення. У земельному та містобудівному кадастрі буде введений єдиний класифікатор видів цільового призначення земельних ділянок, видів функціонального призначення територій та співвідношення між ними [2]. Таким чином, в межах кожної функціональної зони будуть застосовані правила визначення категорій земель та видів цільового призначення земельних ділянок.

Комплексний план просторового розвитку території територіальної громади, генеральний план населеного пункту, детальний план території є одночасно документацією із землеустрою та містобудівною документацією на місцевому рівні. Він передбачає формування земельних ділянок комунальної власності територіальної громади. Тому на її територію повинна бути розроблена відповідна документація. Також повинні бути внесені відомості про земельні ділянки всіх форм власності, сформованих до 2004 р., і інші відсутні відомості до Державного земельного кадастру. У разі формування земельної ділянки або внесення відомостей про земельну ділянку до Державного земельного кадастру комплексний план просторового розвитку території територіальної громади включає: а) відомості про обчислення площі земельної ділянки; б) кадастровий план земельної ділянки; в) матеріали перенесення меж земельної ділянки в

натуру (на місцевість); г) перелік обмежень у використанні земельних ділянок; г) акт приймання-передачі межових знаків на зберігання; д) акт перенесення в натуру (на місцевість) меж охоронних зон, зон санітарної охорони, санітарно-захисних зон і зон особливого режиму використання земель (за наявності) [3].

Таким чином, в процесі децентралізації відбулося укрупнення сільських, селищних та міських рад у об'єднані територіальні громади на базовому рівні, адміністративно-територіальних районів на субрегіональному рівні. Для організації ефективної роботи місцевого самоврядування запропоновано нові підходи до землевпорядної та містобудівної документації, сукупним видом яких є комплексний план просторового розвитку території територіальної громади, призначений для планування, зонування, єдиної системи громадського обслуговування населення, інженерної підготовки і благоустрою тощо.

Список використаних джерел: 1. Децентралізація: офіс реформ Кабінет Міністрів України. URL: <https://rdo.in.ua/direction/decenzralizaciya> (дата звернення: 01.05.2021). 2. Опубліковано Закон України «Про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо планування використання земель». Основні новації: головне управління Держгеокадастру у м. Київ. URL: <https://kyiv.land.gov.ua/info/opublikovano> (дата звернення: 01.05.2021). 3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель: Закон України від 17.06.2020 № 711-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20Text> (дата звернення: 01.05.2021).

УДК 338.43.02:330.3 (4/9)

О. О. Гуторова, канд. екон. наук, доцент

Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Сталий розвиток сільських територій у країнах Європейського Союзу – це довгостроковий, економічно ефективний розвиток сільського співтовариства при збереженні природних основ життєдіяльності та забезпеченні соціальної захищеності всіх верств населення.

Головна мета сталого розвитку сільських територій в країнах ЄС полягає в створенні умов для досягнення благополуччя населення шляхом формування такої соціо-еколого-економічної територіальної системи, яка має змогу постійно саморозвиватися. Досягнення цієї мети передбачає збереження і примноження культурної спадщини; забезпечення відтворення і довготривалого використання природних ресурсів, збереження їх видового різноманіття; диверсифікацію діяльності в сільській місцевості шляхом розвитку місцевої промисловості, ремесел, промислів, туризму та інших сфер господарської діяльності.

У концепції сталого розвитку сільських територій в ЄС все це набуває нових пріоритетів: мета – добробут сьогоднішніх і майбутніх поколінь, основа – природно-екологічні системи життєзабезпечення, а економіка – двигун розвитку.

Основні завдання сталого розвитку сільських територій:

➤ Створення на сільських територіях таких господарських систем, що спроможні постійно саморозвиватися на підставі формування економічного обороту місцевих ресурсів у результаті:

- розвитку конкурентоспроможного і екологічно гармонійного сільського, лісового і водного господарства;

- диверсифікації сільськогосподарського виробництва, підвищення економічної активності населення, відродження традиційних і розвиток нових ремесел, промислів і виробництв;

- розвитку сучасної виробничої та інформаційної інфраструктури;

- розвитку місцевої промисловості;

- всебічного розвитку кооперації в виробничій, збутовій, фінансовій та інших сферах;

- зміцнення ринкового простору і відповідних виробничо-збутових зв'язків.

➤ Розвиток місцевого самоврядування для формування соціально-організованого і відповідального громадянського суспільства на селі.

➤ Підвищення привабливості проживання в сільській місцевості.

➤ Підвищення конкурентоспроможності сільських територій [1, 2].

При цьому велика увага стала приділятися кращій координації діяльності міжнародних, регіональних організацій, органів управління і населення, для вирішення ряду важливих проблем: раціонального управління природними ресурсами, забезпечення продовольчої безпеки, поліпшення якості продукції, вирішення проблем сприяння розвитку сільських територій, вирівнювання і поліпшення умов життя на селі.

Основне завдання розвитку сільської місцевості в країнах ЄС – стійке (стабільне) і довгострокове поліпшення соціально-економічної ситуації сільських територій для всіх верств населення, що проживає на цій території на основі ефективного використання локальних ресурсів. При цьому поліпшенню екологічної ситуації та збереженню природних основ віддається пріоритетне значення.

У зв'язку з новими цілями політики розвитку сільських територій велика увага стала приділятися створенню привабливих умов для інвестування і роботи в регіонах; територіальної співпраці; ноу-хау та інновацій.

У галузі сільського господарства підтримка все більше спрямована на забезпечення якості продукції, захист навколишнього середовища і підтримку малозабезпечених територій, а саме: розвиток нових способів виробництва, промисел, ремесел; підтримка молодих фермерів; передчасний вихід на пенсію; розвиток дорадчих служб; інвестиції в сільське господарство; модернізація будівель і машин; пристосування до стандартів ЄС; створення умов для переробки продукції, підвищення доходів фермерів при поліпшенні якості сільськогосподарських продуктів; маркетинг і підвищення якості

сільськогосподарських продуктів; створення виробництв в нових країнах ЄС; захист навколишнього середовища і тварин; оновлення сіл і сільських будівель; сприяння туризму; поліпшення доступу сільського населення до сфери послуг; аграрні заходи щодо поліпшення навколишнього середовища; підтримка заходів з лісорозведення та поліпшення менеджменту лісу; відшкодування збитків, зумовлених природними факторами в гірських регіонах і інших ущемлених областях тощо [1].

Регіональна політика передбачає наявність структурних фондів, які є основними інструментами, спрямованими на досягнення переважних цілей. Однак відбувається зміна в формулюванні цілей і в самих структурних фондах. Виділяється тільки три структурних фонди:

- ♦ європейський фонд регіонального розвитку, який підтримує регіональний розвиток, економічні перетворення, підвищення конкурентоспроможності та територіальне співробітництво (в області розвитку інвестицій, досліджень, інновацій та охорони навколишнього середовища) в регіонах, які відстають у розвитку і мають структурні проблеми;

- ♦ європейський соціальний фонд, який спрямований на поліпшення умов праці і сприяння зайнятості;

- ♦ фонд згуртування, що фінансує заходи з охорони навколишнього середовища, створення транспортної інфраструктури та відновлюваних джерел енергії [3].

Політика розвитку сільських територій ЄС протягом великого періоду часу велику увагу приділяла забезпеченню достатньою кількістю доступних продуктів харчування, забезпечення відповідного рівня життя фермерів, розвитку і модернізації аграрного сектора, а також створення умов для заняття сільським господарством у всіх регіонах ЄС.

Крім того, особлива увага останнім часом приділяється підтримці депресивних регіонів і територіальній співпраці - створення партнерств на різних рівнях управління.

Таким чином, політика розвитку сільських територій в Європейському Союзі є складовою частиною загальної сільськогосподарської політики ЄС і взаємопов'язана з нею. Вона реалізується через прийняття регіональних програм, в яких в обов'язковому порядку мають бути присутніми пріоритети, які затверджуються Європейською комісією.

Ефективність політики щодо розвитку сільських територій багато в чому пов'язана зі створенням Фонду розвитку сільських територій, який здійснює фінансування заходів відповідно до затвердженого бюджету ЄС і суворо відповідно до правил, установлених Регламентом Європейської комісії.

Список використаних джерел: 1. Мантино Ф. Сельское развитие в Европе: политика, институты и действующие лица на местах с 1970-х годов до наших дней. – URL: <http://www.fao.org/docrep/013/i2001r/i2001r.pdf>. 2. Морозова Н.С., Иванова Е.В. Развитие сельских территорий: зарубежный опыт // Социально-экономические явления и процессы. 2015. Т. 10. № 6. С. 63-69. 3. Agriculture and rural development – URL: https://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020_en.

О. О. Дорошенко, канд. екон. наук, доцент
А. С. Циб, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Полтавська державна аграрна академія

МІЖБЮДЖЕТНІ ТРАНСФЕРТИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Протягом останніх років наша держава стоїть на шляху децентралізації, тобто передачі значного обсягу бюджетних повноважень від державних органів управління на місця. Саме за рахунок проведення політики децентралізації можна забезпечити найбільш повне дотримання тих принципів, що зазначені в Бюджетному кодексі України, а саме принципів субсидіарності, збалансованості, справедливості і неупередженості [1].

Фактично в нашій державі реформа децентралізації бере свої витoki в 2014 – 2015 роках. Саме в цей період було прийнято Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [5], Закон України «Про співробітництво територіальних громад» [4], Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [3] та, відповідно, внесено зміни до Податкового та Бюджетного кодексів України.

Програма децентралізації передбачає створення на базовому рівні інститутів місцевого самоврядування – міських, сільських, селищних територіальних громад, які будуть фінансово спроможними забезпечувати реалізацію бюджетної політики. В таких умовах особливого значення набувають міжбюджетні трансферти – кошти, які передаються на безповоротній та безоплатній основі з одного бюджету до іншого (відповідно до ст. 2 БКУ) [1].

У ст. 97 БКУ передбачені види трансфертів, що надаються з Державного бюджету України місцевим бюджетам [1]. Для забезпечення горизонтального вирівнювання податкоспроможності бюджетів місцевого самоврядування визначається індекс податкоспроможності бюджету (як відносний показник, що показує суму надходжень від сплати ПДФО до відповідного бюджету в розрахунку на одного жителя, по відношенню до аналогічного середнього показника в Україні по всім бюджетах місцевого самоврядування). Якщо значення даного показника знаходиться в межах 0,9 – 1,1 горизонтальне вирівнювання податкоспроможності територій не здійснюється, якщо є меншим за 0,9 – надається базова дотація з Державного бюджету, а якщо більшим за 1,1 – передається реверсна дотація до Державного бюджету [6].

Нами було проведено аналіз розміру міжбюджетних трансфертів, які передбачено ЗУ «Про Державний бюджет на 2021 рік» [2] бюджетам територіальних громад Полтавської області для здійснення горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій.

Серед 60 міських, селищних та сільських територіальних громад Полтавської області маємо такі показники: 25 територіальних громад мають

індекс відносної податкоспроможності менший за 0,9, а отже потребують базової дотації, 23 територіальні громади мають індекс відносної податкоспроможності більший ніж 1,1, а отже буде здійснена реверсна дотація. У решти, 12 територіальних громад, значення індексу відносної податкоспроможності знаходиться в межах від 0,9 до 1,1, а отже податкоспроможність цих громад не потребує ніякого міжбюджетного вирівнювання. Варто зазначити, що рух коштів за базовою дотацією здійснюється з загальнодержавного бюджету до бюджету нижчого рівня, тобто територіальної громади, а за реверсною дотацією – навпаки, з бюджетів нижчого рівня до загальнодержавного.

Загальний розмір базової дотації по Полтавській області на 2021 рік складає 124 560 тис грн. Серед усіх територіальних громад Полтавської області найбільший розмір базової дотації потребують такі: Кам'янопотоківська сільська територіальна громада (17 801 тис грн, або 14,3 % від загальної суми базової дотації), Лубенська міська територіальна громада (11 430 тис грн, або 9,2 %), Новосанжарська селищна територіальна громада (11 030 тис грн, або 8,9 %), Заводська міська територіальна громада (9 082 тис грн, або 7,3 %).

Загальний розмір реверсної дотації на 2021 р. складає 616 740 тис грн. Майже 83 % загальної вартості реверсної дотації забезпечують 3 міські територіальні громади, а саме: Полтавська, Кременчуцька та Горішньоплавнівська, що свідчить про високий рівень податкоспроможності цих громад. З бюджетів цих громад до загальнодержавного бюджету має бути спрямовано реверсних дотацій на суму 511 млн 623 тис грн.

Загальний розмір освітньої субвенції, що передбачена на 2021 рік з Державного бюджету до бюджетів територіальних громад Полтавської області складає 3 млрд 146 млн 857,2 тис грн. Найбільший розмір освітньої субвенції серед територіальних громад отримують бюджети Полтавської (555 млн 406,6 тис грн, або 17,7 %), Кременчуцької (350 млн 135,8 тис грн, або 11,1 %), Лубенської (133 млн 726,8 тис. грн, або 4,3 %), Горішньоплавнівської (97 млн 877,4 тис. грн) та Миргородської (95 млн 478,9 тис. грн, або 3,0 %) міських територіальних громад. Питома вага обсягу освітньої субвенції, що передбачена з Державного бюджету України іншим територіальним громадам Полтавської області складає в середньому 0,2-2,8 %. Освітня субвенція спрямовується на оплату праці з нарахуваннями педагогічних працівників у таких типах закладів освіти, як; початкові школи, гімназії, ліцеї, спеціальні школи, заклади спеціалізованої освіти, дитячі будинки, заклади професійної, професійно-технічної та фахової передвищої освіти.

Отже, за результатами аналізу міжбюджетних трансфертів Полтавської області на 2021 р. можемо зробити такі висновки. 42 % територіальних громад потребують базової дотації, 38 % – потребують реверсної дотації та 20 % – взагалі не потребують міжбюджетного вирівнювання.

Список використаних джерел: 1. Бюджетний кодекс України [від 8 липн. 2010 р. № 2456-VI] зі змінами і доповненнями / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/ed20150920#Text> (дата звернення 06.04.2021 р.). 2. Про державний бюджет України на 2021 рік : Закон України від 15 грудн. 2020 р. № 1082-IX / Верховна Рада України. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1082-20#Text> (дата звернення 05.04.2021 р.).
3. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05 лют. 2015 р. № 157-VIII / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата звернення 21.04.2021 р.).
4. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17 червн. 2014 р. № 1508-VII / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text> (дата звернення 21.04.2021 р.).
5. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Ропорядження Кабінету Міністрів України від 01 квітн. 2014 р. № 333-р. / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата звернення 21.04.2021 р.).
6. Фінансова спроможність бюджетів перспективних об'єднаних територіальних громад: порядок розрахунку / Центральний офіс реформ при мінрегіоні. Національний проект Децентралізація. URL : <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/290/finance.pdf> (дата звернення 06.04.2021).

УДК 336:14

М. О. Євдокімова, канд. екон. наук, доцент

Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ТА ЙОГО РОЛЬ У СТАНОВЛЕННІ МІСЦЕВИХ ФІНАНСІВ

Виникнення специфічної сфери фінансових відносин – місцевих фінансів – пов'язано з розвитком інституту місцевого самоврядування, однією з початкових форм якого було «магдебурзьке право», щовиникло у XIII ст. в німецькому місті Магдебург. Магдебурзьке право мало універсальний характер, воно регламентувало самоуправління міст, діяльність міської влади, суду, питання земельної власності в межах міст, торгівлі, ремесел, оподаткування та ін. Упродовж XIV–XVI ст. магдебурзьке право сприйняли інші німецькі міста, а також деякі міста Чехії, Угорщини, Польщі, Литви, Галіції та Білорусії. На території Русі найпершими магдебурзьке право у повному обсязі отримали міста Кам'янець-Подільський (1374 р.), Луцьк (1432 р.), Київ (1497 р.). Проіснувало магдебурзьке право до XVIII–XIX ст., поступово втрачаючи своє значення [1].

Становлення місцевого самоврядування у XVIII–XIX ст. відбувалося разом з розвитком буржуазної держави, який проходив в умовах жорстокої боротьби абсолютизму з народною демократією. Централізована державна влада виявилася не спроможною ефективно виконувати свої завдання, особливо соціального спрямування. Частину з них доцільно було передати у компетенцію самостійної та незалежної місцевої влади в межах визначених самою державою. Поняття «самоврядування», «самоуправління» почали використовуватися в Європі з другої половини XVIII ст. саме щодо місцевого самоврядування.

Розвиток науки про місцеві фінанси проходив у нерозривному зв'язку з теоретичними дослідженнями суті та природи інституту місцевого самоврядування. На формування теорій і концепцій місцевого самоврядування значний вплив мають особливості історичного розвитку кожної країни, специфічні процеси становлення держави, вдосконалення організаційних форм функціонування місцевого самоврядування. Вирішальними чинниками формування теоретичних уявлень є визначні події у сфері демократизації суспільства, такі як революції, визвольні рухи, конституційне закріплення прав і свобод громадян.

7 грудня 1990 р. в Україні вперше серед республік колишнього СРСР був прийнятий закон «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування», покликаний створити правову основу для впровадження і розвитку системи місцевого самоврядування. Цей документ ознаменував відродження інституту місцевого самоврядування в Україні спотвореного за радянських часів.

Утворення незалежної Української держави дало новий поштовх до розвитку інституту місцевого самоврядування. Починаючи з 1992 р. було прийнято ряд законодавчих документів і Конституцію України (1996 р.), які сприяли становленню місцевого самоврядування, визначили розподіл влади в країні, взаємодію органів місцевого самоврядування з органами державної виконавчої влади.

У 1997 р. був прийнятий Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», в якому були конкретизовані основні положення Конституції України щодо місцевого самоврядування, визначено основні організаційні питання функціонування інституту місцевого самоврядування, окреслено повноваження рад, їх голів, виконавчих органів, а також організаційно-правову, матеріальну і фінансову основу місцевого самоврядування [2].

Місцеве самоврядування, виступає не тільки як гарантоване державою право, але і реальна здатність територіальної громади самостійно або під відповідальність органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб вирішувати питання місцевого значення.

Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст. Отже, первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста [3].

Термін «територіальна громада», відповідно до українського законодавства визначає групу людей, члени якої пов'язані соціально-економічними відносинами на спільній території проживання.

Європейська хартія місцевого самоврядування трактує поняття територіальної громади як право і реальну здатність органів місцевого самоврядування регламентувати значну частину державних справ і керувати нею, здійснюючи свою діяльність в рамках закону, під власну відповідальність та в інтересах місцевого населення, – таким чином розглядаючи її як спільноту,

відповідно до території проживання [4].

Зважаючи на ключові завдання стратегічного розвитку нашої держави, які передбачають «відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудову ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізацію у повній мірі положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування» – в Україні започатковано децентралізацію державної влади [5]. Реформування територіальної організації влади на засадах децентралізації є одним із ключових напрямів системних суспільних трансформацій в Україні.

Встановлені такі принципи, на основі яких здійснюється функціонування інституту місцевого самоврядування в Україні: народовладдя; законність; гласність; колегіальність; поєднання місцевих і державних інтересів; виборність; правова, організаційна та матеріально-фінансова самостійність у межах повноважень; підзвітність та відповідальність перед територіальними громадами їх органів і посадових осіб; державна підтримка та гарантії місцевого самоврядування; судовий захист прав місцевого самоврядування [3].

Система місцевого самоврядування в Україні включає: територіальну громаду; сільську, селищну та міську раду; сільського, селищного і міського голову; виконавчі органи сільської, селищної та міської ради; районні й обласні ради, що представляють інтереси територіальних громад сіл, селищ і міст; органи самоорганізації населення. Система місцевих фінансів відрізняється багатоелементністю, складністю, інтегрованістю і взаємозалежністю її складових. Для підвищення її потужності в продукуванні та нарощуванні фінансових ресурсів у нових умовах господарювання вона потребує подальшого інноваційного, організаційного і структурно-управлінського впорядкування, підвищення якісного стану, інституційної регулятивності та теоретико-методичної спроможності органів місцевого самоврядування вирішувати нові завдання за наслідками реформування і фінансової децентралізації.

Органи місцевого самоврядування є юридичними особами, вони наділяються власними повноваженнями, в межах яких діють самостійно і несуть відповідальність за свою діяльність. Органам місцевого самоврядування можуть надаватися окремі повноваження органів виконавчої влади, у здійсненні яких вони є підконтрольними відповідним органам виконавчої влади.

Вирішальне значення для забезпечення функціонування місцевого самоврядування має матеріально-фінансова основа їх діяльності, яка включає: рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, землю, природні ресурси, що є у комунальній власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

Місцеві фінанси відіграють важливу роль у суспільстві, оскільки є об'єктивною формою економічних відносин на рівні адміністративно-

територіальних одиниць і водночас головним інструментом реалізації політики соціально-економічного розвитку регіонів.

Список використаних джерел: 1. Кириленко О.П. Місцеві фінанси : підручник / за ред. д-р екон. наук, проф. О.П. Кириленко. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2014. – 448 с. 2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>. 3. Ситник Н.С. Фінанси об'єднаних територіальних громад: навчальний посібник /Ситник Н.С., Стасишин А.В., Західна О.Р. та ін. За заг. ред. Н.С. Ситник. - Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2019. - 536 с. 4. Мороз О. Територіальна громада: сутність, становлення та сучасні українські реалії. Демократ. врядування: електрон. наук. фах. видання. 2008. Вип. 2. URL: : http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik2/fail/Moroz.pdf 5. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020» від 12.01.2015р., №5/2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

УДК 338.24.021.8: 332.142.4

М. В. Ільїна, д-р екон. наук, с.н.с.

Ю. Б. Шпильова, д-р екон. наук, с.н.с.

ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

СТАЛИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Сучасні економічні перетворення в Україні тісно пов'язані з процесами євроінтеграції та децентралізації влади. Міжнародна спільнота особливу увагу приділяє питанням сталого розвитку суспільства, що передбачає екологізацію економіки та встановлення соціальної справедливості. В контексті адміністративної реформи в Україні забезпечення сталого розвитку об'єднаних територіальних громад є ключовим завданням для її економіки, а самоврядні й незалежні місцеві громади – його необхідною передумовою.

Соціо-еколоого-економічна парадигма розвитку сільських території формується на триєдиному підході щодо досягнення визначених цілей – забезпечення безпеки життєдіяльності людини, природних основ життєзабезпечення поколінь, безпеки території; дбайливого ставлення людей до природних ресурсів, охорони навколишнього середовища, забезпечення високого рівня свідомості та духовного розвитку, розбудови відповідного інституціонального середовища, введення екологічних обмежень у господарському використанні природних ресурсів, виконання природокористувачами своїх функцій із урахуванням екологічного фактора.

Розбудова територіальних громад має передбачати їх територіальну диференціацію (перехід до моделі, яка враховує економічну і природну специфіку певних територій). Функціонування соціо-еколого-економічної системи, що направлене на забезпечення раціонального природокористування, збалансованого розвитку екосистем під час економічної діяльності (виробництва) та життєдіяльності населення, змінює сутність природного середовища (не лише як екологічний чинник виробництва, але і як його складовий елемент та результат функціонування). Спираючись на принципи теорії складних систем, сільську територію доцільно розглядати як особливий тип комплексної соціо-еколого-економічної (складної та відкритої) системи, яка має відносно ізольований простір, віддалений від центрів ухвалення рішень, економічно і соціально неоднорідний, значною мірою залежний від природних ресурсів, чутливих до зовнішніх змін; обмінюється ресурсами й інформацією з іншими територіями, системами, інституціями та постійно продукує нові структури і порядок. Таким чином, еволюція та інтенсивність змін усередині системи (якою є сільська територія) залежать від її початкового стану, умов функціонування й сукупності зовнішніх факторів – тобто загальної ситуації і траєкторії попереднього розвитку [1].

Відповідно, розвиток сільських територій – це закономірний і спрямований процес зміни екологічних, соціальних та економічних складових сільського поселення на основі поєднання наявних ресурсів (людських, природних, інфраструктурних), ефективної державної політики та ініціативності мешканців. Важливим показником потенціалу сільської території щодо її подальшого сталого розвитку є кількість станів стабільності системи, складність трансформаційних зрушень, траєкторія руху та її віддаленість від порогових значень, можливість взаємодії елементів і інших структур. Це визначення стало основою для уточнення інших наукових дефініцій. Так, розвиток сільських територій на базі об'єднаних територіальних громад визначено як розвиток, орієнтований на формування засад сталості, створення конкурентоспроможних громад, які самостійно долатимуть майбутні виклики чи використовуватимуть сприятливі можливості; відповідно сталий розвиток сільської території визначено як розвиток сільської складової суспільства, що забезпечує одночасно виконання економічних функцій, продукування громадських благ та екологічну рівновагу в межах певної території [2]. Мета такого розвитку полягає у створенні умов для досягнення благополуччя населення, формуванні територіальної саморозвиваючої і самобутньої соціо-еколого-економічної системи; у протидії антропогенному перевантаженню і деградації ландшафту, збереженні культурних цінностей; забезпеченні відтворення та довготривалого використання природних ресурсів для сільського господарства, місцевої економіки, туризму, рекреації й інших сфер господарської діяльності.

Управління ресурсною складовою сільських територій має бути спрямоване на раціоналізацію використання природно-ресурсного потенціалу задля забезпечення достатнього рівня соціально-економічного розвитку та конкурентоспроможності. Саме ці процеси мають стати основою майбутнього розвитку територіальних громад, зокрема в економічній площині – забезпечити

розвиток громади, фінансову самодостатність та спроможність; екологічній – ефективне використання природних ресурсів, охорону навколишнього природного середовища; соціальній – підвищення якості життя населення та розбудову інфраструктури.

Політика сталого розвитку, консолідації суспільства, поліпшення добробуту населення повинна включати розробку екологічних і соціальних імперативів, які передбачають запровадження нового способу господарювання, максимально наближеного до законів природи, раціональне використання, попередження і відтворення навколишнього природного середовища та природних ресурсів [3]. Соціо-екологічний імператив забезпечення сталого розвитку можна визначити як сукупність вимог до соціальних відносин і взаємодій у суспільстві, виконання котрих необхідне для підтримання стійкості та надійності соціо-еколого-економічної системи. Такі імперативи сприяють екологізації свідомості та світогляду людини й суспільства, завдяки чому відбувається регулювання відносин та їх поступальний розвиток. Виділяють такі соціо-екологічні імперативи: забезпечення якісної екологічної освіти та виховання населення; гарантування доступу до екологічної інформації та залучення населення до ухвалення рішень, що стосуються довкілля; формування настанов на здоровий спосіб життя в гармонії з навколишнім природним середовищем. Імперативи потребують обґрунтування, визначення пріоритетних завдань, критеріїв, індикаторів і часових рамок їх досягнення, а процес їх формування повинен мати системний взаємоузгоджуваний характер.

Потреба наближення вітчизняної політики розвитку сільських територій до європейських стандартів та реалізація засад Спільної аграрної політики ЄС, обумовлює трансформацію її цілей з вирішення лише проблем сільського господарства до збереження довкілля та сільських ландшафтів, підвищення якості життя в сільських місцевостях і диверсифікації економіки. Застосування в Україні досвіду Спільної аграрної політики, зокрема інструментарію стимулювання екологічно орієнтованої господарської діяльності за принципом перехресної відповідальності, стимулювання місцевих ініціатив територіальних громад у взаємозв'язку із заходами щодо підвищення результативності управління природно-ресурсними активами набуває особливого значення.

Стратегічні пріоритети сталого розвитку сільських територій у контексті децентралізації влади мають орієнтуватися на вектор розвитку держави відповідно до нормативно-правових документів та соціо-екологічних імперативів, що включають ефективне управління та економічне піднесення, соціальний добробут і екологічне благополуччя. Це, зокрема, визначення активів громад та розвиток партнерських відносин між органами влади різних рівнів і громадами; диверсифікація сільської економіки та багатофункціонального розвитку сільських територій із залученням природних ресурсів; створення сприятливого середовища для розвитку малого і середнього підприємництва; підвищення якості життя сільського населення. Сукупність наявних активів території трансформується в ресурсне забезпечення реалізації національних пріоритетів на основі імперативів. Спосіб використання активів (його

ефективність, раціональність, перспективність, інноваційність) також опосередковано залежить від імперативів, притаманних певній території.

Список використаних джерел: 1. Хвесик М.А., Ільїна М.В., Шпильова Ю.Б. Соціоекологічні імперативи розвитку сільських територіальних громад : монографія. Київ: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2019. 302 с. 2. Політика сільського розвитку на базі громад в Україні : монографія / О.М. Бородіна, С.В. Киризиук, О.Л. Попова, І.В. Прокопа та ін. Київ : ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2015. 70 с. 2. Заяць Т.А. Розвиток сільських поселень в Україні в умовах децентралізації: можливості та ризики. Демографія та соціальна економіка. 2017. № 3 (31). С. 48–60.

УДК 336.145

**Т. Є. Іщейкін, канд. екон. наук, доцент
Полтавська державна аграрна академія**

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УКРАЇНІ

В соціально-економічному житті України сільські території посідають визначне місце. На них проживає понад 30% населення держави і припадає 90% її площі. Але на сьогодні проблема невідповідності рівня розвитку українського аграрного сектору та сільських територій світовому рівню й стандартам країн ЄС поки що залишається невирішеною. Все це обумовлює потребу у пошуку адекватних шляхів підвищення ефективності функціонування агросектору на основі забезпечення сталого розвитку сільських територій.

В останній час поняття «сільські території» широко застосовується у науковій літературі, проте для визначення його сутності та змісту поки що використовується переважно вузькоспеціалізований підхід, а саме «сільські території». Отже, поняття «сільська територія» можна розглядати як:

- економіко-екологічна категорія, регіонально-територіальне утворення зі специфічними природно-кліматичними, соціально-економічними умовами, де економічно і екологічно збалансовані та енергетично взаємопов'язані різні ресурси (природно-кліматичні, трудові, матеріально-сировинні, енергетичні, інформаційні, фінансові тощо) з метою виробництва сукупного суспільного продукту конкретної території та повноцінного життєвого середовища для сучасного і майбутніх поколінь;
- сільська місцевість конкретних природно-економічних, адміністративно-територіальних частин країни;
- ресурсна база для сільського господарства;
- двокомпонентне поняття, що відображає властивості емпіричного об'єкта, має значну кількість ознак із складною внутрішньою структурою;

– сукупність виробничо-господарських, політичних, соціальних, природних компонентів, що підпорядковані органам місцевого самоврядування, органам державної влади, та регулятивному впливу територіальних громад, бізнесу та громадськості;

– фізична територія, в межах якої існують і розвиваються представники рослинного, тваринного світу і людина як біосоціальна істота;

– руральна (сільська) частина території, розміщена у просторі.

Сільські території – це не тільки простір для виробництва, а й природне середовище та місце життєдіяльності та проживання людей. Саме тому від людини, її культурно-освітнього рівня, професійної підготовки, політичної активності, навичок, вмотивованості, бажання та вміння працювати і господарювати залежить ефективність використання території.

Проблеми в сільській місцевості негативно впливають на розвиток сільських територій, обмежують можливості формування та використання соціально-економічного потенціалу села, приводять до виникнення проблем у сільськогосподарському виробництві та супроводжуються руйнацією традиційного укладу сільського життя [1].

До найважливіших системних проблем, що гальмують розвиток сільських територій, належать:

– економічні проблеми (зокрема, це переважно монофункціональність аграрного сектора, застарілі методи господарювання на селі, нарощування структурних диспропорцій сільськогосподарського виробництва, застаріла матеріально-технічна база);

– соціальні проблеми (погіршення демографічної ситуації в сільській місцевості та відмирання сіл, низький рівень якості життя сільського населення, високий рівень безробіття, значна трудова міграція сільського населення, занепад соціальної інфраструктури);

– екологічні проблеми (погіршення екологічної ситуації, деградація ґрунтів, поширення ерозійних процесів).

Причинами, що обумовлюють затримку процесу реалізації концепції сталого розвитку сільської місцевості, є недостатність фінансування розвитку сільських територій, слабкий розвиток інституту місцевого самоврядування, відсутність ефективних механізмів здійснення програм сталого сільського розвитку.

Відповідно, основними напрямками вирішення окреслених проблем в розрізі складових сталого розвитку сільських територій є наступні:

1) економічна складова. В цьому напрямі пріоритетними задачами повинні стати диверсифікація сільської економіки, насамперед за рахунок розвитку нетрадиційних видів діяльності на селі, технологічне оновлення галузей аграрного сектору, розвиток інформаційно-консультаційного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, підтримка малого і середнього підприємництва на селі, що, в свою чергу, дасть можливість підвищити конкурентоспроможність сільського господарства й рівень зайнятості сільського населення;

2) соціальна складова. Пріоритетними завданнями повинні стати подолання негативних демографічних процесів в сільській місцевості, покращення соціального середовища проживання населення в сільській місцевості, зокрема необхідним є відновлення соціальної, інженерної й транспортної інфраструктури, створення позитивного відношення до сільського образу життя;

3) екологічна складова. В рамках цього складника виділяють раціональне використання агроприродних ресурсів, захист навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки агропромислового виробництва, розвиток рекреаційного потенціалу сільських територій, оптимізацію землекористування, створення умов для впровадження сучасних екобезпечних технологій, розвиток органічного виробництва, що вимагає удосконалення нормативно-правової бази, адміністративних і економічних методів управління.

Державна політика сталого розвитку сільських територій має включати систему правових, економічних і організаційних заходів, спрямованих на підвищення рівня і якості життя населення в сільській місцевості, підвищення ефективності сільського господарства й раціональне використання природних ресурсів. Отже, особливої уваги потребує вдосконалення таких складових механізму реалізації політики сталого розвитку сільських територій як: нормативно-правове забезпечення; фінансове забезпечення; наукове і кадрове забезпечення; інформаційне забезпечення [2].

Відповідно, реалізація концепції сталого розвитку сільських територій надасть можливість не лише розв'язати найбільш нагальні економічні й соціальні проблеми українського села, але й зробити ефективні кроки у відтворенні природних ресурсів і охорони навколишнього середовища.

Органи місцевого самоврядування можуть зробити розвиток більш сталим шляхом прямого залучення громадян до реалізації проектів. Зацікавлені сторони, що є «власниками» проекту, візьмуть на себе відповідальність за утримання проекту. Можливість брати участь у плануванні проектів розвитку на початкових стадіях, у свою чергу, заохочує місцеве населення належним чином контролювати й захищати результати проектів. Останні події в Україні, а саме створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ) та децентралізація, свідчать про те, що люди в місцевих громадах готові об'єднуватися й брати на себе ініціативи розвитку. Це є підтвердженням нового стилю поведінки громадян, відмінного від минулого. Такі зміни відбулися внаслідок численних національних та міжнародних зусиль з розвитку громад, які в значній мірі вплинули на процес сільського розвитку. Подібні тенденції розвитку відбуваються завдяки «соціальній мобілізації» різних верств населення для вирішення пріоритетних економічних, соціальних та екологічних проблем місцевого значення [3].

Отже, сучасний розвиток економіки полягає у впровадженні в сільський простір нових функцій, не пов'язаних із сільським господарством. Головною метою багатofункціонального розвитку сільських територій є безперевне покращення умов життя, праці й відпочинку селянських родин, надання

несільськогосподарських послуг. Фундаментом для розвитку сільських територій може стати модернізація або побудова нової соціальної та виробничої інфраструктур на селі, що буде сприяти розвитку несільськогосподарської діяльності на сільських територіях, і в той самий час надасть можливість збільшити зайнятість місцевого населення за рахунок створення нових робочих місць.

Список використаних джерел: 1. Збарський В. Інфраструктура села як фактор відтворення робочої сили. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2010. Вип. 154. Ч. 1. С. 152–160. 2. Талавира М. Розвиток сільських територій на засадах сталості. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2016. № 1(47) . Т.2. С. 146-150. 3. Харчук С. Соціально-економічний розвиток сільських територій: проблеми та шляхи вирішення. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 12. С. 20-23.

УДК 332.2/.3(477-22)

О. М. Коваль, канд. екон. наук, доцент

**Ю. С. Вершута, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Національний університет біоресурсів і природокористування України**

ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Просторовий розвиток – це відтворювальний процес елементів простору, що функціонує як система речових і енергетичних потоків (сировинних ресурсів, товарів і послуг, організаційних, фінансових і людських капіталів). Основними сучасними тенденціями просторового розвитку територіальної соціально-економічної системи (ТСЕС) можна визначити [1]: 1) у процесі просторового розвитку ТСЕС її межі постійно розширюються, а всередині відбувається поляризація на зони; 2) посилюється контрастність у рівні просторового розвитку між окремими територіями в межах ТСЕС. Цю тенденцію описує класична модель "центр-периферія", розроблена Дж. Фрідманом у кінці 60-х рр. ХХ ст. Економічний простір характеризується ієрархічною структурою і знаходиться в стані динамічної нерівноваги; 3) на постіндустріальному етапі розвитку суспільства, згідно з концепцією "третьої хвилі" Е. Тоффлера, відбуваються зміни в його просторовій організації: концентрацію змінює деконцентрація, централізацію – децентралізація, в геопросторі нарастають тенденції субурбанізації та дезурбанізації, обумовлені деіндустріалізацією міст, а також переїздом найзабезпеченішої частини населення з міських центрів у комфортабельніші пригороди і селища зі зручною транспортною інфраструктурою; 4) сьогодні регіональний розвиток пов'язується із процесами зовнішнього середовища.

В ніч з 30 на 31 березня 2020 року Верховна Рада проголосувала за земельну реформу в Україні. Закон "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення" підтримали 259 народних депутатів. Право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення зможуть набувати громадяни України, юридичні особи України, територіальні громади та держава. Банки зможуть набувати право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення лише в порядку звернення стягнення на них як на предмет застави. Такі земельні ділянки мають бути відчужені банками на земельних торгах протягом двох років з дня набуття права власності. [2]

Ринок землі в Україні вводиться з 1 липня 2021 року. Загальна площа земельних ділянок сільськогосподарського призначення у власності громадянина та юрособи не може перевищувати 10 000 гектарів. Забороняється відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення розташованих на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, крім передачі їх у спадщину; продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності. [2]

Головною метою новоприйнятого закону є запустити багатючі українські чорноземи в економічний оборот. Це дасть змогу створити потужний імпульс для підняття економіки агропромислового комплексу та економіки країни в цілому, а також для розвитку дрібного і середнього бізнесу на селі, тим самим відродивши деградує українське село. Експерти передбачають, що стартова ціна землі буде вкрай низькою, а консолідація земель, розвиток агропромислової інфраструктури, підвищення якості ґрунтів та інші об'єктивні чинники сприятимуть стрімкому зростанню ціни на землі сільськогосподарського призначення і не радять квапитись продавати земельні наділи [3].

Електронні геопросторові технології набувають дедалі більшого поширення у світовому аграрному виробництві. Завдяки їм фермер може не лише визначити чіткі кордони своєї ділянки, а й стан ґрунту й посівів на них, наявність хвороб, нестачу поживних речовин, потрібних рослинам. Актуальна геоінформація оптимізує процеси прийняття управлінських рішень, координує дії органів державної та місцевої влади, покращує управління інфраструктурою, територіальним розвитком і реагування у надзвичайних ситуаціях.

З погляду земельної політики, закінчення 2020 року в Україні було дещо нетиповим, — парламентаріям вже не довелося повторювати яскравої передноворічної традиції подовження мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення. Адже ухвалений наприкінці березня закон встановив вирішальну дату — 1 липня 2021 року, з якої має розпочатися новий етап земельних відносин, що передбачатиме включення сільськогосподарських земель у економічний обіг і надання 7 мільйонам громадян, що є власниками пайових земельних ділянок, можливості розпоряджатися своїм майном.

При цьому більшість аграріїв добре усвідомлюють, що тимчасовий характер користування землею у сільському господарстві позбавляє галузь довгострокових інвестицій, що необхідні для розвитку виробництв із високою

доданою вартістю (тваринництва, садівництва, виноградарства, овочівництва, переробки тощо), здійснення меліорації земель і проведення справжньої їх консолідації.

Законодавство про національну інфраструктуру геопросторових даних, що набув чинності з 1 січня 2021 року, передбачає створення національного геопорталу — спеціального інтернет-ресурсу, на якому підлягатимуть відкритому оприлюдненню всі геопросторові дані, що є в розпорядженні органів державної влади та місцевого самоврядування, зокрема, галузеві та відомчі кадастри — земельний, містобудівний, лісовий, водний, родовищ і проявів корисних копалин, курортів, заповідних територій тощо [4].

В умовах децентралізації влади зміни відбуваються у питаннях землекористування. Так, 28 квітня 2021 року Верховна Рада України ухвалила в другому читанні та в цілому законопроект, який реформує систему управління у сфері земельних відносин та забезпечує передачу земель державної власності у комунальну власність територіальним громадам. За висновками експертів, законопроект повинен сприяти реформуванню системи управління у сфері земельних відносин і спрощенню доступу населення та бізнесу до земельних ресурсів [5]. Таким чином, в умовах функціонування ринку землі продовжуються зміни у просторовому розвитку сільських територій України, зокрема, розподілу трудових, матеріально-технічних і фінансових ресурсів, організації економічної активності домогосподарств, фермерів і сільськогосподарських підприємств, а також структурної трансформації регіональних агропродовольчих ринків, що особливо важливо в умовах рецесійного спаду економіки в умовах пандемії COVID-19 і обмежень карантинних заходів.

Список використаних джерел: 1. Морозова Л.В. Принципи просторового розвитку соціально-економічної системи. Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил, 2013. Вип. 4(37). С. 174-178. URL: <http://www.hups.mil.gov.ua/periodic-app/journal/zhups/2013/4> 2. Прийнято Закон про ринок землі. URL: https://biz.ligazakon.net/ua/news/194166_priynyato-zakon-pro-rinok-zeml. 3. Головне управління держгеокадастру у Рівненській області. URL: <http://rivnenska.land.gov.ua/holovna-meta-zakonoproektu-pro-rynok-zemel-zapustyty-bahati-ukrainski-chornozemy-v-ekonomichnyi-oborot/>. 4. Офіс реформ Кабінету Міністрів України. Земельні очікування - 2021 рік. URL: <https://rdo.in.ua/article/zemelni-ochikuvannya-2021-rik>. 5. Верховна Рада ухвалила законопроект про земельну децентралізацію. URL: <https://www.dw.com/uk/verkhovna-rada-ukhvalyla-zakonoproiekt-pro-zemelnu-detsentralizatsiiu/a-57365954?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml>.

Є. О. Ланченко, д-р екон. наук, доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

В умовах соціально-економічної і демографічної нестабільності в сільській місцевості України функціонування соціально-трудова відносин в аграрному секторі економіки в контексті розвитку сільських територіальних громад, їх регулювання мають важливе значення для забезпечення соціальної та продовольчої безпеки країни, розвитку аграрних формувань і сільських територій. Досвід економічного розвитку України показує вагомий вплив соціально-трудова відносин зайнятості на господарську діяльність роботодавців, якість трудового життя працівників в аграрному секторі економіки, розвиток сільських територіальних утворень тощо.

Від розвитку соціально-трудова відносин в аграрному секторі економіки залежить стан організації і оплати праці в сільськогосподарських підприємствах, кон'юнктура ринку праці в сільській місцевості. Тому виникає об'єктивна потреба в обґрунтуванні напрямів розвитку соціально-трудова відносин в аграрному секторі економіки, які б забезпечили раціональну зайнятість і мотивацію праці, виробництво сільськогосподарської продукції, формування експортного потенціалу галузі тощо.

Одне з головних завдань соціальної політики будь-якої країни світу виступає забезпечення населення країни збалансованим харчовим раціоном. У ході проведеного дослідження виявлено його порушення в нашій країні вже протягом багатьох років у частині споживання м'ясо- й молокопродукції, плодоовочевої продукції [1]. Так, у структурі харчового раціону в Україні в 2014-2019 рр. сформувався значний «дефіцит» за такими продовольчими позиціями: м'ясо (35 % від норми); молоко (46); плоди (40), риба (47 %) [2]. Враховуючи, що ринок праці в аграрній сфері є похідним від ринку агропродовольчої продукції, визначено головний і потенційно можливий напрям розвитку соціально-трудова відносин в аграрному секторі економіки – раціональна зайнятість у трудовісткому агровиробництві тощо.

За результатами аналізу балансу трудових ресурсів сільських територій і внутрішньої потреби збільшення виробництва трудовісткої агропродовольчої продукції для забезпечення продовольчої безпеки розроблено сценарно-емпіричний підхід до забезпечення раціональної зайнятості населення в аграрному секторі економіки. Він базується на розрахунку можливих додаткових обсягів виробництва різних видів трудовісткої сільськогосподарської продукції, її оптимальної структури для вирішення проблем зайнятості сільського населення, соціальної безпеки в сільських громадах. Так, розвиток трудовістких виробництв уможливить створення 986 тис. нових робочих місць у галузі та 1330,1 тис. – в інших галузях (мультиплікативний ефект).

Державна підтримка розвитку тваринництва, середнього й малого агробізнесу [3], що здійснюється активно в останні роки має бути продовжена задля підтримки ведення трудомісткого агробізнесу. На основі результатів проведених досліджень зроблено висновок стосовно удосконалення умов надання такої підтримки. Зокрема, від 20 % та з доведенням до 30 % має становити виробництво тваринницької продукції у валовому виробництві 1 роботодавця, землезабезпеченість 1 працівника – до 40 га угідь. Необхідно включити вимогу щодо загальної площі землекористування 1 роботодавця – до 4000 га [4, с. 348]. У південно-східних областях України останні дві вимоги можна збільшити, наприклад, до 50 га і 5000 га, відповідно.

З урахуванням вищезазначеного, слід сприяти агропромисловій інтеграції та інфраструктурному розвитку сільських територій, оскільки в процесі формування й розвитку спроможних об'єднаних територіальних громад з'явилася унікальна можливість подолати стереотип важкої праці в сільському господарстві, її непрестижності та забезпечити розвиток соціально-трудових відносин в аграрному секторі економіки, що передбачає часткову переробку продукції, обслуговуючі й сервісні послуги аграрних підприємств, розширення змісту трудової діяльності працівників і підприємців, розвиток агрокластерів у сільській місцевості.

Результати аналізу господарської діяльності сільськогосподарських підприємств України свідчать про прямо пропорційну залежність збільшення заробітної плати й показників ефективності виробництва агропродукції, його інтенсифікації та диверсифікації [4, с. 301]. Тому слід формувати фонд оплати праці з метою посилення мотивуючої ролі додаткової заробітної плати для працівників профільних служб і відрядників протягом року й особливих робочих періодів (сівба та збір урожаю), забезпечити злагожену роботу економічної та інших служб роботодавців для планування використання робочої сили й виконання агротехнологічних операцій власними силами.

Розраховано й спрогнозовано реальну потребу додаткового залучення робочої сили в аграрний сектор економіки з 2021 р. – 903,5 тис. осіб, у тому числі 228,6 тис. осіб (25,3 %) – безробітне сільське населення, 655,8 (72,6) – самозайняті незастраховані селяни, 19,1 тис. осіб (2,1 %) – безкоштовно працюючі члени сім'ї. Доведено важливість підтримки якісної освітньої компоненти трудового потенціалу в галузі завдяки: 1) професіоналізації системи управління сільським розвитком (підвищення кваліфікації і набуття компетентностей управлінського персоналу в об'єднаних територіальних громадах); 2) міжнародній інтеграції аграрної освіти й науки України (набуття передового досвіду); 3) удосконаленню мотиваційного механізму в аграрних закладах вищої освіти (покращення підготовки кадрів для аграрної сфери).

На основі результатів дослідження обґрунтовано окремі завдання до проекту державної програми сприяння зайнятості населення на період до 2030 р.: 1) забезпечення раціональної зайнятості й регулювання ринку праці в аграрній сфері; 2) розвиток вищої аграрної освіти; 3) державне й приватне інвестування в розвиток трудомістких виробництв сільськогосподарських роботодавців; 4) формування умов розвитку різних видів агроформувань; 5) розвиток

агропромислової інтеграції і ланцюгів доданої вартості в об'єднаних територіальних громадах; 6) удосконалення організації та оплати праці, соціального партнерства в аграрних підприємствах і об'єднаних територіальних громадах; 7) забезпечення продовольчої безпеки та формування експортного потенціалу сільського господарства; 8) імплементація земельних питань в предмет соціально-трудова відносин в аграрному секторі економіки об'єднаних територіальних громад.

Список використаних джерел: 1. Статистичні збірники «Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України». Вебсторінка Держстату України. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 05.05.2021 р.). 2. Продовольчий споживчий кошик VS раціональні норми. URL: <http://edclub.com.ua/analityka/prodovolchyy-spozhyvchyy-koshyk2016-vs-racionalni-normy> (дата звернення: 05.05.2021 р.). 3. Державна підтримка. Інформаційно-аналітичний портал АПК України. <https://agro.me.gov.ua/ua/pidtrimka> (дата звернення: 05.05.2021 р.). 4. Ланченко Є. О. Формування системи соціально-трудова відносин у аграрному секторі економіки: монографія. К.: ЦП “Компринт”, 2019. 556 с.

УДК 338.43.330.3

**В. П. Лисенко, канд. с.-г. наук, доцент
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва**

ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

На сучасному етапі розвитку суспільних відносин сільську місцевість слід розглядати як складну природогосподарську територіальну систему, розвиток якої визначається наявністю інтеграційних зв'язків природного, економічної, соціальної середовища і органів управління.

У суспільних науках (економіці, соціології, економічної і соціальної географії та ін.) поняття «сільська місцевість» традиційно визначається як жила місцевість поза містами з її природними умовами і ресурсами, сільським населенням і різноманітними елементами матеріальної культури і основних виробничих фондів на даній території.

Сталий розвиток сільських територій – це стабільний соціально-економічний розвиток сільської спільноти, збереження сільського способу життя та сільської культури, соціальний контроль над територією.

Важливість даного питання полягає в тому, що економічно стійкі і соціально розвинені сільські території – гарант стабільності, незалежності та продовольчої безпеки держави, тому вектор їх розвитку повинен стати пріоритетним напрямком національної політики.

В даний час не існує загально визнаного думки з приводу того, які саме території відносити до сільських.

Більш того, не визначені конкретні показники ідентифікації сільських територій. На наш погляд, це є стримуючим фактором виконання комплексу задач, які стосуються економічних, соціальних, екологічних та інших сфер життєдіяльності села. Той факт, що сільські території в даний час знаходяться в стані глибокої кризи і потребують державної підтримки, підтверджується невтішною статистикою сільської бідності. Бідність стала головною проблемою, в зв'язку з чим висловлюються побоювання, що «масштаби деградації сільських територій взяли незворотний характер, оскільки в результаті високої смертності жителів села посилюється невідповідність між чисельністю населення і величезними розмірами сільських територій [1]. Безумовно, ці побоювання небезпідставні, практично половина регіонів країни характеризується несприятливими умовами розвитку сільської місцевості з проявом в тій чи іншій міру ознак соціально-економічної депресії.

Сільський розвиток також стримується слабкістю інститутів громадянського суспільства і перш за все місцевого самоврядування, обмеженою бюджетної складової сільських муніципальних утворень, відсутністю системи фінансової підтримки місцевих ініціатив, низькою престижністю життєдіяльності на селі.

Таким чином, перехід до сталого розвитку сільських територій досить проблематичний. При цьому загострення даної проблеми безпосередньо пов'язане з дією комплексу чинників, що виявляються на всіх стадіях відтворювального процесу [2].

Специфіка чинників полягає в наступному: вони можуть або сприятливо впливати на сталий розвиток муніципальних утворень, або перешкоджати йому.

Особливу увагу мають фактори, пов'язані із загальною політичною та соціальною стратегією держави, спрямованої на:

- встановлення пріоритетів економічного розвитку всієї країни і ролі в них продовольчої безпеки;
- розвиток законодавчої бази;
- розвиток ринкових інститутів: кредитної, податкової, бюджетної, цінової політики;
- підтримку вітчизняних виробників і в цілому сільського господарства.

Сталий розвиток сільських територій багато в чому залежить від регіональної галузевої спеціалізації, інфраструктури і фінансової стійкості регіону. Промислово розвинені регіони надають підтримку сільським територіям, в тому числі і фінансову. Агропромислові регіони за своєю сутністю є дотаційними і тому не володіють достатньою фінансовою базою, необхідною для гідної підтримки села, однак саме вони багато в чому визначають продовольчу безпеку держави.

Важливе місце займають внутрішні фактори сільських територій, головним серед яких є підвищення їх конкурентоспроможності. При цьому необхідно розвивати пріоритетні галузі сільській економіки, посилювати диверсифікацію соціальної спрямованості економічної діяльності села, сприяти розвитку малого бізнесу, фермерських та особистих підсобних господарств.

Створення умов для сталого розвитку сільських територій є одним з пріоритетних напрямків державної політики Європейського Союзу, що зіткнувся понад півстоліття тому з проблемами, характерними для сучасної України: масовим відтоком сільського населення в міста і формуванням великих зон «Депресії». Поетапна цілеспрямована політика розвитку сільських регіонів, що включає в себе, з одного боку, комплекс заходів щодо стимулювання виробництва продуктів харчування і забезпечення продовольчої безпеки, з іншого, – створення диверсифікованої, багатоукладної сільській економіки дозволила впоратися зі сформованою ситуацією і вивести сільські території цих регіонів на цивілізований рівень розвитку[3].

Список використаних джерел: 1. Термоса І.О. Сутність сталого розвитку та його особливості в контексті сільських територій. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Випуск 19. С. 33-37. 2. Лісовий А.В. Сталий розвиток сільських територій як напрям забезпечення економічного зростання і якості життя селян. *Культура народів Причорномор'я*. 2007. № 103. С. 89-92. 3. Стегней М.І. Сучасні напрями забезпечення сталого розвитку сільських територій: європейський досвід і українські. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. №3(141). С. 125-133

УДК 332.37

**О. Ю. Лінькова, канд. екон. наук, доцент
Національний технічний університет «Харківський політехнічний
інститут»**

СТАЛИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

У світі на сільські території припадає 75 % загальної площі, виробляється 32 % світового ВВП. Площа в Україні: лісу становить 17 %; сільськогосподарських угідь – 70 % від загальної земельної площі. Близько 30% населення України проживає на сільській території. Багаторічне використання підходу розвитку сільських територій через їх субсидування державою не виправдали себе (зберігається тенденція до відтоку молоді та зменшення рівня зайнятості через інфраструктурні та технологічні проблеми). При цьому експорт аграрної продукції України перевищує 40 %, що відкриває потенційні можливості розвитку сільських територій. Досвід розвинених країн світу доводить дієвість ринкового підходу до позитивних змін на сільських територіях.

Дослідженням питання розвитку сільських територій займаються як вітчизняні так і закордонні вчені, при цьому пандемія COVID-19 відкриває нові можливості для розвитку [1-5].

Метою роботи є аналіз напрямків сталого розвитку сільських територій.

Організаційний розвиток – це навчання та інформування людей, яке змінює практику господарювання [7, с. 235]. Особливості сільських територій: скорочення населення у сільських територіях, зростання соціальної напруги

(низькі доходи, безробіття), низькі показники: густини населення; кількості підприємств; мобільності сільського населення (орієнтація на зайнятість у сільськогосподарському виробництві); інновацій; публічних послуг.

Розвиток технологій надав сільським мешканцям можливості: працевлаштування в інших сферах діяльності (комунікаційній, новій енергетиці, біотехнології, сільському туризмі) та підвищення продуктивності праці у виробництві аграрної продукції. Постановою КМУ затверджена Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки [6], яка ґрунтується на трьох стратегічних цілях:

I. Формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах.

II. Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів через розвиток: людського капіталу; підприємництва; інвестицій; інновацій; промисловості.

III. Розбудова ефективного багаторівневого врядування.

Досвід країн з успішним розвитком саме сільських територій свідчить про необхідність аудиту відмінностей та вибору стратегії, яка ґрунтується саме на конкурентоспроможній особливості кожної сільської території. Стратегічне використання відмінності території дозволить не тільки вижити в світовій економіці, а й максимально розкрити внутрішній потенціал самодостатності. Стратегія може ґрунтуватися на: захисті лідируючих позицій (Говерла); нападі на лідера (Менчул); за відсутності активних конкурентів (узбережжя Одеси); утриманні невеличкого сегменту (Сорочинці).

Спільними стратегічними компонентами розвитку сільських територій України є:

– економічні:

- фінансова самодостатність (законодавча програма відповідно до SAPARD Special accession programme for agriculture and rural development – Європейська програма приєднання для сільського господарства та розвитку сільських територій);

- інновації в сільському, лісовому і рибному господарствах;

- підтримка родючості орних земель (мінеральні та органічні добрива);

- відтворення високопродуктивних лісів (задоволення потреб у деревині, грибах, ягодах, лікарських рослинах, ведення мисливського господарства);

- фінансова підтримка виробників (податкові преференції, відшкодування збитків, завданих стихійними лихами);

- розвиток несільськогосподарських видів діяльності (курортно-санаторні зони, рекреаційно-туристичні послуги (морський та гірськолижний відпочинок), природо-пізнавальний сектор туризму (екологічно-прогулянкові маршрути у природних заповідниках; зелений туризм, IT);

- оновлення стратегічної, операційної, інформаційної та логістичної підсистем управління;

- моніторинг попиту та пропозицій на ринку;

- інтернаціональна кооперація для зменшення витрат;
- соціальні:
 - удосконалення місцевого самоврядування для розвитку ініціатив;
 - інвестиції в інфраструктуру (дороги, школи, дитячі садки, заклади охорони здоров'я, центри адміністративних послуг);
 - підтримка культурної спадщини;
 - навчання та обмін професійними знаннями;
- екологічні:
 - екосистемні послуги;
 - раціональне використання природних ресурсів (спеціалізація залежно від природного потенціалу; органічне сільське господарство; екологізація діяльності фермерів);
 - модернізація ландшафтів;
 - збереження біорізноманіття;
 - ліквідація сміттєзвалищ;
 - контроль забруднень хімічними засобами під час сільськогосподарського виробництва;
 - контроль поживних речовин у ґрунтах, зменшення водної ерозії ґрунтів, зрошування та рекультивація порушених земель;
 - скорочення вирубки лісів з метою поліпшенню клімату;
 - підвищення продуктивності сільськогосподарських угідь;
 - відтворення і збереження корисної мисливської фауни;
 - раціональне використання водних ресурсів.

Об'єктивними для оцінки результату реалізації комплексної стратегії розвитку сільських територій на основі їх відмінностей є демографічні показники, а саме, рівень: народжуваності; працевлаштування за сферами діяльності; міграції населення.

Отримані результати. Дослідження проблем сільських територій дозволили систематизувати актуальні напрямки їх розвитку через вибір та реалізацію комплексної (економічної, соціальної, екологічної) стратегії управління спрямованої на реалізацію відмінностей певних сільських територій (захисті лідируючих позицій; напад на лідера; за відсутності активних конкурентів; утриманні невеличкого сегменту).

Сільські території України мають природо-ресурсний потенціал, ефективне використання якого забезпечить зростання якості життя населення, конкурентоспроможність у світовій економіці та забезпечить продовольчу безпеку країни.

Перспективи подальших досліджень – розробка бізнес-моделей організаційного розвитку сільських територій за відповідними конкурентними сферами діяльності.

Список використаних джерел: 1. Шпильова Ю.Б. Сталий розвиток сільських територій України в умовах децентралізації влади. Монографія. Київ: ПрофКнига. 2019. 308 с. 2. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації / Талавиря М.П., Горай А.О. // Економіка АПК. 2018. № 11. С. 75.

3. Лукашова Л. В. Мале підприємництво: методологія та практика фасилітації розвитку: монографія. Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2019. 448 с. 4. Сучасні процеси трансформації у бізнесі та виробництві: теорія, методологія, практика : монографія /за ред. Л.М. Савчук, Л.М. Бандоріної. – Дніпро: Пороги, 2019. – 548 с.5. Riana, I. G., Rihayana, I. G., & Ratih, I. A. D. K. (2019). Creating Innovation Through knowledge Saring and Absorptive Capacity. Polish Journal of Management Studies, 19(1), 338-352. <http://dx.doi.org/10.17512/pjms.2019.19.1.26>. 6. Постанова КМУ «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки». від 5 серпня 2020 р. № 695. Київ. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>. 7. Котлер, Ф. Маркетинг менеджмент / Ф. Котлер, К. Л. Келлер. Санкт-Петербург : Питер, Прогресс книга, 2020. 844 с.

УДК 631.9:331.105

О. М. Могильний, д-р екон. наук, професор

В. М. Івченко, канд. с.-г. наук

НДІ «Укراгропромпродуктивність» Мінекономіки України

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ЗАЙНЯТОСТІ ЯК ПРІОРИТЕТНА УМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

За 30-річний період соціально-економічних трансформацій відбулися докорінні зміни у сфері зайнятості, ринку праці та в соціально-професійному складі сільського населення. Невпинно зменшується сегмент найманої праці в аграрному виробництві, переробній промисловості, освіті, медицині, культурі, сфері побуту та в інших організаціях соціальної сфери сільських територій. Більшість селян працездатного віку вимушено набули статус самозайнятих, втратили стабільні джерела доходу і не підпадають під загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Унаслідок скорочення потреби в робочій силі аграрних підприємств, згорання інших видів економічної діяльності, високого рівня безробіття і бідності сільських домогосподарств, за 1990–2020 рр. з мапи України зникло майже 500 сіл. Має місце деградація людського і соціального, а вся сільська місцевість охоплена демографічною кризою. За аналізований період, чисельність наявного сільського населення скоротилася більш ніж на 4 млн осіб. Спостерігається сплеск чергової хвилі внутрішньої і зовнішньої трудової еміграції, особливо соціально активних молодих людей.

Мета статті. Визначення першочергових заходів державної політики, спрямованої на стабілізацію рівня зайнятості в сільській місцевості та обґрунтування необхідності надання пріоритетного значення збереженню існуючих та створення інноваційних робочих місць.

Результати дослідження. За період трансформації від централізовано-планової до ліберальної ринкової економіки, селяни, отримавши земельні і майнові паї реформованих колективних господарств, масово були звільнені з

новостворених приватних структур, втратили соціальний захист від роботодавців і держави. За темпами звуження можливостей докладання праці, сільське господарство значно випереджає економіку в цілому та низку секторів. Найбільшими темпами скорочується чисельність найманих працівників сільського господарства, мисливства та рибальства. У 1990 р. середньорічна кількість працюючих лише в аграрних підприємствах становила понад 4,9 млн. осіб, у 2000 р. – 2551 (52%), 2010 р. – 724,8 (14,8%), а в 2019 р. – лише 698 тис., або в 7 разів менше. Безпосередньо в галузі, їх кількість становить ще менше – 461,5 тис. осіб, або 15,3% до всіх зайнятих (за методикою МОП) в аграрному секторі та 7,7% щодо всіх працівників в економіці країни. Як видно, за цим показником Україна швидкими темпами наближається до сусідніх країн-членів ЄС, але із серйозними втратами добробуту домогосподарств, соціальним відчуженням селян і занепадом поселенської мережі сільських територій [1, 2].

У сільському господарстві, як і в сільській місцевості загалом, домінує ринок праці роботодавців, або моносоністичний стан. Оскільки на 5–6 сіл може бути в середньому 1–2 підприємства, які користуються послугами найманих працівників на основі постійної зайнятості чи сезонно, з офіційним працевлаштуванням чи без оформлення трудових відносин. Розбалансованість фундаментальних чинників ринку праці пов'язана з недостатньою мобільністю працівників та моноструктурним характером зайнятості. За результатами обстежень Держстату України, з 19 видів економічної діяльності, поширених у сільській місцевості, безпосередньо на галузь сільського господарства припадає 41,2% зайнятого населення; оптову та роздрібну торгівлю, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 10,5; промисловість – 10,2; будівництво – 6,5; на решту 14 видів – лише 31,6 %.

Як наслідок сталого перевищення пропозиції робочої сили над попитом на неї, погіршується стан соціально-трудова відносин. За результатами 2019 р., частка оплати праці найманих працівників у валовій доданій вартості сільського господарства становила лише 23%, проти 54% у харчовій промисловості. Через це вже звичним явищем стала бідність серед офіційно працюючих осіб. Кількість штатних працівників, які відпрацювали повний місяць та мали нарахування в межах мінімальної заробітної плати у грудні 2019 р. (4173 грн) дорівнювала 3,1%, що більше порівняно з національною економікою (2,8%) і промисловістю (2,7%) [3].

Про посилення експлуатації найманої праці в аграрному секторі свідчать середньомісячні витрати підприємств галузі на робочу силу в розрахунку на одного штатного працівника. У 2018 р. вони становили 9436 грн, що на 16,3% менше ніж в економіці країни і на 12,6% у підприємствах, зайнятих виробництвом харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів. Не краща ситуація із соціальним забезпеченням. Витрати господарюючих суб'єктів в аграрному бізнесі за цим напрямом дорівнюють 1719 грн, що менше на 16,2% і 11% в економіці та підприємствах переробної промисловості, відповідно [4].

На особливу увагу уповноважених державних органів і новостворених ОТГ заслуговують неформально зайняті особи сільської місцевості. За даними Держстату України [5], у 2020 р. до цієї категорії належать 1783 тис. осіб, що

становить 44,7% до загального підсумку в економіці і 36,2% від кількості населення сільської місцевості віком 15–70 років. Серед неформально зайнятих за наймом працювало 24%, а решта 76% – не за наймом. Значна кількість серед них – це самозайняті особи. Тобто особи, які самі забезпечують себе роботою з винагородою за працю, або безоплатно. Зрозуміло, що це дані вибіркового обстеження. Тож ідеться не про 100% достовірність наведених даних, а про загальні загрозливо деструктивні тенденції у сфері зайнятості та ринку праці сільських територій.

Точніші дані отримуємо за офіційною реєстрацією рівня сільського безробіття міськими і районними центрами зайнятості [5]. Зокрема, у 2020 р. статус безробітного отримали 573,2 тис. осіб, або кожен третій від загальної кількості тих, кого офіційно віднесено до цієї категорії, і хто отримує відповідну допомогу. Найбільше страждає від безробіття молодь у віці 15–24 роки, оскільки кожен 5-й не мав офіційних джерел доходів для забезпечення своїх базових потреб. У старших вікових групах працездатного віку рівень безробіття не значно відхиляється від середнього показника економічно активного населення, а це – 10,3%. Економічною теорією доведено і практикою підтверджено, що безробіття, рівень якого перевищує природні значення, має системні негативні наслідки не лише для домогосподарств, ОТГ, окремих секторів, а й для ВВП економіки загалом.

Одним із найбільш руйнівних чинників за критеріями сталого сільського розвитку є міграція соціально активної робочої сили за кордон. Адже всі заходи й ресурси, що нині скеровуються на розвиток сільських територій без людей і без їх активної участі втрачають будь-який сенс. Не зважаючи на майже однакову кількість мігрантів, вихідців із сіл та міст, для розвитку сільської місцевості міграція вже перетнула критичну межу, оскільки в селах проживає лише третина населення України. За 2015–2019 рр. кількість міждержавної міграції мешканців сіл сягнула майже 14 тис. осіб. У 2019 р. кожен 3-й у віці 15–34 роки вибув із сільської місцевості за кордон. Припускаємо, що дехто з них поїхав на навчання, а в основному – у пошуках заробітку, у т. ч. на сільськогосподарських роботах і підприємствах, які переробляють сировину, імпортовану з України для реекспорту готових харчових продуктів із значно вищою доданою вартістю [6].

Висновки. Із запровадженням реформи децентралізації повноважень і ресурсів на їх реалізацію, розвитком місцевого самоврядування, сільські території отримали шанс зберегти чисельність зайнятих продуктивною діяльністю і навіть збільшити кількість інноваційних робочих місць. Першочергово за рахунок неаграрних видів діяльності та атипових форм зайнятості (дистанційна, надомна, аутсорсинг, аутстафінг, лізинг персоналу, фрілансерство та інші), сприяючи адаптації сільських громад до внутрішніх викликів і зовнішніх загроз процесу глобалізації ринків робочої сили, капіталу, агропродовольчих товарів та послуг. Можливо в умовах пандемії, викликаній COVID-19, запропонувати для найбільш соціально вразливих категорій сільського населення, програму безумовного базового доходу, чи інші пасивні програми, які б підвищили їх соціальний тонус, опірність внутрішнім і зовнішнім викликам та мобільність у майбутньому.

Список використаних джерел: 1. Статистичний збірник «Сільське господарство» за різні роки Держстату України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>. 2. Статистична інформація «Зайняте населення за видами економічної діяльності» за різні роки Держстату України; URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>. 3. Статистичний збірник «Праця України – 2019» Держстату України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>. 4. Статистичний збірник «Витрати на робочу силу за 2018 рік» Держстату України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>. 5. Статистична інформація «Ринок праці» за різні роки Держстату України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>. 6. Статистична інформація «Міграційних рух населення за типом місцевості у 2002 – 2019 роках» Держстату України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

УДК 336.22 : 631.16

**В. В. Мушенко, д-р юрид. наук, доцент
Київський національний торговельно-економічний університет**

СТАБІЛЬНА БАЗА ОПОДАТКУВАННЯ ЯК ЗАПОРУКА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Місцеве самоврядування є правом територіальної громади забезпечувати розвиток соціально-економічних відносин свого поселення. Реалізація владно-управлінських повноважень органів місцевої влади на селі залежить від забезпечення коштами, які надходять до місцевих бюджетів, у першу чергу від сплати загальнодержавних та місцевих податків, зборів. В умовах проведення реформи щодо децентралізації влади, у країні доцільно сформувані позиції щодо шляхів удосконалення правових механізмів формування та розподілу податкових надходжень до сільських бюджетів від платників податків, якими є фізичні та юридичні особи, які мають, одержують (передають) об'єкти оподаткування або провадять діяльність (операції), що є об'єктом оподаткування, і на яких покладено обов'язок із сплати податків та зборів [1]. Наразі платниками податків до місцевих бюджетів сільських територіальних громад є переважно юридичні особи, які мають на території такої громади фактичне місце ведення діяльності чи розташування офісу (місцезнаходження), з якого проводиться щоденне керування діяльністю такої юридичної особи, тобто знаходяться її керівні органи та здійснюється управління і облік фінансово-господарської діяльності (ст. 93) [2].

Метою даного дослідження є здійснення аналізу бази оподаткування у частині опису правового механізму нарахування та сплати окремих загальнодержавних та місцевих податків і зборів, кошти від сплати яких зараховуються (повністю чи частково) до місцевих бюджетів сільських територіальних громад.

Отже, у відповідності до ст. 6 Податкового кодексу України, податком є обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету або на єдиний

рахунок, що справляється з платників податку (п. 6.1). Збором (платою, внеском) є обов'язковий платіж до відповідного бюджету або на єдиний рахунок, що справляється з платників зборів, з умовою отримання ними спеціальної вигоди, у тому числі внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значимих дій (п. 6.2) [1].

Сукупність суб'єктів підприємницької та не підприємницької діяльності, що мають місцезнаходження чи фактичне місце проведення такої діяльності в межах відповідної сільської територіальної громади та є платниками загальнодержавних та місцевих податків та зборів формують базу оподаткування, яка є джерелом наповнення місцевих бюджетів. Зазначена база являє собою фізичний, вартісний чи інший характерний вираз об'єкта оподаткування (майно, товари, дохід (прибуток) або його частина, обороти з реалізації товарів (робіт, послуг), операції з постачання товарів (робіт, послуг) та інші об'єкти, визначені податковим законодавством, з наявністю яких податкове законодавство пов'язує виникнення у платника податкового обов'язку), до якого застосовується податкова ставка і який використовується для визначення розміру податкового зобов'язання [1].

Податковий кодекс України містить вичерпний перелік загальнодержавних та місцевих податків і зборів. До першої групи належать: податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість, акцизний податок, екологічний податок, рентна плата, мито. До другої – податок на майно, єдиний податок, збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір (ст. ст.8–10) [1].

Безпосередній вплив на величину формування податкової бази місцевих бюджетів сільських територіальних громад відіграє Бюджетний кодекс України. У ст. 64 цього кодифікованого нормативно-правового акта визначено склад доходів загального фонду сільських бюджетів, а також встановлено перелік загальнодержавних податків, які повністю чи частково зараховуються до місцевих бюджетів. Законом України про державний бюджет на відповідний рік може бути відрегульовано такий перелік чи змінено ставку зарахування відповідного загальнодержавного податку чи збору до місцевого бюджету [3].

Отже, здійснивши аналіз основних законодавчих актів системи нормативно-правового регулювання відносин формування бази оподаткування місцевих бюджетів сільських територіальних громад та дослідивши статистичні матеріали щодо обсягів надходження коштів до місцевих бюджетів від сплати податкових зобов'язань платниками податків, узагальнимо, що основними загальнодержавними та місцевими податками і зборами, які формують наразі базу оподаткування для наповнення коштами місцевих бюджетів сільських територіальних громад є:

1. Податок на доходи фізичних осіб – це прямиий загальнодержавний платіж, базою оподаткування якого є загальний оподатковуваний дохід платника податку, тобто будь-який дохід, який підлягає оподаткуванню, нарахований (виплачений) на користь цього платника протягом звітного податкового періоду. Зараховується до місцевого бюджету у пропорції 60%.

2. Податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності – це прямий загальнодержавний платіж, платниками якого є комунальні підприємства та фінансові установи, утворені компетентним органом місцевого самоврядування в розпорядчому порядку на базі відокремленої частини комунальної власності і входить до сфери його управління, які провадять господарську діяльність як на території України, так і за її межами та отримують прибуток. Зараховується до місцевого бюджету у пропорції 60%.

3. Рентна плата – це загальнодержавний платіж, якій являє собою дохід від власності, який сплачують орендарі власникам землі та/або надр за право використання цих активів протягом певного періоду. Рентна плата поділяється на плату: 1) за спеціальне використання лісових ресурсів: а) державного значення (рубки головного користування) (37%), б) місцевого значення (100%); 2) за спеціальне використання води водних об'єктів місцевого значення (100%); 3) за користування надрами для видобування корисних копалин: а) загальнодержавного значення (5%), місцевого значення (100%); за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату (3%).

4. Єдиний податок являє собою місцевий платіж, який сплачується суб'єктами, які відповідають встановленим законодавством вимогам, та поділяється на чотири групи. Зокрема, платниками четвертої групи є суб'єкти переважно з місцезнаходженням у сільській місцевості – сільськогосподарські товаровиробники: а) юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми, у яких частка такого виробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 відсотків; б) фізичні особи-підприємці, які провадять, відповідно до Закону України «Про фермерське господарство» [4], діяльність виключно в межах фермерського господарства [1].

Як підсумок зазначимо наступне. Слід погодитися з існуючою у правовій науці теорією про те, що «сформована державою система оподаткування повинна розвиватися із залученням якісного науково-практичного інструментарію» [5, с. 85], у тому числі й у розвитку відносин формування бази оподаткування для наповнення коштами сільських бюджетів. Зазначене повинно стати одним із основних напрямів правового регулювання соціально-економічних відносин у сформованій парадигмі децентралізації влади в Україні. Адже бюджетні ресурси є основним інструментом, за допомогою якого органи місцевого самоврядування можуть впливати на локальну активність громади, створювати умови для економічного та соціального піднесення своєї території. Дослідження показують лише проаналізовані вище загальнодержавні та місцеві податки і збори є ефективними (у тій чи іншій мірі) механізмами наповнення сільських бюджетів. Інші існуючі платежі (мити, збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір) визначаються нами як малоефективні механізми наповнення сільських бюджетів. Підвищення рівня ефективності таких механізмів вимагає зміни пропорцій зарахування податку на доходи фізичних осіб до місцевих бюджетів та підвищення обсягу ставок для зарахування за використання природних ресурсів державного значення та за користування надрами.

Список використаних джерел: 1. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12. 2010 № 2755-VI. URL. : <http://zakon3.rada.gov.ua>. 2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40-44, ст.356. 3. Бюджетний кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua>. 4. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06 2003. № 973-IV. Відомості Верховної Ради. 2003. № 45. Ст. 363. 5. Курило В.І., Мушенко В.В., Риженко О.С. Податкові ризики сільськогосподарського виробництва в Україні: фінансово-правова характеристика: монографія; за заг. ред. В.І. Курила. Ніжин, 2017. 191 с.

УДК 339.976.2:620.9(477)

**О. А. Скрипник, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти*
Сумський національний аграрний університет**

СОНЯЧНА ЕНЕРГЕТИКА В СИСТЕМІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Пошук альтернативних джерел енергії, які є економічними та екологічно чистими, має вирішальне значення для підвищення продуктивності сільського господарства та покращення якості життя у сільських громадах. Нова програма розвитку альтернативної енергетики ФАО "Сонячні фотоелектричні системи для сталого сільського господарства та розвитку сільських територій", розроблена на період 2020-2030 років свідчить про те, що фотоелектричні системи сонячної енергії можуть бути частиною рішення [1].

Національним планом дій з відновлюваної енергетики на період до 2025 року, який розроблено Держенергоефективності на виконання міжнародних зобов'язань України та затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.01.2014 № 902-р, передбачено збільшення встановленої потужності об'єктів сонячної енергетики до 2025 року, які:

- генерують електроенергію – до 2 300 МВт (виробництво електроенергії за рік до 2 420 ГВт·год);
- генерують теплоенергію – до 1 190 МВт (виробництво теплової енергії за рік до 2 000 тис Гкал) [2].

Національний план дій з відновлюваної енергетики відповідає прийнятому Україною державному курсу на інтеграцію в Євросоюз, умови якого вимагають досягнення певного рівня використання енергії відновлюваних джерел у валовому кінцевому споживанні в 2025 році.

В Україні для залучення інвестицій у сонячну енергетику надано державну підтримку, мотивовану вигодами, які отримує держава від прискорення розвитку цієї підгалузі. Державна підтримка сонячної енергетики закріплена на законодавчому рівні.

Науковий керівник – І.В. Лозинська д-р екон. наук, професор.

Оптовий ринок електричної енергії зобов'язаний купувати у суб'єктів господарювання, яким встановлено «зелений» тариф, та здійснювати повну оплату вартості електричної енергії, незалежно від величини встановленої потужності чи обсягів її відпуску.

Виходячи з цього, основним чинником розвитку сонячної енергетики в Україні є встановлення «зеленого» тарифу на електричну енергію, вироблену фотоелектричними електростанціями [3].

З даних районування території випливає, що реалізація проектів впровадження фотоелектричних станцій є найбільш ефективна в Одеській, Херсонській, Харківській, Дніпропетровській, Запорізькій, Донецькій, Чернігівській, Луганській областях та в АР Крим.

На цей час, більшість місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування готові виділяти наявні в регіоні вільні земельні ділянки несільськогосподарчого призначення, які можна використовувати для будівництва об'єктів відновлюваної енергетики, зокрема – сонячної енергетики.

Основні чинники, що визначають необхідність розвитку сонячної енергетики в сільських територіях в Україні:

- відсутність достатніх обсягів власного органічного палива, залежність від його імпорту, зростання дефіцитності традиційних енергоресурсів, висока їх вартість на світовому ринку та проблеми із зовнішнім постачанням;

- негативний стан та тенденції у паливно-енергетичному комплексі, зокрема недостатня ефективність використання традиційних паливно-енергетичних ресурсів та зношеність основних фондів;

- екологічні проблеми, зокрема необхідність виконання міжнародних зобов'язань щодо обмеження обсягів шкідливих викидів;

- прийняття Україною зобов'язань, взятих згідно Протоколу про приєднання України до Енергетичного Співтовариства, ратифікованого Законом України від 15 грудня 2010 року №2787-VI.

Отже на базі аналізу загального стану сонячної енергетики можна зробити наступні висновки:

- в Україні існують політичні та економічні передумови, а також наявний технічний, науковий та земельний потенціал для розвитку сонячної енергетики;

- не дивлячись на необхідність подальшого вдосконалення, загальні тенденції напрацьованої нормативно-правової бази спрямовані на забезпечення розвитку сонячної енергетики;

- існує реальний потенціал залучення іноземних інвестицій для розвитку сонячної енергетики;

- розвиток сонячної енергетики підвищить енергетичну та економічну незалежність сільських територій зокрема та загалом країни, зменшить залежність від імпорту традиційних енергоресурсів, сприятиме збереженню довкілля.

Порівняно з енергією з викопного палива, сонячні енергетичні системи є гнучкими, не потребують технічного обслуговування та екологічно безпечними, але вони мають свої обмеження. Так, акумулятори для зберігання сонячної

електроенергії можуть бути дорогими та проблематичними: для нічних та денних днів, де мало сонячного світла, потрібна резервна система, а утилізація батарей становить екологічну загрозу [4].

Але все ж таки в нашій країні найбільш проблематичними є інституційні бар'єри: високі стартові витрати в поєднанні з відсутністю механізмів фінансування, що призводять до низьких обсягів продажів, а відносно довгий ланцюг від виробника сонячних панелей до кінцевого споживача призводить до високих трансакційних витрат. Це ключові причини відсутності інфраструктури та політичної прихильності. Це порочне коло, як правило, робить системи сонячної енергії непривабливими як для сільських споживачів, так і для багатьох інвесторів [5].

Але є надія на подолання фінансових та інституційних бар'єрів для успіху сонячної енергетики. Підключення сільських громад до альтернативних енергетичних мереж вимагає значних державних субсидій і не завжди приносить прогнозовані переваги. Але ж не слід забувати, що "успіх енергетичної незалежності сільських районів підтримує соціально-економічний розвиток, а не навпаки" [1].

Список використаних джерел: 1. GOGLA and the World Bank Group, 2018, Global off-grid solar market trends report, <https://www.gogla.org/publications>, Accessed on 31st Jan 2021. 2. Стратегія енергозбереження в Україні: монографія в 2-х т. / За ред. В. А. Жовтянського, М. М. Кулика, Б. С. Стогнія. Київ: Академперіодика, 2016. 600 с. 3. Климчук О. В. Пріоритети розвитку енергетичної політики в світі та Україні. Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки, № 1 (56). 2019. С. 123–128. 4. Palit, D., 2013, Solar energy programs for rural electrification: experiences and lessons from South Asia Energy Sustainable Development, Vol.17:270-279. 5. United Nations Statistics Division, 2018, The Sustainable Development Goals Report, Department of Economic and Social Affairs, United Nations, New York, <https://unstats.un.org/sdgs/report/2018>, Accessed on Jan 31, 2021.

УДК 574.58

І. О. Ткаліч, старший викладач

О. О. Троїцька, канд. біолог. наук, старш. наук. співробітник

**Ю. О. Іванченко, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Запорізький національний університет**

ЕКОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Сталий розвиток України багато в чому залежить від зменшення негативного впливу на довкілля. Україна належить до країн, що мають високі показники забруднення навколишнього середовища. Сучасний екологічний стан нашої держави характеризується «переспоживанням» природних ресурсів. Так,

в Україні на одиницю ВВП витрачається майже тонна природних ресурсів, тоді як у США лише 3 кг [1].

Більше 70% території України – це сільськогосподарські угіддя, що регулярно обробляються та зазнають негативного впливу самі та слугують посередником розповсюдження забруднень у інші компоненти довкілля. Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію розвитку сільських територій з окресленням головних пріоритетів, які відповідають постулатам сталого розвитку. Стратегічною метою сталого розвитку сільських територій визначено забезпечення їх збалансованого економічного, демографічного, соціального та екологічного розвитку.

Сталий розвиток сільських територій залежить від ефективного використання задіяного у виробництві сільськогосподарської продукції природо-ресурсного потенціалу, а також дотримання сільгоспвиробниками вимог раціонального природокористування та збереження адекватного екологічного стану компонентів довкілля. Тому виникає необхідність наукового обґрунтування екологічних умов стабільного функціонування сільського господарства, за яких буде забезпечений еколого-збалансований розвиток галузі, а також сільських територій, на яких здійснюється аграрна діяльність [1, 2].

У процесі сільськогосподарської діяльності ресурси, як важлива екологічна компонента навколишнього природного середовища, зазнають суттєвого екологічного навантаження. За даними Глобального огляду забруднення води сільським господарством ФАО і Міжнародним інститутом управління водними ресурсами, в даний час основними джерелами забруднення водних ресурсів в багатьох країнах є не міста або промисловість, а сільське господарство, оскільки найпоширенішими хімічними забруднювачами по всьому світу є сільськогосподарські нітрати. «Сільське господарство є найбільшим за обсягами виробником стічних вод, а худоба виробляє набагато більше відходів, ніж люди. По мірі інтенсифікації землеробства в країнах значно збільшилося використання синтетичних пестицидів, добрив та інших речовин», – наголошують директор департаменту ФАО по земельним та водним ресурсам Едуардо Мансур та генеральний директор ІВМІ Клаудія Садофф.

Україна має величезний профіцит неочищених стоків: якщо міські мешканці мають доступ до централізованого водопостачання та водовідведення на рівні 99,2% та 96,1% відповідно, то у сільській місцевості – це вже 27,5% та лише 2,5%, тобто стоки в селах практично не очищаються.

Сільськогосподарські підприємства, як рослинницького спрямування, так і тваринницькі комплекси, мають суттєвий вплив на формування складу поверхневого стоку і, відповідно, якості води у річках. Звичайні очисні споруди, що існують на агропромислових підприємствах (це споруди для видалення переважно механічних забруднень – відстійники, пісковловлювачі тощо) не в змозі забезпечити необхідну якість очищення стічних вод сільськогосподарських підприємств. Забруднення води від сільського господарства важко виміряти, адже воно надходить переважно не з однієї точки (труби), а у результаті внесення хімічних речовин на площину, що призводить до так званого дифузного забруднення. Так, з одного гектара зрошуваних земель виноситься у водні

системи 8-10 кілограмів азоту. В Україні дифузне забруднення досі не вимірюється системно. Водночас за експертними оцінками частка нітратів з сільськогосподарських джерел складає від 30 до 90% всього біогенного забруднення вод. Наслідком цього можна вважати евтрофування («цвітіння») води, що спостерігається все частіше не тільки на малих водних об'єктах, а і на Дніпрі. Евтрофування та забруднення води – це основні процеси, що викликають деградацію річок, водосховищ, озерних систем і погіршення якості води. Зростання вмісту біогенних елементів спричинює інтенсивний розвиток синьозелених та деяких інших водоростей. Це супроводжується різким зниженням вмісту у воді кисню. У водоймах починають переважати анаеробні процеси. Як наслідок, вода набуває неприємного запаху і присмаку, її прозорість знижується, збільшується кольоровість, підвищується вміст розчинених і завислих органічних речовин. Перенасичення води органічними сполуками стимулює розвиток сапрофітних бактерій (у тому числі особливо небезпечних хвороботворних), різко загострюючи епідеміологічну обстановку на водних об'єктах [3, 4]. Таким чином, якість водних ресурсів є запорукою збалансованого розвитку сільських територій, їх безпеки й існування в цілому, що стало ще актуальнішим під час пандемії COVID 19.

Проведені на протязі п'яти років (2015-2019 рр.) дослідження якості поверхневих вод р. Дніпро на семи дослідних ділянках показали, що за середньорічними величинами показники вмісту азоту нітратного всі п'ять дослідних років були практично на одному рівні. Тільки у 2015 р. значення цього показника відповідало III класу і 5 категорії якості води (за станом «посередня»; за ступенем чистоти – «помірно забруднена»). У 2016-2019 рр. значення показників вмісту азоту нітратного відповідали IV класу і 6 категорії якості води (за станом «погана»; за ступенем чистоти – «брудна»). За максимальними (найгіршими) величинами вмісту азоту нітратного визначено, що на протязі 2015-2017 рр. вони відповідали IV класу і 6 категорії якості, а у 2018 р. і 2019 р. відбулося ще більше погіршення якості дослідних вод, і клас та категорія якості відповідали – V(7), що характеризує їх за станом як «дуже погана», а за ступенем чистоти – «дуже брудна».

Результати досліджень показали, що величини вмісту азоту нітритного за середньорічними показниками також виявили тенденцію до погіршення. У 2015 – 2016 рр. вони відповідали III класу і 5 категорії якості води, а у 2017 – 2019 рр. – IV класу і 6 категорії якості. За максимальними (найгіршими) величинами вмісту азоту нітритного також виявлено стабільну негативну динаміку. У 2015 році значення цього показника відповідали III класу і 5 категорії якості, а у 2016 – 2019 рр. ситуація ще більше загострилася і вміст азоту нітритного помітно збільшився і відповідав V класу і 7 категорії якості води (за станом «дуже погана», за ступенем чистоти «дуже брудна»), що безумовно свідчить про негативні явища у дослідних водах.

Таким чином, проведені дослідження дозволяють констатувати, що за вмістом азоту нітратного і нітритного спостерігається стійка тенденція зниження якості води р. Дніпро. Це негативно впливає на біохімічні та екологічні процеси у дослідному водному об'єкті. Значне антропогенне навантаження вже

порушило природну рівновагу та знизило якість дослідних вод. Зважаючи на інтенсифікацію сільськогосподарського виробництва в Україні, важливо посилити контроль за вмістом нітратів з метою покращення екологічного стану водних ресурсів р. Дніпро і забезпечення екологічної безпеки та здоров'я населення.

Отже, для сталого розвитку сільських територій вкрай важливою є регламентація сільськогосподарської діяльності для забезпечення екологічної безпеки аграрного виробництва і зменшення техногенно-аграрного навантаження на компоненти довкілля взагалі та на водні ресурси зокрема.

Список використаних джерел: 1. Національна парадигма сталого розвитку України / за ред. акад. НАН України, д. т. н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона; вид. 2-е, перероб. і доп. Київ : ІЕПСР НАН України, 2016. 72 с. 2. Троїцька О.О. Екологічний стан поверхневих вод р. Дніпро в межах м. Запоріжжя в контексті сталого розвитку Запорізького регіону. Матеріали XXI Міжнародної науково-практичної конференції «Екологія. Людина. Суспільство» (21-22 травня 2020 р., м. Київ). Київ : НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського», 2020. 275 с., С. 268-271. 3. Ткаліч І.О., Троїцька О.О. Аналіз стану водних ресурсів в контексті розвитку аграрного бізнесу в Україні. Підприємство в аграрній сфері: глобальні виклики та ефективний менеджмент : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (9-11 лютого 2021 р.) за заг. ред. Л.М. Бухаріної. Запоріжжя : ЗНУ, 2021. С.122-125, 324 с. УДК: 338.43:005.336.1(062) ISBN 978-966-599-593-7.4. Троїцька О. О., Ткаліч І. О., Бакарджиєв Р.О., Болтянська Н.І. Дослідження впливу виробництва сільськогосподарської продукції на екологічний стан водних ресурсів. Науковий вісник ТДАТУ ім. Д. Моторного. Мелітополь : ТДАТУ, 2020. Вип. 10, том 1. URL: <http://oj.tsatu.edu.ua/index.php/visnik>. DOI: 10.31388/2220-8674-2020-1.

УДК 332.33.

К. С. Холявіцька, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти*
Уманський національний університет садівництва

СУЧАСНИЙ СТАН ТА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

На сьогодні для влади та населення сільських територій України є вкрай важливим вирішення питання свого подальшого розвитку. Роль сільських територій у соціально-економічному житті країни з кожним днем підвищується. Важливість даного питання посилюється ще й тим, що сільські території займають біля 90% площі нашої держави, на них проживає близько третини всього населення України. Сільські території відіграють важливу роль у функціонуванні держави, на більшості сільських територіях досить слабкий

* Науковий керівник О. О. Непочатенко, д-р екон. наук, професор.

розвиток, переважна більшість сільського населення має пасивне відношення в зв'язку з подальшим розвитком місцевості. Саме тому, децентралізація для сільських територій передбачає процес розширення та посилення їх прав та повноважень, одночасно обмежуючи права та повноваження компетентного центрального уряду з метою оптимізації та вдосконалення управління соціально важливими справами та повної реалізації місцевих інтересів. Децентралізація - це процес перерозподілу чи розподілу функцій, повноважень, людей із центрального місця управління. [1]. Таким чином, в умовах децентралізації розширюються можливості розвитку сільських територій.

До найважливіших проблем, що уповільнюють розвиток сільських територій, слід віднести: соціальні, економічні та екологічні проблеми. Причинами цих проблемних питань є недостатнє фінансування розвитку сільських територій, відсутність механізмів здійснення програм сталого розвитку, слабкий розвиток інституту місцевого самоврядування тощо. Тому напрацювання заходів необхідних для вирішення нагальних проблем, які дали б змогу вивести сільські території на якісно новий рівень розвитку при цьому зберегти природно-ресурсний та культурний потенціал сільських територій.

Термін «сільські території» має підходи багатьох вчених як вітчизняних так і зарубіжних. Теоретичний підхід одного із науковців І Гончаренка до визначення категорії «сільські території». «Сільська територія - це складна і багатофункціональна природна, соціально-економічна і виробничо-господарська структура, що характеризується сукупністю властивих їй особливостей, а саме: площею земельних угідь; особливостями ландшафту; чисельністю проживаючих людей і типом їх зайнятості; чисельністю, видовим різноманіттям рослинного і тваринного світу; обсягами і структурою виробництва; розвитком соціальної і виробничої інфраструктури та іншими рисами» [2].

Сучасні українські аграрні економісти трактують розвиток сільських територій як процес, що складається з двох стадій:

- перша – «відродження сільських територій» як досягнення такого ступеня її соціально-економічного розвитку, при якому доходи територій від користування її ресурсів і виробничих потужностей покриватимуть витрати, необхідні для забезпечення нормального рівня проживання сільських жителів;
- друга – «сталий розвиток сільських територій» - стадія розширеного відтворення, тобто досягнення такого ступеня соціально-економічного розвитку територій, при якому доходи від використання їх ресурсів і виробничих потужностей покриватимуть витрати, необхідні для подальшого соціально-економічного розвитку та забезпечуватимуть вищий від нормативного рівень життя їх жителів і подальший розвиток територій [5].

Зазначимо, що перспективним слід вважати досягнення економічної самодостатності розвитку сільських територій на засадах організації виробництва і територій, що обумовлено функціональним характером об'єкту розвитку, в якому перетинаються економічний, соціальний та екологічний розвиток, як усталений розвиток, що заперечує надмірне використання ресурсів виключно для задоволення негативних потреб суспільства.

Старт процесів розбудови сільських територій було розпочато з 2015 року з прийняттям Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» згідно станом на початок 2021 року було створено 1469 об'єднаних територіальних громад, із яких 409 – міські, 435 – селищні та 625 – сільські. Тому, зміцнення місцевих громад вимагає узгодження розвитку сільськогосподарського виробництва та сільської місцевої влади, а також інтересів та ініціатив кожного жителя села, щоб забезпечити високу ефективність виробництва та навколишнього середовища, і цій основі, поліпшити якість та безпеку їх життя.

Стратегія сталого розвитку сільських територій до 2030 року спрямовується на:

- забезпечення розвитку соціально необхідної, конкурентоспроможної та екологічно безпечної для населення економіки сільського господарства;
- розбудову соціуму села та підвищення рівня якості життя сільського населення передусім соціально-вразливих верств – дітей, інвалідів та осіб похилого віку, скоригований передусім на базовий рівень розвитку самоврядування;
- підтримання екологічної рівноваги з обов'язковим врахуванням збалансованого використання та примноження природних ресурсів сільських територій [3].

Для вирішення цих завдань поточна стратегія державної політики повинна бути узгоджена з тим, щоб безпосередньо задовольняти потреби селянина, надаючи йому повне юридичне право володіти своєю землею, гарантовану та екологічно чисту роботу з гідною оплатою та використовувати соціальну інфраструктуру відповідно до соціальних стандартів та нормативів.

Зайнятість сільського населення продовжує зменшуватися, в результаті чого значна частина найбільш працездатних та кваліфікованих людей працюють лише на своїй землі, ведуть власне виробництво, їдуть у великі міста чи на роботу за кордоном. Враховуючи надзвичайно низький рівень доходів сільського населення, воно призводить до зростання бідності в сільській місцевості; напруженість і погіршення демографічних показників; відсутність якісних та кваліфікованих фахівців; крах соціальної інфраструктури і, як результат, значне зниження рівня життя у сільських поселеннях. При цьому планування розвитку сільських територій нерозривно пов'язують із перспективами розвитку сільського господарства як складової агропродовольчого сектора економіки. Хоча сільське господарство нині є головним рушійним фактором виробничих потужностей на селі, проте село може використовувати й інші ресурси. У такому разі важливо забезпечити умови функціонування різнопланових сільських територіальних утворень. Тобто забезпечення ефективного самоуправління кожною з територій є одним із головних завдань [4].

Отже, в контексті децентралізації влади в Україні виникають нові можливості для розвитку сільських територій. Перспективи місцевого розвитку, відтворення соціальної сфери, зменшення бідності, покращення рівня життя сільського населення, тому вони виступають мотиваційним чинником для розвитку сільських територій. Нині добровільно об'єднані територіальні громади

мають усі можливості й ресурси для повноцінного функціонування та розвитку. Вони беруть на себе цілковиту відповідальність за всі сфери життя на власних територіях. Успішний розвиток сільських територій вимагає комплексного підходу до вирішення проблем та добросовісної реалізації виконання зобов'язань, для забезпечення достатнього рівня життя на сільських територіях. Саме це слугує показником успішної та доцільної діяльності об'єднаних територіальних громад (ОТГ).

Список використаних джерел: 1. The Free Dictionary. Definition of decentralization. URL : <http://www.thefreedictionary.com/decentralization>. 2. Гончаренко І. В. Соціально-економічний розвиток сільських територій регіону: проблеми теорії та практики: монографія. Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2009. 370 с. 3. Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Булавка О.Г. Стратегічні напрями сталого розвитку сільських територій до 2030 року// К.: ННЦ ІАЕ. 2020. 7-8 с. 4. Самофатова В. А. Сталий розвиток агропродовольчої сфери регіону: теорія, методологія, управління. Одеса : Астропринт, 2018. 312 с. 5. Сільські території України: функціонально-управлінська модель: монографія //Одеса: Астропринт. 2009. 50 с.

УДК 338.439.02

**В. О. Шведун, д-р наук з держ. упр., професор
Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»
С. І. Сисосва, канд. наук з держ. упр., доцент
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва**

СУЧАСНІ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

На сучасному етапі актуальними проблемами для агропромислового комплексу України є такі:

- відсутність налагодженої системи взаємодій між секторами;
- недосконалість системи кредитування виробників. На даному етапі у них не вистачає власних оборотних ресурсів, а оформлення позик пов'язане з низкою труднощів;
- застаріла нормативно-правова база і непродумана аграрна політика;
- високі податки;
- висока вартість паливно-мастильних матеріалів і відсутність державних програм для компенсації витрат;
- необхідність оновлення матеріально-технічної бази;
- корупція [1; 2].

У вирішенні цих та інших проблем може допомогти комплексна реорганізація державного управління у зазначеній сфері. Серед першочергових

завдань для розвитку агропромислового комплексу експерти виділяють наступні:

- заходи щодо оптимізації витрат на сільськогосподарські процеси, починаючи від підготовки полів для засівання і закінчуючи переробкою продукції;

- впровадження нових підходів в АПК, які успішно працюють в інших країнах;

- державні програми, які сприятимуть розвитку дрібного і середнього фермерства;

- розширення експортних поставок продукції, співпраця з новими партнерами [2; 3].

Без модернізації неможливим є подальше удосконалення агропромислового комплексу і сільськогосподарської промисловості в цілому. Якщо наша країна хоче зарекомендувати себе на світовому ринку як великий експортер якісної продукції і розкрити потенціал галузі, необхідно вже сьогодні впроваджувати глобальні заходи з розвитку агропромислового комплексу.

Сільське господарство і харчова промисловість України відіграють дуже важливу роль на національному та міжнародному рівні; тут зайнято 23% населення і використовується 71% величезних земельних площ – 42,8 млн. га. Сільське господарство забезпечує 18–25% ВВП і 19% доходів від експорту; виробництво розподіляється приблизно рівномірно між приватними фермерами (52,7%) і корпоративними і державними господарствами (47,3%) [2; 4].

Стратегічною метою державного управління в агропромисловій сфері є об'єднання 70% дрібних землевласників в кооперативи. При цьому особлива увага приділяється розвитку важливого молочного сектора, де основну частку складають дрібні землевласники.

Ураховуючи вищезазначене, в частині українського сільського господарства необхідно виділити такі тенденції як:

- істотне підвищення ролі загальноукраїнських і регіональних центрів, великих міст, розташованих на ключових торговельних і транспортних шляхах, при одночасному скороченні раніше освоєного масштабного, але слабо інфраструктурного облаштованого сільського простору (проблема «місто-село»);

- зростання нерівномірності і диференціації у розвитку сільських територій України;

- невиправдано висока диференціація населення країни за рівнем доходів, що обмежує споживання і відповідно збільшення виробництва вітчизняної сільськогосподарської продукції [2; 3].

Виходячи з цього для агропромислового комплексу України в якості основних цілей на довгострокову перспективу слід передбачити такі:

- забезпечення продовольчої незалежності держави (виходячи з раціональних норм здорового харчування у всіх групах населення за рівнем їх доходів) та поетапну реалізацію завдання підвищення ролі країни на світовому ринку продовольства;

- подолання розриву між рівнем життя міського і сільського населення, забезпечення гідного і комфортного життя на селі [1; 2].

Ці цілі були певною мірою як пріоритети і на попередніх етапах реалізації державної аграрної політики. Однак сільське господарство підійшло до межі, коли необхідно формування принципово нової структури аграрної економіки, орієнтованої на:

- сучасні і перспективні техніко-технологічні рішення;
- адаптацію до зовнішньоекономічних викликів і кліматичних змін;
- підвищення якості людського потенціалу [2; 4].

Досягнення цих цілей дозволить посилити конкурентні позиції і забезпечити підвищення збалансованості просторового розвитку АПК України на основі:

- максимально ефективного та екологічно безпечного використання природно-ресурсного потенціалу;
- створення наукоємного та високотехнологічного сектора економіки;
- забезпечення комфортних умов проживання і життєдіяльності сільського населення [2; 3].

Список використаних джерел: 1. Амбросов В. Я. Трансформаційні процеси в аграрній сфері регіону. Економіка України. 2003. № 8. С. 66. 2. Маєвський Ю.Ф. Структура аграрної політики в системі державного управління. Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. X. : Вид-во НУЦЗУ, 2018. Вип. 1 (8). С. 472–477. (Серія «Державне управління»). 3. Корецький М. Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці : монографія. Київ : Вид-во УАДУ, 2002. 260 с. 4. Майстро С.В. Державне регулювання ефективності аграрної сфери України. Nauka i studia. Poland. 2017. № 17 (178). С. 68–74.

УДК:361.115

**Я. О. Артеменко, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
В. Є. Мещеряков, канд. екон. наук, доцент
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва**

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМ ПІДПРИЄМСТВОМ

Ефективність стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства в сільському господарстві значною мірою залежить від якості обліково-аналітичного забезпечення формування показників діяльності як самого підприємства, так і середовища, в якому підприємство функціонує.

Сучасний менеджмент під впливом високої рухомості зовнішнього середовища потребує актуальних оперативних даних з високим ступенем релевантності, орієнтованих на досягнення стратегічних цілей інноваційної діяльності та забезпечення довготривалого виживання на ринку. У зв'язку з цим вивчення особливостей обліково-аналітичного забезпечення стратегічного управління сільськогосподарськими підприємствами необхідне для забезпечення своєчасного виявлення небажаних відхилень та їх усунення, що сприятиме ефективному функціонуванню системи управління, спрямованої на підвищення результативності діяльності підприємств [1].

Одним із головних завдань агропромислового комплексу України є інноваційний розвиток сільськогосподарських товаровиробників, оскільки результативність їх діяльності є одним із визначальних факторів забезпечення продовольчої безпеки країни, формує її експортний потенціал, є важливим джерелом наповнення бюджету та зміцнює економіку держави в цілому. Кон'юнктура світового ринку сприяє нарощуванню виробництва аграрної продукції: високі ціни стимулюють збільшення обсягів виробництва, а зростання чисельності населення планети сприяє збереженню такої тенденції в довгостроковій перспективі.

Для того, щоб підприємство в складному зовнішньому середовищі могло дотримуватися визначеної цілі та при цьому бути гнучким, його система управління повинна забезпечити успішне виконання наступних заходів:

- формування мети та завдань діяльності;
- правильний відбір стратегій розвитку;
- виділення напрямків розвитку та відповідного розподілу ресурсів;
- пошук комбінацій зовнішніх можливостей та внутрішнього потенціалу;

- ефективне використання ресурсів, які є в його розпорядженні, спрямування їх у прибуткові зони діяльності;
- управління зовнішніми відносинами.

Провідне місце в такому забезпеченні надається стратегічному управлінню.

Розглядаючи стратегічне управління з позиції системного підходу, слід зазначити, що стратегічне управління – це перш за все складна система, у якій відбуваються процеси аналізу, розробки, реалізації та контролю стратегій, направлених на досягнення місії та цілей функціонування організації [2].

В. Р. Веснін визначає, що об'єктом стратегічного управління є стратегічний процес, що включає наступні три етапи:

1) дослідження внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства, в рамках якого воно діє (стратегічний аналіз);

2) визначення місії, постановка цілей, формулювання стратегій, розгляд альтернатив, остаточний вибір і складання відповідних планів (стратегічне планування);

3) розробка нової організаційної структури і системи управління, практична діяльність по досягненню поставлених цілей, в тому числі в непередбачуваних ситуаціях, перетворенню підприємства в новий стан, оцінка її результатів, коректування подальших кроків (управління реалізацією стратегій і планів, або стратегічне управління, у вузькому розумінні).

Обліково-аналітичне забезпечення стратегічного управління – це інформаційна система, яка повинна базуватися на даних бухгалтерського обліку підприємств та на враховуванні аналітичної інформації, що надходить до суб'єктів господарювання із зовнішнього середовища та сприяє виконанню завдань стратегічного менеджменту. Така аналітична інформація необов'язково проходить через рахунки бухгалтерського обліку, але повинна активно використовуватися бухгалтерами сільськогосподарських підприємств у практичній діяльності, пов'язаній з підтримкою управлінських ініціатив, що сприяють їх розвитку.

Слід зазначити, що традиційно облік, аналіз і контроль визначали як окремі функції управління зі своїми характерними цілями, принципами й завданнями. На сучасному етапі, на нашу думку, доцільно було б їх поєднати, як запропонував В. К. Савчук, і створити єдину систему інформаційно-аналітичного сервісу, який необхідно розглядати як тріаду, яка складається з інформації, аналітики й сервісу, завдання якої, використавши наявну інформацію, вчасно виявити причини та запобігти небажаному розвитку [3].

Система обліково-аналітичного забезпечення має генерувати максимально релевантні дані, корисні для стратегічного управління. Тобто вона повинна бути універсальним ресурсом, здатним забезпечувати виробництво стратегічного управлінського рішення, що базується на інформаційній системі високої якості та правдивості.

Список використаних джерел: 1. Томчук О. Ф. Аналітичне забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств та його удосконалення. *East European Scientific Journal*. 2020. № 3 (55). Р. 54-66. 2. Пилипенко А. А.

Організація обліково-аналітичного забезпечення стратегічного розвитку підприємства. Наукове видання. Харків : ХНЕУ, 2007. 276 с. 3. Савчук В. К. Теоретичні засади формування інформаційно-аналітичного сервісу управління. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, менеджмент, бізнес»*. Київ : ВЦ НУБіП України, 2013. С. 218–223.

УДК 658.8

Л. М. Болдирєва, д-р екон. наук, доцент
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія
Кондратюка»

КОНТРОЛІНГ ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ В УПРАВЛІННІ АГРАРНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

В умов євроінтеграції аграрним підприємствам необхідно залишатися максимально конкурентоспроможними, а тому дослідження обраного напрямку є актуальним. Комплексний аналіз логістичних систем в управлінні аграрними підприємствами дозволяє звернути увагу на оптимізацію та вдосконалення вже існуючої логістичної системи як на поточний момент так і в перспективі. Основною метою вдосконалення логістичної системи аграрних підприємств є застосування ефективного алгоритму постачання продукції в зазначений термін, в зазначеній кількості, з максимальною якістю та раціональними витратами.

Для мінімізації низки негативних тенденцій в процесі управління логістичними системами аграрних підприємств, запропоновано впроваджувати контролінг логістичних систем, котрий дозволить:

- координувати управлінську діяльність і забезпечувати раціональність управлінського процесу;
- надавати інформаційно-консультаційну підтримку прийняття управлінських рішень щодо логістичних процесів;
- створювати і забезпечувати функціонування загальної інформаційної системи управління логістичною діяльністю;
- забезпечувати ефективне управління логістичними процесами у системах.

Головним завданням контролінгу логістичних систем є оперативний контроль за економічністю процесів складування і транспортування матеріальних ресурсів аграрних підприємств.

Основні функції контролінгу логістичних систем в управлінні аграрними підприємствами мають бути спрямовані на:

- організацію функціонування на центрів витрат, прибутку, виручки та інвестицій;
- постійне проведення аналізу логістичних витрат;

- розроблення заходів і підготовку управлінських рішень, спрямованих на покращення логістичної діяльності;
- прийняття кваліфікаційних рішень для подолання можливих проблем в логістичній діяльності;
- забезпечення взаємозв'язку логістичного контролінгу практично з усіма функціями управління;
- контроль логістичних витрат як основний об'єкт управління в системі контролінгу.

Загальний механізм здійснення контролінгу з орієнтацією на управління логістичними системами спрямований на отримання аграрними підприємствами бажаного результату. На аграрних підприємствах необхідно запроваджувати механізм здійснення контролінгу (рис.) з орієнтацією на управління логістичними системами.

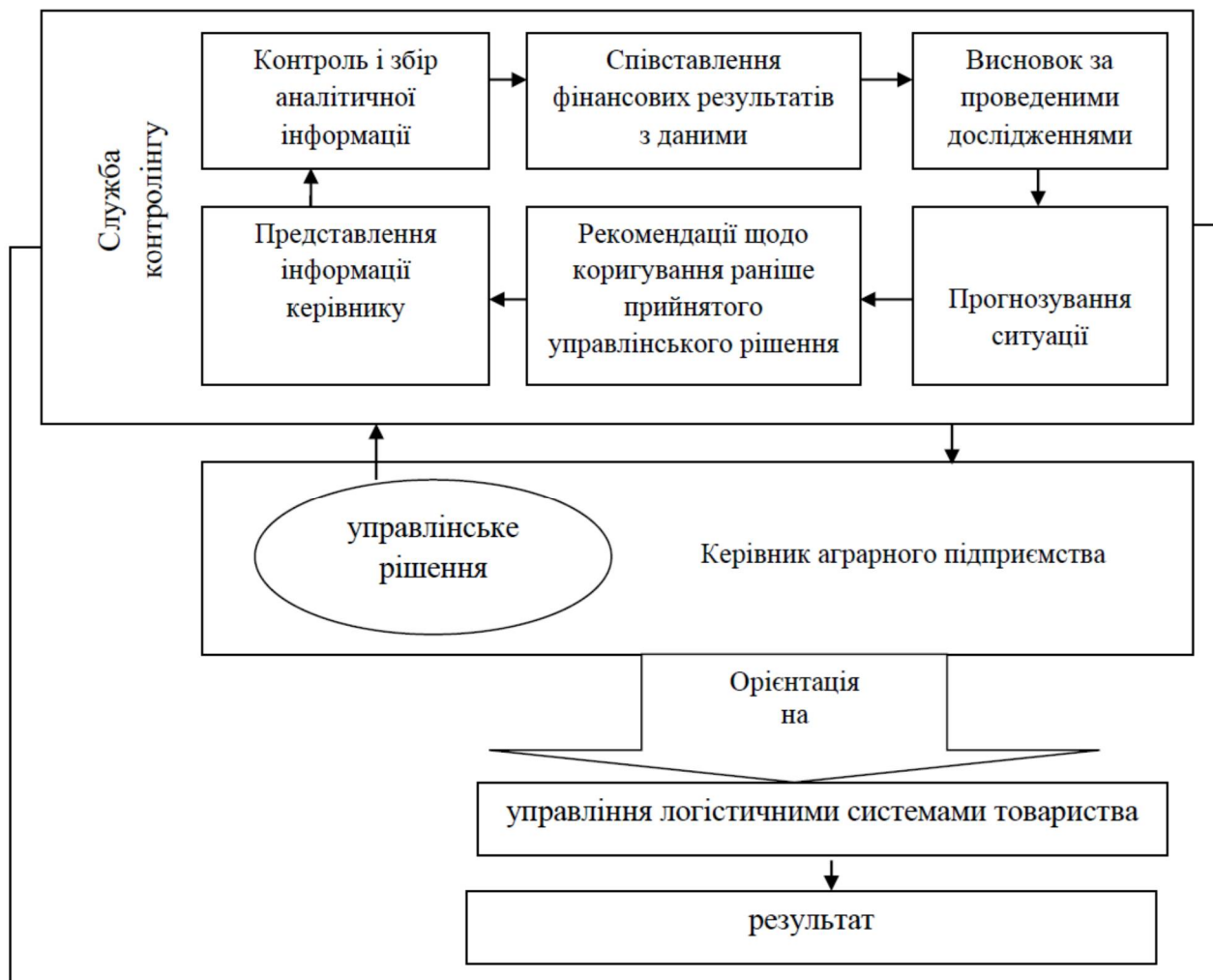

Рис. Механізм функціонування контролінгу логістичних систем в управлінні аграрними підприємствами

Контролінг допоможе вирішити наступні задачі: планування логістичних витрат на різні процеси; оптимізація схем залучення фінансових ресурсів в логістичні процеси з мінімальними втратами.

Вищезазначені вимоги забезпечують взаємозв'язок логістики з маркетингом і виробництвом, гарантують високоякісне проведення всіх логістичних операцій, створення ефективного, з низькими витратами сервісу для покупців, сприяє зростанню прибутку за активами розглянутої сфери діяльності, тобто підвищенню рівня конкурентоспроможності.

Таким чином, для аграрних підприємств запропоновано впровадження автоматизованої системи забезпечення логістичного контролінгу із своєчасними даними з урахування зовнішніх викликів і загроз середовища. Основою для такого впровадження є структура пріоритетів в управлінні логістичною системою аграрних підприємств.

УДК 330.341.1:330.565.012.32

**В. В. Болотова, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти*
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва**

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА ЯК СТРАТЕГІЯ ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ

В умовах змін зовнішнього середовища та посилення конкуренції на товарних ринках перед підприємствами постає актуальне і складне питання забезпечення його сталого розвитку у довгостроковій перспективі.

Ефективним інструментом вирішення цього завдання є стратегія інноваційного розвитку шляхом диверсифікації виробництва – видів економічної діяльності, асортименту продукції, операційної діяльності та організаційних змін. Здійснення диверсифікації виробництва вимагає розв'язання важливих завдань – дослідження і прогнозування кон'юнктури ринку та тенденцій зміни бізнес-середовища, розроблення ефективних стратегій інноваційного розвитку, оцінювання потенціалу (технічного, ресурсного, інтелектуального) диверсифікації, встановлення рівня ризику в умовах часткової інформаційної визначеності, розроблення дієвих інструментів диверсифікації тощо.

Положення можна сформулювати так:

1. Диверсифікація є інноваційним процесом, що спрямований на досягнення загальних, стратегічних і тактичних цілей розвитку підприємства шляхом реалізації обраних стратегій (активних, пасивних, адаптивних, упереджуючих).

2. Диверсифікація є оберненим процесом до спеціалізації, здійснення якого супроводжується зовнішніми і внутрішніми змінами. Стратегії диверсифікації можуть охоплювати: упорядкування (розширення, звуження) видів економічної діяльності підприємств, оптимізація (оновлення, розширення, вилучення) номенклатури і асортименту продукції, удосконалення операційної діяльності (оновлення техніки, використання нових видів матеріальних та енергетичних

* Науковий керівник – Ю. В. Пащенко, канд. екон. наук, доцент.

ресурсів тощо), впровадження нових високоефективних технологій, організаційні перетворення, зміну ринків збуту, удосконалення системи менеджменту і т.д.

3. Диверсифікація забезпечує стійкі параметри соціально-економічного розвитку підприємств в умовах підвищеної мінливості зовнішнього середовища, часткової чи повної інформаційної невизначеності за рахунок зниження ризиків їх виробничо-господарської діяльності та підвищення конкурентоспроможності.

4. Диверсифікація відбувається в умовах обмеженості ресурсного забезпечення, вимагає залучення необхідних інвестицій, а її рівень визначається потенціалом розвитку підприємства [1].

Інноваційний розвиток дозволяє підприємствам забезпечити своє довготривале існування, ефективність діяльності в умовах глобалізації. Звичайно, інновації потрібно впроваджувати у всіх галузях, а не тільки в тих, які пов'язані із сільським господарством та високими технологіями. Необхідною умовою ефективного інноваційного розвитку підприємств є забезпечення його збалансованості. Збалансованість полягає в одночасному впровадженні продуктових та процесних інновацій. Під продуктовими інноваціями розуміємо освоєння виробництва нового виду продукції. Процесні інновації охоплюють зміни технологічних, виробничих, управлінських процесів. Інноваційний розвиток економічних суб'єктів господарювання супроводжується виробництвом нових видів продукції. Відповідно, підприємствам доцільно реалізувати нові види продукції на нових ще неосвоєних ринках збуту, оскільки на вже освоєних ринках значно посилюється конкурентна боротьба. На неосвоєних ринках збуту підприємства збільшують рівень свого впливу на основі розвитку нових сфер діяльності [2]. Отримання значного ефекту підприємствами є можливим через запровадження радикальних інновацій. Під радикальними інноваціями суб'єктів господарської діяльності будемо розуміти їх нововведення в нетрадиційні сфери діяльності. Розвиток лише в традиційних сферах діяльності відбувається в умовах значного ризику, обмеженого зростання. Радикальний характер інноваційного розвитку сприятиме піднесенню економіки загалом.

На думку Й. Шумпетера, розвиток ідентифікують як здійснення нових комбінацій, пояснюючи зміст зазначеного через такі твердження: початок виробництва нового товару або товару високого рівня якості, застосування нового способу виробництва або відкриття нових можливостей збуту товару, налагодження співпраці з новими постачальниками сировини, матеріалів, вихід цілком на новий ринок [3].

Отже мета диверсифікації повинна бути доповненням до мети інноваційного розвитку підприємства і полягати у досягненні максимального прибутку (чистого доходу) за обмежених витрат на диверсифікацію виробництва (за допустимого рівня ризику). Досліджувати диверсифікацію можна через взаємодію ринку і товару, співвідношення ризику, характерного для зовнішнього середовища господарювання, і невизначеності, результативності, що є притаманними стратегії. Якщо порівнювати діяльність вузькоспеціалізованих підприємств і підприємств із значною кількістю видів господарської діяльності,

то останні мають більше шансів зберегти стабільний стан напрямів діяльності в умовах впливу нестабільності ринкових умов.

Список використаних джерел: 1. Кузьмін О. Є., Фещур Р. В., Скибінський О. С., Дрималовська Х. В. Особливості диверсифікації підприємств як чинник забезпечення їх інноваційно-технологічного розвитку. *Бізнес-інформ*. № 7. 2015. С. 194–201. 2. Ковтун О. І. Інноваційні стратегії підприємств: теоретико-методологічні засади. *Економіка України*. 2013. № 4 (617). С. 44 – 56. 3. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу. К. : Києво-Могилянська академія, 2011. 242 с.

УДК 339.56:338.43]:614.46(477:100)

**Л. М. Бухаріна, д-р екон. наук, професор
Т. Р. Бірюков, асистент
Запорізький національний університет**

ЕФЕКТИВНА ЛОГІСТИЧНА МОДЕЛЬ АГРОПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ КОРОНОКРИЗИ

Національна економіка і бюджет України значною мірою залежить від експортної виручки, зокрема від реалізації продукції агропромислового комплексу держави. Запровадження в Україні через пандемію, спричинену поширенням вірусу COVID-19 карантинних заходів скоротило економіку країни на 5,5% за 2020 рік [1]. Стійкість та відновлення зростання українського агробізнесу значною мірою залежить від тривалості карантинних обмежень, а втрати агровиробників пов'язані в першу чергу із скороченням рівня дохідності їхньої господарської діяльності під впливом карантинних заходів та падінням світового попиту на імпорту продукцію. Протиепідемічні заходи призвели до таких негативних наслідків для сектора національного АПК:

- 1) дефіцит фінансових та матеріально-технічних ресурсів для своєчасного проведення весняних польових робіт у сільгоспвиробників;
- 2) обмеження переміщення вантажів та працівників агросектора;
- 3) падіння обсягів виробництва у постачальників ресурсів;
- 4) підвищення фінансових витрат на ресурси та послуги в умовах девальвації національної валюти та скорочення їх пропозиції;
- 5) скорочення рівня доходу аграріїв від експорту продукції внаслідок падіння цін на світовому агроринку;
- 6) падіння котирувань цінних паперів великих національних агропромислових холдингів на світовому ринку, що призводить до підвищення вартості інвестиційних ресурсів для такої підприємств;
- 7) фінансові втрати сільських приватних господарств, що постачають продукцію на міські ринки самостійно;

8) скорочення обсягів підживлення, повторних обробок і захисту посівів весняно-польової кампанії;

9) порушення логістичних ланцюгів поставок сільськогосподарської продукції;

10) зменшення доступності робочої сили [2].

Через закриті кордони логістичні потоки для імпорту і експорту продукції агровиробників частково заблоковані. У разі їх функціонування тривалі простої водного, авіа- та залізничного транспорту під час обсервації імпортової продукції призводять до псування товару. Найбільш негативного впливу зазнали напрями експорту агропродовольства до Китаю та країн ЄС. З іншого боку в результаті звуження каналів реалізації агропродукції, зокрема на експорт, а також підвищення відкладеного попиту населення в умовах невизначеності термінів карантинних заходів, зростають обсяги переробки агропродукції [3].

За прогнозами експертів власники фермерських господарств ризикують зіткнутися із труднощами у забезпеченні повного виробничого циклу, що призведе до падіння продуктивності агропідприємства та зниження рівня якості продукції. Логістичні канали і шляхи реалізації агропродукції трансформувалися, а в результаті заборони на діяльність продовольчих ринків для дрібних фермерств та приватних господарств багато ринків збуту на сьогодні втрачені [4].

Так заходами із мінімізації негативного впливу коронакризи на ефективне функціонування національного АПК є такі:

- захист та контроль контактів між учасниками по всьому логістичному ланцюгу;

- мінімізація ризику постачальників за рахунок організації внутрішньої групи реагування з метою забезпечення відкритого та послідовного обміну точною інформацією з ключовими учасниками логістичного ланцюга, враховуючи роздрібну торгівлю, продовольчу службу та партнерів з дистрибуції.

- інформування клієнтів про зміни у логістичному ланцюгу;

- використання прогнозних ланцюгів поставок для моніторингу інших важливих ринків попиту;

- пошук альтернативних джерел постачання та їх тестування в мережі через симулятор, щоб зрозуміти їх вплив на оборотний капітал, вартість обслуговування, ризику, загальний час виконання та доставки;

- прийняття предикативних рішень щодо управління ризиками в ланцюгу поставок у разі значного дисбалансу між попитом та пропозицією через продовження термінів карантинних обмежень;

- підготовка нових та/або оновлення плану забезпечення безперебійності виробництва;

- постійний моніторинг ризиків та моделювання логістичної мережі сільськогосподарського підприємства [5].

Отже, ефективна логістична модель агропромислового підприємства в умовах коронакризи здатна забезпечити стійкість та відновлення зростання українського агробізнесу.

Список використаних джерел: 1. Онлайн платформа новин «BBC News – Україна». Коли економіка України заживе так, як було до коронавірусу? URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-54361473> (дата звернення: 14.04.21). 2. Мультимедійна платформа іносовлення в Україні «Ukrinform.ua». Економіка/Карантин може призвести до нестачі ресурсів в аграріїв – експерт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2902992-karantin-moze-prizvesti-do-nestaci-resursiv-v-agrariiv-ekspert.html> (дата звернення: 14.04.21). 3. Офіційна сторінка Національного наукового центру "Інститут аграрної економіки". Прес-центри/Прес-релізи//COVID-19: Пандемія коронавірусу може стати каталізатором розвитку сільських територій – Інститут аграрної економіки. URL: <https://cutt.ly/nbDu7HG> (дата звернення: 14.04.21). 4. Офіційна сторінка Національного наукового центру "Інститут аграрної економіки". Прес-центри/Прес-релізи//COVID-19: вплив запровадження карантину на ринок агропродовольчих товарів в Україні – Інститут аграрної економіки. URL: <https://cutt.ly/SbDiuZK> (дата звернення: 14.04.21). 5. Інформаційна платформа «Kpmg». Харчова промисловість та агробізнес – вплив COVID-19. URL: <https://home.kpmg/ua/uk/home/insights/2020/03/agribusiness.html> (дата звернення: 14.04.21).

УДК 338.431:332.18

А. А. Варданян, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти*
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

МОДЕЛІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОЇ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ: НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ І РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

Сьогодні на розвиток національної економіки має істотний вплив динамічна аграрна сфера, яка здатна забезпечити стійке зростання обсягів сільськогосподарської продукції, продовольчу й економічну безпеку держави та покращення рівня життя населення. Внаслідок глобальної продовольчої та фінансової криз як у світі загалом, так і в Україні зокрема, загострилася проблема аграрного виробництва, вирішення якої вимагає удосконалення аграрних відносин, зростання ефективності виробництва сільськогосподарської продукції та модернізації державної аграрної політики, забезпечення сприятливих умов для ефективного використання науковотехнічного потенціалу аграрної сфери національної економіки. За умови розробки дієвих важелів для мінімізації негативного впливу кризи на неї, зменшення залежності від імпорту товарів, стабілізації фінансової та кредитної політики можна забезпечити зростання частки прибутку від участі у системі міжнародного поділу праці. Наявні природо-ресурсний та трудовий потенціал України дозволяють створити

* Науковий керівник – О. О. Гуторова, канд. екон. наук, доцент.

ефективне, конкурентоспроможне на світовому рівні сільське господарство. Проте це неможливо реалізувати без ефективної моделі інноваційного розвитку.

Питанням інноваційного розвитку агропродовольчої сфери України та її регіонів присвячені роботи В. Россохи, О. Шпикуляка, Л. Федулової, М. Маліка, О. Шубравської, В. Юрчишина, М. Хорунжого та інших учених. Тому винятково важливе значення інновацій у агропромисловому виробництві не викликає сумнівів. Проте питання формування моделі інноваційного розвитку регіональної агропродовольчої сфери, досі залишаються в комплексі невирішеними, що зумовлює актуальність нашої теми дослідження.

В інноваційному розвитку підприємств аграрної сфери можна виокремити такі його складові, як економічна (зміна методів і способів планування усіх видів виробничо-господарської діяльності, раціоналізація системи калькуляції внутрішньовиробничих витрат); технічна (вдосконалення наявних та створення нових технологій ведення сільськогосподарського виробництва, високоврожайних сортів культур і елітних порід тварин); соціальна (поліпшення умов і характеру праці, постійна підтримка високого рівня безпеки праці, професійна підготовка і підвищення кваліфікації кадрів); організаційна (запровадження нових форм і методів організації виробництва і праці, удосконалення організаційної структури підприємства) та ін. [1, с. 26–32].

Активізація інноваційного розвитку є необхідною формою зламу несприятливих тенденцій функціонування агропродовольчої сфери. Необхідний належний динамізм у оновленні виробництва, оскільки суттєво посилюється динаміка потреб (виробничих і особистих). Закономірно повинно прискорюватися і оновлення харчової продукції. Тому піднесення економіки агропродовольчої сфери має відбуватись у першу чергу шляхом швидкого впровадження прогресивних технологій і збільшення виробництва нових конкурентоспроможних продуктів.

Необхідно переорієнтувати підприємства сільського господарства і харчової промисловості на першочергове використання якісних факторів економічного росту, особливо у сільському господарстві. Головну увагу потрібно звертати на якість і ефективність, на оновлення виробничих фондів, на покращення використання паливно-енергетичних і сировинних ресурсів, на розвиток наукомістких виробництв.

Моделі інноваційного розвитку регіональної агропродовольчої сфери повинна включати п'ять основних блоків, що забезпечує основні напрями реалізації інноваційного розвитку агропродовольчої сфери [2–4].

Блок нормативно-правової та організаційно-управлінської діяльності: прийняття системи нормативно-правових актів на державному, регіональному й міждержавному рівнях; наукове забезпечення та використання вітчизняних розробок і винаходів; авторський супровід проектів; інформаційне забезпечення про науково-технічні досягнення та інновації в сільському господарстві та харчовій промисловості України та світу; кадрове забезпечення (цільова підготовка й перепідготовка фахівців, інтеграція сільськогосподарських навчальних закладів, наукових організацій і досвідчених господарств, організація стажувань у передових вітчизняних і закордонних господарствах.

Блок інноваційного обслуговування: розвиток фундаментальних і прикладних досліджень і винахідницької діяльності в агропродовольчій сфері; створення нових поколінь сільгосптехніки, у тому числі системи машин для особистих і фермерських господарств, нового обладнання для переробки сільськогосподарської продукції; забезпечення сільського господарства новими видами мінеральних добрив, палива, енергії, матеріалів; розвиток інноваційних технологій транспортування, зберігання й переробки сільгосппродуктів; контроль за якістю й екологічною чистотою сільгосппродуктів і продовольства.

Блок інституціонального забезпечення інноваційного оновлення: розвиток і інноваційне оновлення господарств населення і фермерських господарств; розвиток збутової і кредитної кооперації, малих інноваційних підприємств для підвищення технологічного рівня й конкурентоспроможності господарств населення й фермерських господарств; розвиток державних насінневих і племінних науково-практичних центрів в області рослинництва, тваринництва, садівництва, переробки; підтримка малого бізнесу, розвиток інноваційної інфраструктури на селі.

Блок науково-інноваційного оновлення агропродовольчої сфери: інноваційне оновлення рослинництва; інноваційне оновлення тваринництва; інноваційне оновлення харчової промисловості; біотехнологічні методи селекції рослин і тварин; нові технології збереження й підвищення родючості ґрунтів, охорони навколишнього середовища.

Блок зовнішніх зв'язків: аналіз і прогноз тенденцій інноваційного оновлення світової агропродовольчої системи та місце України в ній; поступове заміщення імпорту на продукцію вітчизняної агропродовольчої сфери шляхом підвищення її конкурентоспроможності в умовах СОТ; адаптація агропродовольчої сфери України до європейської агропродовольчої системи; залучення іноземних інвестицій і технологій у агропродовольчу сферу України.

Забезпечити ефективний та сталий розвиток регіону та держави в цілому можна лише у разі використання найновіших інноваційних технологій, оскільки саме вони здатні вивести економіку країни на новий світовий рівень. Інноваційні можливості регіонів напряму залежать від потенціалу національного господарства, що знаходиться на його території, можливості використання господарської практики досягнень НТП або включення в господарський обіг нових знань. Все це напряму залежить від дієвості регіональної моделі інноваційного розвитку, її здатності забезпечувати генерування та розповсюдження в часі і просторі інновацій.

Список використаних джерел: 1. Саранчук Г. М. Інноваційний розвиток сільського господарства як основа підвищення його конкурентоспроможності. *Інноваційна економіка*. 2010. Вип. 1. С. 26–32. 2. Надвиничний С. А. Економічний розвиток аграрної сфери України на інноваційній основі. *Економічний аналіз*. 2018. Вип. 4. С. 31–35. 3. Саблук П. Т., Шпикуляк О. Г., Курило Л. І. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект : моногр. Київ : ННЦ ІАЕ, 2010. 706 с. 4. Стегней М. І., Іртищева І. О., Тубальцева Н. П., Фатеев М. В. Управлінські аспекти та моделювання

інноваційного розвитку в умовах економічної нестабільності: локальний, регіональний та національний підходи. *Вісник ХНАУ*. 2020. Вип. 3. С. 78–89.

УДК 336

Я. А. Дроботя, канд. екон. наук, доцент
Г. В. Левченко, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Полтавська державна аграрна академія

КРЕДИТУВАННЯ АГРАРІЇВ: РИЗИКИ ДЛЯ БАНКІВ

Вважаємо, що оскільки Україна є аграрною країною, то підтримка аграріїв повинна обов'язково здійснюватися на рівні держави. Дана підтримка в нашій країні є і вона включає в себе ряд державних програм, в тому числі і програми кредитування на пільгових умовах з залученням комерційних банківських установ.

Однак, комерційні банки не досить активно здійснюють кредитування аграріїв навіть за участі та підтримки держави. Даний аспект перш за все пов'язаний з тим, що аграрна сфера діяльності є досить ризикованою відносно господарювання та отримання прибутку, бо перебуває під дією природних чинників, які є одночасно і засобами і предметами праці і до яких в більшості випадків потрібно пристосовуватись (ця ризиковість позначається і на діяльності банків).

Проаналізуємо, які саме аграрні чинники, що є систематичними та несистематичними відносно аграрного виробництва позначаються на банківських ризиках:

- сезонність виробництва провокує сезонність отримання прибутку, а отже, у сільськогосподарських виробників може виникнути ситуація неплатоспроможності, що вплине на спроможність розрахунку по кредиту перед банківською установою;

- виробництво, а отже і прибуток залежить від якості та родючості ґрунтів, погодно-кліматичних умов, а отже і прибуток аграріїв перебуває під дією цих факторів, відповідно ці фактори здійснюють вплив і на ймовірність повернення кредиту банківській установі;

- рішення агрономів та ветеринарів впливають на вихід кінцевої продукції галузі тваринництва та рослинництва в межах конкретно сформованого суб'єкту господарювання аграрної галузі, а отже позначаються на ймовірності та обсягах прибутку та можливості розрахунку аграрного підприємства перед кредиторами;

- довготривалість виробничого процесу та включення продукції галузі рослинництва у виробничий цикл галузі тваринництва оминаючи реалізацію провокує тривалий період вивільнення коштів з обороту, а отже і отримання прибутку, що також позначається на термінах та ймовірності розрахунку аграріїв з банківськими установами.

Отже, особливості діяльності аграріїв провокують циклічність платоспроможності та залежність повернення кредитів від погодно-кліматичних умов, що підсилює банківські ризики при наданні кредитів.

Здійснюючи кредитування аграріїв банки повинні також звертати увагу на специфіку діяльності окремо взятого аграрного виробника, що пов'язано з тим, що ризики властиві аграріям, які займаються рослинництвом не властиві тим аграріям, які обрали для себе галузь тваринництва як основний вид діяльності. І тут банки обирають для себе, як правило аграріїв, які функціонують в межах як галузі рослинництва, так і галузі тваринництва вважаючи їх менш ризикованими [2]. Як стверджують Ю. О. Лупенко та С. В. Андрос, перспективність агропромислового комплексу України все ж таки не надає широкого доступу аграріїв до банківських кредитів, оскільки аграрний сектор досить ризиковий [3].

Більшість банківських установ України намагаючись захистити себе від додаткових ризиків або взагалі відмовляють під різними приводами аграрним виробникам або ж намагаються кредитувати лише великі підприємства, що вже мали досвід кредитування та сформували гарну кредитну історію. Тобто оптимальні умови кредитування, як правило пропонують тим аграріям, які є платоспроможними та менше піддаються ризикам аграрної сфери. Безперечно, що малі та середні аграрні підприємства також потребують додаткових фінансових ресурсів з ціллю ефективного функціонування і проблематика в даному питанні залишається досить гострою та відкритою. Варто сказати і про проблеми отримання кредитів для новостворених аграрних підприємств, які майже не мають доступу до банківських кредитів.

Вважаємо, що подолати дану проблему можливо лише на рівні держави та її підтримки, при цьому, держава у даному випадку повинна підтримувати не лише аграрних виробників, а й банки, що кредитують аграріїв, лише у такому випадку банківські установи будуть надавати кредити аграріям, що сприятиме активному розвитку агробізнесу. Нині банки мають так звані «непрацюючі кредити», однак, вони воліють залишати гроші без прибутку у ліквідній формі ніж ризикувати та надавати їх в кредит аграріям [1, 2, 4].

Таким чином, здійснюючи кредитування аграріїв банківська установа окрім загальних банківських ризиків наражається на цілу низку систематичних та несистематичних ризиків пов'язаних з аграрною галуззю, якими складно керувати, а тому комерційні банки на сьогодні наражаючись на додаткові ризики та не маючи змогу вимагати більший відсоток за кредитування враховуючи додатковий ризик досить неохоче кредитують агробізнес.

Список використаних джерел: 1. Єпіфанов А. О., Васильєва Т. А., Козьменко С. М. та ін. Управління ризиками банківських операцій: монографія Т. 1. / за заг. ред. А. О. Єпіфанова, Т. А. Васильєвої. Суми: УАБС НБУ, 2012. 283 с. 2. Лавров В. Кредитні ризики та специфіка обслуговування суб'єктів аграрної сфери банками. *Агросвіт*. 2012. № 12. С. 21–25. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/12_2012/6.pdf (дата звернення 12.04.2021). 3. Лупенко Ю. О., Андрос С. В. Банківське кредитування аграрного сектора економіки. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2019. № 16. С. 196–207. URL: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/181851> (дата звернення 12.04.2021). 4. Про

організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах: Положення від 11 червня 2018 р. № 64 / Національний банк України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text> (дата звернення 12.04.2021).

УДК 004 : (005+338.27)

**В. М. Дьоміна, канд. техн. наук, доцент,
Є. С. Ткаченко, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва**

ВИКОРИСТАННЯ ГІСТЕРЕЗИСУ ДЛЯ ПРОГНОЗУВАННЯ КРИЗОВИХ ЯВИЩ

Розвиток кризової ситуації є дуже складним і багатогранним процесом. В наші дні неможна переоцінити розуміння принципів побудови інноваційних систем управління в аграрному секторі економічної політики під час кризи, набуття навиків прогнозування початку та кінця кризи. У ринковій економіці криза зв'язується з крахом економіки, катастрофою в економічному, політичному і соціальному плані. В основі будь якої кризи завжди лежить вагома причина, яка призвела до таких наслідків. Можна розглядати кризу як особливий стан об'єкта управління, що досліджується в динаміці.

Залежно від характеру економічних спадів, охоплення різних сфер або галузей народного господарства розрізняються такі види економічних криз як фінансова, аграрна, біржова, структурна, макроекономічна, світова і галузева кризи. Розглянемо кризові явища системи управління в аграрному секторі економіки. Причини появи кризи завжди різноманітні. У західному розумінні вони мають фундаментальний характер і пов'язані з крахом моделі управління і фінансового регулювання цих країн. З досвіду розвитку економіки України можна сказати, що причини значно глибші. Трансформація світового ринку, його сировинна орієнтація, нестабільність і глобалізація економічних систем стали вельми болючими приводами. Хоч криза і прийшла ззовні, вона має своє «коріння» в економіці нашої країни. За своєю суттю криза відчищає ринок від небажаних елементів і слабких підприємців. Після будь-якого періоду занепаду приходять світанок, який позбавляє економіку від непотрібного «сміття» і дає їй друге життя і динамічний розвиток.

Розроблені моделі, що включають ендогенні механізми продуктивності відповідно до емпіричних доказів того, що створення та прийняття продуктивності сильно співвідносяться з економічною діяльністю [1]. Так, Лукас [2] додав накопичення людського капіталу H як фактор, що підтримує економічне зростання:

$$Y_t = A_t f(K_t, H_t, L_t)$$

Навчання на практиці відбувається як побічний продукт виробничого процесу або, навпаки, через інвестиції в освіту, де $H_{t+1} = g(H_t)$. Виробничі та навчальні функції демонструють постійну віддачу від масштабу у факторах, K та H , які можуть накопичуватися. Ця лінійна однорідна властивість необхідна для ендогенного росту.

Переважає більшість моделей, що генерують гістерезис, потрапляють до однієї з цих ендогенних категорій зростання і характеризуються різними типами потрясінь попиту. Для того, щоб генерувати гістерезис, їм потрібно встановити зв'язок між ендогенним двигуном зростання та циклічним станом економіки [1].

Розглянемо системи управління в аграрному секторі економіки в період кризового явища, що спричинено пандемією COVID-19, та перспективи після кризового відновлення. При дослідженні функціонування даної системи оговоримо деякі обмеження. Нехай задача складається у визначенні за заданими зовнішнім впливом на систему (за входами) реакцій (виходів) на ці зовнішні діяння. В даному випадку При цьому можна обмежитися входами найпростішої структури – кусково-лінійними, кусково-гладкими, спеціальними сплайнами та ін.

Нехай Φ – перетворювач зі скалярними входами $a(t)$ та виходами $z(t)$, стан якого є пара $\{a, z\}$, тобто пари вхід-вихід. За множину можливих станів перетворювача Φ можна взяти горизонтальні прямі Φ_l та Φ_r . Якщо вхід $a(t)$ ($t \geq t_0$) – безперервний та монотонний, то вихід можна визначити як

$$y(t) = \Phi[t_0, x_0]a(t) \quad (t \geq t_0) \quad (1)$$

щоб змінний стан $a\{u(t), z(t)\}$ було точкою ломаної, яка проходить через початковий стан $M_0 = \{a(t_0), z_0\}$ відрізка з одиничним кутовим коефіцієнтом та кінцями на прямих Φ_l та Φ_r . Кажучи інакше, за умовою монотонного входу та умови не спадання $a(t)$ вихід визначається рівнянням

$$z(t) = \min \{h, a(t) - a(t_0) + z(t_0)\},$$

Але, якщо $a(t)$ не зростаюча функція, то

$$z(t) = \max \{-h, a(t) - a(t_0) + z(t_0)\}$$

Більш того, якщо вхід $u(t)$ визначений тільки якщо $t \geq t_0$ справедливе рівняння

$$\lim_{t \rightarrow \infty} |a(t) - y(t)| = 0$$

де $y(t)$ – крива виходу з кризової ситуації.

Аграрний сектор страждає від кризи у меншому степені, ніж інші галузі, так наприкінці 2020 року Україна втримувала друге місце у світі за експортом зернових, відстаючи лише від Сполучених Штатів [3] і у 2021 році прогнозується зростання експорту товарів аграрного виробництва на рівні 2,9% [4]. Динаміка тенденцій реагує на кризисний цикл, тому кутовий коефіцієнт ломаної відрізка з початком у точці M_0 та кінцями прямих Φ_l та Φ_r можна узяти більше одиниці, вихід з даного циклу кризи, в таких вихідних даних буде скорішим, але все залежить від історії подій, відображених гістерезисом.

Список використаних джерел: 1. Cerra V., Saxena S. W. Booms, Crises, Recoveries. A New Paradigm of the Business Cycle and its Policy Implications // IMF Working Paper, 2017. 17/250. International Monetary Fund, Washington, DC. 2. Lucas R. E. On the Mechanics of Economic Development // Journal of Monetary Economics. № 22: Р. 3-42. 3. Українське сільське господарство може «витягти з кризи» всю економіку – експерти. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrainian-ark-can-support-all-economy/31070474.html>. 4. У Зеленського очікують, що 2021-й буде роком економічного зростання. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelensky-ekonomichne-zrostannya-2021/31066296.html>

УДК 005.330

**О. О. Євграфов, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Л. І. Михайлова, д-р екон. наук, професор
Сумський національний аграрний університет**

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА

В умовах динамічних змін та турбулентних явищ макросередовища, загострення конкуренції, зважаючи на спад платоспроможності переважної більшості споживачів, швидкі технологічні оновлення та скорочення життєвого циклу товарів, підприємства змушені переорієнтовуватись з екстенсивного на інтенсивний спосіб зростання.

Інтенсивне зростання здійснюється завдяки ефективнішому використанню ресурсів на основі науково-технічного прогресу та новітніх форм організації виробництва. Тому саме інновації повинні стати основою сучасного менеджменту, завдання якого – забезпечити стійкі конкурентні переваги функціонування підприємства.

Сьогодні особливого значення набуває стратегічне управління інноваційним розвитком підприємств, яке орієнтує діяльність на запити споживачів, дозволяє більш гнучко реагувати і здійснювати своєчасні зміни, досягати конкурентних переваг у довгостроковій перспективі. Особливістю інноваційного типу розвитку є перенесення акценту на застосування принципово нових прогресивних технологій, випуск високотехнологічної продукції, оперативні управлінські рішення в інноваційній діяльності, пов'язані як з мікро-, так і з макроекономічними процесами – проведення політики ресурсозбереження, створення технопарків та ін. Здатність до постійних інновацій є однією з основних умов успіху підприємства в конкурентній боротьбі.

Питанням управління інноваційною діяльністю присвячено багато робіт українських і зарубіжних вчених, зокрема, Балабанової Л.В., Барташова Л.В., Бородкина А.С., Бритченка Г.І., Віленського М.А., Гатовського Л.М.,

Гончарова В.М., Дронова Ф.А., Колегаєва Р.Н., Консона А.С., Коровіної З.П., Кушлина В.И., Львова Д.С., Омелянович Л.О. та ін. На основі цих досліджень сформувався визначальні уявлення теоретичного і практичного характеру [4].

Метою нашого дослідження є поглиблення теоретичного обґрунтування сутності стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства та подання рекомендацій щодо його удосконалення.

Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства - це процес розробки та реалізації концепції, яка є основою для прийняття ключових управлінських рішень щодо бажаного рівня інноваційного розвитку, допустимих ризиків, методів інноватизації та приведення у відповідність наявних можливостей шляхом розробки й реалізації системи стратегій за напрямками інноваційного розвитку підприємства («стратегічного набору»). Напрямок або комбінація напрямків інноваційного розвитку кожного конкретного підприємства буде визначатись в залежності від багатьох факторів, як внутрішніх так і зовнішніх, а також від виду його економічного розвитку [3].

Стратегічне управління інноваційним розвитком передбачає передусім визначення місця і ролі інновацій в реалізації загальної стратегії підприємства, яка розробляється для досягнення перспективних цілей (завоювання більшої частки ринку, забезпечення високих темпів економічного розвитку тощо) в умовах конкурентного середовища.

Встановлено, що підґрунтям ефективного стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства є конкретні практичні інструменти, що визначають необхідну глибину інновацій, можливість та готовність до інноваційного розвитку, а визначення необхідної сфери застосування інновацій дасть змогу підприємствам формувати їх та підтримувати на належному рівні.

Об'єктом досліджень у сфері стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства можуть виступати процеси управління інноватизацією всього підприємства, окремого виробництва або окремих функціональних підсистем.

Концепція стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства полягає у наступному:

- розкрити сутність і зміст таких категорій як стратегічне управління, стратегія інноваційного розвитку підприємства, інновація підприємства, інноваційний розвиток підприємства;
- визначити об'єкт та предмет наукових досліджень у сфері стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства;
- на підставі сутнісного змісту зазначених категорій визначити можливі напрями інноваційного розвитку підприємства;
- встановити взаємозв'язок напрямків інноваційного розвитку підприємства із складовими інтелектуального капіталу підприємства;
- визначити принципи стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства;
- розробити систему стратегій інноваційного розвитку підприємства з урахуванням напрямків інноваційного розвитку та їх взаємозв'язку із складовими інтелектуального капіталу підприємства;

- обґрунтувати систему оціночних показників та індикаторів інноваційного розвитку підприємства;

- розробити ефективний організаційно-економічний механізм управління інноваційним розвитком підприємства [3].

Слід відмітити, що перевагами концепції стратегічного управління інноваційним розвитком є не пасивне сприймання розвитку підприємства від дійсного до майбутнього, а активне формування стратегії власного розвитку від майбутнього до дійсного. Це вимагає від підприємств прийняття рішень з урахуванням цільових орієнтирів діяльності.

Вплив стратегічного управління інноваційними процесами на ефективність функціонування підприємств визначається різними факторами, зокрема: адекватністю ринковим відносинам, інтеграцією науки та виробництва, реалізацією державних науково-технічних пріоритетів, підвищенням сприйнятливості виробництва до нововведень, забезпеченням розширеного відтворення усіх стадій інноваційного процесу [1, с. 13].

Важливість розробки методології стратегічного управління інноваціями обумовлена тим, що вона дозволяє формулювати цілі розвитку, встановлювати послідовність процесу розробки і прийняття управлінських рішень, формувати вимоги, яким повинні відповідати стратегічні плани, обирати систему показників і забезпечувати оптимізацію стратегічних прогнозів, програм і планів. При цьому особливої уваги слід приділити чинникам, які сприяють або перешкоджають досягненню цілей підприємства, спрямованого на інноваційний розвиток [2].

Доцільними у застосуванні в стратегічному управлінні інноваційним розвитком є системний та комплексний підходи. Беручи до уваги ці підходи під час реалізації стратегічного управління інноваційним розвитком, необхідно обов'язково враховувати життєвий цикл організації, рівень розвитку інтелектуальних ресурсів підприємства та визначати інноваційну стратегію як частину загальної стратегії підприємства, що сприятиме створенню системи визначення та досягнення цілей і перетворить інноваційну діяльність підприємства в упорядкований чітко визначений процес розвитку [3].

Отже, підвищення ефективності інноваційної діяльності підприємств повинне базуватися на розробці концепції стратегічного управління, що вимагає чіткого формулювання цілей ефективного управління інноваціями, точного визначення основних концептуальних понять і категорій, які достатньо повно відображають інноваційну діяльність.

Таким чином, стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства в умовах сьогодення є тим ключовим фактором, який веде до реалізації всіх поставлених цілей та успішного функціонування підприємства в довгостроковій перспективі.

Список використаних джерел: 1. Гриньов А.В. Стратегія інноваційного розвитку підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук. Донецьк: Донецький національний університет, 2004. 37 с. 2. Корнієнко І.О. Управління інноваційним розвитком підприємства. *Збірник наукових праць «Економічні науки» Луцького національного технічного університету. Серія «Економіка та менеджмент»*. 2011. Вип. 8 (30). С. 25–31. 3. Корнух О.В.

Стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства. *Ефективна економіка*. 2013. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2607> (дата звернення: 28.04.2021). 4. Олійник Л.В. Управління інноваційним розвитком підприємства на основі формування інноваційних програм. *Економіка і організація управління*. 2017. Вип. 3 (27). С. 51–59.

УДК 005.591.6:338.436.32

**В. В. Євченко, канд. екон. наук, доцент
Харківський торговельно-економічний інститут КНТЕУ**

ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЯК УМОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

Розвиток економіки країни, її продовольча безпека і конкурентоспроможність багато в чому залежать від стійкості розвитку її аграрного сектора.

Сталий розвиток являє собою гармонійний (правильний, рівномірний, збалансований) розвиток, в якому експлуатація природних ресурсів, напрямки інвестицій, орієнтація науково-технічного розвитку, розвиток особистості та інституційні зміни узгоджені між собою і зміцнюють нинішній і майбутній потенціал для задоволення людських потреб і прагнень.

У зв'язку з цим сталий розвиток можна представити як процес взаємодії таких компонентів, як: «населення – природа – господарство» або «соціальна сфера – екологія – економіка». У концепції сталого розвитку набуває нові пріоритети тріада: мета – добробут живуть і майбутніх поколінь, основа – природно-екологічні системи життєзабезпечення, а економіка – двигун розвитку [1].

Разом з тим, в даний час аграрний сектор економіки України розвивається не достатньо стійко, що серйозно загрожує продовольчій безпеці країни, так як достатня частина сільськогосподарської продукції імпортується з-за кордону.

Важливим елементом інноваційної діяльності є організація менеджменту інноваційного циклу. В Україні багато корисних для аграрного сектора винаходів виявляються незатребуваними багато в чому саме через те, що їх потенціал не був розкритий і представлений. В сучасних умовах без професійних команд менеджерів, консультантів, орієнтованих на кінцевий ринковий результат, не можна досягти успіху на ринку інноваційних товарів, технологій і послуг.

У зв'язку з цим, обов'язковою умовою забезпечення ефективності модернізації, є розширення сфери діяльності консультаційного обслуговування з питань направлення, вибору шляхів і методів модернізації, застосування нових технологій, найбільш ефективних технічних рішень в аграрному секторі економіки [2].

Крім того, необхідно визнання науки як загальнонаціонального пріоритету. При цьому важливо сконцентрувати ресурси держави і бізнесу на проривних наукових напрямках та інноваційних технологіях, що сприяють забезпеченню конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектора, а також прискоренню темпів економічного зростання і освоєння перспективних ринкових ніш.

На основі створення і впровадження нової вітчизняної техніки і обладнання, в тому числі і за участю іноземного капіталу, при відповідній державній підтримці модернізації можливо підвищити ефективність використання ресурсного потенціалу та поліпшити фінансово-економічний стан товаровиробників аграрної сфери [3].

Безумовно, інноваційний розвиток аграрного сектора вимагає не тільки прискореного формування ринку новацій і послуг біологічного і технологічного плану, але і сприйнятливості до їх освоєння. Тільки комплексний підхід дозволить створити умови, для підвищення конкурентоспроможності вітчизняного сільськогосподарського виробництва і привабливості його для інвестицій, що призведе до позитивних зрушень у вирішенні продовольчої проблеми в країні та експортної орієнтованості вітчизняного сільськогосподарського виробництва.

У зв'язку з цим вдосконалення управління інноваційною діяльністю в аграрній сфері економіки слід здійснювати на основі:

- розвитку галузевої інноваційної системи на рівні регіонів і країни в цілому;
- активізації діяльності наукових установ, що займаються проблемами аграрного сектора економіки;
- забезпечення нормативно-правового захисту інноваційної діяльності;
- прискорення застосування в аграрному секторі досягнень науки і передового досвіду;
- розвитку діяльності інформаційно-консультативних служб в аграрній сфері;
- створення умов, спрямованих на поліпшення фінансово-економічного стану господарюючих суб'єктів аграрної сфери, для можливості здійснення інноваційної діяльності;
- підготовки кадрів високої кваліфікації для здійснення інноваційної діяльності;
- розвитку міжрегіонального та міжнародного співробітництва в області інноваційної діяльності, залучення іноземних інвестицій для фінансування найбільш значущих і наукомістких інноваційних проектів в аграрній сфері.

Таким чином, відновити порушені відтворювальні процеси, подолати відставання від розвинених індустріальних країн, можливо тільки переорієнтувавши аграрний сектор країни на інноваційний шлях розвитку, який дозволить знизити залежність країни від імпорту продовольства, забезпечити конкурентоспроможність і стійкість вітчизняного аграрного сектора економіки.

Список використаних джерел: 1. Лопатинський Ю.М., Буринська О.І. Складові та пріоритети сталого розвитку аграрного сектора економіки:

концептуально-теоретичний дискурс. *Економіка АПК*. 2018. №6. С. 94–102.
2. Лисенко В.В., Хлопоніна-Гнатенко О.І., Плюшко А.В. Параметри функціонування та управління системою аграрного ресурсного потенціалу. *Інфраструктура ринку*. 2019. № 31. С. 435–441. 3. Лисенко В.В. Проблеми та перспективи інноваційного розвитку сільського господарства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, Економіка і менеджмент*. 2015. Вип.10. С. 153–156.

УДК 330.3

В. Ю. Ільїн, д-р екон. наук, професор
Київський національний торговельно-економічний університет
С. В. Ільїн, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
ННІ управління, економіки та природокористування
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського
Ю. О. Шнирук, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Київський національний торговельно-економічний університет

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Інновації на сучасному етапі ведення бізнесу є невід'ємною частиною його розвитку та основним способом збереження його конкурентоспроможності. Інноваційний розвиток визначає темпи економічного зростання всієї економіки країни, перспективи розвитку суспільства та рівень життя громадян, тому кожне підприємство повинно розробляти власну стратегію управління інноваційним розвитком, яка повинна базуватися на сформульованих концептуальних положеннях.

Мета дослідження полягає у детальному обґрунтуванні сутності стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства аграрного сектора економіки в умовах сучасного господарювання.

У даний час на сучасному етапі розвитку світової економіки, в умовах її глобалізації, найбільш ефективним підходом для ведення бізнесу є інноваційний підхід, який передбачає швидку реакцію підприємства на зміни у зовнішньому середовищі.

Проблема стратегії управління інноваційним розвитком досліджувалась у працях багатьох вчених. Це питання було висвітлено у роботах відомих вчених, як Л. О. Гришина [2], С. М. Ілляшенко, О. Є. Кузьмін, О. В. Кот [3], Е. Менсфілд, Б. Санто, Б. Твісс, Р. Фатхутдінова та ін.

У наукових працях цих вчених розглядається широке коло питань, пов'язаних з проблемою інновацій. У той же час варто відзначити, що методологічні і теоретичні аспекти особливостей стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства до сих пір недостатньо вивчені.

Світові тенденції вказують на інноваційний характер розвитку сучасної економіки, тому всі зміни, що відбуваються в країні, зокрема в аграрному секторі, в окремих підприємствах галузі, повинні бути системними, цілеспрямованими, спрямованими на інновації та підвищення ефективності всіх процесів діяльності. За своєю природою і функціональним призначенням виділяють такі інновації: технологічні – нові продукти, технології, устаткування; організаційні – нові методи і форми організації всіх видів діяльності; економічні – методи господарського управління виробництвом та іншими галузями діяльності шляхом виконання функцій прогнозування і планування, фінансування, ціноутворення; соціальні – різні форми використання людських ресурсів, нові форми навчання співробітників, їх стимул та мотивація, створення комфортних умов для життя і роботи; юридичні – нові і змінені закони та різноманітні юридичні документи, що регулюють діяльність різних типів підприємств і організацій, груп або окремих осіб [4].

Суть інноваційної стратегії підприємства полягає в тому, що ефективний розвиток підприємства пов'язаний з отриманням переваг перед конкурентами і збільшенням прибутку не тільки за рахунок маніпулювання цінами, але і за рахунок постійного оновлення асортименту та номенклатури продукції, устаткування, диверсифікації діяльності компанії [2]. Інноваційна стратегія може бути охарактеризована як певна логічна установка, за допомогою якої вирішуються основні завдання, які стоять перед підприємством в області інноваційної діяльності. Для кожної інновації існують індивідуальні стратегії і тактики.

Загальні стратегічні положення інноваційної діяльності підприємства конкретизуються в інноваційних програмах розвитку, які передбачають розробку тактичних заходів щодо досягнення цілей, визначених в інноваційній стратегії підприємства. Інноваційна програма – це комплекс інноваційних процесів та заходів, узгоджених за ресурсами, виконавцями і термінами їх здійснення, які забезпечують ефективне вирішення завдань щодо освоєння та поширення принципово нових видів продукції або технологій [3]. Інноваційна програма включає наступні компоненти: цілі і завдання; заходи підтримки і механізми реалізації завдань; виконавці програми; ресурсне забезпечення програми. В ході розробки інноваційної програми повинно бути обґрунтовано науково-методичне, правове, організаційне та фінансове забезпечення програми.

Об'єктом інноваційного менеджменту в розвитку аграрних підприємств можуть бути інновації, інноваційні процеси, що реалізуються на певних підприємствах, а також економічні та господарські відносини, що виникають між учасниками інноваційної діяльності. В цілому, особливості інноваційного розвитку аграрних підприємств можна розділити на наступні групи: динаміка впровадження і отримання результатів інновацій; зовнішня орієнтація на інноваційний розвиток; внутрішнє і зовнішнє фінансування інновацій; орієнтація на технологічні бізнес-процеси; наявність існуючих інновацій; наявність мікро-інновацій; локальний характер новизни інновацій; врахування фактору сезонності [1].

Розробка інноваційної стратегії починається з формулювання загальної мети компанії, яка включає в себе: основні види діяльності підприємства, принципи роботи у зовнішньому середовищі, культуру організації. Після визначення загальної мети проводиться конкретизація завдань (рентабельність, ринки збуту, обсяг виробництва, продуктивність, виробничі потужності, впровадження нових технологій). Для досягнення поставленої мети при її формулюванні повинні бути враховані наступні вимоги: конкретне формулювання мети та часових рамок; мета повинна бути уточнена з урахуванням змін зовнішніх і внутрішніх факторів.

В результаті дослідження було сформовано концептуальну схему розроблення та реалізації стратегії інноваційного розвитку підприємства в аграрному секторі економіки, яка складається з декількох етапів:

- 1) визначення місії підприємства;
- 2) визначення системи цілей;
- 3) оцінювання зовнішнього середовища та інноваційного потенціалу аграрного підприємства;
- 4) вибір пріоритетних напрямків розвитку підприємства на основі загальних пріоритетів розвитку галузі;
- 5) корекція поточних та постановка нових цілей;
- 6) вибір пріоритетної та альтернативної стратегії інноваційного розвитку;
- 7) реалізація інноваційної програми стратегічного розвитку;
- 8) оцінювання ефективності впровадження інноваційної стратегії, контроль та перевірка відповідності цілям.

Реалізація обраної стратегії інноваційного розвитку відбувається шляхом переведення її на рівень поточного планування. Під час розробки інноваційної програми встановлюються завдання підрозділам про обсяг та термін виконання робіт, формується кошторис на прийняття заходів програми. В процесі реалізації стратегія може бути скоригована з урахуванням змін зовнішнього та внутрішнього середовища впливу на інноваційний потенціал, появи нових альтернативних шляхів розвитку та відхилення від фактичних результатів діяльності від запланованих.

Отже, стратегічне управління інноваційним розвитком підприємства є надзвичайно важливим в умовах сучасного ведення бізнесу. Доцільність стратегічного управління інноваційним розвитком у аграрній сфері зумовлена невизначеністю майбутнього, мінливістю зовнішнього та внутрішнього середовища, необхідністю внесення змін у діяльність підприємства чи функціонування сектора. Ключовими моментами формування стратегії інноваційного розвитку є вибір пріоритетного напрямку розвитку з огляду на загальні тенденції розвитку аграрного сектора економіки та ефективної реалізації інноваційної програми підприємства.

Список використаних джерел: 1. Бакунов О.О., Рошка М.С. Концептуальний підхід до управління інноваційним розвитком торговельного підприємства. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2012. № 1(2). С. 19–25. 2. Гришина Л.О. Теоретичні аспекти інноваційно-інвестиційних процесів: монографія. Миколаїв, 2004. 51 с. 3. Кот О.В.

Теоретичні аспекти інноваційного розвитку аграрного сектора економіки та його організаційно-економічне забезпечення. Київ, 2011. С. 57–63. 4. Управління інноваційним розвитком організації URL: https://studopedia.com.ua/1_62259_tema-upravlinnya-innovatsiyim-rozvitkom-organizatsii.html. (дата звернення 01.05.2021)

УДК 658:631

А. В. Кириченко, канд. екон. наук, доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України

ІННОВАЦІЙНЕ ЛОГІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Сучасні ринки сільськогосподарської продукції функціонують в умовах глобалізації і аграрні підприємства змушені здійснювати пошук ефективних та інноваційних методів роботи. Ключові позиції можуть зайняти лише ті підприємства, які швидко адаптуються до зовнішніх умов та постійно впроваджують інновації. І впровадження інновацій має бути постійним, а не одноразовим, тому потрібно проводити постійний моніторинг ринку аграрної продукції і постійно забезпечувати необхідні зміни. Отже, важливим чинником конкурентоспроможності продукції аграрних підприємств є інноваційна діяльність, яка допомагає адаптуватись до зовнішнього середовища, посилити можливості підприємства для виходу на нові ринки збуту, забезпечити стабільність та довгостроковість діяльності. Саме тому розвиток аграрного підприємства має будуватись на засадах розробки ефективних інноваційних моделей розвитку, важливою складовою якого є логістичне забезпечення.

Логістичне забезпечення є надзвичайно важливим та перспективним напрямом досліджень, зокрема в аграрній сфері. Для системного підходу у формуванні цілей розвитку аграрного підприємства у процесі його діяльності важливо застосовувати логістичні підходи.

В галузі сільського господарства України функціонує понад 50,5 тис. підприємств різних організаційно-правових форм (господарські товариства, приватні підприємства, кооперативи, фермерські господарства, державні підприємства), що складають 14,2 % від загальної кількості підприємств. З них 64 % мали в обробітку до 500 га сільськогосподарських угідь, 5,4 % – від 500,1 до 1 000,0 га, 8,4 % – від 1 000,1 до 5 000,0 га, а 1,1 % мали в обігу більше 5 тис. га [1, с. 20]. Застосування науково-обґрунтованих методів логістики дає змогу знизити рівень витрат на агропромислових підприємствах на 20 %, товарні запаси – на 30–70 %, скоротити час постачання товарів на 20–50 % [2, с. 22].

На сьогодні в науковій літературі розглядають такі моделі інноваційного розвитку підприємства: модель пропозиції інновацій; модель попиту інновацій; інтерактивна модель; модель інтегрованих бізнес-процесів; мережева модель інновацій; модель “відкритих” інновацій [4, с. 33–34]. Враховуючи існуючі

моделі для успішного функціонування аграрному підприємству доцільно сформувані комплексну системну модель інноваційного розвитку в основі якого буде покладено логістичне забезпечення.

Внутрішні можливості посилення інноваційного потенціалу аграрного підприємства доцільно розглядати через призму моделі “ланцюга створення вартості”, яку запропонував М. Портер [6]. Основними елементами в логістичних ланцюгах створення вартості в аграрному підприємстві є: вхідна логістика (закупівельна логістика, транспортна логістика, складування і зберігання, управління запасами); виробнича логістика; вихідна логістика (обробка замовлень, товарорух; збутова логістика). В усіх перерахованих вище елементах є можливості пошуку інноваційних ідей. Серед них можна виділити: доставка ресурсів і продукції за принципом “Just in Time”; аутсорсинг; ефективний план посівів; сівозміни; застосування супутникового картування земель; виробництво насіння; сучасні системи добрив, захисту рослин та ветеринарних препаратів; використання власних елеваторів, терміналів сховищ у зберіганні продукції; створення єдиної транспортної зони із сучасною транспортною інфраструктурою, перехід на транспорт з низьким рівнем викиду вуглецю та зменшення економічних зривів, залежних від політичних факторів; автоматизація процесу закупівлі й використання цифрових логістичних платформ і хмарних технологій, що дають змогу поєднувати різноманітні сервіси та додатки; планування продажів; диверсифікація; оптимальні партії; надання знижок за вчасну оплату; можливості для трейдингу та продажів у період піка цін; форвардні та ф’ючерсні операції [1; 2; 3; 5].

На сьогодні основним завданням розвитку аграрного підприємства є оптимізація та зменшення витрат, пов’язаних з виробництвом, транспортуванням, зберіганням, переробкою та доведенням до споживачів продукції найвищої якості. Досягти цього можна лише з застосуванням інноваційного логістичного забезпечення.

Список використаних джерел: 1. Волощук В. Р., Богачик С. В., Іванишин О. В. Формування ланцюгів постачань ресурсів в інноваційній системі агрологістики. *Підприємництво та інновації*. 2020. № 13. С. 19–23. 2. Гуменна О. В. Логістичне забезпечення інноваційних процесів в АПК. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*. 2015. №172. С. 20-24. 3. Іванишин О. В. Інноваційні бізнес-моделі логістичного забезпечення розвитку підприємства. *Інноваційна економіка*. 2020. № 7–8. С. 80–87. 4. Нагачевська Т., Пригара О. Модель інноваційного розвитку сучасного підприємства. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2018. №5 (200). С. 33–41. 5. Шишкін В. О. Оверченко А. І. Впровадження логістичної стратегії як умова ефективного функціонування виробничого підприємства. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2015. № 2(3). С. 62-68. 6. Porter M. E. *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. New York: Harvard Business Review, 1985. URL: <https://imarc.ai/wp-content/uploads/2019/04/Porter-1985-chapter-1.pdf>

К. М. Крамаренко, канд. екон. наук, доцент
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Агропромисловий комплекс має провідне значення у забезпеченні розвитку економіки України. Як і у будь-якій іншій галузі, корисними і необхідними є інновації, які забезпечують екологічність продукції, виробничих процесів, а також наукові розробки, спрямовані на ресурсозбереження та підвищення якості сільськогосподарської продукції. Впровадження інновацій в агропромисловому комплексі сприяє як підвищенню темпів соціально-економічного зростання, так і формуванню належного рівня економічної та продовольчої безпеки держави. Виходячи з цього, дослідження пріоритетів інноваційно-інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки є актуальними.

В сучасних умовах рівень інноваційно-інвестиційної активності в агропромисловому секторі дещо знизився, причинами чого є тривалий економічний спад, що в свою чергу спричинив зменшення валових національних заощаджень, інфляційні процеси та зниження стійкості національної валюти, скорочення інвестиційних витрат бюджету в умовах відчутної нестачі власних та залучених коштів через нестійкий фінансовий стан суб'єктів господарювання, незначні обсяги прямих іноземних інвестицій, відсутність державної інвестиційної стратегії, недосконалість законодавства, повільний темп інституціональних реформ тощо [1].

Слід враховувати, що агропромислове виробництво характеризується високим рівнем ризиків інноваційних процесів. Зокрема до таких ризиків відносять ризик фінансування науково-виробничих результатів, ризик часового розриву між витратами і результатами, невизначеність попиту на інноваційну продукцію. Ризиковість агропромислового виробництва теж негативно позначається на інноваційно-інвестиційній активності у досліджуваній галузі [2].

Поряд з цим дослідники наголошують і на суттєвих недоліках Національної інноваційної системи України, а саме: відсутність ефективного механізму передачі досягнень науки у виробництво; відсутність системи довгострокового розвитку на рівні регіонів і галузей; недосконалість методики визначення ефективності державних та регіональних інноваційних програм; слабка система підвищення інноваційної активності, матеріальної та моральної мотивації інтелектуальної праці; відсутність дієвої інноваційної інфраструктури [3].

Найбільш пріоритетними й одночасно прибутковими напрямками інноваційно-інвестиційної діяльності в агропромисловому комплексі є [3]:

- високопродуктивні технології у рослинництві й тваринництві;

- модернізація на базі нових технологій підприємств переробної та харчової промисловості;
- потужності і сировинна база для виробництва тари й нових пакувальних матеріалів;
- машинобудування і виробництво технологічного обладнання для олієжирової, м'ясо-молочної, борошномельно-круп'яної та хлібопекарської промисловості;
- виробництво ефективних хімічних засобів захисту сільськогосподарських рослин і тварин та ін.

Процеси з управління агробізнесом, що пов'язані з освоєнням інновацій, можна об'єднати в основні блоки [3]:

- управління землею (інструменти та підходи, що використовуються для роботи із земельним банком: картографування, аналітика, зв'язки з бухгалтерським обліком);
- фінанси та економіка (підходи до організації управлінського обліку, бухгалтерського обліку, бюджетування, інструменти для економічного аналізу та бізнес-аналітики);
- маркетинг (організація збуту продукції підприємства, а також пов'язані з цим процеси і технології);
- матеріально-технічне забезпечення (підходи, які визначають, як закупівлі впливають на фінансову ефективність компанії);
- HR (питання, пов'язані з процесами залучення, розвитку та утримання персоналу);
- безпека (комплекс заходів, спрямованих на уникнення явищ шахрайства та крадіжок на виробництві);
- логістика (об'єднання в єдиний інтеграційний процес усіх стадій виробництва, транспортування та реалізації продукції);
- зберігання товарів (спеціалізовані технології зберігання, що охоплюють цілу гаму рішень для збирання, перевантаження, сушіння, постачання, пакування тощо).

Отже, в сучасних умовах розвитку агропромислового комплексу необхідним є поєднання інвестицій та інновацій. Інвестиції повинні вкладатися у розробку і освоєння інновацій за визначеними напрямками, що сприятиме прогресивним структурним змінам в економічній системі країни в цілому.

Список використаних джерел: 1. Маренич Т. Г., Крутько М. А., Бірченко Н. О. Основні засади інноваційно-інвестиційної діяльності в АПК України. *Вісник Харківського національного технічного університету сільськогосподарства імені Петра Василенка*. 2019. Вип. 206. С. 184 – 193. 2. Гузар Б. С., Прокопчук О.Т., Мельник К.М. Інноваційно - інвестиційне забезпечення розвитку аграрного сектора національної економіки України. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. Серія: Економічні науки*. Випуск 94. Ч.2. Умань, 2019. С.141–160. 3. Мазуренко О. В., Столярчук Н. М. Інноваційне забезпечення аграрного сектора економіки: аналіз стану. *Економіка АПК*. 2019. № 12. С. 37 – 45.

**О. В. Лега, канд. екон. наук, доцент,
Л. В. Яловега, канд. екон. наук, доцент,
Т. Б. Прийдак, канд. екон. наук, доцент
Полтавська державна аграрна академія**

ПОДАТКОВИЙ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТ: СУТНІСТЬ, ЗАВДАННЯ, СКЛАДОВІ

Ведення бізнесу на всіх етапах діяльності, завжди поєднано з ризиком і, відповідно, фінансовими втратами. Суб'єкти господарювання ще на етапі формування бізнес-плану підприємства здійснюють приблизний аналіз витрат і доходів, а також вивчають способи зменшення податкових зобов'язань з метою отримання більших прибутків. Тому у бізнес-суб'єктів виникає потреба грамотного менеджменту податкового ризику з метою оптимізації втрат.

Управління податковими ризиками дає, з одного боку, можливість бізнес-суб'єкту, як платнику податків, мати інформацію про правильність і повноту виконання своїх обов'язків перед бюджетами всіх рівнів, з іншої сторони, як економічному агенту оптимізувати податкове навантаження та за рахунок зниження загальних витрат, зміцнювати свої конкурентоспроможні позиції.

Методичні рекомендації ДПА визначають податковий ризик, як вірогідну можливість порушення податкового законодавства, в результаті чого можливі втрати бюджету. Для бізнес-суб'єктів доцільно виділити ризики, зумовлені зовнішніми факторами, наприклад зміною законодавства, та внутрішніми, обумовлені зміною персоналу, їх кваліфікаційними характеристиками, впровадженням нових автоматизованих бухгалтерських програм, зміною технологій, розширенням асортименту продукції та/чи послуг, реорганізацією тощо [1].

Зміни у трендах в оподаткуванні, поведінка платників податків, підвищення податкової культури та стрімке впровадження плану BEPS зумовило впровадження нових та сучасних методів зниження податкових ризиків, одним з яких є податковий ризик-менеджмент.

Основні завдання податкового ризик-менеджменту є: ідентифікація податкових ризиків, оцінка ступеня податкового ризику, розробка та впровадження заходів, які попереджують такий ризик, мінімізувати не усунені ризики та забезпечити оптимальне його відшкодування.

Отже, податковий ризик-менеджмент – вибір оптимальної форми ведення бізнесу і системи оподаткування, попередню оцінку податкових наслідків кожного управлінського рішення і оформлення господарської операції, визначення допустимого рівня ризику, а також вибір найбільш підходящої стратегії мінімізації встановленого ризику [2].

Основними напрямки роботи з управління та мінімізації податкових ризиків є:

1. Управління ризиками всередині підприємств:

- самостійна оцінка ризиків фахівцями з обліку та оподаткування з складанням розроблених документів, наприклад «Карта податкових ризиків»;
- організація внутрішньогосподарського контролю за розрахунками з бюджетом за податковими платежами;
- автоматизація бізнес-процесів та їх облікового відображення, особливо операцій пов'язаних з нарахуванням та сплатою податків та зборів;
- уніфікація процесів, пов'язаних з оподаткуванням, наприклад виділити окремий центр відповідальності – центр сплати податків, який функціонально охоплюватиме операції з нарахування та сплати податкових платежів;
- підвищення кваліфікації фахівців з податкового обліку, відстеження змін законодавства або ж самими фахівцями з оподаткування.

2. Взаємодія з контролюючими органами:

- отримання індивідуальних податкових консультацій щодо конкретної господарської операції;
- листування платників податків та контролюючих органів в електронному кабінеті;
- організація електронного документообігу між платником податків та контролюючим органом;
- моніторинг відсутності заборгованості по податках шляхом проведення звірок особисто в податковому органі або за допомогою електронного кабінету платника податків) [2].

На нашу думку, платникам податків необхідно зареєструватися та використовувати переваги електронного кабінету платника податків. Е-кабінет надає суб'єктам господарювання можливість працювати з органами податкової служби дистанційно у режимі реального часу.

Через відкриту частину Е-кабінету користувачі мають доступ до інформації з публічних реєстрів податкового календаря, контактів та адрес діючих центрів обслуговування платників. Також є можливість перегляду та друку бланків податкової звітності, заповнення податкової декларації про майновий стан і доходи для громадян. У приватній частині Е-кабінету надається доступ до: персоніфікованого податкового календаря; перегляду облікових даних платника; подання звітності в електронному вигляді до органів ДПС, пенсійного фонду та статистики; подання заяв, запитів для отримання інформації; інформації про стан розрахунків з бюджетом тощо [3].

3. Налагодження взаємовідносин з контрагентами (покупцями, постачальниками, іншими дебіторами та кредиторами). Тут доцільно виокремити два елемента: благонадійність контрагента та організація документування по операціях купівлі-продажу.

Для перевірки благонадійності контрагентів існує безліч відкритих реєстрів та баз даних. Зокрема, для перевірки: а) реєстрації бізнесу (Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, Реєстр аудиторських фірм тощо); б) податкової інформації (Електронний кабінет платника податків, реєстри ДФС тощо); в) ліцензування та дозвільні процедури – (Єдиний ліцензійний реєстр, Реєстр документів дозвільного характеру тощо); г) відомостей про зареєстроване майно

(Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, Єдиний державний реєстр МВС із реєстрації транспортних засобів, Єдина база звітів з оцінки майна тощо) [4].

Другою складовою є аналіз договорів та складання первинної документації. Правильність складання договорів та первинних документів є головним фактором впливу на податкові наслідки від господарської операції. Повнота виконання договору відображається у первинних документах, що підтверджує факт відвантаження товарів, продукції, виконання робіт, надання послуг (акти здачі-приймання виконаних робіт, надання послуг, видаткові накладні і ін.). Виконання договору другою стороною підтверджується, як правило, платіжними документами (банківські виписки по розрахунковому рахунку, платіжні доручення і т.д.). Документи, які підтверджують факти купівлі-продажу, а отже і формування податкового кредиту та податкового зобов'язання з ПДВ, податкових доходів та витрат, повинні бути складені скрупульозно.

Отже, податковий ризик-менеджмент виступає як самостійний управлінський процес прийняття податкових рішень, який включає послідовні стадії дій, спеціальні методи та інструменти.

Список використаних джерел: 1. Методи визначення та класифікація податкових ризиків. URL: http://sfs.gov.ua/arhiv/modernizatsiya-dps-ukraini/povidomlenia_/2010-povidomlenia/59484.html (дата звернення 28.04.2021). 2. Соловйова Т. Як бізнесу ефективно управляти податковими ризиками. URL: <https://juscutum.com/ru-tatyana-soloveva-kak-biznesu-yeffek/> (дата звернення 28.04.2021). 3. Чуб Г. Нова податкова - сервісна служба, або про зміну формату взаємодії ДПС – платник. *Вісник. Офіційно про податки*. 2019. URL: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100014149-nova-podatкова-servisna-sluzhba-abo-pro-zminu-formatu-vzayemodiyi-dps-platnik> (дата звернення 28.04.2021). 4. Як перевірити свого контрагента за відкритими реєстрами. URL: <https://interbuh.com.ua/ua/documents/oneanalytics/100988> (дата звернення 28.04.2021).

УДК 351.82

Т. М. Лозинська, д-р наук з держ. упр., професор
О. П. Сасенко, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Полтавська державна аграрна академія

СТАН ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Відомий економіст, нобелівський лауреат Дж. Стігліц на питання, чи можуть країни, що розвиваються, покладатися лише на політику *Laissez-faire*, відповів: «*Laissez-faire* ніколи не працював. У США існує високий рівень підтримки державних інвестицій в інфраструктуру, комунікації, Інтернет, навіть

розробка ефективної вакцини протягом усього одного року стала можливою лише завдяки науковим розробкам уряду» [1]. Особливо важливою підтримка держави є для аграрного сектора економіки з огляду на соціальну значущість продовольчої сировини і продуктів її переробки та сукупність неринкових ознак аграрного виробництва – тісну залежність від погодних умов, що нівелює підприємливість; швидку монополізацію виробництва унаслідок банкрутства дрібних фермерів; фізіологічну обмеженість в продуктах харчування тощо.

До сукупності засобів державної аграрної політики, яка формувалася з кінця 90-х років, входило достатньо інструментів, спрямованих на підтримку товаровиробників та споживачів – від списання боргів аграрних підприємств перед державою (середина 90-х років) до регулювання цін на основні продукти харчування. Характерною ознакою державної аграрної політики періоду 1990-2014 рр. було маневрування між адміністративним впливом на аграрне виробництво та лібералізацією галузевого управління. Лібералізація стала наслідком запровадження інституту приватної власності; адміністрування відображало соціальну складову політики.

З 2014 р. під впливом вимог Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом та Міжнародного Валютного Фонду (МВФ), боржником якого стала держава Україна, ринковий фундаменталізм посилюється, а підтримка аграрних товаровиробників – скорочується. Так, у 2017 р. на вимогу МВФ було скасовано пільговий режим сплати податку на додану вартість (ПДВ); у цьому ж році з 1 липня було відмінено державне регулювання цін для населення на основні продукти харчування; значно скоротилися обсяги бюджетного фінансування за діючими програмами відшкодування вартості кредитів та підтримки тваринництва, а у 2019 р. взагалі було ліквідоване профільне міністерство галузі, що забезпечує 18% ВВП і 40% валютних надходжень [2]. Скорочення державної підтримки аграрного сектора економіки мало різні політичні та соціальні наслідки, але економічні наслідки таких рішень були негативними. Так, річний приріст доданої вартості сільського, лісового господарства і рибальства у 2017 р. (рік скасування пільгового режиму по сплаті ПДВ) становив -2,3%, у 2018 р. – 7,8% проти 16,6% у 2008 р. [3].

Негативні тенденції, що почали розвиватися в аграрній сфері, а також погіршення економічних умов діяльності підприємств через запровадження карантинних заходів у зв'язку з пандемією COVID-19, спонукали уряд до відновлення регулювання цін на продовольчі товари високої соціальної значущості (10 найменувань) у 2020 р., а з 01.01.2021 р. – до відновлення роботи ліквідованого Міністерства аграрної політики та продовольства України. Секретар комітету з питань аграрної та земельної політики Верховної Ради України І. Чайковський так сформулював мотиви прийняття державних рішень щодо підтримки однієї з найважливіших галузей економіки: «В поточному році, так склалося, що ми всі були менш досвідченими, нас не правильно проінформували про логіку цієї державної підтримки і не завжди ми розуміли в чому суть. Зараз уже всі чітко розібралися, і розуміють необхідність такої підтримки для АПК» (збережено стилістику висловлювання депутата) [4]. Зараз майже єдиною вагомою підтримкою суб'єктів аграрного виробництва

залишається бюджетне субсидування, яке не потрапляє під обмеження СОТ, але важливо, в якому обсязі буде здійснюватися пряма підтримка. Проектом Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» 2016 р. було передбачено, що така підтримка складатиме не менше 1% ВВП, створеного в аграрному секторі економіки. Ця законодавча ініціатива покликана була частково компенсувати втрати доходу, унаслідок скасування пільгового режиму справляння ПДВ.

На практиці бюджетні субсидії аграріям у період 2016-2019 рр. не відповідали цій нормі. Так, у державному бюджеті на 2020 рік обсяг бюджетної підтримки АПК встановлено на рівні 4 млрд гривень, що становить лише 43% від встановленої норми і не відповідає реальній потребі товаровиробників у фінансових ресурсах [4]. Очевидно, що державна аграрна політика має змінюватися, виходячи з умов господарювання і домінуючих суспільних парадигм.

І на останок: для того, щоб зрозуміти, які саме погляди будуть мати вирішальне значення в державному управлінні, звернемося до висновків К. Реворт [5]:

- ринок не справляється із забезпеченням населення найнеобхіднішими благами (охорона здоров'я, освіта, інфраструктура тощо);

- роль державного управління у розвитку важко переоцінити, воно підштовхує усіх інших гравців і створює умови для їх розвитку;

- усі ключові розробки, що використовуються зараз інноваційними компаніями (наприклад, Apple), були профінансовані державою і розроблені в державних лабораторіях;

- фінансові ринки самі по собі не відображають попиту і пропозиції і не здатні об'єктивно оцінити активи;

- необхідно підтримувати баланс всередині бізнесу – між власниками і найманими працівниками, захищаючи їх права;

- вільної торгівлі не існує – розвинуті країни користувалися протекціонізмом при розвитку власної промисловості, застосовують його і сьогодні, у той час як країни, що розвиваються, не можуть підняти виробництво.

Кожний з цих висновків дає поштовх для подальших теоретичних пошуків моделі аграрної економіки, здатної збалансувати інтереси безлічі стейкхолдерів.

Список використаних джерел: 1. Джозеф Стиглиц: Страны должны меньше опираться на природные ресурсы. Это проклятие. URL: <https://finance.liga.net/ekonomika/interview/djozef-stiglits-srany-doljny-menshe-opiratsya-na-prirodnyu-resurs-eto-proklyatie> (дата звернення: 14. 04. 2021). 2. Ліквідувати чи об'єднати з Мінекології або Держгеокадастром: як правильно реорганізувати Мінагрополітики. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/596-likviduvati-chi-obyednati-z-minekologiyi-abo-derjgeokadstrom-yak-pravilno-reorganizuvati-minagropolitiki> (дата звернення: 14. 04. 2021). 3. Дудкіна Т. В. Стан та ефективність державної підтримки АПК України. *Гроші, фінанси і кредит*. 2019. Випуск №5 (73). С. 78-85. 4. Державна підтримка агросектора на 2020-2025 роки – стежте за руками законотворців. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/751-derjavna-pidtrimki-agrosektoru-na-2020-2025-roki--slidkuyte-za-rukami->

zakonotvortsiv (дата звернення: 14. 04. 2021). 5. Реворт К. Економіка пончика. Як економісти XXI століття бачать світ; пер. з англ. Д. Кожедуб. К.: Наш Формат. 2019. 296 с.

УДК 339.1:631

**Л. О. Ломовських, д-р екон. наук, професор,
Н. О. Єфремова, канд. екон. наук, доцент
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва
М. А. Андрейко, заступник директора ТОВ «Артема-9»**

МАРКЕТИНГОВИЙ МЕХАНІЗМ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ

Впровадження інновацій в виробництво припускає підвищення віддачі та отримання від цього економічної вигоди, тобто інновації мають продемонструвати свою економічну ефективність. Важливо розуміти, що інновація як така не має об'єктивної цінності. Економічної цінності інновація набуває лише в процесі її застосування. Впровадження інновацій є одним з найважливіших чинників, що впливає на якість менеджменту, оскільки особливістю якісного операційного менеджменту є постійний розвиток операційної системи суб'єкта комерційно-підприємницької діяльності, а без розробки і впровадження інновацій в їхню маркетингову діяльність це не можливо. Сучасні суб'єкти господарювання сприймають маркетинг не як окрему функцію внутрішньофірмового управління, а як концепцію управління підприємством в цілому. Інноваційний маркетинг припускає інноваційне управління суб'єктом господарювання з орієнтацією на ринок.

Ефективне впровадження інновацій у підприємствах вимагає, перш за все, розробки теоретико-методичних основ маркетингового механізму їхнього розвитку. Процес інноваційного розвитку необхідно досліджувати комплексно. Особливу увагу слід приділити розробці механізму управління інноваційним розвитком українських суб'єктів підприємництва. У цьому випадку засобами управління можуть виступати інструменти маркетингу.

Маркетинг інновацій виконує цілу низку функцій. Він визначає та оцінює зміни у зовнішньому середовищі, а також попереджує про них; створює передумови отримання конкурентних переваг; дає змогу знизити рівень ризику; допомагає формувати і координувати стратегії; підтримує й обґрунтовує рішення; сприяє зростанню іміджу підприємства, допомагає аналізувати показники розвитку підприємства для підвищення ефективності його діяльності. В сучасних економічних умовах інновації є основою розвитку держави, галузі і, відповідно, підприємства. Активізація реалізації інноваційної політики забезпечить зростання показників економічної ефективності виробництва, збереження ресурсів.

На думку Н. С. Кубишиної [1–2], упровадження та поширення інноваційних розробок значно прискорюється в разі їхньої забезпеченості відповідними організаційно-економічними, маркетинговими та фінансовими інструментами.

Зазначеній проблемі присвячено багато наукових публікацій [1–2].

Вагомий внесок у розвиток поняття механізму розвитку інновацій зробили Н. Ілляшенко [7], С. Ілляшенко [8, 9], Н. Кубишина [1-2], В. Лагодієнко [10] та ін.

С. М. Ілляшенко – вітчизняний основоположник концепції інноваційного маркетингу – розглядав її як проміжну між концепцією маркетингу та соціально-етичного маркетингу і визначив детально факти, які доводять існування і необхідність виділення в окрему концепцію ведення бізнесу інноваційний маркетинг [8–9].

Таким чином, під інноваційним маркетингом прийнято вважати діяльність на ринку нововведень. Така діяльність перш за все спрямована на виявлення та формування попиту для максимального задоволення запитів і потреб споживачів. Інноваційний маркетинг може бути заснованим на використанні нових ідей щодо товарів, послуг і технологій, які якнайкраще сприяють досягненню цілей організації та окремих виконавців. Ступінь ефективності впровадження та реалізації інноваційного маркетингу залежить від привабливості ринків, конкурентного середовища, рівня впливу чинників мікро- та макросередовища підприємства.

Концепція маркетингу інновацій – це орієнтована на споживача, інтегрована цільова філософія, діяльність якої відповідає інноваційній концепції розвитку підприємства. Інноваційна діяльність є одним з визначальних напрямів розвитку підприємств. Активізація розвитку інноваційної діяльності підприємств сприяє підвищенню їх конкурентоспроможності.

Маркетинг інновацій спрямований на пошук нових сфер і способів використання потенціалу підприємства, розробку нових товарів і технологій та їх просування на ринку з метою задоволення потреб споживачів більш ефективним, ніж конкуренти, способом, отримання за рахунок цього прибутку та забезпечення умов тривалого виживання і розвитку на ринку.

Необхідність упровадження маркетингового механізму розвитку інновацій зумовлена тим, що це дасть змогу підприємствам застосовувати у своїй діяльності сучасні методи управління та сприятиме підвищенню конкурентоспроможності їхньої діяльності на ринку.

Механізм інноваційних розробок – це по суті комплексна система інструментів забезпечення впровадження інноваційних розробок (правових, економічних, адміністративних, організаційних, освітніх тощо), пов'язаних єдиними цілями, принципами і забезпечених відповідними ресурсами. Під маркетинговим механізмом упровадження інноваційних розробок, у свою чергу, розуміють комплекс законів, закономірностей, факторів, принципів і методів формування та функціонування системи, яка має задовольняти потреби споживачів і суб'єктів інноваційного процесу шляхом отримання економічного,

соціального, екологічного, маркетингового, організаційно-управлінського ефектів унаслідок створення та впровадження інноваційної розробки на ринок [8–9].

Інноваційний маркетинг має розглядатися як філософія ведення бізнесу. Для цього в основі діяльності суб'єктів підприємництва, що стали на шлях інноваційного розвитку, мають лежати методологія та інструментарій інноваційного маркетингу.

Світова економічна система вимагає від нашої країни переходу до інноваційного типу економічного зростання, у зв'язку з чим виникає необхідність формування сприйнятливої до інновацій економічної системи, створення такого механізму економічної взаємодії підприємств, за якого б конкурентні переваги здобувалися лише завдяки активній інноваційній діяльності й ефективним інноваційним рішенням, що може бути досягнуто за допомогою ефективного поєднання маркетингових інструментів.

Список використаних джерел: 1. Кубишина Н.С. Маркетинг інноваційного продукту // Проблеми економіки та управління. 2007. № 579. С. 480–485. 2. Кубишина Н.С., Цапук О.Ю. Концептуальні засади функціонування маркетингового механізму впровадження інноваційних розробок // Екон. вісн. НТУУ «КПІ»: зб. наук. пр. 2014. Вип. 11. С. 356–362. 3. Babenko V., Pravotorova O., Yefremova N., Popova S., Kazanchuk I., Honcharenko V. The Innovation Development in China in the Context of Globalization. WSEAS Transactions on Business and Economics, ISSN / E-ISSN: 1109-9526 / 2224-2899, Volume 17, 2020, Art. #51, pp. 523-531. <https://doi.org/10.37394/23207.2020.17.51>. 4. Babenko, V., Nakisko, O., Latynin, M., Lomovskykh L., Girzheva, O. Procedure of identifying of the parameters of the model of management of technological innovations in economic systems. IEEE International Scientific-Practical Conference: Problems of Infocommunications Science and Technology, PIC S and T. 2019 – Proceedings, 2019, с. 324–328, 9061259. 5. Lomovskykh , L., Ponomarova , M., Chip , L., Krivosheya , E. і Lisova , O. 2021. Менеджмент та організаційно-економічні умови посилення маркетингової діяльності підприємства та ведення ефективного агробізнесу. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2, 37 (Квіт 2021), 263-270. DOI:<https://doi.org/10.18371/fcaptr.v2i37.230255> 6. Пономарьова М.С., Єфремова Н.О., Нагорнюк О.П. Інструменти маркетингу в умовах зростання конкурентних переваг агробізнесу. Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія „Економічні науки”. 2018. № 1. С. 247. 7. Ілляшенко Н.С. Організаційно-економічні засади інноваційного маркетингу промислових підприємств: монографія. Суми: Вид-во СумДУ, 2011. 192 с. 8. Ілляшенко С.М. Маркетинг. Менеджмент. Інновації: монографія. Суми: Папірус, 2010. 621 с. 9. Ілляшенко С.М. Роль і завдання маркетингу інновацій на етапах інноваційного і життєвого циклу товару // Механізм регулювання економіки. 2007. № 2. С. 77–92. 10. Лагодієнко В.В., Голодонюк О.М., Мільчева В.В. Маркетингова стратегія виведення на ринок інноваційного продукту // Економіка харчової промисловості. 2018. Вип. 2, т. 10, С. 40–47.

М. В. Марченко, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти*
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

РОЛЬ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ В УПРАВЛІННІ СУБ'ЄКТАМИ АГРОБІЗНЕСУ

Навколишній світ змінився, і ці зміни незворотні, але вони мають привести суспільство і економіку до нових горизонтів, забезпечивши тим самим злиття фізичної і віртуальної реальності, трансформували виробничий і сервісний сектори. Прогрес можна розглядати як благо для людства, оскільки нові науково-технічні і технологічні рішення дозволяють знизити збиток, нанесений цивілізаційним розвитком навколишньому середовищу. Але з іншого боку, технологізація, діджиталізація, електрифікація творчої людської життєдіяльності несуть в собі певні загрози. Проблема полягає в тому, що у людства немає історичного досвіду, який би дозволив усвідомити всі наслідки, які можуть утворитися в результаті науково-технічного і технологічного прогресу. Але при цьому очевидно, що у жодному секторі, у тому числі і в сільськогосподарському ніякої позитивної економічної динаміки без використання останніх наукових досягнень бути не може, і саме економічна динаміка є мірою успішності розвитку суб'єкта господарювання.

Україна – історично сільськогосподарська країна. Сільське господарство України базується на виробництві пшениці, соняшнику, кукурудзи, м'яса ВРХ, свиней, молока, фруктів, овочів та ін. Багато авторів дійшли висновку, що розробка цифрових технологій та додатків є важливим фактором економічного зростання [1–4] та розвитку сільськогосподарського виробництва. Удосконалення механізації польових робіт, машин та обладнання має бути безперервним.

Сільське господарство розвинених країн зазнало низку змін, що призвели до зростання прибутковості, підвищення ефективності, чому у значній мірі сприяла «цифрова революція сільського господарства», яка покликана допомогти забезпечити відповідність сільського господарства світовим потребам населення.

Діджиталізаційні процеси притаманні в першу чергу промисловості, але на сьогодні вони стрімко розповсюджуються і у інших сферах. «Від промисловості 4.0 до сільськогосподарської індустрії 4.0» – це сучасна тенденція автоматизації та обміну даними у технологіях виробництва. Індустрія 4.0 створює так звану «розумну фабрику». В рамках модульної структурованої інтелектуальної фабрики кіберсистеми контролюють фізичні процеси, створюють віртуальну копію фізичного світу і приймають рішення. Розумне сільське господарство реалізує управління на основі Інтернету та вдосконалення виробництва і життя за допомогою більш детальних та динамічних засобів. З точки зору визначень, сільське господарство 4.0, за аналогією з промисловістю 4.0, означає інтегровану

* Науковий керівник – Л. О. Ломовських, д-р. екон. наук, професор.

внутрішню та зовнішню мережу сільськогосподарських операцій. Це означає, що інформація в цифровій формі існує для всіх секторів та процесів суб'єктів агробізнесу: спілкування з зовнішніми партнерами, такими як постачальники та кінцеві споживачі, також здійснюється в електронному вигляді; передача даних, обробка та аналіз в основному автоматизовані. Використання Інтернет-порталів може полегшити обробку великих обсягів даних, а також створення мереж у самому агропідприємстві та із зовнішніми партнерами.

Цифровізація має змінити кожен частину агропродуктового ланцюжка: управління ресурсами по всій системі має стати високооптимізованим, індивідуалізованим, розумним, випереджальним, що має функціонувати в режимі реального часу. Цифрове сільське господарство має створити продуктивні, високоефективні системи, що були б пристосовані до змін, що спричинені зміною клімату. Це, в свою чергу, має призвести до більшої продовольчої безпеки, прибутковості та стійкості. В контексті цілей сталого розвитку цифрове сільське господарство має потенціал для зростання прибутку за рахунок підвищення продуктивності сільського господарства, зниження собівартості, зростання ринкових можливостей, соціальних та культурних переваг завдяки збільшенню комунікації та інклюзивності та екологічних вигод завдяки оптимізованому ресурсу використання, а також адаптації до змін клімату. Потенційні вигоди від цифровізації агропродовольчого сектора переконливі, але для цього потрібні значні зміни систем землеробства, сільських економік, громад та управління природними ресурсами. Це буде складним завданням і вимагає системного та цілісного підходу для досягнення максимальної потенційної вигоди.

Список використаних джерел: 1. Babenko V., Pravotorova O., Yefremova N., Popova S., Kazanchuk I., Honcharenko V. The Innovation Development in China in the Context of Globalization. WSEAS Transactions on Business and Economics, ISSN / E-ISSN: 1109-9526 / 2224-2899, Volume 17, 2020, Art. #51, pp. 523-531. <https://doi.org/10.37394/23207.2020.17.51>. 2. Ломовських Л., Марченко М., Гоел А.К. Діджиталізація економічних бізнес-процесів при прийнятті управлінських рішень в маркетинговій діяльності // Галицьк. екон. вісн. 2019. № 6. С. 104–110. 3. Babenko V., Lomovskykh L., Oriekhova A., Korchynska L., Krutko M., and Koniaieva Y., Features of methods and models in risk management of IT projects, Periodicals of Engineering and Natural Sciences. 2019. vol. 7, no. 2. Pp. 629-636. DOI: <http://dx.doi.org/10.21533/pen.v7i2.55>. 4. Babenko, V., Nakisko, O., Latynin, M., Lomovskykh L., Girzheva, O. Procedure of identifying of the parameters of the model of management of technological innovations in economic systems. IEEE International Scientific-Practical Conference: Problems of Infocommunications Science and Technology, PIC S and T. 2019 – Proceedings, 2019, с. 324–328, 9061259.

В. В. Микитенко, д-р екон. наук, професор
ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку
НАН України»

НАУКОВО-ПРИРОДНИЧІ ЗАСАДИ СТАЛОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

Науково-природничі основи сучасної фізичної економії [1 – 3] свідчать про те, що економічні процеси в системі сталого господарювання слід розглядати як ланцюжок причинно-наслідкових зв'язків, обумовлених взаємодіями одних структур метапростору функціонування соціально-економічної системи з іншими. Внаслідок чого породжується їх трансформація в якісно нові структури сучасного простору управління сталим розвитком. Взаємодії ці відбуваються лише завдяки діяльності суб'єкта, який ініціює енергетичні імпульси, що генеровані в результаті його цілеспрямованих дій та життєдіяльності у контексті реалізації завдань із організації виробництва та провадження виробничих процесів. Пізнаючи та розвиваючи навколишнє природне середовище (НПС), суб'єкти управління створюють нові конструкції організаційних форм, які забезпечують їм більш "ефективну" взаємодію із середовищем. І, відтак, ініціюють, на жаль, і прискорене його руйнування, а не регенерацію. Якщо один із видів організації НПС представлений суб'єктом – людиною, то інший – глобальною економікою, яка організовується й перетворюється у мега- модель як цілеорієнтованого впливу, так і нового формату управління. І такі організаційні форми впливають на швидкість перетворення НПС, яке є і ресурсною базою цих форм, і різної ефективності капіталом. Затим, для забезпечення сталого господарювання слід використовувати чотири ресурсні бази, що можливо ідентифікувати за використання природно-господарськими засад фізичної економії. А, саме:

- матеріально-енергетичні та природні ресурси, що становлять основу соціально-економічних моделей розвитку, організації руху метапростору та його конструкцією у нестійких умовах функціонування нашої держави при постійному нарощенні суспільно-політичних загроз і ризиків;

- технологічний ресурс, який представлений знаряддями праці, що забезпечують процес перетворення й регенерації НПС і зміну його якостей як шляхом освоєння, трансформації, переміщення і перетворення елементарних складових природно-ресурсного потенціалу у нові форми та якості;

- інформаційна база про властивості НПС, обсяг знань і здобутків, що формують віртуальний світ, уявлення людини про НПС, склад його елементів, характер їхніх причинно-наслідкових зв'язків, структурованості якостей НПС, їхньої завершеності, періодичності поширення в просторі й існування в часі тощо. Однак, ця ресурсна база реалізується та розповсюджується завдяки соціальним комунікативним алармовим зв'язкам;

- третя когнітивно-інформаційна база і дозволяє узгоджувати, завдяки організаційно-економічним ресурсам, резервам і можливостям, масштаби

споживання природних і обсяги використання фінансових ресурсів, оптимізувати структури управління, формувати систему цілей та цінностей, що включає фактор часового існування процесів, які забезпечують стійкість функціонування моделі сталого розвитку у певній якості та на певній території. Вказане й стає четвертим визначальним ресурсом сталого розвитку у контексті забезпечення потреб і рушійною силою взаємодії людини й суспільства з НПС у сучасному метапросторі функціонування нашої держави.

Ці приведені вище конститутивно-ключові бази, що ідентифіковані автором завдяки використанню положень фізичної економії, дозволяють засвідчити: базовими для сталого розвитку є економічні, виробничі, соціетальні та природно-ресурсні процеси, які мають місце в межах соціально-економічної системи (утворення, території тощо). Отже, необхідно акумулювати різні за природою потенціали та локалізувати зусилля суб'єктів управління, які опікуються вирішенням проблем сталого господарювання, на забезпечені ламінарності руху протікання цих процесів із елімінуванням можливостей виникнення у цих потоків турбулентних ознак [4].

Обґрунтовані й розроблені методологічно важливі положення з оцінювання-прогнозування параметрів сталого господарювання [5] певного територіального природно-господарського утворення, території або ж соціально-економічної системи, підтверджують об'єктивність та адекватність виокремлення для забезпечення результативності управлінської практики економічних, соціетальних, виробничих та природно-ресурсних процесів. Вказане підтверджено втриманням алгоритму формування тривірневої системи показників сталого господарювання у чіткій послідовності реалізації п'яти наступних етапів: 1) формування та добір абсолютних показників із ідентифікації економічних, соціетальних, виробничих і природно-ресурсних процесів; 2) визначення відносних значень досліджуваної сукупності показників за об'єктами дослідження (територіями, соціально-економічним чи виробничими системами, утвореннями); 3) обчислення інтегральних показників сталості економічних, соціетальних, виробничих та природно-ресурсних процесів; 4) обґрунтування коефіцієнтів вагомості для економічних, соціетальних, виробничих і природно-ресурсних процесів; 5) розрахунок узагальненого інтегрального показника сталого господарювання для певної системи, утворення чи території.

Поряд із вказаним, слід визнати категорію «стале господарювання» і в якості способу реалізації такої організаційно-економічної, фінансової, екологічної, природно-ресурсної (тощо) діяльності, що базується на концепції забезпечення системного гомеостазу у внутрішньому середовищі будь-якої природи системи (або ж утворення, території тощо). У тому числі і забезпечення рівноважної взаємодії сукупності відносин між суб'єктами й об'єктами управління у напрямі раціоналізації використанням наявних матеріальних й нематеріальних благ (і, відповідно, ідентифікованих вище, чотирьох видів баз/ресурсів фізичної економії). З цього, для категорії «економія» слід визначити й її оновлений нарративний зміст: у контексті забезпечення сталого господарювання виробничо-економічних чи соціально-економічних систем (або

ж, територій чи системних утворень) пропонується «економію» розглядати як відповідного типу складний багатовимірний процес упорядкування протікання базових для сталого розвитку процесів, забезпечений завдяки реалізації дії механізму взаємодії людини з оточуючим середовищем. За такої сутності, «економія» набуває двох принципово різних ознак. Перша торкається, здебільш, техніко-технологічної, або фізичної складової, а друга, - віртуальної складової, або над- фізичної, тобто метафізичної складової, яка забезпечує трансформацію, за визначеними характеристиками, внутрішнього середовища системи завдяки ініціації чотирьох видів гомеостазу (еволюційного, структурного, резистентного, системного). Найчастіше між двома цими гілками організаційно-економічної (та іншої природи) діяльності виникає конфлікт, котрий може суттєво гальмувати процес сталого господарювання. Особливо у частині, котра торкається вирішення проблем забезпечення достатнього рівня екологічної безпеки чи досягнення регіональних (місцевих) соціальних, культурологічних, суспільно-політичних, ідеологічних та інших, поза економічних, цілеспрямовань. Оскільки, реалізація останніх впирається й обмежена адміністративно-силовими акціями сучасних політичних еліт із компенсації «загального стану недосконалості» розвитку територій, дипломатичними можливостями коригування корелянтами концептуальних засад теорії сталого розвитку і ін.

Відтак, опрацювання та використання науково-природничих засад сталого господарювання за використання принципів фізичної економії та теорії гомеостазу дозволить розробити рекомендації для політиків, державних і регіональних корелянтів, які опікуються безпековими екологічними, економічними, виробничими та соціальними проблемами, а також проблемами управління природно-ресурсним потенціалом держави та її регіонів, територій. Основними з яких є відхід від спрощеного розуміння природно-ресурсних процесів, які мають місце; відмова від політики отримання короткотермінових фінансових благ; сприйняття реальності «нової економіки», яка трансформувала й змінила світогосподарську систему, як у просторовому, так і ціннісному вимірі.

Список використаних джерел: 1. Алле М. Условія ефективности в экономике: монографія / Пер. с франц. Москва: Наука для общества, 2000. 319 с. 2. Руденко М. Д. Енергія прогресу: нариси з фізичної економії: монографія. Тернопіль: Джура, 2004. 248 с. 3. Философия физической экономики: Беседа профессора Т. В. Мурашевского с Л. Ларушем. Москва: EIR, 2008. 48 с. 4. Микитенко В. В., Шкарлет С. М. Трансформація уявлень про стале господарювання: можливості науково-технологічного розвитку. *Наука та наукознавство*. Київ: ДУ ІДНТПН ім. Г.М. Доброва НАН України, 2020. № 4 (110) С. 6 – 24. 5. Микитенко В. В. Фізична економія в системі забезпечення сталого господарювання. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. Київ: ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України", 2020. № 8 (27). С. 28 – 34.

Ю. С. Нежид, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти*
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ В УМОВАХ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЗАЙНЯТОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ СУЧАСНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Зайнятість – це важливий сегмент соціально-трудових відносин, що забезпечує економічні перетворення, підвищує рівень конкурентоспроможності економіки, показує рівень життя та добробуту працівників, рівень розвитку людського капіталу. Сучасні умови функціонування ринку праці потребують формування ефективної зайнятості, яка дозволить створювати достатню кількість товарів і послуг, які повністю забезпечать потреби ринку, а працівники будуть отримувати належний рівень доходів, що надасть їм можливість задовольнити власні потреби, забезпечить внесок у розвиток людського капіталу та вийти із тіньової зайнятості. Важливим імперативом трансформації менеджменту є побудова та реалізація ефективного організаційно-економічного механізму регулювання зайнятості, що є важливим стратегічним аспектом в умовах детінізації зайнятості. Особливо актуальним дане питання є для аграрних підприємств, тому, що аграрний сектор економіки є важливою стратегічною галуззю, яка попри кризові явища забезпечує прибуток національній економіці, але у порівнянні з іншими видами економічної діяльності, характеризується занадто низьким рівнем оплати праці, низькою конкурентоспроможністю ринку праці, високим рівнем тіньової зайнятості та потребує розробки ефективних програм, що дозволять забезпечити гідну працю, підвищити імідж аграрної праці та детінізувати зайнятість.

Сьогодні ринок праці має дуалістичну природу, тобто позиціонує себе з двох частин: формальної та тіньової (неформальної). Нині можна впевнено стверджувати, що існування тіньового (неформального) ринку праці негативно впливає на формування дохідної частини бюджету, зокрема, в розрізі податкових надходжень, що в результаті зменшує його видаткову частину. Погоджуємося з твердженням О.В. Орлик, що «кошти, що обертаються у сфері тіньового ринку праці, створюють суттєву перешкоду на шляху забезпечення сталого розвитку економіки країни та загрожують її економічній безпеці [1, с. 166]».

Саме тому формування і реалізація організаційно-економічного механізму регулювання зайнятості в аграрному секторі економіки – це першочерговий етап в управлінні складним економічним явищем, який дозволить реалізувати заходи, що забезпечать стабільність й сформуують напрями для подальшого перспективного розвитку в умовах детінізації зайнятості. За визначенням П.Т. Саблука, М.Й. Маліка, В.А. Валентинова організаційно-економічний

* Науковий керівник – С. І. Василішин, д-р екон. наук, доцент.

механізм – це інтегрована система економічних, організаційних, правових форм і методів управління народним господарством [2].

Зазначимо, що термін «організаційно-економічний механізм», широко використовують у різних сферах господарювання та під час розв'язання різних практичних проблем. Ми дійшли до думки, що категорію «організаційно-економічний механізм регулювання зайнятості» варто розуміти як складну систему впорядкованих, узгоджених форм, методів, інструментів, важелів управління людським капіталом, спрямованих на зростання рівня оплати праці, підвищення мотивації аграрних працівників, зниження рівня безробіття, удосконалення форм організації праці, детінізацію зайнятості [3].

Питання формування організаційно-економічного механізму регулювання зайнятості пов'язане з ефективною діяльністю всіх ланок державної влади, роботодавців та працівників, які здатні вплинути на сферу аграрної зайнятості, що постійно перебуває в процесі становлення, реформування.

Вважаємо за необхідне з'ясувати природу поширення тіньової зайнятості. Найбільш вагомими та значними причинами поширення тіньової зайнятості в аграрному секторі економіки з нашого погляду на сьогодні є:

- скорочення обсягів виробництва в сільському господарстві, занепад галузі тваринництва;

- відсутність ефективних державних програм, що дозволять підвищити інвестиційну привабливість аграрного сектора та зміцнення його конкурентоспроможності, що дозволило б розширити пропозиції робочих місць на аграрному ринку праці;

- низький рівень офіційної заробітної плати (середньомісячна заробітна плата працівників сільського господарства у 2019 р. становила 7978,00 грн, проте вона нижча у два рази у порівнянні з галуззю інформації та телекомунікації, фінансовою та страховою діяльністю – на 74,6 %, будівництвом – на 61,2 %, у порівнянні із середнім рівнем в економіці – на 13,8 %);

- недосконала нормативно-правова база, що регулює соціально-трудові відносини між найманим працівником та роботодавцем;

- відсутність мотиваційної складової працювати на офіційному ринку праці.

Роль організаційно-економічного механізму регулювання зайнятості передбачає врахування усіх цих причин, визначення факторів, макро-, мезо- та мікрорівня, що впливають на зайнятість, визначення методів та інструментів, передбачає формування організаційної та економічної складової реалізації даного механізму, що дозволить сформулювати основні шляхи розв'язання проблеми тіньової зайнятості, які будуть направлені на досягнення головної цілі – ефективного управління зайнятістю.

Серед основних шляхів подолання тіньової (неформально) зайнятості в аграрному секторі економіки можна окреслити наступні:

- розробка ефективної соціальної програми, що передбачає відродження праці на селі, соціальної інфраструктури сільської місцевості з метою зацікавлення та підвищення привабливості до аграрної праці (на сьогодні держава ініціює реалізацію програми «Нове село», яка поки що перебуває на

стадії громадського обговорення та направлена на розвиток сіл, створення додаткових робочих місць та підвищення рівня життя мешканців сільської місцевості);

- вдосконалення трудового законодавства, що враховуватиме інтереси усіх суб'єктів ринку праці;

- ефективна робота Державної служби зайнятості, що передбачає підвищення стабільності та привабливості формальної зайнятості;

- пільгове кредитування;

- підтримка молодих фахівців, які отримали аграрну освіту та зацікавлені працювати на селі.

Перспектива подальших досліджень полягає у розробці комплексної системи заходів, що будуть спрямовані на зменшення частки тіньової зайнятості в аграрному секторі економіки, що дозволить вирішити одну з актуальних проблем аграрного менеджменту, стане основою економічного розвитку, забезпечуватиме подальшу реалізацію євроінтеграційного курсу та стане запорукою соціально-економічного розвитку держави.

Список використаних джерел: 1. Орлик О.В. Неформальна зайнятість населення як фактор тінізації та економічної небезпеки. *Вісник соціально-економічних досліджень*: зб. наук. праць / За ред. М.І. Зверькова (голов. ред.) та ін. Одеса: Одеський національний економічний університет. 2020. № 1 (72). С. 164–177. 2. Саблук П.Т., Малік М.Й., Валентинов В.А. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії і методології: монографія. Київ: ІАЕ, 2002. 294 с. 3. Нежид Ю.С. Теоретико-методичні засади формування та реалізації організаційно-економічного механізму регулювання зайнятості в аграрному секторі економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 58-1. С. 49–55.

УДК 631.153:658

**В. М. Петров, канд. екон. наук, професор університету
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва**

БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Успіх будь-якої виробничої та комерційної діяльності суттєво залежить від уміння досягати поставлених цілей. Цілі бізнесу є такими ж різноманітними, як і види бізнесу. Цілі бізнесу залежать від багатьох зовнішніх та внутрішніх факторів. Зовнішні фактори формуються під впливом зовнішнього середовища, у якому функціонує підприємство (фірма). Це, наприклад, економічний стан країни (зростання/спад), розвиненість і досконалість нормативно-правової бази, економічна політика держави, податковий режим, митне регулювання, структура ринків тощо. Внутрішні фактори зумовлено діяльністю самого підприємства. До них відносять якість менеджменту, рівень трудової і технологічної дисципліни, кваліфікацію та можливості персоналу, результативність маркетингу тощо.

Правильно сформульовані цілі виробничої та комерційної діяльності великою мірою визначають загальні результати роботи підприємства [1].

Сучасна економічна ситуація в Україні, зумовлена розбудовою ринкового механізму господарювання, змушує суб'єктів виробничої та комерційної діяльності по-новому підходити до планування своєї роботи. Сьогодні вже недостатньо підготувати план виробничо-фінансової діяльності або техніко-економічне обґрунтування. Як правило, ці варіанти планування не можуть дати вірогідну оцінку бізнесу або відповісти на всі питання, що постають перед суб'єктом господарювання. Керівники і менеджери підприємств (фірм) змушені вишукувати форми і моделі планування, які б забезпечували максимальну ефективність прийнятих управлінських рішень [2].

Оптимальним варіантом опрацювання таких рішень є відносно нова для української управлінської практики прогресивна форма плану – бізнес-план. Бізнес-план дозволяє вирішити проблеми бізнесу. Він включає розробку цілей і завдань, які ставлять перед підприємством на перспективу, оцінку поточного стану і тенденції розвитку галузі, опрацювання сильних і слабких аспектів розвитку, системний аналіз ринків та інформацію щодо потенційних клієнтів і партнерів. У ньому подають оцінку ресурсів, необхідних для досягнення поставлених цілей в умовах загострення конкуренції.

Складність становлення в Україні ринкового механізму господарювання спричинена не тільки слабкістю нормативно-правової бази та повільними темпами реформування національної економіки, але й недостатнім рівнем професійної підготовки керівників і менеджерів різних рівнів управління. Такий стан багато в чому пояснюється також психологією керівництва перш за все середніх і великих підприємств, які надають перевагу власне виробництву, а не споживачу. Ринкова свідомість зумовлюється іншим баченням взаємозв'язку сфери виробництва і споживання. Ринкова економіка ґрунтується на виробництві продукції та послуг, які будуть обов'язково спожиті [3].

Практика бізнес-планування в період державної незалежності характеризувалася поступовим переходом від довільної структури бізнес-плану до більш-менш стандартизованих форм, які відповідають набутому міжнародному досвіду та інтересам інвесторів. Традиційно бізнес-план розглядають у кількох аспектах: як самодостатній інструмент внутрішньофірмового (внутрішньогосподарського) планування й аналог стратегічного плану; як інструмент ділового планування, насамперед, планування відносин з контактними аудиторіями підприємства, від яких залежить обсяг залучення фінансових ресурсів (кредиторами, інвесторами); як плановий документ, що розробляють на рівні структурного підрозділу підприємства.

У господарській практиці бізнес-плани найчастіше складають у разі: створення нового підприємства або зміни власника вже існуючого, адже виникає необхідність у розробці нової стратегії діяльності, визначенні мети і шляхів її досягнення; проведення реорганізації підприємства (зміни організаційно-правової форми); удосконалення організаційної структури та освоєння виробництва нових видів продукції; нарощування обсягів виробничої та комерційної

діяльності; залучення фінансових ресурсів (у сучасних умовах жоден кредитор або інвестор не буде вкладати кошти в підприємство, попередньо не ознайомившись з його бізнес-планом. Крім того, за будь-яких умов бізнес-план є ефективним способом просування нових бізнес-ідей та інновацій.

Незалежно від сфери діяльності та особливостей підприємства (фірми), що готує бізнес-план, можна виокремити декілька стандартних етапів, які потрібно послідовно виконати перед його розробкою.

1. Визначення мети написання бізнес-плану. Як правило, мету бізнес-плану зумовлено переліком проблем, для вирішення яких його розробляють.

2. Чітке визначення осіб, яким буде надано бізнес-план для користування. Розробник повинен чітко уявляти, для чого готує бізнес-план – для внутрішнього використання менеджерами підприємства чи для потенційних кредиторів, інвесторів, партнерів та ін.

3. Виявлення джерел та формування інформаційного поля, необхідного написання бізнес-плану.

4. Вибір структури бізнес-плану та його розробка.

Зміст і обсяг бізнес-плану залежать від мети його складання, обраної сфери господарської та комерційної діяльності й потенційних користувачів. Сьогодні чинна нормативно-правова база ведення господарської (бізнесової) діяльності не надає суб'єктам господарювання стандартизовані форми для складання бізнес-планів як, наприклад, у сфері державної статистичної або податкової звітності, адже напрями бізнесової діяльності в різних галузях економіки є надзвичайно різноманітними, мають свої специфічні особливості, що об'єктивно унеможливує уніфікацію [4]. Тому будь-яка запропонована у відповідних методичних фахових рекомендаціях універсальна форма бізнес-плану має, як правило, лише певний загальний (рамковий) рекомендаційний характер.

Важливе значення під час складання бізнес-плану розвитку підприємства (фірми) має ретельне опрацювання його структури, яка повинна включати докладний опис господарської та комерційної діяльності, їх потенціал, достовірну оцінку внутрішнього і зовнішнього середовища, конкретні дані про перспективи подальшого розвитку тощо.

Загальна структура бізнес-плану є досить стандартною і не залежить від його мети, а також від того, яке підприємство його складає – невелике фермерське господарство, що тільки розпочинає свою діяльність, або великий за обсягами концентрації капіталу агрохолдинг, який давно відомий на вітчизняному і світовому ринку. Назва бізнес-плану та його належне оформлення із самого початку повинні викликати зацікавленість потенційних інвесторів, а змістовне наповнення кожного розділу має відображати і розкривати його назву.

Класичний варіант бізнес-плану розвитку підприємства (фірми) складається з таких розділів: титульний аркуш; резюме; характеристика підприємства; ринкова діяльність; план маркетингу; план виробництва; організаційний план; фінансовий план; інвестиційний план; ризики і страхування; додатки [4].

Наведена структура являє собою приблизну схему бізнес-плану. Залежно від мети його складання він може бути й не таким докладним або, навпаки, до

нього включають додаткові розділи: юридичний план; опис продукції (робіт, послуг); аналіз галузі; дослідження ринку і конкурентів; патенти, товарні знаки, інші права власності тощо. Наведений перелік складових частин є найбільш поширеним для бізнес-плану, орієнтованого на залучення кредитів або інвестицій у виробничу і комерційну діяльність.

Список використаних джерел: 1. Пашута М. Бізнес-планування як фактор успішної підприємницької діяльності. *Персонал*. 2006. № 10. С. 66–74. 2. Петров В.М., Цветковська О.С. Бізнес-планування як складова системи менеджменту сільськогосподарських підприємств. *Соціально-економічна політика держави в умовах трансформаційних змін: макро- та мікроекономічні аспекти*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 12 квітня 2011 р.). Полтава: Полтав. держ. аграр. академ., 2011. С. 189–191. 3. Губені Ю.Е., Костецька І.І. Сучасні методи у бізнес-плануванні. *Економіка АПК*. 2011. № 6. С. 90–93. 4. Гуторов О.І. Сутність та структура бізнес-плану інвестиційного проекту аграрного підприємства: теоретико-методичний аспект. *Вісник Харківського національного аграрного університету*; сер. «Економічні науки». Харків, 2020. № 1. С. 200–213.

УДК 65.012

З. М. Пушкар, канд. геогр. наук, доцент
Західноукраїнський національний університет
Б. Т. Пушкар, канд. геогр. наук
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

РОЛЬ КОМУНІКАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ АГРАРНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Комунікації відіграють величезну роль в досягненні успіху будь-якої організації. Сьогодні переважна більшість вітчизняних аграрних підприємств починає, а дехто і фактично впроваджує у практичну діяльність різні інструменти та рішення сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що поступово приводить до того, що можна назвати третьою зеленою революцією.

Менеджери аграрних підприємств повинні добре уявляти суть комунікаційного процесу, володіти розвиненим умінням усного та письмового спілкування і розуміти, як середовище впливає на обмін інформацією. Від ефективності комунікацій залежить як майбутнє підприємства, так і благополуччя її персоналу. Проблема управління комунікаціями встає перед величезним числом підприємств по всьому світу.

Використання нових комунікацій та цифрових технологій для вітчизняних аграріїв – це досить новий підхід до роботи, який передбачає вміння

використовувати раніше нехарактерні для сільського господарства інструменти – дрони, GPS, електронні карти полів, бортові термінали тощо.

Сільськогосподарський світ видозмінюється, поступово починаються зміни на основі комплексного застосування рішень інформаційно-комунікаційних технологій, таких як точне обладнання, безпілотні літальні апарати, системи позиціонування, Інтернет речей, великі дані, робототехніка та інше. Саме тому в сучасному аграрному виробництві на перший план виходить концепція ведення розумного аграрного виробництва, яка в західних країнах отримала назву смарт-фермерство (Smart farming).

Згідно [1] проведеного опитування, 85% японських, 73% американських і 63% англійських керівників вважають, що головною перешкодою на шляху досягнення ефективності компаній є комунікації.

Оскільки обмін інформацією є важливою складовою всіх основних видів діяльності підприємства, то погано організовані комунікації можуть негативно впливати на функціонування всього підприємства.

Сьогодні проблема комунікацій в менеджменті є однією з найбільш популярною в науковому світі. Серед вчених, що займаються даною проблематикою слід виділити праці М. Х. Мескона, М. Альберта, Р. Т. Крейга, І. Л. Ансоффа, А. А. Томпсона, М. М. Бахтіна, В. П. Конецької, І. П. Яковлева, В. М. Бебика, М. Г. Луцького, І. Г. Шавкуна, Я. В. Меха, О. В. Матвієнко, В. О. Новака та ін.

Комунікація недостатньо досліджується як фактор забезпечення конкурентоспроможності аграрного підприємства, в основному увага дослідників зосереджена на ролі комунікацій як ресурсу організацій і управління, що викликає необхідність подальшої розробки теоретичних положень в галузі комунікацій.

За допомогою комунікації підприємство включається в навколишнє середовище, здійснюється обмін думками або інформацією для забезпечення взаєморозуміння. Комунікацію можна визначити як форму зв'язку, як один із проявів інформаційного обміну між живими істотами в процесі їх безпосереднього спілкування за допомогою технічних засобів [3].

Інформація та комунікація мають надзвичайно важливе значення в житті суспільства, інформаційно-комунікаційні технології використовуються на всіх рівнях, у всіх сферах, галузях, територіальних і часових просторах управління.

Комунікація як об'єкт дослідження вийшла за межі її традиційного сприйняття як одного з багаточисельних ресурсів організації й управління. В управлінні аграрними підприємствами для повного розуміння сутності і змісту комунікації важливо розглядати її не тільки як ресурс, а як рушійну силу всіх процесів в системі управління.

На даний час погляд на сутність комунікацій на підприємстві дуже змінився – якщо раніше під ними розуміли виключно інформування персоналу про рішення управління, «знизу-вгору», але зараз комунікація в компанії – це одна з основних систем управління, учасниками якої стає вже дві і більше сторони.

Організаційні комунікації традиційно поділяють як формальні і неформальні. Формальні комунікації створюються керівництвом з метою досягнення інтересів підприємства, неформальні - не мають безпосереднього відношення до виробничого процесу. Проте вони справляють істотний вплив на поведінку персоналу і, як наслідок, на ефективність управління підприємством в цілому. Комунікації поділяються на внутрішні і зовнішні, причому велика увага в менеджменті приділяється внутрішнім комунікаціям, які реалізують такі завдання як: інформування персоналу про цілі і завдання підприємства, усунення поточних проблем, що виникають у трудовій діяльності, забезпечення персоналу інформацією, необхідної для ефективного виконання своєї роботи.

Комунікація формується не тільки на основі необхідності обміну інформації, але й за особистісним ставленням (рівнем симпатії-антипатії) до учасників комунікаційного процесу на основі особистісних ділових зв'язків та з врахуванням особистісно-психологічних особливостей сприйняття інформації.

В Україні, на жаль, комунікація поки ще не набула значення фактору створення вартості та конкурентоспроможності, що призводить як до інтелектуальних, так і до матеріальних втрат. Разом з тим, багато сучасних факторів підвищення ефективності розвитку соціально-економічних систем пов'язані або навіть повністю ґрунтуються на комунікаційному менеджменті.

В системі управління підприємством налагоджений комунікаційний менеджмент може виконувати низку важливих завдань, від реалізації яких залежить її нормальне функціонування й розвиток. А саме, формування корпоративної спільності колективу і створення відповідної мотивації співробітників; підтримка і розвиток корпоративної культури; інформаційна підтримка управлінських рішень; комунікаційне управління організаційними змінами, зменшення опору змінам; виявлення комунікаційних та управлінських проблем підприємства, сприяння попередженню конфліктів в колективі. Не говорячи вже про те, що комунікативний менеджмент охоплює важливі сфери відповідальності – управління суспільною свідомістю; управління інформацією для досягнення певних цілей підприємства; взаєморозуміння з громадськістю, донесення до керівництва підприємства важливої інформації; консультування з питань взаємодії аграрного підприємства з оточенням.

Сучасне економічне мислення виробника і споживача значно змінилося під впливом світових процесів глобалізації та нових віянь інформаційної епохи, в яку ми живемо.

На всіх рівнях управління приходить розуміння того, що виробляти без орієнтації на споживача немає сенсу, що на поведінку споживача потрібно адекватно реагувати, що перемога в конкурентній боротьбі залежить не тільки матеріально-технічних факторів, але й від культури організації, від рівня кваліфікації її персоналу, від величини і захищеності нематеріальних активів.

Все це говорить про те, що загальна теорія управління потребує подальшої розробки комунікативного менеджменту і як галузі наукового знання, і як галузі практичного застосування. Комунікативний менеджмент повинен знайти своє місце у концепції розвитку виробництва в країні як інструмент подолання

наслідків фінансової кризи і гарант конкурентоспроможності аграрної продукції, в тому числі і на світових ринках.

Таким чином, в умовах сучасного виробництва для забезпечення його ефективності і нового якісного зростання в оточенні, що постійно змінюється, комунікація перетворюється на стратегічний ресурс і об'єкт управління аграрним підприємством. У сучасного керівника у розпорядженні знаходяться можливості нових інформаційних технологій, які можуть забезпечити оперативність, доступність, збільшують обсяги інформації, яку можна використати при прийнятті рішень. Грамотна організація комунікації на підприємстві повинна забезпечувати залучення всіх співробітників у досягненні цілей підприємства. Все це сприяє зростанню ролі комунікативного менеджменту в забезпеченні конкурентоспроможності та розвитку сучасних аграрних підприємств.

Список використаних джерел: 1. Мескон, Майкл Х. Основы менеджмента. Москва: Дело, 2004. 719 с. 2. Копитова І.В. Комунікації як основа механізму управління. *Інноваційна економіка*. 2016. № 5–6. С.146–151. 3. Коммуникации в системе менеджмента URL: <http://discovered.com.ua/management/kommunikacii-v-sisteme-menedzhmenta/> (дата звернення: 23. 04. 2021).

УДК 004.738.5:631

**І. Ю. Реуцький, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти*
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва**

ЗАЛУЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УПРАВЛІННЯ В АГРОСЕКТОРІ

Представники агросектора постійно стикаються із необхідністю прийняття зважених рішень в умовах часткової або повної невизначеності. Також прийняття цих рішень має на увазі застосування методів багатокритеріального прийняття рішень. До таких критеріїв можуть належати: види сировини, добрива та паливо, площі посівів, дані про поточну температуру повітря та ґрунту, кількість опадів, відносну вологість повітря, вологість листя, вологість ґрунту, тривалість дня, швидкість вітру та сонячну радіацію і т.п. Останнім часом, в умовах глобалізації, за якої регуляція ринку сільськогосподарського виробництва посилює тиск на дрібні фермерські господарства, до критеріїв можна віднести: світові тенденції агросектора, привабливість певних видів сільськогосподарської продукції у якості експортної, інвестиційна привабливість та державна підтримка агросектора.

Для повної та безболісної інтеграції державного агросектора до глобальних змін необхідно переглянути політику ціноутворення, збуту та торгівлі сільськогосподарською продукцією. У той же час механізми передачі технологій

*Науковий керівник – О. В. Бухало, канд. екон. наук, доцент.

повинні бути переглянуті та активізовані в змінених умовах. Також в цих умовах на передній план виходить система прийняття рішень. Система прийняття рішень має забезпечуватися актуальною та достовірною інформацією [1].

Інформація повинна надходити до представників агросектора дуже швидко, щоб використовувати потенційні можливості та отримувати вигоди. Інформація про насіння, воду, поживні речовини та захист рослин є одним з головних факторів успішного ведення сільського господарства. У такому середовищі впровадження інформаційних технологій має вирішальне значення для підвищення конкурентоспроможності.

Останнім часом у сфері сільського господарства всі частіше з'являються умови й додаються значні зусилля по впровадженню інформаційних технологій. Росту інвестицій в ІТ сприяв ряд факторів: триваючі реформи економіки, приватизація, ріст прямих іноземних інвестицій, значний попит підприємств малого й середнього бізнесу, а також індивідуальних користувачів в сільській місцевості на персональні комп'ютери й програмне забезпечення.

Ринок підштовхує компанії, що вступають у конкурентну боротьбу, до збільшення витрат на ІТ і вдосконалювання інформаційної інфраструктури.

Інформаційні технології широко використовуються у всіх сферах людської діяльності. Інформаційні технології у сільськогосподарському господарстві може бути використані двома шляхами: у якості інструменту, що безпосередньо сприяє підвищенню продуктивності сільськогосподарського виробництва, та у якості інструменту, що надає інформацію фермерам для прийняття якісних та кількісних рішень в ефективному управлінні своїми підприємствами. Інформація належної якості є необхідною умовою для вдосконалення всіх галузей сільського господарства. Важливість інформації особливо висока в країнах, що прагнуть вийти на більші ринки.

Для підвищення продуктивності праці фермерам потрібні програми, що підтримують оперативні аспекти сільськогосподарського виробництва (програми для прийняття рішень у режимі реального часу на основі ширококутового бездротового Інтернету) [2].

Потенційний внесок інформаційних технологій у сферу прийняття рішень при повній або частковій невизначеності у сільському господарстві можна розглянути через зменшення витрат, підвищення ефективності та підвищення продуктивності виробництва. Такий внесок можливий через впровадження інформаційних систем, які базуються на використанні інформації та даних, отриманих за допомогою геоінформаційних систем.

Карти, створені з використанням програмного забезпечення геоінформаційних систем, можуть бути використані під час польових операцій для більш точного та своєчасного застосування вхідних даних. Системи управління базами даних та методи обробки зображень потрібні для вилучення корисної інформації з дуже великим набором даних. Методи просторового аналізу та просторово явні компоненти в моделях сільськогосподарських культур слід оцінювати та калібрувати в польових умовах, і пов'язаний з ГІС для полегшення точного аналізу та висновків зі зібраних точних сільськогосподарських даних щоб вижити на висококонкурентному світовому

ринку сільськогосподарських товарів з огляду на глобалізацію, сільськогосподарські виробники повинні виробляти високоякісну продукцію за низькими цінами, використовуючи екологічно безпечні практики. У цьому контексті ГІС відіграє значну роль у процесі прийняття рішень у сільському господарстві на різних рівнях, тобто на місцевому, регіональному, національному та глобальному рівнях. ГІС є одним із важливих інструментів інформаційних технологій, що мають велике відношення до сільського господарства. Ця технологія дозволяє вивчати та обробляти ширший спектр баз просторових даних, таких як ґрунти, гідрологія, погода тощо, та інтегрувати їх із соціально-економічними змінними. Одночасне вивчення цих змінних призводить до кращого розуміння різних процесів, пов'язаних із сільським господарством, та їх взаємодії у просторі та часі.

Завдяки взаємодії різних моделей ГІС стає потужною просторовою системою підтримки прийняття рішень. Крім того, ГІС є ідеальним інструментом для планування. ГІС значно скорочує час обробки даних для підготовки даних, оскільки кількість вхідної інформації, необхідної для виконання у моделей, надзвичайно збільшується [3].

Розробка таких систем має на увазі декілька кроків. Першим кроком є формування технічного завдання від досвідчених представників агросектора. На цьому етапі основна увага приділяється новим викликам, пов'язаним з державним регулюванням та глобалізацією аграрного сектора,

Другим етапом виступає підготовка до безпосередньої реалізації системи. На цьому етапі інформаційні вимоги фермерів повинні бути проаналізовані та задокументовані. Також цей етап супроводжується розробкою UML-діаграм, RR-моделюванням, виборів засобів розробки та проектуванням архітектури майбутньої системи.

Третім етапом є безпосередня розробка системи. Реалізація системи к вигляді повноцінного додатку, що містить всі необхідні складові – базу даних, зручний інтерфейс, штучний інтелект та забезпечує можливість швидкої навігації по складовим частинам.

В умовах інформаційної епохи основною характеристикою сучасного суспільства виступають цифрові технології, які пронизують всі його сфери – від соціальних і побутових питань до космонавтики і штучного інтелекту. В інформаційну епоху темпи економічного розвитку стають не лінійними, а експонентними, нові, технології здатні самі синтезувати і створювати ефективні технології. Тому в економіці найважливішим ресурсом є компетентний фахівець інтелектуальної праці. Сьогодні в інноваційних галузях 80 % доданої вартості створюється інтелектуальною працею, тоді як ще 20 років тому, в індустріальну епоху, ця частка становила 20 %.

Фермери та політики, що працюють над вдосконаленням сільського господарства, повинні мати можливість ефективно використовувати інформаційні технології, щоб вчасно реагувати на нові умови, які характеризуються: регуляцією сільськогосподарського ринку з боку держави, зменшенням протекціоністських заходів уряду, відкриттям сільськогосподарських ринків, коливаннями в сільськогосподарському

середовищі та використання шансів на експорт. Якість прийнятих рішень у агросекторі також можна поліпшити за допомогою якісної інформації, що дозволяє краще приймати рішення. Тому важливими є диджиталізація посівних площ, повсемісне використання GPS систем та безпілотних літальних апаратів з метою забезпечення фермерів актуальною та повною інформацією. Слід сформулювати національні стратегії впровадження та використання інформаційних технологій у сільському господарстві. Важливим аспектом є державне сприяння розвитку комп'ютерної грамотності у представників агросектора.

Список використаних джерел: 1. Drafor I. Access to information for farm-level decision-making. *Journal of Agricultural & Food Information*. 2016. №17. P. 230–245. DOI: <https://doi.org/10.1080/10496505.2016.1213170>. 2. Odeh, O.O., Featherstone, A.M., Bergtold, J.S. Reliability of Statistical Software. *The American Journal of Agricultural Economics*. 2010. Vol. 92, Issue 5. P.1472–1489. DOI: <https://doi.org/10.1093/ajae/aaq068>. 3. Павлюк Т., Волонтир Л. Використання сучасних інформаційних технологій в сільському господарстві. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2017. Вип. 38. С. 122–127. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/16997.PDF> (дата звернення: 19.04.2021).

УДК 339.138

**Д. А. Рожненко, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти*
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва**

ЕФЕКТИВНІСТЬ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Маркетинг за своїм змістом є концепцією, яка сприяє пристосуванню суб'єктів сільськогосподарського виробництва до роботи в умовах ринкової економіки, а маркетингова діяльність у цьому зв'язку є організованою формою сучасного товарного виробництва.

Сучасна маркетингова діяльність являє собою цілісний механізм, що включає в себе різні види маркетингових аспектних політик:

– товарна пов'язана з комплексом заходів ефективного управління продукцією підприємства для задоволення потреб споживачів та досягнення власних цілей, таких як формування асортименту, підвищення конкурентоспроможності продукції, створення нових товарів, оптимізація обслуговування та регулювання життєвого циклу товару;

– комунікаційна являє собою систему загальних настанов, критеріїв та орієнтирів сфери відносин між організаціями, основу управління зв'язками зі споживачами, внаслідок чого підприємство несе ризики та отримує вигоду;

*Науковий керівник – О. М. Таран, канд. екон. наук, доцент.

– цінова регулює ціни на кожен зі SKU (Stock Keeping Unit) портфеля підприємства відповідно до рівня цін, купівельної спроможності, рівня інфляції або дефляції, економічного становища в країні;

– дослідницька займається систематичним збором, обробкою та аналізом даних з метою побудови стратегії та прийняття рішень [1].

Саме маркетингова діяльність спрямовує зусилля сільськогосподарських товаровиробників щодо здійснення ними не лише операцій щодо реалізації продукції, а й під час формування і впровадження концептуальних засад виробничого та управлінського процесу, визначення характеру та масштабів виробництва продукції, можливостей економічно виправданого використання ресурсного потенціалу підприємства та формування ефективних логістичних каналів і взаємозв'язків, орієнтуючись на максимальне задоволення потенційного попиту. Маркетингова складова забезпечує врахування не лише об'єктивних тенденцій стратегічного розвитку з фокусуванням уваги на досягненні ключової мети сільськогосподарського підприємства – отриманні прибутку, а й впливає на обґрунтування концепції його позиціонування на споживчому ринку.

Аналізуючи світовий досвід розвитку маркетингу сільського господарства, можна ствердувати, що він базується на багатогранності природних, економічних, соціальних та історичних умов розвитку сільськогосподарського виробництва в країнах з розвинутою економікою, що, у свою чергу, визначає і відмінності між ними в організації маркетингу, зокрема збуту виробленої продукції. Так, у країнах з розвинутою економікою система маркетингу в сільському господарстві формується двома шляхами: завдяки діяльності спеціалізованих посередницьких організацій та зусиллями самих сільських товаровиробників. Крім того, значну роль в обох випадках відіграють незалежні підприємці [2, С. 6].

Застосування маркетингу у сільському господарстві підвищує економічну ефективність комерційної діяльності сільськогосподарських підприємств, оскільки продукція виготовляється у відповідності до результатів ринкових досліджень попиту, що дозволяє вирішувати комплекс складних питань:

- встановити ефективні та взаємовигідні стосунки між виробником, продавцем і покупцем за допомогою вивчення ринку, розподіл, просування товару і реклами;

- визначити обсяги виробництва у залежності від обсягів і якості попиту та купівельної спроможності споживача;

- розвивати рекламу та інші форми стимулювання збуту; здійснювати координацію роботи із задоволення потреб споживача як головної мети підприємництва.

Ефективність маркетингу – це важливий показник діяльності підприємства, який показує ступінь досягнення поставлених перед маркетинговою службою цілей. Для об'єктивного оцінювання ефективності маркетингу необхідно оцінити всі напрями маркетингової діяльності: від реалізації управлінських функцій до застосування маркетингових інструментів, включаючи використання маркетингових ресурсів [3].

Ефективність маркетингової діяльності підприємства можна розглядати з двох позицій: з одного боку, як показник співвідношення витрат, пов'язаних із маркетинговою кінцевою результативністю, що може оцінюватися як ефект у натуральному чи нематеріальному вимірі, а з другого – як показник відношення активних та пасивних ресурсів, зовнішнього та внутрішнього середовищ підприємства до результатів фінансово-економічної діяльності.

Для того щоб об'єктивно оцінити ефективність маркетингу, необхідна наявність таких елементів оцінювання, як суб'єкт оцінювання (маркетингова служба підприємства); об'єкт оцінювання (маркетингова діяльність підприємства); наявність методики оцінювання ефективності маркетингу.

Список використаних джерел: 1. Ковшова І. О. Маркетинговий менеджмент: теорія, методологія, практика: монографія. Видавництво ФОР Вишемирський В.С., 2018. 516 с. 2. Нагорнова С.С. Формування системи маркетингу в сільськогосподарських підприємствах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» Харків: ХНФУ, 2008. 20 с. 3. Морохова В.О., Соловей О.М. Системний підхід до оцінки ефективності маркетингової діяльності підприємства. *Економічні науки. Сер.: Економіка та менеджмент*. 2013. Вип. 10. С. 169–177.

УДК 332.33.004.12:631.95

**Є. В. Сидоренко, науковий співробітник
ННЦ «Інститут аграрної економіки»**

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ В АГРОВИРОБНИЦТВІ

Стан сучасної економіки України потребує розвитку перспективних напрямів науки й технологій та покращення ефективності виробництва для підвищення якості продукції до рівня світових стандартів. Одним з перспективних напрямів поліпшення управління підприємствами є цифровізація та застосування інформаційних систем. Цифрові технології дають нові можливості для розвитку нашої економіки і підвищення якості життя сільських громад. Швидкі та глибинні наслідки від діджиталізації будуть можливими лише тоді, коли «цифрова» трансформація стане основою життєдіяльності нашого суспільства, державних установ та бізнесу, стане звичайним явищем, нашим ключовим порядком денним на шляху до процвітання, стане основою добробуту України [1].

Одним з напрямів цифровізації є «цифрове» землеробство, e-farming. «Цифрове» (точне) землеробство – це новітня стратегія менеджменту в агрономії, яка складається із застосування «цифрових» технологій, нового технічного забезпечення, та передбачає виконання технологічних процесів з вирощування рослин із врахуванням просторової неоднорідності поля. Це новий етап розвитку агросфери, який пов'язаний з використанням геоінформаційних

систем, глобального позиціонування, комп'ютерів на борту, виконавських і управлінських механізмів, здатних диференціювати способи обробки, норми внесення добрив, та засобів захисту рослин. Точні технології у землеробстві спрямовані насамперед на економічну ефективність та захист ґрунтів, підвищення врожайності з гектару землі, зменшення втрат врожаю на полях та загалом – на підвищення коефіцієнту корисного використання земельних ресурсів країни. Однак не це є головним. Перед усім, головна ціль точного землеробства – здорове населення, яке повинно споживати здорову, не перенасичену добривами і хімікатами аграрну продукцію. Внесення хімічних речовин без належного дозування – врешті-решт призводить до підвищення захворюваності громадян, поширення патологій серед молодого покоління, зменшення тривалості життя, а отже, має вплив на демографічний стан країни, економіку тощо. Перспективність «цифрового» землеробства визнана практичною діяльністю. Поєднання «цифрових» та точних технологій, потужність аграрних корпорацій та родючість ґрунтів можуть покращити ефективність аграрної сфери країни, її світову конкурентоздатність та у майбутньому – зайняти високоприбуткову аграрну «нішу» у світі – масового виробництва органічної продукції. У найближчі десятиліття рівень розвитку агропромислового сектора України та його здатність до конкуренції на світових ринках буде визначатися точним землеробством, тобто фактично «цифровими» технологіями.

Інформаційні системи (ІС) також презентують інноваційні технології управління. Зацікавленість суб'єктів економічної діяльності до інформаційних систем невинно підвищується, на це є поважні обставини і причини. Швидкий розвиток систем обробки інформації сприяє більш проникаючому поширенню інформаційних технологій у всі сфери діяльності людини, що прискорює втілення якісної модернізації управління. Застосування інформаційних систем управління економічним суб'єктом дозволяє в найкоротші терміни суттєво збільшити ефективність управління, вагомо покращити рівень планування підприємницької діяльності. Застосування автоматизації в управлінні дозволяє:

- прогнозувати різні ситуації на ринку;
- створювати моделі реальних економічних відносин і робити оперативний економічний аналіз;
- давати обґрунтовані прийнятні управлінські рішення в умовах невизначеностей різного роду.

Застосування автоматизованих інформаційних систем є перспективним і для підвищення рівня управління сільськогосподарським виробництвом. У сталому розвитку виробництва сільськогосподарської продукції, об'єднаних територіальних громад і покращення життєвих умов сільських жителів є багато викликів, для вирішення яких потрібно суттєво змінити організацію управління, поширення сільськогосподарської інформації та знань та агросервісного обслуговування. Трансформація до інформаційного суспільства, яке базується на створенні, поширенні і використанні потрібної інформації, вимагає великих перетворень в управлінні сільськогосподарським виробництвом. В наш час

інформація є одним з головних чинників, що впливають на ефективність управлінської праці. Суттєве збільшення обсягу інформації, що надходить в органи управління і особисто до керівників підприємств і організацій, збільшення кількості і складності вирішуваних ними завдань, необхідність врахування великої кількості взаємопов'язаних чинників і швидко змінної ситуації потребують застосування найбільш сучасних комп'ютерних технологій при прийнятті управлінських рішень.

Інформація – це один з головних ресурсів, який є потужною рушійною силою в менеджменті. Важливість інформації полягає в наданні процесу управління підприємством необхідних системних даних з урахуванням впливу від макро -, до мікросередовища прийняття ситуаційних управлінських рішень. Серед викликів, що існують для діяльності аграрних підприємств в Україні, необхідно відзначити відсутність ефективних інформаційних потоків, які б поєднували усі підприємства аграрного сектора економіки, що робить неможливими виконання певних функцій. Ефективність управління аграрним підприємством значно покращується якщо було ґрунтовно розроблено інформаційне забезпечення.

Інформаційне забезпечення має розповсюджувати достовірну, та практично корисну, для визначених умов, інформацію. У ринкових умовах кардинально змінюється організація інформаційного забезпечення – головний потік інформації треба направляти у виробництво, де саме і приймаються управлінські рішення [2, 3]. З метою ефективною роботи виробничих, сервісних і управлінських структур аграрного сектора України в сучасних економічних умовах має бути створено відповідне інформаційне середовище. Стрімка модернізація інформаційних технологій та цифровізація значно зменшують час на збирання і обробку інформації, виникає перехід від ієрархічних до мережевих структур управління, інтегрування способів досліджень, переважанні інформаційних комунікацій.

Розвиток цифровізації і комп'ютерних технологій вимагає нової методології створення інформаційних систем, насамперед в аграрному управлінні. Нові створені інформаційні системи з відповідним технічним забезпеченням мають вирішувати наступні задачі:

- програмування інформаційних систем, які задовольняють вимогам по автоматизації ділових процесів, цілям і задачам сільськогосподарського підприємства;
- цифровізація усіх процесів які підлягають цифровізації;
- створення ІС відповідної якості, у потрібний термін і у межах виділеного фінансування;
- супровід, модернізація та масштабування інформаційної системи;
- забезпечення прозорості менеджменту інформаційної системи;
- використання у створюваній ІС існуючих в організації програмного забезпечення, баз даних, інтернет технологій, технічного забезпечення.

Методологія має відповідати спрощенню програмування інформаційної системи за рахунок точної і повної постановки задачі, використання

прогресивних технологій і методів програмування інформаційної системи, на протязі усього життєвого циклу інформаційної системи – від ідеї до реалізації, використання і утилізації [4].

Актуальність цієї теми в тому, що у змаганні з конкурентами виграє той, хто скоріше за конкурентів приймає необхідні рішення реагуючи на зміни у ринковому середовищі, а для цього необхідно застосовувати системні підходи до використання інформації як ресурсу.

Список використаних джерел: 1. Цифрова адженда України – 2020 («Цифровий порядок денний» – 2020) Концептуальні засади (версія 1.0) URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>. 2. Бутенко Т.А. Основи аграрного консалтингу: конспект лекцій. Харків: ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, 2012. С. 104. 3. Познаховський В.А. Системний підхід у дослідженні інформаційного середовища господарських товариств. *Вісник Рівненського державного технічного університету. Економіка*. Вип. 5(12). Рівне: РДТУ, 2001. С. 212–218. 4. Кропивко М.Ф., Савицька О.П. Про концептуальні засади удосконалення системи управління в аграрному секторі. *Інформаційні ресурси та їх використання в агропромисловому виробництві: Зб. наук. пр. ІАЕ УААН. К., 2005. №4. С. 57–59.*

УДК 339.976.2:620.9

Д. М. Скрипник, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти*
Сумський національний аграрний університет

ВІДНОВЛЮВАНІ ДЖЕРЕЛА ЕНЕРГІЇ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРА

Доступ до дешевої енергії став важливим для функціонування сучасної економіки. Однак нерівномірний розподіл запасів викопного палива між країнами та критична потреба в широкому доступі до енергетичних ресурсів призвели до значної вразливості. Загрози глобальній енергетичній безпеці включають політичну нестабільність країн-виробників енергії, маніпуляції з енергопостачанням, конкуренцію за джерела енергії, напади на інфраструктуру постачання, а також аварії та стихійні лиха [1]. Отже, енергетична безпека стала основоположною з багатьох точок зору, і тому вона все більше стає центром правових та політичних питань, пов'язаних із соціальними, економічними та питаннями розвитку [2].

Довгострокові заходи щодо підвищення енергетичної безпеки забезпечують зменшення залежності від будь-якого джерела імпортової енергії, збільшення кількості постачальників, експлуатацію природного викопного палива чи відновлюваних джерел енергії та зменшення загального попиту за допомогою енергозберігаючих заходів [3].

Науковий керівник – І. В. Лозинська, д-р. екон. наук, професор.

Енергозберігаюча енергія подібна до виробленої енергії, тому енергоефективність у всьому світі розглядається як найбільш економічно ефективний засіб енергопостачання на стійкій основі поряд із зменшенням викидів парникових газів [2].

Екологічні переваги відновлюваних енергетичних технологій є загально визнаними, але внесок, який вони можуть зробити для енергетичної безпеки, менш вагомий. Відновлювані технології можуть підвищити енергетичну безпеку у виробництві сільськогосподарської продукції [1]. Але для цього слід залучити ще один вагомий ресурс – управлінські здібності.

Енергоменеджмент – це складна справа, що включає технології, процеси, а також навички керівництва. Завдяки постійним практикам управління енергією в компанії, а не лише впровадженню нових технологій, рівень енергоефективності ще більше вдосконалюється, наприклад, потенціал енергоефективності вищий, якщо включити енергоменеджмент, організацію та поведінку. Цей додатковий ступінь енергоефективності називається енергетичним розривом [4].

Енергетична ефективність як явище пов'язана із відновлюваними джерелами енергії (ВДЕ) у контексті вдосконалення перетворення первинної енергії, що міститься у паливі (наприклад, біомаса), та ефективності взаємодії джерела енергії із енергетичною мережею й кореляції потужності, яка виробляється джерелами ВДЕ, із потребами споживачів.

Впровадження технологій відновлюваних джерел в сільському господарстві зазвичай збільшує різноманітність джерел електроенергії та, завдяки місцевому виробництву, сприяє гнучкості системи та її стійкості до центральних струсів. У тих країнах, де зростаюча залежність від імпортованого газу є значним питанням енергетичної безпеки, відновлювані технології можуть забезпечити альтернативні джерела електроенергії, а також витіснити попит на електроенергію за рахунок прямого виробництва тепла. Окрім того, альтернативне біопаливо для аграрного сектора є ключовим джерелом диверсифікації нафтопродуктів [5].

Приватний житловий сектор рухається в напрямку самозабезпечення енергією завдяки більш широкому використанню ВДЕ, технологій акумулювання енергії і суттєвому скороченню енергетичних потреб без втрати комфортності житла населення в сільській місцевості. Міжнародне енергетичне агентство (МЕА) в своєму останньому World Energy Outlook 2019 [5], зазначає, що якщо країни дотримуватимуться своїх зобов'язань, узятих в рамках підготовки та ратифікації Паризької угоди (національно-визначені внески), то до 2040 року:

- виробництво електроенергії з ВДЕ досягне 37 % у загальній структурі електрогенерації, порівняно з 23 % зараз;
- майже 60 % усіх нових потужностей використовуватимуть ВДЕ і більшість об'єктів відновлюваної енергетики будуть конкурентоспроможними без будь-яких субсидій;
- кількість електрокарів зросте з 1,3 до 150 млн од.;

– на 50 % зросте попит на газ, заміщуючи вугілля в глобальному енергетичному балансі.

Головними напрямками підвищення енергоефективності аграрного сектора та загалом всієї національної економіки України мають стати:

– виховання свідомості енергозбереження у громадян, заохочення до використання побутових приладів та освітлення з високими показниками енергоефективності;

– скорочення енергоспоживання домогосподарств, комерційного та комунального секторів на потреби опалення шляхом підвищення енергоефективності житлових і громадських будівель, а також підвищення енергоефективності опалювальних приладів;

– повнота та прозорість обліку всіх форм енергії та енергоресурсів;

– підвищення енергоефективності в секторі виробництва і трансформації енергії, насамперед у теплоелектроенергетиці та централізованому тепlopостачанні шляхом оптимізації використання потужностей, технічної та технологічної модернізації;

– скорочення витрат енергії у системах транспортування та розподілу електричної і теплової енергії шляхом технічної, технологічної модернізації та концептуального перегляду схем енергозабезпечення із врахуванням досягнень у сфері децентралізованого енергопостачання, зокрема за рахунок використання ВДЕ та управління енергоспоживанням;

– оцінка потенціалу оптимізації системи центрального опалення шляхом переходу на індивідуальне опалення у регіонах та на об'єктах, де це є економічно доцільним;

– впровадження на рівні держави, міст, бюджетних та адміністративних будівель та підприємств системи енергетичного менеджменту.

Здійснення структурних змін матиме визначальний вплив на показники енергоефективності економіки в цілому. Однак необхідними також є заходи загального економічного впливу, які потребують окремого аналізу в рамках економічної стратегії держави.

Отже, енергоефективність та енергозбереження на сьогоднішній день є одними із найважливіших пріоритетів соціально-економічного розвитку в глобальному, національному та регіональному вимірах. Ефективна реалізація відповідної політики за цими напрямками дозволяє, в значному ступені, вирішувати як наявні гострі проблеми глобального масштабу (обмеженість запасів паливно-енергетичних ресурсів, зростаючий негативний вплив використання енергії на оточуюче природне середовище і пов'язані з цим кліматичні зміни), національного масштабу (досягнення відповідного рівня енергетичної безпеки та енергетичної незалежності, високого рівня конкурентоспроможності національної економіки тощо), так і проблеми регіонального розвитку (досягнення високого рівня соціально-економічного розвитку, в тому числі, і за еколого-соціальними складовими сталого економічного зростання).

Список використаних джерел: 1. Сайт світової енергетичної ради. URL: http://www.worldenergy.org/document/ethiopia_june_30_v_gbeddy_security.pdf. 2. Міжнародне енергетичне агентство. URL: http://www.iea.org/subjectetcqueries/keyresult.asp?KEYWORD_ID=4103/ 3. Майсснер Ф. Укердт Ф. Розвиток відновлюваних джерел енергії в Україні: потенціал, перешкоди і рекомендації щодо економічної політики. Берлін: BE Berlin Economics GmbH., 2010. 42 с. 4. Energy 2020 – A strategy for competitive sustainable and secure energy. URL: http://ec.europa.eu/energy/strategies/2010/2020_en/htm. 5. World Energy Outlook 2019. Executive summary: Офіційний сайт International Energy Agency URL: <https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/WorldEnergyOutlook2019ExecutiveSummaryEnglish.pdf>

УДК 005.584:005.591.6

**О. М. Таран, канд. екон. наук, доцент
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва**

МОЖЛИВОСТІ КОНТРОЛІНГУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА

Для забезпечення розвитку інноваційних процесів необхідна сучасна ефективна технологія управління, яка дозволяють сформувати відповідне інформаційно-аналітичне забезпечення процесу прийняття управлінських рішень. В сучасній науці такою технологією, що ефективно зарекомендувала себе у практиці управлінської діяльності підприємств, є контролінг.

На сьогодні існують різні тлумачення понять контролінгу. Поняття «контролінг» походить від англійського дієслова "to control", яке має різні визначення. В економічному значенні воно означає управління і регулювання господарською і фінансовою діяльністю підприємства. Навіть серед зарубіжних науковців немає єдиного погляду на його сутність. Поняття «контролінг» поєднує в собі дві складові: контролінг як філософія і спосіб мислення керівників, орієнтованих на ефективне використання ресурсів і розвиток підприємства в довгостроковій перспективі, та контролінг як орієнтована на досягнення цілей інтегрована система інформаційно-аналітичної і методичної підтримки керівників у процесі планування, контролю, аналізу й ухвалення управлінських рішень у всіх функціональних сферах діяльності підприємства [1].

Контролінг можна віднести до числа найбільш перспективних напрямків в сфері функціонального, інституціонального та інструментального забезпечення системи управління підприємством, він синтезує в собі управлінський облік, планування, контроль та аналіз. Так, [2, с. 43] контролінг означено як нову систему управління в рамках сучасного менеджменту, яка нерозривно пов'язана з інформаційним забезпеченням керівництва підприємства в процесі прийняття управлінських рішень. Розширене тлумачення контролінгу засновано на його

зарахуванні до сучасних управлінських систем, однак у [3, с. 67] відмітні ознаки контролінгу як системи не визначаються.

Основною ідеєю при обґрунтуванні сутності контролінгу є актуалізація питань окреслення його завдань, функцій, напрямів і методів проведення в межах підприємства. Порядок формування і сутність функцій контролінгу впливають із ролі самого контролінгу в системі діяльності підприємства.

Одним з ключових аспектів системи управління інноваційним розвитком підприємства є оцінювання результатів інноваційного розвитку. Відповідно, ступінь зміни стану підприємства після впровадження відповідних процесів, які характеризуються як інноваційні перетворення, дає можливість оцінити ступінь досягнення поставлених цілей, а отже, й результати розвитку підприємства. Поняття розвитку тлумачать як перехід від одного стану функціонування до іншого, з новими параметрами системи. Отже, під інноваційним розвитком розуміють незворотний перехід з одного стану в інший, який характеризується сукупністю змін, що зумовлені впровадженням інноваційних перетворень та приводять до формування нових властивостей системи, зміни її якісного стану, зростання здібностей, компетенцій, потенціалу та рівня ефективності її діяльності, до зміцнення системи, а також формування здатності опиратися руйнівним силам зовнішнього та внутрішнього середовища [4].

У межах управління інноваційним розвитком підприємства контролінг виконує такі функції: методична функція (пов'язана із розробкою системи показників оцінки діяльності підприємства, методології планування і обліку, з участю в розробці облікової політики, з формуванням управлінської звітності), контрольна функція (полягає в забезпеченні достовірності облікових даних за допомогою своєчасного моніторингу досягнутих показників, цілей і завдань), аналітична функція (пов'язана з аналізом відхилень, виявленням причин, вироблення рекомендацій керівництву), комунікаційна функція (відповідає за підготовку та розподіл інформації залежно від її користувачів), функція планування (участь у складанні стратегічних і оперативних планів інноваційного розвитку підприємства), функція підтримки процесу прийняття рішень (полягає в забезпеченні керівництва інформацією, необхідною для прийняття управлінських рішень, у виробленні альтернативних варіантів управлінських рішень, кожен із яких розраховується і обґрунтовується, при цьому підвищуючи ефективність управління за рахунок ухвалення саме оптимального з них) [5].

Реалізація функцій контролінгу пов'язана з використанням його методів (інструментів). Для цілей управління інноваційним розвитком на відповідних ієрархічних рівнях доцільно використовувати такі методи контролінгу: стратегічний рівень – SWOT-аналіз, PEST-аналіз, функціонально-вартісний аналіз, аналіз конкурентних переваг, портфельний аналіз, аналіз стратегічного позиціонування, аналіз сценаріїв; оперативний рівень – GAP-аналіз, портфоліо-аналіз, система збалансованих показників, бюджетування, ABC-аналіз та ін.

Список використаних джерел: 1. Савицька О.М. Система контролінгу як ефективний механізм управління інноваційно-активним підприємством. URL: <https://economics.opu.ua/files/archive/2014/No4/37-44.pdf> (дата звернення 26.04.2021). 2. Пилипенко А. А., Отенко І. П. Організація обліку і контролю :

підручник. Харків: ІНЖЕК, 2005. 424 с. 3. Уляшева Ж. Контролінг в компанії: методические проблемы. *Проблеми теорії і практики управління*. 2008. № 8. С. 67–72. 4. Азаренков Г.Ф., Зима О.Г., Писарчук О.В. Можливості контролінгу в системі управління інноваційним розвитком підприємства *Проблеми економіки* № 4. 2010. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2010-4_0-pages-74_78.pdf (дата звернення 26.04.2021). 5. Альошин С. Ю. Контролінг в управлінні інноваційним розвитком підприємства: теоретико-методичне забезпечення. *Вісник економіки транспорту і промисловості*: зб. наук.-прак. ст. 2013. № 44. С. 208–211.

УДК 351 : 330.341.1

**В. О. Тарасов, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти*
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва**

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ФОРМУВАНЬ ТА ЧИННИКИ ЇХ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ

При формуванні інноваційної моделі економіки ключову роль відіграють ті суб'єкти господарювання, які формують національну інноваційну систему, а саме науково-технічні формування (НТФ), що забезпечують стійкі зв'язки між установами сфери освіти, науки, трансферу технологій та бізнесу, сприяють дифузії інноваційних продуктів та технологій. Саме тому розробка механізму реалізації державної політики щодо розвитку науково-технічних формувань є актуальним науково-практичним завданням.

Однак, аналіз опублікованих праць щодо проблем формування окремих аспектів організаційно-економічного механізму реалізації державної політики розвитку науково-технічних утворень показав, що залишаються не вирішеними питання обґрунтування теоретичних основ, концептуальних підходів та розробки практичних рекомендацій щодо застосування організаційно-економічного механізму реалізації державної політики розвитку науково-технічних формувань, який надасть можливість активізувати інноваційно-інвестиційну, науково-технічну діяльність та сприятиме ефективному розвитку національної економіки [1–6].

НТФ – це найновіші типи вільних економічних зон, які своїм становленням і розвитком зобов'язані науково-технічній революції і являють собою сукупність форм і методів регулювання державою інноваційної, науково-технічної діяльності та залучення інвестицій, спрямованих на розвиток депресивних територій країни, оскільки спеціальний правовий режим їх орієнтований на розвиток наукового і виробничого потенціалу, досягнення нової якості економіки через стимулювання фундаментальних і прикладних досліджень з

* Науковий керівник – О. І. Гуторов, д-р екон. наук, професор.

подальшим впровадженням результатів наукових розробок у виробництво. Вони можуть існувати у таких типах НТФ, як інноваційні центри-технополіси, райони пріоритетного наукового розвитку, високотехнологічні промислові комплекси, науково-виробничі парки (технологічні, дослідницькі, промислові, агропарки), а також локальних інноваційних центрів та опорних інноваційних пунктів [4].

В індустріально розвинених країнах такі формування є структурним елементом перспективного механізму передачі наукових ноу-хау із університетів і дослідних лабораторій в інноваційне виробництво.

Розгалуженість у вітчизняній та зарубіжній літературі наукових думках щодо виділення типів науково-технічних утворень призвела до визначення великої їх низки, які відрізняються цілями та завданнями, що стоять перед ними; територією; основними засобами; інфраструктурою і системою управління. Ми приєднуємося до класифікації науково-технічних формувань, яка ґрунтується на виділенні таких суттєвих ознак, як етимологічне походження, функціональний аспект діяльності НТФ, спеціалізація, форми фінансування, наявність початкової матеріальної бази та інфраструктури, врахування яких дозволить підвищити ефективність заходів при реалізації державної політики відносно їх розвитку.

Інструментами реалізації державної політики розвитку НТФ можна вважати інноваційну (сприяння впровадженню досягнень науки і техніки у виробництво), інвестиційну (забезпечення фінансовими ресурсами інноваційного виробництва) та науково-технічну (стимулювання державою наукових досліджень та їх впровадження у виробництво, підготовка висококваліфікованих кадрів) політики, що здійснюються через різні форми державного планування та програмування; сукупність адміністративних та економічних методів регулювання.

На сьогодні існують певні бар'єри щодо інституційного забезпечення реалізації державної політики у досліджуваній сфері, а саме: недосконалість законодавчої бази щодо формування та розвитку НТФ, неузгодженість напрямів, цілей та перспектив розвитку НТФ із державними політиками, а отже й Стратегіями, державними програмами тощо; відсутність ефективних механізмів регулювання діяльності НТФ, відсутність єдиного регулятора та визначених законодавством функцій, напрямів та сфер його діяльності, що призводить до розпорошеності функцій існуючих державних інститутів щодо регулювання діяльності та визначення стратегії розвитку НТФ. Тому виникає необхідність у розробці ефективного механізму реалізації державної політики розвитку інноваційних утворень, в якому б цілі, завдання співпадали із інтересами держави і державної економічної політики та її структурних елементів, та який забезпечував би підвищення науково-технічного, інноваційного потенціалів країни та сприяв отриманню соціально-економічного ефекту на рівні як національної економіки, так і самого НТФ [6].

Створення НТФ вимагає неухильного дотримання основних принципів: виправданого управлінського і підприємницького ризику; конкурентних переваг і альтернативних варіантів розвитку; рівноправного партнерства; інформаційної достатності; узгодженості цілей; відповідності менеджменту НТФ рівню розвитку ринкових відносин; підтримки рівноваги між споживанням та

відтворенням природних ресурсів; орієнтації новацій на потреби споживача; гнучкого реагування на ринкові зміни; прибутковості та ефективності.

На сучасному етапі реалізації державної інноваційної політики стосовно інноваційної інфраструктури як складової національної інноваційної системи, відбувається формування НТФ, спираючись на системний підхід, який відображає зв'язки між структурними підсистемами НІС. НТФ відіграють важливу роль в сприянні розвитку новітніх технологій, впровадженні фундаментальних та прикладних наукових програм, розробці та комерціалізації новітніх продуктів. Реалізація державної політики розвитку НТФ, що є структурними елементами інноваційної інфраструктури, залежить від ефективності відтворювальних процесів в них, які властиві економіці знань або інформаційній економіці. Інтелектуальний капітал – це найважливіший ресурс, авансована інтелектуальна вартість у процесі господарської діяльності, а тому його відтворення має стратегічне значення для інноваційного розвитку економіки [2]. Тобто інтелектуальний капітал, подібно до капіталу промислового, слід розглядати як авансовану інтелектуальну власність, що в процесі свого руху приносить більшу вартість за рахунок додаткової вартості.

Кругообіг інтелектуального капіталу – його рух у сфері науково-технічної діяльності (фундаментальні, прикладні дослідження та технічні розробки й конструювання) у виробництві (комерціалізація результатів науково-технічної діяльності) та обігу, в процесі якого він послідовно набуває грошової, продуктивної і товарної форми та завдяки сукупній праці науковців і робітників повертається до вихідного пункту у зростаючому обсязі.

Отже, відтворення інтелектуального капіталу в НТФ призводить до створення новітніх продуктів і технологій, підвищення рівня інтелектуалізації національної економіки та формування економіки знань. Але не вирішеними на сьогодні є питання стосовно розвитку мережевих, науково-технічних об'єднань (кластерів, полісів), які повинні сприяти взаємодії високотехнологічних підприємств, наукових установ, фінансових інститутів на національному та регіональному рівнях. На сучасному етапі розвиток елементів національної інноваційної системи, а саме інноваційної інфраструктури, обмежується створенням окремих технопарків, інноваційних центрів і бізнес-інкубаторів, які виконують інноваційну функцію, але за недосконалістю свого організаційно-економічного механізму формування та функціонування не в змозі ефективно сприяти взаємозв'язку виробництва, фундаментальної та прикладної науки, а також малого та середнього підприємництва [6].

Організаційно-економічний механізм реалізації державної політики розвитку науково-технічних формувань як складової національної інноваційної системи повинен ґрунтуватися на системному підході, враховувати особливості державної політики стосовно розвитку НТФ, у своїй структурі містити такі складові елементи, як потенціал, важелі та інструменти, стимули, інформаційно-методичне забезпечення.

Список використаних джерел: 1. Геєць В.М., Семиноженко В.П. Інноваційні перспективи України: монографія. Харків : Константа, 2006. 272 с. 2. Гуторов А.О., Гуторов О.І. Кадрове забезпечення формування інноваційного

потенціалу розвитку аграрного сектора економіки. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*. Харків: ХНАУ, 2018. № 2. С. 47–62. 3. Добровольська А., Ярова Н. Технопарки України як механізм стимулювання інноваційної діяльності. *Дослідження міжнародної економіки* : збірник наукових праць. Київ: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2006. Вип. 49. С. 33–46. 4. Мазур А.А., Пустовойт С.В. Технологічні парки України: цифри, факти, проблеми. *Наука та інновації*. 2013. Т. 9. №3. С. 59–72. 5. Шарко І.О. Гуторов О.І. Інноваційний рейтинг України: міжнародні оцінки та порівняння. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. № 2. 2017. С. 15–20. 6. Чудаєва І.Б. Механізм розвитку науково-технічних зон в Україні: монографія. Черкаси: СУЕМ, 2013. 432 с.

УДК 339.72

**Н. В. Усата, канд. екон. наук, с. н. с.
ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН**

ПІДРЯДНІ ТА СУБПІДРЯДНІ ВІДНОСИНИ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Однієї із небагатьох галузей економіки, яка не просто виживає, а й намагається розвиватися є сільське господарство. Серед пріоритетних завдань такого розвитку на сучасному етапі є поліпшення рівня технічного оснащення аграрного виробництва. Зважаючи на незадовільний стан забезпечення сільського господарства України власною технікою, все більшого поширення набуває залучення техніки зі сторони для виконання механізованих робіт.

У аграрному бізнесі іноді виправданим є залучення додаткових ресурсів для виконання конкретних або спеціальних робіт (надання послуг). До того ж для сільськогосподарського виробництва характерним є його сезонний характер, який виявляється у нерівномірному використанні робочої сили і засобів виробництва протягом року; коли у короткі терміни необхідно виконати великі обсяги робіт. Не кожен сільгоспвиробник може самостійно виконати повний цикл польових робіт (оранка, сівба, збирання врожаю тощо), особливо у найбільш напружені періоди, або у нього є потреба в послугах вузьких спеціалістів. У таких випадках він (замовник) може скористатися послугами підрядника (субпідрядника), який має можливості та досвід виконання таких робіт (надання послуг).

Досить часто господарствам для збору урожаю доцільніше залучити техніку зі сторони, оскільки використання комбайнів є сезонним, а утримувати їх протягом року є економічно невигідно, дешевше найняти «чужу» техніку.

Отже, використання залученої техніки для отримання необхідних технічних послуг забезпечує сільськогосподарським виробникам певні вигоди, зокрема:

- відпадає необхідність в придбанні дорогих технічних засобів, використання яких є не завжди ефективним через їх низьку завантаженість

протягом року;

- відходять на задній план питання розвитку ремонтно-технічної бази тощо [1].

Як правило, прості підрядні роботи виконуються найманою стороною особисто, а більш складні потребують залучення субпідрядників. Будь-які відносини між суб'єктами господарської діяльності при підрядній (субпідрядній) формі їх організації забезпечуються добровільними цивільно-правовими угодами та оформляються договором.

В залежності від тривалості відносин між клієнтом і підрядником виділяють такі форми підряду (субпідряду):

- короткостроковий (періодичне виконання робіт);
- довгостроковий (діяльність, яку можна порівняти із постійною, вона більш схожа на аутсорсинг).

Саме угодою і визначається тривалість відносин між сторонами. Договірні відносини щодо виконання робіт (надання послуг) формуються за схемою прямого договору між виробником (замовником) або ж за схемою генерального підряду.

Питання підряду, зокрема у сільському господарстві, регулюється Цивільним кодексом України. Відповідно до частини 1 ст. 837 ЦК України, за договором підряду одна сторона (підрядник) за завданням іншої сторони (замовника) зобов'язується на свій ризик виконати зазначену роботу, а замовник – прийняти та оплатити її. В свою чергу, якщо підрядник не може самостійно виконати певне замовлення, то він має право залучати інших осіб – субпідрядників (ст. 838 ЦК України), залишаючись відповідальним перед замовником за результат виконаної ним роботи, якщо інше не передбачено договором. В такому разі підрядник виступає перед замовником як генеральний підрядник, а перед субпідрядником – як замовник [2].

Важливими перевагами підряду (субпідряду) є:

- забезпечення гнучкості виконання певних робіт (послуг);
- зменшення або обмеження виробничих витрат;
- використання підрядника (субпідрядника) для одноразових робіт;
- виконання робіт за короткий термін;
- використання підрядників (субпідрядників) дає можливість постійному персоналу зосередитись на основних роботах;
- тимчасове покриття роботи основного персоналу тощо.

Проведені нами дослідження свідчать, що субпідрядна система організації виконання робіт знайшла широке застосування в Японії ще в 20-х роках минулого століття, у США – у 50- роках, а у Європі – в 60-х роках. А її поширення такої системи в Японії та США викликало інтерес великого бізнесу до її розвитку у Франції, про що свідчить план економічного і соціального розвитку Франції на 1966-1970 р.р. [3].

Отже, як показує вітчизняний досвід, для сільськогосподарських товаровиробників поряд із використанням власної техніки економічно доцільним є її залучення зі сторони на умовах підряду (субпідряду), особливо у

найбільш напружені періоди часу, що спричинені сезонністю аграрного виробництва.

Список використаних джерел: 1. Визначення вартості надання агротехнічних послуг та оренди сільськогосподарської техніки. Київ: ННЦ ІАЕ, 2005. 22 с. 2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №435-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 25.04.2021). 3. Природа, суть і розвиток контрактних і субпідрядних взаємин у порівняльному законодавстві. URL: <http://www.ur.co.ua/73/1322-1-priroda-sushnost-i-razvitie-kontraktnyh-i-subpodryadnyh-otnosheniy-v-sravnitel-nom-zakonodatel-stve.html>.

УДК: 631.152:658.012.011.50

Ю. Л. Філімонов, канд. екон. наук, доцент

**К. Ю. Філімонова, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва**

УПРАВЛІННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Зміни в бізнес-моделях під впливом широкого застосування цифрових пристроїв призвели до появи нових технологій, які є основою сучасної економіки, що переважно базуються на горизонтальних взаємодіях, інноваційному підприємстві, інформаційному інжинірингу й автоформалізації економічних процесів. Чинником посилення уваги до питань аналізу стану агропродовольчої сфери України в умовах цифрової економіки є трансформаційна криза вітчизняної економіки, яка охопила всі сфери і стала суттєвою перешкодою для забезпечення населення вітчизняною якісною продовольчою продукцією і, відповідно, стабільного розвитку економіки [1].

Використання інформаційних технологій пов'язане з ризиком інформаційної безпеки, що загрожує ефективному веденню аграрного бізнесу [2]. Основними загрозами інформаційній безпеці аграрних підприємств є: виток інформації через співробітників та бізнес-партнерів, при укладенні договорів, при зберіганні, знищенні і копіюванні документів; в комп'ютерних системах не приділяється достатньої уваги захисту даних; відсутність відповідальності за її порушення.

Формування ефективного управління інформаційною безпекою суб'єктів аграрного бізнесу гальмується наступними факторами: обмеженість фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств, недостатня кваліфікація кадрів, відсутність консалтингових служб, терміни розробки та впровадження системи інформаційної безпеки, відсутність у керівників необхідного досвіду роботи в умовах сучасної ринкової економіки [3].

Група іноземних дослідників виділяє наступні фактори впливу на систему інформаційної безпеки аграрних підприємств та процеси управління нею:

– неосвіченість працівників;

- поведінка працівника;
- відсутність відділу управління інформаційною системою чи відділу інформаційної безпеки;
- відсутність підтримки вищого керівництва;
- недостатнє технічне оснащення;
- помилки в роботі з інформаційними ресурсами;
- невідповідне програмне забезпечення;
- відсутність стандартів, положень з інформаційної безпеки.
- низький рівень фінансового забезпечення інформаційних систем і систем захисту інформації [4].

Значна частка авторів групує чинники, що загрожують інформаційній безпеці так:

- неповна, недостовірна або несвоєчасна внутрішня звітність на підприємстві та пов'язаний із нею конфлікт інтересів;
- наявність сфер неформалізованої діяльності;
- недосконалість організаційної політики, брак відповідальності і, як наслідок, можлива інсайдерська діяльність;
- зловмисні дії персоналу;
- конкуренція підприємства із зовнішніми суб'єктами за ресурси;
- організаційна, функціональна та інформаційна недосконалість інформаційної сфери підприємства;
- недосконалість менеджменту в контексті накопичення, узагальнення та захисту інформації;
- недостатній рівень прогнозованості факторів, які призводять до інформаційних ризиків, зміна, пошкодження, модифікація та втрата інформації.

Основою забезпечення ефективної системи інформаційної безпеки підприємства є дотримання політики інформаційної безпеки. Поінформованість працівників у сфері інформаційної безпеки означає наявність у них відповідних знань та розуміння своїх ролей і обов'язків, а також усвідомлення ними важливості дотримання режиму інформаційної безпеки й персональної відповідальності за його недотримання [5].

З метою підвищення надійності персоналу у сфері інформаційної безпеки доцільно удосконалити систему найму, відбору та оцінки ділових якостей працівників, активно використовувати механізм мотивації співробітників, реалізовувати соціальні програми, удосконалювати організацію праці, а обов'язковою умовою є навчання працівників та обмін досвідом з питань інформаційного захисту [6].

Для обґрунтування управлінських рішень на підприємстві застосовують емпіричний, статистичний, експертний та інші методи. Такий підхід мінімізує ризик невідповідності очікуваних ефектів управління його результатам.

Стратегія інформаційної безпеки підприємств агропродовольчої сфери визначена майже на всіх сільськогосподарських підприємствах України, проте у більшості, переважно у неформалізованому вигляді. У формалізованому вигляді реалізують стратегію інформаційного захисту, здебільшого, середні та

великі підприємства.

Отже, переважна більшість досліджуваних підприємств потребують кваліфікованих кадрів для здійснення ефективного управління процесами захисту інформації, що зумовлює необхідність розробки сучасних моделей управління інформаційною безпекою, формування та дотримання політики інформаційної безпеки.

Список використаних джерел: 1. Жмайлов В.М., Данько Ю.І., Шумков О.В. Ринкова адаптація та економічна безпека сільськогосподарських підприємств: монографія. Суми: Сумський національний аграрний університет. 2018. 396 с. 2. NCSI. National Cyber Security Index. URL: <https://ncsi.ega.ee/country/ua/?pdfReport=1>. 3. Валіулліна З.В. Фактори впливу на процес забезпечення інформаційної безпеки корпоративної економіки. *Бізнес-Інформ.* 2016. № 6 (461). С. 101–105. 4. Látečková A., Volek V., Szabo Ľ. Information systems in agricultural enterprises: an empirical study in Slovak Republic. *Agris on-line papers in economics and informatics.* 2018. Vol. 10, № 2. P. 49–60. 5. Астахова Л.В., Ульянов Н.Л. Модель політики управління осведомленностью сотрудников организации в области информационной безопасности. Наука ЮУрГУ: материалы 67-й научной конференции. С. 678–681. 6. Нікіфорова Л.О. Метод розрахунку рівня вмотивованості співробітників щодо збереження конфіденційності інформації в задачах інформаційної безпеки. *Інформаційна безпека.* 2014. № 4 (16). С. 175–182.

УДК 338.43: 631.11

**В. Д. Чумак, канд. екон. наук, доцент
Л. В. Бражник, канд. екон. наук, доцент
Полтавська державна аграрна академія**

РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ ЯК АНТИКРИЗОВИЙ ЧИННИК ПОПЕРЕДЖЕННЯ БАНКРУТСТВА

Відповідно до чинного законодавства, банкрутство – це неспроможність підприємства розрахуватися і виконати свої зобов'язання перед кредиторами через обмеженість активів у ліквідній формі [3]. За словами американського вченого Ван Хорна – неплатоспроможність при банкрутстві означає, що зобов'язання компанії перебивають її активи, іншими словами, її власний капітал від'ємний [2, с. 771]. Отже, очевидно, що в попередженні банкрутства ресурсозбереження виступає одним із вагомих антикризових факторів.

Проблеми, пов'язані з розробкою антикризових заходів, є предметом досліджень таких вітчизняних та зарубіжних вчених як Ю. Бриггема, Дж. К. Ван Хорна, Ю.В. Василенка, А.П. Градової, І.В. Мегедина, А.В. Чаянова, Г.В. Черевка та інших. Проте, в теорії і практиці антикризового управління є питання, які потребують вирішення, зокрема, не опрацьований механізм впливу ресурсозбереження сільськогосподарських підприємств на фінансово-

економічний стан підприємства та розвиток його банкрутства.

Сільськогосподарське виробництво, як споживач ресурсів, є досить ресурсомістким, що по'язано із специфікою використання засобів та предметів праці, які, в свою чергу, обумовлені особливостями галузі. Безперечно, в сільськогосподарських підприємствах сконцентровано значний обсяг виробничих ресурсів суспільства. Тому, одним із напрямків ефективного використання ресурсів є включення в систему економічного аналізу показника ресурсозбереження. Проблема ресурсозбереження досить важлива для забезпечення розвитку сільського господарства, зокрема, та економіки, в цілому. Актуальність даної проблематики підсилюється і тим, що її вирішення дозволяє виявити резерви підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності, визначити основні напрямки економії всіх видів ресурсів, підвищити ефективність їх використання та попередити можливе настання банкрутства підприємств.

В сучасних умовах зростає необхідність комплексного підходу до аналізу ресурсозбереження та ресурсоемності. Система показників ресурсоемності продукції налічує досить велику їх кількість. Традиційно використовувані показники собівартості, матеріалоемності, фондоємності, трудоємності однобічно характеризують застосування різних факторів виробництва і не можуть дати комплексну характеристику ресурсоемності продукції в цілому. Ресурсозбереження – поняття відносно нове, тому, первісно його ототожнювали лише з економією матеріальних ресурсів. Матеріальні ресурси займають центральне місце в системі ресурсного потенціалу, тому ефективно їх використання – основа ресурсозберігаючого господарювання.

Матеріалоемність – це відносна величина, яка характеризує рівень використання матеріальних ресурсів, а матеріальні витрати – показник абсолютний і показує кількість і вартість спожитих матеріальних ресурсів у виробничому циклі. Обидва зазначені показники цілком рівноправні і необхідні. Зменшення матеріалоемності витрат безпосередньо впливає на зниження собівартості та підвищення рентабельності виробництва. Як показують проведені дослідження вченими-аграрниками, скорочення витрат на виробництво одиниці продукції – значно потужніший резерв економії порівняно із зниженням трудо- та фондоємності виробництва.

Матеріалоемність сільськогосподарської продукції досить висока, а це суттєво впливає на коефіцієнти ліквідності та платоспроможності суб'єкта підприємництва. Збільшення в динаміці питомої ваги виробничих запасів у структурі активів підприємства може свідчити про наступне: неефективність обраної виробничо-фінансової стратегії; нарощування виробничого потенціалу суб'єкта господарювання; прагнення за рахунок вкладень у виробничі запаси захистити грошові кошти від знецінення, тощо.

Оцінка ресурсозбереження ґрунтується на застосуванні комплексного показника ресурсоемності. Отже, ресурсоемність продукції – це сукупність витрат всіх видів ресурсів, що припадають на одиницю доходів від реалізації продукції та інших видів грошових засобів. Зниження витрат на виробництво та збут продукції може викликати зростання витрат за рахунок прибутку, в

результаті чого ресурсоемність може залишитись на попередньому рівні або зрости. В сільськогосподарських підприємствах Полтавщини мають місце значні перевитрати виробничих ресурсів в розрахунку на одиницю продукції. Розрахунок ресурсоемності з метою визначення її впливу на платоспроможність є досить важливим і необхідним при оцінці фінансового стану сільськогосподарських підприємств.

Загально прийнято, що у формулах ресурсо-, фондо-, матеріалоемності в знаменнику зазначають вартість валової продукції. Крім того, деякі автори стверджують, що при аналізі ресурсоемності потрібно враховувати зміни в податковому законодавстві щодо формування валових доходів та валових витрат, вивчати їх вплив на показник ресурсоемності. Але з метою дослідження впливу ресурсоемності на платоспроможність підприємства в ринкових умовах, на нашу думку, доцільно, скористатись формулою, яку пропонують ряд західних економістів. При цьому ресурсоемність визначається як відношення вартості активів підприємства до виручки від реалізації виробленої продукції, виконаних робіт та наданих послуг. Оберненим показником до ресурсоемності є ресурсовіддача, яка в даному випадку розраховується як відношення виручки від реалізації до вартості всіх активів [1, с. 176]. Виходячи з цих міркувань вважаємо за доцільне для визначення показника ресурсоемності використовувати дані бухгалтерської (фінансової) звітності підприємства.

Виникає питання, чи є залежність між ресурсоемністю (ресурсовіддачею) та платоспроможністю? Виходячи з економічних міркувань про вплив вказаних факторів на платоспроможність підприємства, можна прогнозувати наступне: із збільшенням ресурсовіддачі платоспроможність повинна зростати, і навпаки, із збільшенням ресурсоемності платоспроможність буде зменшуватись. Для кількісної оцінки міри впливу ресурсовіддачі на показники платоспроможності доцільно застосувати метод однофакторного кореляційно-регресійного аналізу. Особливий інтерес представляє взаємозв'язок матеріалоемності з фондоємністю та продуктивністю праці. Вплив продуктивності праці на матеріалоемність продукції проявляється в зниженні сукупних затрат на засоби праці, сировину та матеріали. В свою чергу, продуктивність праці залежить від рівня матеріальних затрат, оскільки скорочення норм витрат матеріальних ресурсів дозволяє не залучати додаткових працівників для їх виробництва.

Співвідношення показників матеріалоемності та фондоємності обумовлене тим, що в процесі виробництва визначеній кількості основних фондів завжди відповідає певна величина оборотних фондів. Отже, розглядаючи цю проблему та аналізуючи проведені дослідження, можна стверджувати, що матеріалоемність знижується за наступних умов: при зростанні продуктивності праці та зменшенні фондоємності; при зменшенні норм амортизації; при випереджаючому зростанні продуктивності праці порівняно з фондоозброєністю; при відставанні темпу росту оборотних фондів від темпу росту основних фондів.

Таким чином, ресурсозбереження – це економічна категорія, яка характеризує процес підвищення ефективності використання ресурсів на підприємствах всіх типів та форм власності. Даний показник є основою

ресурсозберігаючого менеджменту.

Список використаних джерел: 1. Бригхем Ю., Гапенски Л. Финансовый менеджмент : пер. с англ. Санкт-Петербург : Экономическая школа, 2005. 497 с. 2. Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами. Москва : Финансы и статистика, 2006. 799 с. 3. Кодекс України з процедур банкрутства від 18 жовтня 2018 р. № 2597-VIII. *Голос України*. 2019. № 77 (7083).

УДК 338.43.01/.02: 167/168: 342: 001.895: 338.24

**С. О. Юшин, д-р екон. наук, професор
ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААНУ**

ЄДИНА КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА НАУКОВО-ІННОВАЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

Серед перших кроків України до стану державної незалежності доречно виділити прийняття Закону України (далі ЗУ) № 400 “Про пріоритетність соціального розвитку села та АПК в народному господарстві” (№ 400, 1990 р.), який проголосив виняткову значущість та незамінність вироблюваної продукції сільського господарства у життєдіяльності людини і суспільства. На те, що саме продовольство – перша і найбільша потреба, яка й викликає створення держави з її управлінськими функція, привертала увагу Платон [1, с. 145] та Конфуцій [2, с. 145]. Дж. Бернал визнавав, що своїм виживанням перед лицем природних лих і людського варварства людська цивілізація завдячує сільському господарству [3, с. 222], з врахуванням, що цивілізація неможлива без науки, періоди розквіту якої співпадають з періодами посилення економічної активності й технічного прогресу (інноваційне розширення управлінського впливу) [4, с. 15, 26, 30, 52].

Стосовно “управління” Аристотель висловлювався конкретно: “існуюче не бажає поганого управління” [5, с. 319]. А що ж таке гарне управління? С. Янг вважав, що управління частково – наука, а частково – мистецтво, де наука щодо управління організацією (на основі методології системного дослідження та побудови реальних об’єктів) рухається до нормативної системи від мистецтва до інженерної науки [6, с. 6, 68, 71]. Ст. Бір стверджував, що управління – це те, що сприяє існуванню і роботі системи, і що удосконалюється з розвитком системи [7, с. 29, 31]. За визначенням Г. Саймона, загальна теорія управління повинна охоплювати як принципи організації, що гарантують правильність процесу прийняття рішень, так і принципи, що забезпечують ефективність дії, для чого потрібна наявність адекватних концептуальних засобів для реалістичного опису адміністративної організації, який дозволить провести дійсно науковий аналіз ефективності її структури та функціонування [8, с. XI, 1]. Отже, формування дієвої концептуально-методологічної основи науково-інноваційних принципів удосконалення системи управління є актуальною науково-практичною задачею.

У 1998 р. Указ Президента України № 810 затвердив перелік заходів щодо

впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні. Її ідеологія – це сукупність філософських, етичних, правових, політичних, інших ідей і поглядів. Її мета – це створення сучасної, ефективної системи державного управління, побудованої на наукових принципах і концептуальних засадах, які у перспективі дозволили б здійснити 1) розробку концепції державної служби, здатної охопити установи і організації всього державного сектора, та 2) узагальнюючого закону, який би виконував роль методологічного і регулятивного фундаменту загального правового врегулювання цілісної державної служби на різних етапах розвитку.

На думку Т. Куна, засвоєння нової теорії потребує перебудови теорії попередньої, переоцінки попередніх фактів, також внутрішнього революційного процесу, який рідко виявляється під силу одному вченому і не відбувається в один день, походячи на тлі розширення понять, які роблять неточним їх звичайне вживання; звідси потреба в новому комбінаторному форматі концептуальних, інструментальних і методологічних приписів деякого простору дисциплін і видів діяльностей [9, с.30, 31, 71]. Для С. Біра головна складність концептуального характеру – це глибоко розуміти докорінні сторони докорінних інноваційних перетворень [7, с. 18]. За визначенням С. Янга, методологічний інструмент у формі системного аналізу прямо спрямований на перетворення інтелектуальної концепції у поведінку організації [6, с. 35, 270]. Аналогічну думку висловлював і П. Друкер: ефективне рішення повинно базуватися на добре продуманій концептуальній основі, а дії, спрямовані на її втілення, повинні бути якомога простіше за своїм змістом і якомога ближче до робочого рівня; суспільство посткапіталістичне буде і суспільством знань, і суспільством організацій, обидві ці системи залежать одна від одної і, разом з тим, вони розходяться по своїм концепціям, уявленням і цінностям; інформація" носить, по суті, аналітичний і концептуальний характер, а тому ефективні керуючі намагаються прийняти найважливіші рішення, які знаходяться на найвищому рівні концептуального розуміння, але вони також знають, що найбільш трудомістким за часом є не саме прийняття рішення, а втілення його в життя, і до тих пір, поки воно не втілилося в реальність, воно залишається благим наміром; це означає, що в той час, як саме ефективне рішення ґрунтується на найвищому рівні концептуального розуміння, дія з його практичного застосування повинно бути максимально простим і носити максимально оперативний характер [10, с. 294, 352, 410]. А.А. Піскопель вказував на те, що початок нової концепції може бути покладений практично будь-якою інновацією – програмною, методичною, і т.і., а в стандартній схемі генезису концепції міститься зародок концепції міждисциплінарної – інтенція до узагальнення і виходу за свої власні межі [11, с. 111–112]. Виходячи з таких міркувань, І.І. Лукінов пропонував таке ведення системного аналізу процесів, які відбуваються в часі й просторі, щоб новітні теоретичні концепції відображали дійсність та дозволяли рухатися від теорії до реалізації ринкових програм з врахуванням того, що теорія розвивається під дією нових наукових відкриттів, інноваційних рішень й стратегічних концепцій та викликів часу [12, с. 6, 195].

Слід зазначити, що у 2004 р. Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ) були прийняті Концепції (Загальнодержавної програми соціального розвитку села на період до 2011 року; Державних програм створення сприятливих умов

для стабілізації та розвитку рослинництва і тваринництва на 2005-2010 роки), у 2005 р. Концепції (Комплексної програми підтримки розвитку українського села на 2006-2010 роки; Програми розвитку виробництва дизельного біопалива на період до 2010 року), 2006 р. Концепції (Державної програми реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі на період до 2010 року), а у 2007 р. дані Концепції були інтегровані у формат Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року (Постанова КМУ № 1158), де аспекти удосконалення системи управління в аграрному секторі передбачали: по-перше, концептуальне визначення і моделювання стратегії трансформаційного розвитку агропромислового потенціалу України на основі запровадження інноваційних управлінських інструментів; по-друге, створення системи управління аграрним сектором економіки, яка відповідає міжнародним стандартам менеджменту та вимогам СОТ і директив ЄС; запровадження моделі, яка раціонально поєднує державну і недержавну форму управління у тісній взаємодії з практичним менеджментом на рівні окремих галузей і підприємств; чіткий та збалансований розподіл функцій, повноважень та відповідальності між органами управління, що сприятиме системності та результативності позитивних економічних процесів у виробничій сфері і в соціальному розвитку сільських територій; по-третє, робота з реформування системи управління в аграрному секторі мала здійснюватися у три етапи на єдиній концептуально-методологічній основі: 1) удосконалення методів; 2) підготовка до реформування; 3) проведення реформи.

Висновки: наведений вище матеріал дає підстави стверджувати наступне:

1) удосконалення системи управління в аграрному секторі потребує більш тісної та активної взаємодії науково-інноваційної та адміністративної систем;

2) формування єдиної концептуально-методологічної основи взаємодії між наукою і практикою управління має будуватися з орієнтацією на такий рівень міждисциплінарності процесу, який призведе до розвитку усіх його учасників.

Список використаних джерел: 1. Платон. Государство. Соч. в 3-х томах: пер. с древнегреч. Том 3. Ч. 1. – М.: Мысль, 1971. С. 89-454. 2. Конфуций. Уроки мудрости: Сочинения. М.: Изд-во Эксмо; Харьков: Изд-во «Фолио», 2004. 958 с. 3. Бернал Джон. Возникновение жизни. Пер. с англ. М.: Мир, 1969. 391 с. 4. Бернал Дж. Наука в истории общества. Пер. с англ. М.: Изд. иностранной литературы, 1956. 735 с. 5. Аристотель. Метафизика. Соч. в 4-х т. Т. 1. Пер. с древнегреч. М.: Мысль, 1976. С. 63-368. 6. Янг С. Системное управление организацией. Пер. с англ. под ред. С.П. Никанорова, С.А. Батасова. М., «Советское радио», 1972. 456 с. 7. Бир С. Мозг фирмы. Пер. с англ. М.: Радио и связь, 1993. 416 с. 8. Саймон Герберт. А. Административна поведінка. Дослідження процесів прийняття рішень в організаціях, що виконують адміністративні функції. Пер. з англ. К.: АртЕк, 2001. 392 с. 9. Кун Т. Структура научных революций: Пер. с англ. / Сост. В.Ю. Кузнецов – М.: ООО «Изд-во АСТ», 2002. 608 с. 10. Друкер, Питер, Ф. Энциклопедия менеджмента. Пер. с англ. М.: Издательский дом "Вильямс", 2004. 432 с. 11. Пископфель А.А. Научная концепция: структура и генезис. М.: Путь, 1999. 416 с. 12. Лукинов І.І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя). К.: ІЕ НАНУ, 1997. 455 с.

УДК 336:226.631.164

О. В. Бухало, канд. екон. наук, доцент

І. А. Малиш, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва**ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ
АГРАРНОГО СЕКТОРА**

Специфічні риси, що притаманні інноваційно-інвестиційній діяльності підприємств аграрного сектора впливають зі специфіки самої галузі сільського господарства. Тому, щоб зрозуміти проблеми, з якими стикаються інвестори на шляху до впровадження інновацій, розглянемо особливості здійснення інноваційно-інвестиційної діяльності у сільськогосподарських підприємствах.

По-перше, сільське господарство є особливим видом людської діяльності через те, що пов'язане з використанням як засобу виробництва і предмету праці землі та живої худоби. Відповідно, інвестиційна діяльність в сільському господарстві пов'язана із необхідністю відтворення родючості земель та забезпеченням нормального функціонування худоби. Це відображається на особливостях економіки сільського господарства, формуванні фінансових ресурсів в цій галузі. Так, у сільському господарстві головним засобом виробництва є земля, яка не амортизується, а отже не бере участі у формуванні собівартості продукції. Різний рівень її природної та економічної родючості та місцезнаходження сприяє утворенню у сільськогосподарських підприємств диференційованого прибутку (ренти). У складі основних виробничих фондів сільського господарства значне місце займає жива худоба. По продуктивній худобі амортизація не нараховується. Тобто, вартість худоби не переноситься на собівартість виробленої продукції. Є ще одна особливість у сільськогосподарських підприємств. Вона пов'язана з тим, що значна частина виробленої продукції не реалізується за межами підприємства, а залишається всередині господарства для відтворення, тобто не набирає грошової форми [3].

По-друге, природний процес вирощування тварин і рослин зумовлює тривалий обіг оборотних коштів, авансованих у виробництво. У рослинництві він триває один рік, у тваринництві – дев'ять місяців, тому значна частина продукції сільськогосподарських підприємств реалізується в кінці року [1]. Отже, специфіка формування фінансових ресурсів в сільському господарстві полягає в тому, що фінансовий результат їх господарської діяльності можна визначити лише в кінці поточного року [3].

Інноваційний розвиток ґрунтується на постійних змінах номенклатури виробленої продукції, удосконаленні технологій її виготовлення, методів

організації виробництва і збуту відповідно до змін ринкової кон'юнктури. У цих умовах необхідно гнучко підходити до формування організаційних структур управління, вибирати такі, що були б адекватні конкретним умовам реалізації проектів інноваційного розвитку конкретних суб'єктів господарської діяльності, дозволяли б повністю реалізувати потенціал їхнього інноваційного розвитку.

Впровадження інноваційних розробок у сільському господарстві не має на меті виробництво абсолютно нового товару, а лише дає можливість його покращення у порівнянні з товарами-аналогами. Це пояснюється тим, що продукція в аграрному виробництві носить сировинний характер і є товаром для подальшої переробки. Підвищити ефективність діяльності сільськогосподарських підприємств можна за рахунок створення вертикальних структур від виробництва сировини до її переробки в кінцевий продукт нової споживної якості. В процесі оцінки ризиків та ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності досліджують фактори, критерії та групи показників, які мають безпосередній вплив на окремі значення кожного параметра стратегічної зони інноваційної активності.

Наукові дослідження та розробки в Україні ще не набули такого значного поширення, як в країнах Євросоюзу. Порівняння частки витрат на виконання НДР у ВВП в Україні та країнах ЄС.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки питома вага інноваційно активних підприємств в Україні становить близько 18,4 %, більшість з яких здійснюють технологічні інновації [2].

На сьогодні інноваційно-інвестиційна діяльність в сільському господарстві ускладнюється як недостатнім фінансовим забезпеченням інновацій, так і браком кваліфікованих кадрів. По всіх галузях наук відбувається скорочення чисельності наукових працівників, що негативно позначається на інноваційній активності в національній економіці. А отже, відставання вітчизняної економіки від світових лідерів стає все більшим. Залучення наукових кадрів до розробки та впровадження інновацій можливе лише за сприяння держави в цих процесах, підвищення матеріальної винагороди науковцям-інноваторам, пошук інших стимулів, удосконалення законодавства в сфері інтелектуальної власності, а також залучення підтримки міжнародних організацій.

Ще однією особливістю інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств аграрного сектора є той факт, що джерелом фінансування для таких проектів є переважно власні кошти самого підприємства-новатора та його засновників. Кредитні ресурси є досить дорогими, а залучення зовнішнього фінансування за рахунок бюджету чи коштів іноземних інвесторів в край обмеженим. Необхідні рішучі дії й державні стимули для покращення ситуації.

Список використаних джерел: 1. Борщ Л.М. Інвестиції в Україні: стан, проблеми і перспективи. Київ: Знання, КОО, 2002. 318 с. 2. Мазуренко О.В., Столярчук Н.М. Інноваційне забезпечення аграрного сектора економіки: аналіз стану. *Економіка АПК*, 2019. № 12. С. 37–45. 3. Мезенцева Н.І., Мороз І.М. Інвестиційна діяльність в агропродовольчому виробництві України: регіональні аспекти: монографія. Київ: ВГЛ «Обрії», 2011. 163 с., С. 13–14.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НАДАННЯ КРЕДИТІВ ПІД РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

Сьогодні в Україні проводяться масштабні реформи, які пов'язані з підготовкою та проведенням заходів щодо вступу країни в світовий європейський економічний простір. Це вимагає від господарюючих суб'єктів переведення своїх підприємств на нові умови, що зможуть наблизити їх продукцію до європейських стандартів та зайняти гідне місце на світовому ринку. Оскільки діяльність національних товаровиробників на сучасному етапі в більшості є збитковою, це є однією з причин нехватки коштів під їх розвиток, що і призводить до їх збитковості, реорганізації, а іноді до повної або часткової ліквідації. Одним з шляхів залучення додаткових коштів є кредитні ресурси. Але в цьому напрямку та за визначених проблем сучасні підприємства не завжди мають можливість скористатися кредитними ресурсами для їх залучення під розвиток виробництва.

За сучасних умов можна виділити дві основні проблеми банківського кредитування підприємств. Перша пов'язана з досить високими ставками на кредитні ресурси, а друга – з нестабільним розвитком самих підприємств та побоюванням того, що в них може не вистачити коштів на повернення та сплату відсотків за користування позиченими коштами. Слід також зазначити, що сьогодні в Україні більша частина підприємств відноситься до малого та середнього бізнесу, отримання прибутків від своєї діяльності в них залежить від їх розміру, а джерелом сплати по кредитах є саме прибуток, що і призводить до скорочення обсягів надання кредитів під розвиток підприємств.

Аналізуючи ці проблеми слід їх розглядувати окремо з позиції як банківського сектора так і самих підприємств, а їх вирішення буде залежати від того наскільки ці дві сторони зможуть поєднати свої інтереси та фінансові можливості.

Саме на цій проблемі зосереджують свою увагу Волкова Н.І. та Свірідова К.Д.: «проблема банківського кредитування малого і середнього підприємництва полягає у тому, що вітчизняний малий і середній бізнес та банки поки що вкрай важко знаходять спільну мову. Успішному вирішенню цього питання значною мірою заважає відсутність у спеціалістів підприємств і працівників банків єдиних уявлень про сутність цієї діяльності. Щоб одна сторона могла отримати банківський кредит на прийнятних умовах, а інша – повернути свої гроші разом з належними їй відсотками, необхідно, щоб обидві сторони добре розуміли інтереси і проблеми один одного та дійшли до узгодженої оцінки реальних ризиків при кредитуванні» [1, с. 62].

Зрозуміло, що як і банки так і підприємства намагаються поєднати свої інтереси та досягти домовленості. Але при цьому слід приймати до уваги, що

банківська діяльність базується на умовах отримання прибутку, а за умов високих ризиків неплатежів та гарантування своєї прибутковості банки не завжди можуть надавати дешеві кредити. До того ж свої прибутки вони отримують за рахунок активних операцій при належному рівні ресурсів, що в них утворюються.

Так Іршак О.С., Лещук І.Я. відмічають, що «Незважаючи на те що обсяг кредитного портфеля щороку збільшується, він утрачає свою якість. Якщо значна частка активів резервується на покриття збитків, то зростає кредитний ризик та знижується дохідність від кредитної діяльності банків» [2, с. 149].

Але незважаючи на безліч проблем банківський сектор значний обсяг коштів вкладає в кредитування розвитку підприємств. То ж на даний момент необхідно знаходити шляхи для того, щоб створити привабливі умови для підприємств та знайти можливість підтримати ліквідність підприємств на достатньому рівні.

Як відмічають Смолінська С.Д. та Самченкова І.О. «В сучасних умовах саме банківський кредит стимулює відтворювальні процеси в суспільстві за рахунок забезпечення грошовими ресурсами поточної господарської діяльності підприємств. Навіть той факт, що більшість українських банківських установ погіршили показники своєї фінансової стійкості внаслідок фінансової кризи та несприятливих економічних тенденцій, все ж таки кредитування є основним напрямком діяльності комерційних банків, а в кредитні операції вкладається переважна більшість залучених фінансових ресурсів банківськими установами» [3, с. 885].

Вирішення проблем залучення кредитних ресурсів для підприємств повинно бути постійно під контролем керівництва, а прийняття обґрунтованих рішень має базуватися на глибокому аналізі їх діяльності [4, с.146]. Одним з напрямків вирішення питання зменшення кредитних ставок по кредитах під розвиток підприємства може бути залучення держави та її допомога в цьому напрямку. За сучасних умов держава прикладає намагається прокредитувати на пільгових умовах високодохідні галузі економіки країни, але залишається досить велика кількість малих та середніх підприємств, які намагаються призупинити спад та забезпечити розвиток своєї діяльності.

Список використаних джерел: 1. Волкова Н. І., Свірідова К. Д. Аналіз проблем кредитування малого та середнього бізнесу в сучасних економічних умовах. *Фінанси, облік, банки*. 2017. №1 (22). С. 55–62.; 2. Іршак О. С., Лещук І. Я. Сучасний стан кредитної діяльності банків та її вплив на розвиток реального сектора економіки *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 34. С. 145–149.; 3. Смолінська С. Д., Самченкова І. О. Шляхи покращення здійснення кредитних операцій банками у напрямі підвищення ефективності діяльності підприємств. *Молодий вчений*. 2018. № 10 (2). С. 885–888.; 4. Гончаренко Н. Г. Роль економічної інформації в прийнятті ефективних управлінських рішень. *Науковий вісник Херсонського державного університету (серія «Економічні науки»)*. 2018. № 28-2. С. 145–148.

**К. В. Кулинич, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти*
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва**

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ

При оцінюванні ефективності інвестицій використовуються два поняття: «ефективність» та «ефект». Ефективність – це відношення результатів, досягнутих за рахунок інвестицій, і витрат, завдяки яким отримані ці результати. У практиці економічної оцінки інвестицій використовується також показник, який характеризує обернене відношення – відношення затрат до результатів (строк окупності). На відміну від ефективності, ефект – це різниця між результатами і витратами [3]. Ефективність інвестиційних вкладень визначається співставленням ефекту (від їх здійснення) з їх величиною.

В умовах інтенсивної економіки завдання ефективного використання інвестицій виступає як одне з першочергових. Ефект від здійснених витрат виражається у підвищенні продуктивності праці, збільшенні виробництва валової продукції сільськогосподарства, збільшенні величини чистого доходу та прибутку. Його співставляють з розміром інвестицій і, таким чином, визначають ефективність вкладення останніх. Необхідною умовою збільшення виробництва та підвищення ефективності діяльності аграрних підприємств України є нарощування обсягів інвестиційних вкладень та підвищення ефективності їх використання, що потребує створення сприятливих умов для активізації інвестиційної діяльності. Однією зі складових частин вирішення цього актуального завдання є впровадження на практиці об'єктивної методики оцінки ефективності використання інвестицій. На теперішній час науковці не дійшли єдиної думки з приводу того, яким чином доцільно визначати ефективність інвестування аграрних підприємств: через один узагальнюючий показник чи систему показників.

На наш погляд, найбільш аргументованим є твердження професора В.Й. Шияна про те, що наявність узагальнюючого показника не виключає можливостей використання системи показників ефективності [2]. Найбільш розповсюдженим способом визначення економічної ефективності використання інвестицій вважається відносна величина, яка визначається співставленням ефекту від їх здійснення з розміром інвестицій. В якості ефекту можуть бути використані результативні показники виробничої діяльності: валова продукція, виручка від реалізації продукції, прибуток. В даний час в європейських країнах і в США існує ряд методів оцінки ефективності інвестицій, зокрема такі, які не включають і включають дисконтування. До методів, що не включають дисконтування, відносяться такі, що базуються на розрахунку періоду (терміну) окупності; засновані на визначенні норми прибутку на капітал; засновані на розрахунку різниці між сумою прибутку і інвестиційних витрат за весь період

* Науковий керівник – О. І. Гуторов, д-р екон. наук, професор.

використання інвестиційного проєкту, що відомий під назвою Cash-flow або накопичене сальдо грошового потоку; метод порівняльної ефективності приведених витрат на виробництво продукції і вибору капітальних вкладень на основі порівняння маси прибутку (метод порівняння прибутку) [1].

Методи оцінки ефективності інвестицій, що не включають дисконтування, в більшості випадків називають статистичними. Ці методи опираються на проєктні, планові і фактичні дані про витрати і результати, що обумовлені реалізацією інвестиційних проєктів. При використанні цих методів в окремих випадках застосовують такий статистичний метод, як розрахунок середньорічних даних про витрати і результати (прибуток) за весь термін використання інвестиційного проєкту.

Статистичні показники оцінки ефективності інвестицій ґрунтуються на використанні статистичних даних про інвестиційні витрати і доходи без урахування фактора часу [1]. У сучасній інвестиційній практиці серед показників оцінки ефективності реальних інвестиційних проєктів переважають показники, що засновані на використанні дисконтних методів розрахунку [1]. Вони розраховуються за всіма значними інвестиційними проєктами, розрахованими на довготривалий період. Статистичні показники оцінки ефективності інвестицій використовуються переважно для оцінки ефективності короткострокових інвестиційних проєктів [1].

Враховуючи незначні обсяги інвестиційних вкладень аграрних підприємств та їх короткостроковий характер (переважно 1 рік), вважаємо за необхідне обґрунтувати необхідність комплексної оцінки ефективності використання інвестицій аграрних підприємства через розрахунок інтегрального показника ефективності використання інвестицій, що враховує ефективність використання основного та оборотного капіталу, інвестиційних вкладень, земельних ресурсів та персоналу підприємства з урахуванням коефіцієнтів значимості показників. Під економічною ефективністю розуміємо систему економічних зв'язків, що визначають економічну вигоду, за якої аграрне підприємство за рахунок отриманих від реалізації продукції (товарів, послуг) грошових доходів відшкодовує витрати на її виробництво і реалізацію та отримує прибуток, як головне джерело відтворення вкладеного у виробництво капіталу. Інвестиційна політика має виконувати функцію стимулятора відродження аграрного сектора через розробку ефективних інвестиційних програм, які включають зміцнення власного інвестиційного потенціалу галузі, розвиток виробничої і соціальної інфраструктури на селі, формування і розвиток кредитної інфраструктури, залучення іноземних інвестицій, розвиток інноваційних форм інвестиційної діяльності.

Список використаних джерел: 1. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент : учебный курс. Киев: Эльга-Н, Ника-Центр, 2002. 448 с. 2. Шепотько Л., Прокопа І. Деякі аспекти макроекономічного регулювання аграрної сфери. *Економіка України*. 2001. № 3. С. 51–58. 3. Несветаев Ю.А. Экономическая оценка инвестиций : учебное пособие. М.: МГИУ, 2003. 163 с.

**В. А. Худавердієва, канд. екон. наук, доцент
Харківська державна зооветеринарна академія**

СУЧАСНИЙ СТАН ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Найважливішою складовою ринкового господарювання є інвестиційна діяльність. Інвестиції необхідні для зміцнення економіки країни і для розвитку перспективних виробничих напрямів, що мають стратегічне значення для стійкого розвитку територій і підвищення якості життя їх населення.

Одним з найважливіших завдань сучасного періоду розвитку країни є удосконалення відносин інвестиційних вкладень, які грають важливу роль у формуванні аграрного ринку і дають поштовх для його розвитку. З розвитком економічних галузей роль інвестиційних вкладень значно зростає, ефективно використовуючи фінансово-кредитні ресурси, перетворюючи їх на важливий чинник економічного прогресу у всіх сферах. Збільшення інвестиційних вкладень в аграрну сферу в ринкових відносинах гарантує формування і розвиток інвестиційних відносин. Неможливо забезпечити інтенсивний розвиток аграрної сфери без необхідної суми фінансових коштів. Фінансові відносини в цілому гарантують розвиток і доцільне використання матеріальних, трудових і інших ресурсів ринкових відносин в аграрній сфері. Для забезпечення ефективності виробництва в аграрній сфері, в першу чергу необхідно виявити пріоритетні напрями науково обґрунтованої інвестиційної політики і впровадити їх в життя.

Для залучення додаткових фінансових ресурсів аграрна галузь повинна володіти високим рівнем інвестиційної привабливості, достатнім для того, щоб переконати інвесторів вкласти в неї свої гроші. Керівництво більшості сільськогосподарських підприємств не усвідомлює значущість інвестиційної привабливості і цілеспрямовано не займається питаннями формування її оцінки і розробки методик її аналізу, апробацією їх на підприємстві, вивченням чинників, що на неї впливають.

В Україні інвестиційна діяльність регулюється Законом «Про інвестиційну діяльність» № 1561-ХІІ від 18.09.91 (зі змінами і доповненнями) [1]. Верховна Рада ухвалила законопроект № 6141 від 27.02.2017 року щодо сприяння залученню іноземних інвестицій [2]. Прийняття й набуття чинності Закону № 6141 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння залученню іноземних інвестицій» 24 листопада 2018 року стало важливим кроком щодо збільшення активності великих іноземних інвесторів на фондовому ринку України. Законодавчим актом встановлено правовий режим обліку прав власності іноземних клієнтів глобальних зберігачів на цінні папери у депозитарній системі України. За словами Андрія Супрун, начальника управління депозитарної діяльності Національного банку України, це перший вагомий крок до інтеграції інфраструктури фондового ринку України до міжнародної інфраструктури ринку капіталу [3].

В Україні спостерігається негативна ситуація щодо залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України. Згідно офіційним статистичним даним, у першому кварталі 2019 року було зафіксовано збільшення інвестицій на рівні 943 мільйонів доларів, а в першому кварталі 2020 року – відтік на суму 1,6 мільярдів доларів. Таку негативну ситуацію Національний банк України пов'язує з вилученням реінвестованих доходів підприємств і компаній реального сектора економіки [4].

За останні вісім років пік вкладення в Україну іноземних інвестицій припав на 2011 рік, коли вливання в економіку склали більш ніж 6 мільярдів доларів. Логічне падіння розміру іноземних вкладень відбулася у 2014 році, коли політична і економічна ситуація в країні стала різко нестабільною. Саме у цьому році в економіку України надійшло лише 2,5 мільярдів доларів, що на 55 % менше, ніж у 2013 році. Але починаючи з 2015 року обсяг інвестицій став різко коливатися [2].

У зв'язку з переходом до ринкової економіки однієї з важливих проблем, що стоїть перед аграрною сферою, є розширення зовнішньоекономічних відносин і на цій основі забезпечення виробництва продукції високої якості на рівні світових стандартів. Для вирішення цієї проблеми головним напрямом інвестиційної політики країни повинна бути модернізація технологічної структури капіталовкладень за рахунок реконструкції виробничих сил технічного забезпечення. Основну лінію капіталовкладень в аграрній сфері складає визначення структури всіх сфер аграрного ринку на основі вимог ринкової економіки.

Питання залучення інвестицій в сільське господарство залишається одним з ключових в розвитку економіки. Інвестиції в сільське господарство мають свої особливості. Вони проявляються в тому, що разом з вкладенням капіталу в об'єкти - результати праці людини, як в інших галузях економіки, в сільському господарстві вони здійснюються ще і в об'єкти природи, що за інших рівних умов робить їх діяльність більш капіталомісткою з тривалим терміном окупності і високими ризиками, оскільки природа живе за своїми законами, управління якими сьогодні або неможливо, або дорого.

Для організації залучення і освоєння інвестиційних ресурсів необхідно застосування методів регулювання, направлених на підвищення ефективності інвестиційної діяльності, яка повинна відповідати відповідному рівню розвитку (циклу) національної економіки. Питання регулювання інвестиційної діяльності в сільському господарстві є ключовими в реалізації національних цілей і інтересів України.

Низький рівень інвестування в Україні ускладнено низьким кредитним потенціалом кредитних банків, відтоком капіталів за межі країни, звуженням платоспроможного попиту населення та підприємств, незадовільним фінансовим становищем останніх. Українські підприємства не мають достатнього інвестиційного потенціалу, тому продовжують інвестувати в екстенсивний (ремонт і модернізація уже наявних приміщень та устаткування), а не в інтенсивний напрямок розвитку економіки (впровадження прогресивних технологій) [5].

Успіхи в розвитку сільського господарства багато в чому залежать і від впровадження передових досягнень науково-технічного прогресу, інтенсифікації виробництва, високої організації праці. Тривала криза в АПК може бути подолана тільки за умови крупних інвестицій в сільське господарство із сторони як держави, так і приватних інвесторів. Масштабне зростання інвестицій можливе тоді, коли у інвесторів з'явиться впевненість у тому, що усі рівні влади розуміють необхідність розробки цілеспрямованої інвестиційної політики, пов'язаної з адекватною правовою базою, і вживають заходи, направлені на поліпшення інвестиційного клімату, а також збільшення притоку зарубіжних інвестицій в сільське господарство з розширенням пільг і гарантій.

Іноземні інвестори найбільшу частину фінансів інвестували у фінансову та страхову діяльність (у 1 кварталі 2019 році інвестиції становлять 482,3 мільйонів доларів, у 1 кварталі 2020 році інвестиції становлять 237,5 мільйонів доларів), а також промисловість – 278,4 мільйонів доларів. У 2020 році значна сума інвестицій надійшла і у сферу науково – технічної діяльності – 109,6 мільйонів доларів.

У першому кварталі 2020 року інвестиції з Кіпру скоротилися на 1,4 мільярдів доларів, з Німеччини – на 427,5 мільйонів доларів, з Нідерландів – на 178,4 мільйонів доларів. Але, є деякі і позитивні тенденції залучення іноземних інвестицій, а саме інвестиції зі Швейцарії зросли на 112,1 мільйонів доларів, з Польщі – на 48 мільйонів доларів, з Франції – на 45 мільйонів доларів, з Австрії – на 38,5 мільйонів доларів. В розрізі регіонів України найбільший відтік інвестицій спостерігається з Дніпропетровської, Донецької та Луганської областей [4].

Аграрний сектор економіки в нинішній економічній ситуації потребує приток інвестицій. На рівні господарюючих суб'єктів можливість залучення інвестицій є, чи не визначальним чинником конкурентоспроможності. Від розуміння логіки інвестиційних процесів залежить адекватність практичних інвестиційних рішень, що приймаються на різних його етапах, найважливішим з яких є вибір підприємства, в яке будуть вкладені інвестиційні ресурси. На цей вибір в основному впливає така категорія, як інвестиційна привабливість підприємства. Тому формування сприятливої ділової репутації і інвестиційної привабливості підприємств стає необхідною умовою ефективного менеджменту.

Список використаних джерел: 1. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18 вересня 1991 року № 1561-ХІІ (зі змінами і доповненнями). URL: <http://zakon.rada.gov.ua> 2. Скільки іноземних інвестицій надійшло до України в 2010-2018 роках URL: [https:// w w.slovoidilo.ua.2018/08/ 31 /infografika / finansy/](https://w.w.slovoidilo.ua.2018/08/31/infografika/finansy/) 3. Прийнято закон, який зробить Україну більш привабливою для іноземних інвесторів. URL: [https:// www.csd.ua](https://www.csd.ua) 4. Скільки іноземних інвестицій надійшло до України у 2020 році [slovoidilo.ua.2020/09/04/ infografika/finansy.](https://w.w.slovoidilo.ua.2020/09/04/infografika/finansy/) 5. Дядик Т.В., Даниленко В.І., Боровик Т.В. Міжнародна практика забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки : колективна монографія. С. 305–314.

С. В. Шерстюк, канд. екон. наук, доцент

К. І. Посилаєва, канд. екон. наук, доцент

Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

НОРМАТИВНА БАЗА І МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

За реальних умов функціонування всі підприємства тією чи іншою мірою пов'язані зі здійсненням інвестиційної діяльності. Згідно із Законом України «Про інвестиційну діяльність» [1] інвестиціями вважають усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті чого створюється прибуток або досягається соціальний ефект.

У процесі аналізу слід враховувати такі особливості інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, як:

- можливість вибору альтернативних проектів;
- обмеженість фінансових ресурсів;
- значний вплив факторів ризику.

Для зовнішніх інвесторів мета аналізу полягає в оцінці інвестиційної привабливості цього підприємства. У такому разі об'єктом аналізу є насамперед реальні інвестиції, що дає можливість зробити прогнози щодо майбутньої діяльності підприємства. В процесі аналізу підприємства, як об'єкта інвестування, потенційних інвесторів поряд з прибутковістю та рентабельністю цікавлять й такі показники, як обсяги та ефективність капітальних вкладень, здійснюваних на підприємстві. Відповідно, аналіз динаміки реальних інвестицій з урахуванням темпів інфляції дає змогу зробити висновки щодо інвестиційної активності підприємства. Аналіз структури інвестицій уможливорює оцінювання перспективності напрямків їх вкладення.

Для внутрішніх суб'єктів аналізу важливим є обґрунтування та вибір найефективнішого напрямку інвестування коштів. При цьому спочатку аналізується доцільність вкладання коштів у реальні та фінансові інвестиції. Залежно від результатів аналізу вибирають один із напрямків проведення інвестиційних операцій або визначають оптимальне їх поєднання. Методика аналізу доходності та ризику інвестиційних операцій залежить від специфіки об'єктів дослідження, тобто від того, виробничі це проекти, чи фінансові інструменти.

Слід зазначити, що в процесі аналізу інвестиційної діяльності підприємства застосовуються всі види аналізу: попередній, оперативний, перспективний.

Так, попередній аналіз передбачає обґрунтування оптимального проекту з-поміж кількох можливих варіантів капітальних вкладень або таких цінних паперів, які б найточніше відповідали потребам підприємства.

Оперативний аналіз полягає у виявленні можливих відхилень від запланованого сценарію, коли почалася реалізація інвестиційного проекту, та обґрунтуванні коригуючи управлінських рішень.

Після завершення інвестиційної операції аналізують її фактичну ефективність, виявляють причини відхилень від очікуваних результатів, що допоможе підприємству в майбутньому адекватно оцінювати свої можливості та приймати обґрунтовані управлінські рішення (перспективний аналіз).

Інформаційною базою аналізу інвестиційної діяльності кожного сільськогосподарського підприємства слугують дані фінансової звітності підприємства, яка формується у відповідності до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [2] та затверджених положень (стандартів) бухгалтерського обліку. Зокрема, основним П(С)БО, який регламентує методологію формування звітності, є П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»[3]. Цим документом узагальнені основні форми фінансової звітності, які «надають» основну інформацію для аналізу інвестиційної діяльності.

Головними джерелами інформації є: форма 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)», форма 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» та форма 3 «Звіт про рух грошових коштів». Так, результати інвестиційної діяльності підприємства визначаються на основі аналізу змін на статтях першого розділу балансу «Необоротні активи», статті «Поточні фінансові інвестиції» другого розділу балансу та на окремих статтях форми 2 «Звіт про фінансові результати»: «Дохід від участі в капіталі», «Інші фінансові доходи», «Втрати від участі в капіталі», «Інші витрати». Крім того рух коштів в результаті здійснення інвестиційної діяльності відображається на відповідних статтях другого розділу форми 3 «Звіт про рух грошових коштів».

За результатами підсумкового аналізу здійснених інвестиційних операцій і для з'ясування того, наскільки вони були доцільними, необхідно провести більш детальний аналіз за даними аналітичного обліку.

Отже, методика аналізу інвестицій базується на даних фінансової звітності підприємства, передбачає певну послідовність, включає всі види аналізу та використовує різноманітний інструментарій.

Список використаних джерел: 1. Про інвестиційну діяльність. Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII (Редакція станом на 13.02.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>. 2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні. Закон України від 16.07.1999 в редакції від 11.06.2017. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/996-14>. 3. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73 в редакції від 14.03.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.

**Н. І. Шиян, канд. екон. наук, доцент,
І. В. Співак, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва**

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЄКТУ В КОНТЕКСТІ ЙОГО ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ

Для аграрної сфери економіки країни характерними є особливості при розгляді питань інвестиційної привабливості суб'єктів її господарювання. Як правило, інвестиційна привабливість компанії визначається ефективністю інвестиційно-інноваційної політики та процесом управління виробництвом. Потреби в інвестиціях у виробничу сферу галузі є значними, що вимагає акумуляції усіх можливих інвестиційних ресурсів. У той же час не менш важливим є обґрунтування і прийняття такого інвестиційного проєкту, який би реалізував потенційні можливості компанії щодо досягнення поставленої мети.

Визначено, що для успішної реалізації інвестиційного проєкту потрібним є акцент на ряд ключових його аспектів, серед яких на особливу увагу заслуговують: визначення мети проєкта, цілей складання бізнес-плану; урахування в процесі розробки інвестиційного проєкту особливостей сфери діяльності; здійснення СВОТ-аналізу, який включає правовий аналіз, аналіз достатності фінансування, економічний аналіз; аналіз ринку. Звернення уваги на кожен із складових по кожному із приведених аспектів реалізації інвестиційного проєкту слугує успіхом його реалізації [1–2].

Визначаючи мету аналізу, важливим є звернення уваги на мету проєкта. Вона може носити економічний характер, визначаючи в якості критерію його ефективності прийняття величину прибутку. У той же час, вона може мати соціальну спрямованість, а в ряді випадків – реалізація проєкту може носити «проміжний» характер для майбутнього розвитку компанії при зміні стратегії її діяльності, диверсифікації виробництва тощо.

Зміст обґрунтування інвестиційного проєкту визначається суб'єктом, для якого здійснюється таке обґрунтування. Суб'єктами можуть бути керівництво компанії, зовнішні інвестори, банк, як джерело фінансування реалізації проєкту та ін. Обґрунтування інвестиційного проєкту завершується складанням Бізнес-плану, техніко-економічного обґрунтування або фінансовою моделлю.

Аналіз свідчить, що метою підготовки Бізнес-плану інвестиційного проєкту може бути отримання кредиту для його реалізації, залучення акціонерів шляхом збільшення величини власного капіталу компанії. Важливими питаннями, що стоять при підготовці інвестиційних проєктів, є: можливість реалізації проєкту за умов, які склалися; визначення того, чи принесе проєкт економічний прибуток та якими будуть доходи окремих учасників проєкту; якою повинна бути сума коштів для реалізації проєкту та графік їх вкладання; якими є ризики інвесторів.

Розуміючи, що сфера реалізації проєкту накладає свій відбиток на його обґрунтування, звертається увага на матеріально-технічне забезпечення компанії; доступність сировини в процесі виробництва продукції (надання послуг) нею відповідно до проєкту, який обґрунтовується; надійність постачальників, перелік яких доцільно розглядати із точки зору ризику та надійності; в ряді випадків, оцінюючи технологію виробництва продукції (надання послуг) звертається увага на рівень новизни технології.

За умов будівництва певних комплексів звертається увага на розміщення виробничої площі відносно логістичних маршрутів, розташування споживача. Ці положення будуть впливати на величину витрат на реалізацію проєкту та величину доходу після його реалізації.

Дослідження свідчать, що в рамках існуючих на глобальному, країновому, регіональному рівнях, актуальною є проблема екологічної безпеки реалізації інвестиційного проєкту. Вона є актуальною в будь-якій сфері економіки: в аграрній сфері, в промисловості, у сфері ресторанного бізнесу та ін. Екологічна безпека проєкту є важливим аспектом для інвестора із точки зору охорони навколишнього середовища та природоохоронних заходів із питань мінімізації кількості викидів при веденні виробництва відповідно до екологічних умов; їх токсичності; зменшення викидів забруднювальних речовин в оточуюче середовище та ін. [3].

Практики акцентують увагу на необхідності при обґрунтуванні інвестиційних проєктів на проведення маркетингових дослідженнях, на оригінальності маркетингових ідей, на аналізі і визначенні каналів збуту продукції (послуг), які пропонуються для виробництва (надання) при реалізації інвестиційного проєкту.

СВОТ-аналіз, його складові та зміст дає загальну інформацію з приводу доцільності, можливості реалізації проєкту. Так, здійснюючи правовий аналіз, приводиться інформація щодо юридичної структури отримувача фінансування; існування узгоджень та технічних умов щодо можливості використання енергетичної системи, логістичних шляхів, певних ресурсів при реалізації проєкту; існування у компанії відповідних дозволів на будівництво, модернізацію, і взагалі на реалізацію проєкту.

Складанню бюджету проєкту передуює аналіз звіту про рух грошових коштів, звіту про прибутки (збитки) компанії протягом останніх 3–5 років. Показники економічної ефективності інвестиційного проєкту спрямовані на прогноз руху грошових коштів; розрахунок чистого приведенного доходу; визначення терміну окупності проєкту, його внутрішньої норми рентабельності.

Дослідження свідчать, що обґрунтування проєкту передбачає визначення загальних параметрів фінансової моделі проєкту, його учасників та їх інтересів при її реалізації; визначення етапів реалізації та структури бюджету [4–5], терміну його життя, інтервалу прогнозування та ін.

Практичні аспекти реалізації інвестиційних проєктів свідчать, що доволі часто в реалізації проєкту недостатньо уваги приділяється питанням: ступеня готовності дозвільних документів на будівництво, питанням допуску, узгоджень із державними наглядовими органами; існуванню відповідним чином

оформлених ліцензій та авторських прав щодо реалізації проєкту; недостатньому врахуванню при визначенні величини витрат на реалізацію проєкту таких складових, як вартість додаткового обладнання при реалізації проєкту; витратам на підведення комунікацій, або реконструкцію існуючих; вартості використання складських приміщень, транспорту; проблемі недостатньої опрацьованості ціни збуту продукції (послуг). При встановленні обладнання помилкою є врахування його максимальної завантаженості, не враховується сезонність доходів (витрат), витрати на логістику, додаткові витрати автотранспорту, оренди та ін.

Тобто розробка і обґрунтування інвестиційного проєкту є складним із точки зору виконання завданням, ступінь успішності реалізації якого залежить від урахування великої кількості чинників макро-, мікрорівня, особливостей розвитку галузі, діяльності компанії та органів її управління, які впливають на кінцевий результат його реалізації.

Список використаних джерел: 1. Ковалев В.В. Методы оценки инвестиционных проектов. Москва: «Финансы и статистика». 2000. 144 с. 2. Зелінська О.М., Галазюк Н.М. Теоретичні засади визначення інвестиційної привабливості вітчизняних підприємств в умовах сучасних євроінтеграційних процесів. *Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 22. С. 48–51. 3. Кучеренко Ю.А. Інвестиційна привабливість екологізації агропідприємств. *Агросвіт*. 2018. № 7. С. 61–65. 4. Басовский Л.Е., Басовская Е.Н. Экономическая оценка инвестиций: учеб. пособие. Москва. ИНФРА-М. 2007. 241 с. 5. Ястремська О.М. Інвестиційна діяльність промислових підприємств: методологічні та методичні засади : монографія. Харків: ВД «ІНЖЕК», 2003. 488 с.

УДК 349.412

**Д. Е. Бабак, І. О. Часовітін, здобувачі третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти *****Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва****РОЗВИТОК ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ**

Усі суспільні рухи та конфлікти, у тому числі революції, мали в основі необхідність змін у відносинах власності на засоби виробництва. Передусім це стосувалося відносин власності на землю – основний засіб виробництва в межах аграрної цивілізації, за якої основним засобом виробництва, а отже й основною формою багатства була оброблювана земля. І на сьогоднішній день земля у сільському господарстві – це основний засіб виробництва. Земля корінним чином відрізняється від інших засобів, як мінімум, у двох відношеннях. По-перше, якщо у промисловості при швидкому розвитку виробничих сил усі старі машини можуть бути замінені, тобто вони просто викидаються, то земля навпаки постійно поліпшується при правильному господарюванні. По-друге, земля має унікальну у своєму роді перевагу, яка виражається у тому, що додаткові витрати праці у розвиток продуктивних можливостей землі можуть давати продукт без будь-яких утрат того, що було вкладено в землю раніше.

Загальною тенденцією розвитку аграрних відносин у ХХ – на початку ХХІ ст., як свідчить світова практика, є формування великих сільськогосподарських підприємств, заснованих на приватній власності, колективних (кооперативних) підприємств за рахунок поширення орендної форми господарювання [1].

Історичний процес розвитку аграрних відносин у світі свідчить про те, що в країнах, де на протязі століть існувала приватна власність на землю, ринковий обіг землі та вся система ринкових земельних відносин усе більше обмежується державою. В ході історичного розвитку приватна власність на землю з необмеженої форми володіння, користування й розпорядження землею все більше перетворюється у відносну. Воля власника в них поєднується з державним регулюванням земельних відносин. Це регулювання спрямоване на попередження спекуляції землею, недопущення надмірного подрібнення земельних ділянок, підвищення ефективності використання земель, перетворення сільського господарства в галузь промислового виробництва [1].

* Науковий керівник – Г. П. Пасемко, д-р наук з держ. упр., професор.

На жаль, приклади інших країн не дають готових рецептів формування й регулювання земельних відносин власності. Методи та прийоми, виправдані в одних умовах, можуть бути неефективними в інших.

Державна політика розвитку земельного ринку повинна бути спрямована на створення самодостатньої кредитної системи, важливою складовою якої є іпотечне кредитування. Однак, розвиток іпотечного кредитування обмежений рядом об'єктивних і суб'єктивних причин. Вважається, що землі сільськогосподарського призначення мають високий ступень ліквідності і звідси виникає ідея залучення великих кредитних ресурсів в аграрний сектор. Але, по-перше, такого обсягу ресурсів немає ні у вітчизняній банківській системі, ні у тієї частини іноземних кредиторів, які працюють на кредитному ринку України. По-друге, висока ліквідність земель сільськогосподарського призначення – це міф. Навіть при тій низькій їхній вартості, яка існує нині, може знайтися покупець лише на землі, що належать до приміської зони великих міст. Адже ці земельні ділянки мають використовуватися за призначенням. А для цього треба не тільки купити землю, а й мати значні фінансові ресурси для реорганізації виробництва. Власники таких ресурсів через їх недостатню кількість не підуть далеко від міст.

По-третє. Значна частина земель сільськогосподарського призначення ще не має свого власника, тому не може бути ні заставлена, ні продана. Інша частина земель перебуває в оренді. Її використання і формі застави також проблематично. І по-четверте. У кредиторів, а це в основному банки, виникає проблема щодо реалізації заставлених земельних ділянок сільськогосподарського призначення неплатоспроможних боржників. Самі займатися виробництвом банки, особливо універсальні, яких більшість, не мають права і можливості, шукати ж покупця на такі ділянки їм також не вигідно. Потрібен організований ринок землі з відповідною інфраструктурою [2].

Крім об'єктивних факторів, що стримують розвиток іпотечного кредитування, є й суб'єктивні. Вони пов'язані, передусім, із недостатньою підготовкою кадрів як банківських працівників, так і керівників та спеціалістів сільськогосподарських підприємств. Банківські працівники повинні знати не тільки технологію здійснення кредитних операцій, а й особливості позичальників. А їх вони розглядають під кутом зору платоспроможності останнього [3].

Таким чином в Україні ще не вдалося повною мірою вирішити питання щодо формування ринку землі: не визначено місце землі в системі економічного обігу, не створено належних умов для реалізації громадянами права власності на землю, не знайшла подальшого розвитку інфраструктура ринку землі та ін. тому в країні потрібно прийняття цілої низки законів і інших нормативних актів, які передбачені основними напрямками земельної реформи в Україні.

Список використаних джерел: 1. Пасемко Г.П. Державне регулювання аграрних відносин в умовах соціально-економічних трансформацій : монографія. Харків : «Міськдрук», 2012. 260 с.; 2. Пасемко Г.П., Лозинська Т.М. Соціально-економічні чинники впливу на державну політику в сфері земельних відносин. *Вісник ПДАА*. 2015. № 2. С. 35–43.; 3. Пасемко Г.П. Довгаль С.В., Бага Л.Г.,

УДК 332.3:631.147

**А. А. Висідалко, фахівець
Інституту землекористування НААН України**

ДО ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОРГАНІЧНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Нині виробництво органічної продукції набирає популярності, адже з кожним роком збільшуються сертифіковані площі земель для виробництва органічної продукції, кількість виробників цієї продукції, а також підвищується внутрішній і зовнішній ринок [1]. Незважаючи на позитивну тенденцію розвитку органічного виробництва в Україні існує низка негативних факторів, які в умовах реформування земельних відносин стримують його розвиток. Одним із проблемних питань залишається вибір земельних ділянок придатних для ведення органічного землеробства, а також розробка необхідних заходів щодо належної організації землекористувань. Для успішного ведення органічного виробництва потрібно дотримуватися технологічної послідовності виробництва і руху органічної продукції, а також здійснювати відповідні заходи, які не допускають забруднення органічної продукції різноманітними речовинами, які використовують при класичному землеробстві. Проаналізувавши іноземні програми організації органічного виробництва, а також наукові праці вітчизняних та закордонних вчених щодо даної тематики, на нашу думку, в Україні необхідно виділити наступні заходи:

- Оцінити придатність території для запровадження органічного виробництва.

- Обґрунтувати обмеження в системі удобрення.

- Підбір вирощуваних культур, які найбільш адаптовані для даного регіону. Тобто, до кліматичних умов, гідрогеологічних, екологічних і які характеризуються високою стійкістю до хвороб і шкідників. Потрібно також, звертати увагу на економічну доцільність вирощування тих чи інших видів продукції [2].

- Підбір кращих попередників для вирощування культур. Саме правильно вибраний попередник має змогу створювати сприятливе середовище (затінити ґрунт, зменшувати кількість бур'янів, збагачувати ґрунт азотом, залишками кореневих решток) для культури, яка буде йти після нього.

- Дотримуватися сівозміни. Саме науково-обґрунтоване чергування культур в часі і просторі здатне боритися із шкідниками, хворобами культур, бур'янами, підвищувати родючість ґрунту без застосування пестицидів та засобів захисту, що являється найголовнішим при виробництві органічної продукції [3].

- Боротьба з бур'янами. Необхідно використовувати агротехнічні заходи (строки посіву, високоякісне насіння, боронування, міжрядний обробіток) [4].

- Боротьба із хворобами і шкідниками. В період вегетації використовувати препарати біологічного походження дозволені для використання в органічному виробництві. У випадку відсутності біологічного препарату серед дозволених подавати запит на дозвіл для використання до сертифікаційного органу.

- Дотримуватись рекомендованих виробником препарату норм. Не проводити змішування препаратів, якщо вони не дозволені їх оригіномом.

- Постійно проводити моніторинг посівів на прояв хвороб або наявність шкідників з метою прийняття рішення по проведенню заходів, які знижують поширення патогенів.

- Використовувати на органічних посівах техніку для обприскування, яка попередньо пройшла очистку.

Також цілісність системи виробництва органічної продукції в значній мірі залежить від фаховості та досвіду агрономічного підрозділу сільськогосподарського підприємства, який безпосередньо керує виробництвом і забезпечує контроль за якістю виконання всіх етапів виробництва. Саме агротехнологія виробництва сільськогосподарських культур визначає, які саме потрібні матеріально-технічні засоби при вирощуванні цих культур.

Висновки. Таким чином, для повноцінного забезпечення виробництва органічної продукції найбільша потреба виникає у ґрунтообробній техніці для повноцінної підготовки ґрунту до посіву, у техніці придатній для боротьби із бур'янами та агрегатам для внесення біологічних препаратів по вегетації. Також, для того щоб забезпечити належним чином виробництво органічної продукції потрібно повне перекваліфікування персоналу, усвідомлення того, що від найменшої помилки може весь урожай піти нанівець або його взагалі не буде, тобто потрібне щире вболівання за свою справу і відданість своїй справі.

Список використаних джерел: 1. Федерація органічного руху України: Органік в Україні URL: <http://organic.com.ua/organic-v-ukraini/> (дата звернення: 25.04.2021). 2. Фурдичка О.І. Науково-методичні рекомендації з визначення територій, придатних для створення спеціальних сировинних зон: навч. посіб. 2-ге вид., доп. Київ: 2012. 44 с. 3. Марковська О.Є. Наукове обґрунтування агроекологічних та технологічних заходів у сівознах на зрошуваних землях південного степу України: дис. докт. с.г. наук : 06.01.02 / Херсонський державний аграрний університет. Херсон, 2018. 422 с. 4. Агристо: Тяжелая зубовая пружинная борона «Трифлер» URL: http://www.agristo.ru/Catalog/TechMain_Pochv_Brn_Agristar.html (дата звернення: 26.04.2021).

О. І. Гуторов, д-р екон. наук, професор
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ СТАЛОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Ринкова трансформація економіки, земельна реформа зумовили необхідність адекватної господарської реформи в аграрному секторі. За час її проведення сільське господарство України пройшло стратегічно важливий шлях свого розвитку, що дало змогу створити реальні умови для його переходу до ринкової економіки на основі приватної власності і широкого розвитку підприємницької діяльності: завершене роздержавлення земель сільськогосподарського призначення, відбулося реформування майнових відносин, створена багатоукладна система господарювання на селі та нові підприємницькі організаційно-правові формування.

Поетапне здійснення аграрної (у тому числі й земельної) реформи ставить перед агропромисловим виробництвом нові невідкладні завдання, спрямовані на підвищення його економічної ефективності, досягнення соціальної стабільності в суспільстві, гарантування продовольчої безпеки країни. Особливо актуальним стає визначення стратегії сталого та динамічного розвитку аграрного сектора економіки на перспективу.

В Україні є всі можливості для формування і впровадження унікальної української моделі розвитку аграрного сектора економіки (у першу чергу, форм власності на землю, трансформації землекористування), яка базуватиметься на органічному поєднанні організаційно-правових форм господарювання з пріоритетом розвитку великотоварних господарств.

Головним завданням розвитку орендних земельних відносин в Україні є формування конкурентного орендного середовища; дотримання сторонами умов договірних зобов'язань; удосконалення відносин між власниками та орендарями щодо розмірів, форм, повноти виплати орендної плати і поступове зростання її мінімального значення; підвищення родючості орендованих земель; посилення контролю з боку держави за раціональним та екологічно безпечним використанням орендованих земель.

Особливістю сільського господарства є наявність земельної ренти як специфічної форми економічних відносин, що виникають при використанні різноякісної землі як основного засобу виробництва [1]. Земельна рента є похідною як від природних факторів, так і господарської діяльності людини (антропогенних факторів).

Наявність різних природно-кліматичних зон в Україні об'єктивно диференціюють витрати на виробництво однотипного сільськогосподарського продукту. А оскільки земельна рента – це дохід землевласника, в якому реалізується власність на землю, то її розмір безпосередньо залежить від вартості продукції, витрат на її виробництво та реалізацію. Разом з тим земельна рента

має лише загальноекономічне трактування та не має чіткого алгоритму обчислення як у натуральному, так і вартісному обчисленні.

Диференціальна рента відіграє суттєву роль для економічної та грошової оцінки землі і виявлення динаміки їх змін під впливом використання в сільському господарстві досягнень науково-технічного прогресу, зростання інтенсифікації виробництва. Головним важелем економічного регулювання земельних відносин є механізм плати за землю. За його допомогою держава впливає на економічні інтереси землевласників та землекористувачів, спонукає їх відшкодувати інтенсивність використання землі. Плата за землю являє собою особливий вид витрат, пов'язаний з отриманням доходу у вигляді ренти.

Земельна рента в її натуральному вираженні та вартісному обчисленні тісно пов'язана з різними оцінками земель – ціною землі та її нормативною грошовою оцінкою, яка займає чільне місце в системі управління земельними ресурсами України.

Ціна землі – це грошове відображення її цінності як основного капіталу і попиту на неї, що являє собою суму грошей, за яку конкретний покупець погоджується придбати і за яку конкретний продавець погоджується цю земельну ділянку продати. Внаслідок цих двох процесів земля набуває ознак основного капіталу, який має реальну вартість.

Ринкова вартість земельної ділянки залежить не тільки від поточного землекористування, а й від альтернативних варіантів її використання. Зазначений принцип є узагальнюючим для оцінки ринкової вартості землі, оскільки дозволяє визначити варіант, який принесе максимально можливий дохід від використання земельної ділянки.

Принципи оцінки земельних ділянок тісно взаємопов'язані і залежно від специфіки об'єкта, що оцінюється, цільового призначення землі, методу оцінки можуть відігравати основну або допоміжну роль. Система принципів оцінки земельних ділянок повинна враховувати інтереси потенційних власників, результати використання землі та дію ринкового середовища.

Поняття сталий розвиток є багатогранною концепцією, яка охоплює всі аспекти життєдіяльності суспільства. На нашу думку, воно має право на широке застосування як таке, що передбачає, з одного боку, тип рівноваги (баланс) між його соціально-економічними та природними складовими, з іншого – довготривалість і безперервність процесу розвитку суспільства, де боротьба за екологічність виробництва не повинна перешкоджати економічному та соціальному розвитку [2]. У практичній діяльності фактори інтенсифікації повинні застосовуватися в екологічно допустимих межах, що робить реальним переведення економіки на інтенсивно-екологічний тип розвитку.

Під сталим розвитком землекористування ми розуміємо таку модель соціально-економічного розвитку суспільства, коли забезпечується задоволення зростаючих матеріальних потреб населення та високоефективне використання ґрунтового-земельного потенціалу, а сукупне антропогенне навантаження на земельні ресурси не перевищує самовідновлюваного потенціалу ґрунтів.

На підставі встановлених тенденцій та закономірностей, які свідчать, що сучасне землекористування в Україні не відповідає засадам сталого розвитку,

вважаємо за доцільне на державному рівні розробити концепцію розвитку земельних відносин, яка має урахувувати і ґрунтуватися на таких наукових принципах: цільовий; правовий, відповідальності, оптимальності, соціальної спрямованості, регуляторної ролі держави, раціонального землеустрою, наукового обґрунтування землекористування, екологічності науково-технічного прогресу, державного контролю за землекористуванням, єдності показників еколого-економічної оцінки сталого землекористування, спрямованого розвитку землекористування на засадах сталого розвитку, мотивації сталого землекористування, екологічності управління землекористуванням [3].

Процеси глобалізації економіки значною мірою визначають не лише переваги й загрози для українських товаровиробників, а й мотивацію інвесторів. Тому заходи щодо створення сприятливих умов для інвестиційної діяльності вітчизняних інвесторів та залучення іноземного капіталу, а також протидії загрозам, що будуть виникати перед інвесторами, повинні визначати характер інвестиційної стратегії держави як в аграрному секторі економіки України загалом, так і сільськогосподарському землекористуванні зокрема.

Багатогранність і складність поняття інвестиції дає змогу розглядати земельні інвестиції як соціально-економічну категорію. З урахуванням різних наявних поглядів на суть інвестицій у землересурсну сферу можливо сформулювати власне трактування цього поняття: земельні інвестиції – це процес перетворення всіх видів майнових та інтелектуальних цінностей у раціонально організоване землекористування й охорону земельних ресурсів з метою отримання доходу або збереження соціальної значущості землі.

Виконання земельними інвестиціями однієї або декількох функцій, різноманітність цінностей, що можуть відігравати роль інвестицій, обумовлюють функціонування великої кількості їх видів, які можна класифікувати за такими ознаками: об'єкти вкладення коштів, характер участі інвестора в інвестуванні, форма власності інвестора, джерела надходження інвестицій; масштаби інвестування.

Земельні трансформації доцільно супроводжувати синхронною перебудовою інституціонального управління економікою землекористування. Потрібно створити нові інститути та види послуг, орієнтованих на ринкову економіку, удосконалення нормативно-правової бази у сфері збереження, відтворення та використання земельних ресурсів.

Список використаних джерел: 1. Hutorov A.O., Zakharchuk O.V., Gutorov O.I., Ozarovska A.V., Tarasiuk A.V. Rent as a Financial Instrument for Regulating the Development of the Agrarian Sector of Economy. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2019. Vol. 4. No. 31. Pp. 349-357. DOI: <http://fkd.org.ua/article/view/190944>. 2. Гуторов А.О., Гуторов О.І., Грошев С.В. Управління ефективністю використання земельних ресурсів фермерських господарств: теорія та практика сталого землекористування : монографія. Харків : Друкарня Мадрид, 2020. 224 с. 3. Гуторов О.І., Ковалів О.І. Теоретико-методологічні засади розвитку та інституціонального забезпечення трансформації земельних відносин в Україні. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*. Харків: ХНАУ, 2019. № 4. Т.1. С. 267–279.

**В. М. Драч, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти*
Національного університету біоресурсів і природокористування України**

ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ 3D КАДАСТРУ В УКРАЇНІ

Технології 3D-моделювання за свою загальну історію пережили бурхливий розвиток. В Україні ж на його розвиток вплинуло декілька чинників, а саме: прийняття Закону України «Про Державний земельний кадастр» [1]; трансформацію кадастрової системи у державну геоінформаційну систему відомостей про земельний фонд держави, яка виступатиме складовою створюваної інфраструктури геопросторових даних України; стрімку еволюцію кадастрових систем у світі, яка базується на широкому впровадженні геоінформаційних систем та технологій; переходом від існуючої Концепції розвитку кадастру («Кадастр 2014») до перспективної системи «Кадастр 2034», що, у свою чергу, передбачає перехід до 3D/4D кадастрів, глобалізацію кадастрової інформації та екологічну спрямованість кадастрових систем майбутнього; посилення антропогенного навантаження на природні ресурси, динамічні зміни стану земельних ресурсів, урбанізаційні процеси, активне освоєння людством земної поверхні та простору над і під нею; потребу у відображенні об'єктивної тривимірної інформації про об'єкти місцевості, такі як: багатоповерхові будинки, інженерні споруди, підземна інфраструктура та інженерні об'єкти, підземні паркінги та гаражі, тунелі тощо; необхідність введення поняття права власності у просторі під та над землею, що зумовлене появою вимог до реєстрації всіх елементів підземної та надземної інфраструктури [2].

3-D кадастр дає змогу отримати «тривимірні права власності», тобто контур або об'єм обмежений довжиною, шириною, висотою та глибиною. Адже право власності поширюється на поверхневий шар ґрунту, і на ту частину, яка знаходиться над та під поверхнею на висоту і на глибину. Відповідно, 3-D кадастр представляє реальність, яка стосується не тільки зовнішнього стану, але й підземних комунікаційних систем. Тривимірний простір поверхні землі розташованих на них об'єктів дозволить розширити умови інвентаризації земель та механізму, який забезпечує право власності, проектування та планування. Для більшої повноти даних пропонується 3-D кадастр запровадити для об'єктів нерухомості в таких ситуаціях, коли просторові вимірювання відносяться до тривимірної реєстрації:

1. Багатоповерхові об'єкти, частина яких побудована на іншій земельній ділянці.

2. Багаторівневі об'єкти, які зареєстровані з правом суперфіцію, довгостроковій оренді або сервітуту, який не може бути достатньо представлений в 2-D кадастровій реєстрації.

* Науковий керівник – С. В. Бугенко, канд. екон. наук, доцент.

3. Права власності на «квартирний комплекс», в якому основний блок знаходиться на декількох поверхах.

Висновки. впровадивши тривимірну реєстрацію земельних ділянок та об'єктів нерухомості, на ній можна отримати значну підвищену вартість нерухомості, також дає можливість органам державної влади і органам місцевого самоврядування вирішувати питання по управлінню розвитку території.

Список використаних джерел: 1. Закон України «Про державний земельний кадастр»: прийнятий 7 липня 2011 року // Веб-джерело - офіц. Сайт Верхов. Ради України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3613-17>. 2. Євсюков Т.О. Актуальність і перспективи впровадження 3D-кадастру в Україні / Т.О.Євсюков, О.В. Краснолуцький, І.П.Поліщук // Землевпорядний вісник. – 2016. – № 2. – С. 28–33.

УДК 332.33/.6:63

Г. М. Колісник, канд. екон. наук

Національний університет біоресурсів та природокористування України

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТРАНЗАКЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ СИСТЕМОЮ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ

Процеси формування та переходу прав власності на земельні ділянки, як особливий вид нерухомості, потребують необхідного інформаційно-аналітичного забезпечення із збоку державних інституцій та відповідного законодавства. Сьогодні в Україні діє розрізнена кадастрова-реєстраційна система, яка забезпечує гарантування права власності на різні об'єкти нерухомості та права на неї в різних системах, здебільшого це Державний земельний кадастр та Державний реєстр речових прав [1].

Сучасний інтенсивний розвиток науково-технічного прогресу та процеси діджиталізації сприяють удосконаленню процесів переходу прав на земельні ділянки. Поступова імплементація геоінформаційних систем забезпечує інтенсивний розвиток землевпорядної діяльності, що поліпшує інформаційного забезпечення та якість управлінських рішень. Наприклад реалізація стратегії розвитку «Кадастр 2.0. Прозорість, доступність та інновації» [2] вже принципово вплинула на прозорість та доступність інформації про земельні ресурси. У рамках стратегії розроблені електронні сервіси Держгеокадастру для сертифікованих-інженерів землевпорядників де реалізований комплекс послуг із надання різних послуг у режимі онлайн, наприклад: екстериторіальне погодження землевпорядної документації та реєстрація об'єктів Державного земельного кадастру, отримання відомостей із Державного фонду документації із землеустрою, перевірка координат, подання матеріалів на проведення державної експертизи землевпорядної документації та інше. Звичайно, зазначені заходи позитивно впливають на удосконалення та пришвидшення процедур із реєстрації земельних ділянок. На ряду із цим, налагоджена взаємодія між

Державний реєстром речових прав та Державним земельним кадастром, що принципово впливає на надійність даних кадастрових систем та гарантування права власності. Саме ці сервіси є одними із ключових при проведенні операцій із земельними ділянками, вони забезпечують необхідними відомостями широке коло зацікавлених користувачів: землевласників та землекористувачів, девелоперів, посадовців органів державної влади та місцевого самоврядування.

Разом із цим, маємо прогалини у повноті та якості інформації про земельні ділянки, які в тому числі викликані невідповідністю та розрізненістю вищезгаданих кадастрів із Містобудівним кадастром [3], а також відомостей про вартість об'єктів нерухомості, яким володіє Фонд державного майна.

Тому для вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення операцій із земельними ділянками необхідно організувати взаємодію та/або формування електронних сервісів між основними суб'єктами державних інституцій Державною службою України із питань геодезії, картографії та кадастру (Державний земельний кадастр, Державний фонд документації із землеустрою, Національна інфраструктура геопросторових даних), Міністерством юстиції України (Державний реєстр речових прав, Реєстр судових рішень), Фонд державного майна (Єдина державна база даних про оцінку), Міністерство розвитку громад та територій України (Служби містобудівного кадастру, управління містобудування та архітектури), а також іншими органами влади із їхніми кадастрами (реєстрами) [4, 5, 6, 7].

Враховуючи зазначену інформацію, відомості які забезпечуються центральним органом влади що реалізує державну політику у сфері земельних відносин відносяться до системи управління земельними ресурсами відіграють вирішальне значення і є обов'язковими при здійсненні операцій із земельною нерухомістю.

Процес реєстрації або переходу прав на земельні ділянки має відбуватись в максимально автоматизованому процесі, а нотаріальне посвідчення має зводитись підтвердження волевиявлення та істинності намірів покупців/продавців.

Підсумовуючи зазначене можна зробити висновок, що дані які знаходяться у відкритому доступі не є централізовані та систематизовані. Звичайний громадянин який бажає здійснити певну транзакцію із землею не зможе обійтись без сторонньої допомоги, що значно сповільнює ринкові процеси. Значна бюрократична складова що притаманна земельним відносинам та іншим сферах призводить до зниження рівня інформаційно-аналітичного забезпечення, так як суб'єкти різних сфер діяльності не завжди зацікавлені у відкритті даних та відомостей. Разом із цим, дану проблематику покликаний частково вирішити закон України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних» [8], але саме по собі законодавство не вирішить питання наповнення геопорталів необхідною актуальною та достовірною інформацією, в тому числі щодо територіальних обмежень, які формують режим використання земель та територій.

Список використаних джерел: 1. Перович Л. Кадастрова система України в контексті світового розвитку [Електронний ресурс] / Л. Перович, О. Лудчак //

Сучасні досягнення геодезичної науки та виробництва. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/27180/1/004-015-019.pdf>. 2. Презентація стратегії розвитку служби під назвою «Кадастр 2.0. Прозорість, доступність, інновації» [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://land.gov.ua/vidbulasia-prezentatsiia-stratehii-kadastr-2-0-prozorist-dostupnist-innovatsii/>. 3. Інформаційне забезпечення управління земельними ресурсами [Електронний ресурс] / І. М. Семенчук, В. А. Юзик // АГРОСВІТ №4. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: http://www.agrosvit.info/pdf/4_2018/4.pdf. 4. Офіційна інформація Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://land.gov.ua>. 5. Офіційні відомості Міністерства розвитку громад та територій України [Електронний ресурс]. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.minregion.gov.ua/about/>. 6. Офіційні відомості Фонду державного майна України [Електронний ресурс]. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.spfu.gov.ua/ua/content/spf-estimate-basereport.html>. 7. Офіційні відомості Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://minjust.gov.ua/>. 8. Закон України "Про національну інфраструктуру геопросторових даних" від 13 квітня 2020 року № 554-ІХ [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-20/>.
УДК 631.15

К. С. Кособродова, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти*

Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

РИНОК ЗЕМЕЛЬ В СИСТЕМІ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ

Державна політика у сфері використання земельних ресурсів повинна бути направлена на ефективне використання земель сільського призначення, для того, щоб мати змогу забезпечити населення України продовольством, а також запровадження заходів, які стосуються охорони земель, і особливо, тих що направлені на збереження та відтворення родючості ґрунтів.

Ринок земель сільськогосподарського призначення на думку А.О. Коробської, – це система економічних і правових відносин, в якій на законодавчому рівні, враховуючи попит і пропозицію, та з обов'язковим врахуванням вартості землі в капітал відбувається перехід права власності або користування земельною ділянкою між її власниками та користувачами [1].

Серед основних завдань ринку землі виділяють:

- забезпечення ефективного використання земельних ресурсів;

* Науковий керівник – Є. М. Улько, канд. екон. наук, доцент.

- створення умов, які сприяють формуванню ставлення до земельних ресурсів як до основного багатства країни, їх збереженню та підвищенню родючості;

- збільшення доступу сільського населення до земель, особливо тих виробників, що досить ефективно ведуть свою господарську діяльність та здатні забезпечити ринок аграрною продукцією.

У зв'язку з відсутністю прозорого ринку земель немає можливості забезпечити ефективне використання земельних ресурсів, що призводить до серйозних негативних наслідків.

Відсутність в Україні земельного ринку призводить до таких негативних наслідків, як: поширення дрібнотоварного типу виробництва і, як наслідок, неспроможність використання на невеликих ділянках промислових технологій, нестача оборотних коштів, нерентабельне землекористування через переважання живої праці; зосередження великої частини земельних ділянок у власності сільських мешканців, які не мають відповідної освіти, матеріальних і фізичних можливостей вести господарську діяльність; оскільки на сьогодні переважає орендна форма господарювання, це призводить до нераціонального використання й погіршення якісних властивостей земель, поширення деградаційних, та ерозійних процесів; збільшення власників, які отримуватимуть земельні ділянки у спадок, проте мешкають у містах або навіть інших країнах та не планують використовувати ділянки під виробництво сільськогосподарських культур, що загрожує виснаженню і природній деградації таких площ; зменшення інвестиційної привабливості аграрного сектора через неспроможність виробників сільськогосподарської продукції отримати кредити внаслідок застави земельних ділянок [1].

Земельно-ресурсний потенціал запропоновано трактувати як сукупність природних ресурсів у межах певної земельної території, які визначають екологічні умови життя і діяльності соціальних груп людей, використовуються як територіальний базис для розміщення засобів виробництва і мають біологічну продуктивність для ведення господарської діяльності. У свою чергу система збалансованого використання земельно-ресурсного потенціалу трактується як комплексне використання земельних ресурсів, побудоване на принципах задоволення зростаючих матеріальних потреб населення та еколого-ефективного використання земельних ресурсів, за якого антропогенне навантаження на земельні ресурси та природне середовище в цілому не перевищує само відновлювального потенціалу агро-екосистем і сприяє його відтворенню.

На сьогодні в Україні можна виділити такі основні проблеми у сфері функціонування інституціонального середовища системи збалансованого використання земельно-ресурсного потенціалу в аграрній галузі [2]:

1) відсутність дієвої системи законодавчих норм і правил збалансованого землекористування, неузгодженість наявних інститутів та їх періодична мінливість;

2) високий рівень корупції, що перешкоджає реалізації повною мірою прав власності на земельні ділянки і спотворює врахування інтересів місцевих громад у галузі землекористування;

3) недосконалість роботи виконавчої і судової гілок влади, що є перешкодою для реалізації політики збалансованого землекористування;

4) низький рівень розвитку кооперативного руху на селі у сфері захисту прав та інтересів усіх учасників ринкових відносин від порушень законодавчих норм з боку недобросовісних землекористувачів;

5) відсутність розвинутої інфраструктури у сфері збуту сільськогосподарської продукції дрібними аграрними товаровиробниками (невеликі переробні підприємства, державні фонди закупівель), що стають на перешкоді оптимізації структури посівних площ і формування системи сівозмін (дрібні аграрні формування вирощують лише ті сільськогосподарські культури, на які є попит і їх можна реалізувати посередницьким структурам);

6) обмежений доступ аграрних формувань (насамперед дрібних) до інформації, її асиметричність та недостовірність;

7) недосконала система перерозподілу земельної ренти внаслідок незбалансованості формальних і неформальних інститутів у сфері аграрного землекористування, які часто не відображають місцеву специфіку, що призводить до невідповідностей у системі відтворення земельно-ресурсного потенціалу в аграрній галузі.

Для врегулювання конфліктності суспільно-економічних відносин втручання держави є визначальним у сфері забезпечення дотримання екологічних принципів через діяльність формальних інститутів державного регулювання. Втім, розвиток землекористування має визначатися вираженою еколого-економічною політикою держави, ключовою ланкою якої є збалансоване використання й охорона земельно-ресурсного потенціалу [2].

Ефективне екологобезпечне управління аграрним землекористуванням потребує принципово нового інформаційного забезпечення та використання сучасних інформаційних технологій. Створення нової ланки в існуючій інформаційній системі дасть змогу заповнити інформаційні прогалини, які нині заважають чутливо реагувати на зміни якості сільськогосподарських земель як вагомої складової природного капіталу, аналізувати стан їх екологобезпечного використання й приймати екологічно обґрунтовані управлінські рішення. З огляду на це інформаційне забезпечення управління земельними ресурсами є найважливішою функцією держави, бо неможливо розробляти земельну політику, не маючи своєчасної, повної і точної інформації про землю [2].

Процеси екологобезпечного землекористування в аграрній сфері не тільки запобігають порушенню екологічної рівноваги, біологічного різноманіття, поліпшують агроландшафти та родючість земель, але й бережуть землю для майбутніх поколінь. Підтримка цих процесів та управління ними можливе лише за умови оновлення еколого-агрохімічних ґрунтових обстежень, змістовного наповнення первинного статистичного базису, визначення техніки збору обробки й агрегування інформації, каналів її акумуляції та розподілу, програмного забезпечення екологічних досліджень і методики роботи з банками екологічної інформації.

Інформаційну систему такого напрямку можна розглядати як базис екологічного управління аграрним землекористуванням, який потенційно

відображає сутність та динаміку процесів і явищ нової ідеології розвитку й спроможний підтримувати обрану модель екологобезпечного землекористування. Результатом використання такої інформаційної системи є визначення тенденцій та закономірностей екологічного стану земельних ресурсів, екологічних складових землевпорядкування, антропогенної динаміки ґрунтів, ступеня техногенного впливу, еколого-орієнтованого розвитку регіональних господарських систем, динаміки економічної й природної родючості ґрунтів і дієвості механізмів економічного стимулювання використання й охорони земель, збереження, відтворення їх родючості [3].

Список використаних джерел: 1. Коробська А.О. Проблеми становлення ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні. *Економіка АПК*. 2019. № 4. С. 106–114. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201904106> (дата звернення: 28.04.2021). 2. Сидорук Б.О. Інституціональні складові в системі збалансованого використання земельно-ресурсного потенціалу. *Економіка АПК*. 2018. № 1. С. 74–81. URL: http://eaprk.org.ua/sites/default/files/eaprk/2018/01/eaprk_2018_01_p_74_81.pdf (дата звернення: 28.04.2021). 3. Купінець Л. Є., Жавнерчик О.В. Удосконалення інформаційного забезпечення екологобезпечного сільськогосподарського землекористування. *Економіка АПК*. 2017. № 2. С. 61–73. URL: http://eaprk.org.ua/sites/default/files/eaprk/2017/2/e_apk_2017_2_11.pdf (дата звернення: 28.04.2021).

УДК 338.242

О. В. Лазарєва, д-р екон. наук, професор

А. Ю. Мась, ст. викладач

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

ПРІОРИТЕТНІ ЗАВДАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Існуюча на сьогодні траєкторія розвитку системи управління земельними ресурсами не забезпечує їх раціональне використання та не дозволяє отримувати конкурентні переваги в системі землекористування. Тому в даний час принципово необхідним є взаємозалежне поєднання економіко-екологічних та соціальних чинників, які б дозволили забезпечити раціональне використання та охорону земель, сприяли б оптимізації взаємовідносин в системі управління земельними ресурсами.

Тому в умовах нової аграрно-економічної політики на сьогодні вкрай необхідним є обґрунтування пріоритетних завдань системи управління земельними ресурсами.

Проблема управління земельними ресурсами впродовж багатьох років досліджувалася багатьма вченими.

Так, на думку Третяка А.М. [1, с. 26] комплексна багатофункціональна система управління земельними ресурсами має включати в себе підсистему управління земельними ресурсами державою як їх власником та підсистему управління землекористуванням.

Новаковська І.О. [2] наголошує, що існуюча на сьогодні система управління земельними ресурсами повинна включати в себе органи загальної компетенції, міжгалузеві органи та спеціально уповноважений орган.

Кошкалда І.В. [3] наголошує на тому, що в системі управління земельними ресурсами основні пріоритети мають бути спрямовані на гармонізацію економічної, екологічної та соціальної складових.

Мартин А.Г. [4] виділяє такі основні напрямки вдосконалення системи управління земельними ресурсами як формування сталого землекористування та охорона земель, підвищення ефективності системи управління земельними ресурсами, забезпечення державного контролю за раціональним використанням та охороною земель, забезпечення соціальної справедливості у сфері земельних відносин.

Однак незважаючи на значний обсяг теоретико-методологічних досліджень сьогодні потребують необхідності обґрунтування пріоритетних завдань системи управління земельними ресурсами.

Метою дослідження є обґрунтування основних пріоритетних завдань системи управління земельними ресурсами в умовах сьогодення.

На нашу думку, сьогодні в системі управління земельними ресурсами зусилля повинні бути спрямовані на досягнення компромісу між органами виконавчої та законодавчої влади, органами нагляду та судочинства, суспільства в цілому та між землевласниками і землекористувачами, на забезпечення мотивації до зміцнення конкурентоспроможності землекористування.

Враховуючи, що система управління земельними ресурсами являє собою управлінську діяльність, що здійснює ефективний вплив на об'єкт управління з метою досягнення поставленої мети, то у такій системі повинна досягатись умова зворотного зв'язку, яка спирається на весь спектр інформації про стан землекористування.

Вважаємо, що на сьогодні основними завданнями системи управління земельними ресурсами мають бути такі:

1. Досягнення координації дій та збалансованої співпраці між суб'єктами господарювання на землі, що сприятиме ефективному використанню наявних виробничих ресурсів.

2. Консолідація зусиль суб'єктів господарювання на землі у межах певної території, що спонукатиме до концентрації та ефективного використання як фінансових, так і виробничих ресурсів.

3. Запровадження дієвих важелів, які б сприяли нівелюванню негативних наслідків в системі управління земельними ресурсами.

4. Ефективне використання наявного земельно-ресурсного потенціалу і на цій основі забезпечення зростання вартості фінансово-управлінських ресурсів.

5. Забезпечення здатності суб'єктів господарювання на землі динамічно пристосовуватися до будь-яких змін в системі управління земельними ресурсами.

6. Стимулювання землевласників та землекористувачів до раціонального використання та сприяння збалансованості землекористування.

7. Сприяння максимально ефективному використанню земельних ресурсів території.

Виконання цих завдань сприятиме переосмислення ролі землі у сільськогосподарському виробництві та ефективному використанню наявного виробничо-ресурсного потенціалу.

Подальші дослідження мають передбачати вивчення моделі антикризового менеджменту в системі управління земельними ресурсами.

Список використаних джерел: 1. Третяк А.М., Курильців Р.М. Концептуальні засади розвитку в Україні сучасної багатофункціональної системи управління земельними ресурсами. *Землепорядний вісник*. № 9. 2013. С. 25–28. 2. Новаковська І.О. Удосконалення системи управління земельними відносинами у контексті децентралізації влади. *Ефективна економіка*. Електронне наукове фахове видання. 2016. Випуск 8. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5167> (дата звернення: 18.04.2021). 3. Кошкалда І.В. Роль гармонізації в системі управління земельними ресурсами. URL: <http://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5467/67.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 18.04.2021).

УДК 332.72(477)

О. М. Мартин, канд. екон. наук, доцент

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

З. Б. Живко, д-р екон. наук, професор

Львівський державний університет внутрішніх справ

РИНОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ АГРАРНОГО СЕКТОРА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Формування цивілізованого ринку сільськогосподарських земель – найважливіше завдання в процесі реформування економічних відносин, пов'язаних із землекористуванням. Від успішного його функціонування залежить продовольча безпека, як складова економічної безпеки держави, та екологічнобезпечне використання земельних ресурсів.

Європейська практика історичного розвитку обороту земель підтверджує, що «ринкові механізми не є самодостатніми й потребують організованого втручання держави» [2, с. 111]. Економічно обґрунтований і регульований з боку держави ринок сільськогосподарських земель є складовою загальної системи ринкових відносин. Ринок землі – це особлива товарна сфера економіки, де реалізуються економічні відносини з приводу купівлі-продажу, застави, оренди і

обміну землі, здійснення ефективної господарської діяльності і використання землі з точки зору екологічного благополуччя. Ринок землі виконує три завдання: по-перше, забезпечує реалізацію принципу ефективного використання землі; по-друге, він формує відношення до землі як до особливої цінності, сприяє збереженню земель і підвищенню їх родючості; по-третє, забезпечує розширення доступу селян до землі, в першу чергу тим, хто здатний ефективно господарювати, виробляти необхідну для ринку сільськогосподарську продукцію. Ринок сільськогосподарських земель відіграє функції: надає інформацію про стан земель, ціни, величину попиту на земельні ділянки і їх пропозицію; забезпечує перерозподіл земельних ділянок між юридичними і фізичними особами; формує ціни на землю, виходячи з конкретних ринкових умов; налагоджує безпосередні контакти між суб'єктами ринку землі; створює конкурентні умови при здійсненні ринкових операцій [3].

На наш погляд, категорично стверджувати, що запровадження купівлі-продажу сільськогосподарських земель і «скасування мораторію на відчуження сільськогосподарських земель сприятиме ефективному та раціональному використанню земель, розвитку агропромислового комплексу як стратегічно важливого сектора економіки» [1, с. 111], не має підстав.

Сьогодні в Україні проблема полягає у комплексному підході до вирішення проблеми ефективного господарювання в аграрному секторі національної економіки. На наше переконання, комплексний підхід передбачає, по-перше, формування механізму цивілізованого державного регулювання земельного ринку, а по-друге, формування ринкового механізму господарювання в аграрній сфері і його підтримка на рівні державної політики.

Механізм господарювання в сільському господарстві, який лежить в основі державної політики регулювання цієї галузі, передбачає, по-перше, державне замовлення на виробництво сільськогосподарської продукції, по-друге, регулювання державою закупівельних цін і встановлення їх на високому рівні, по-третє, систему дотацій фермерам із державного бюджету та наявність доступних довгострокових кредитів, по-четверте, державну програму виробництва техніки та інших засобів виробництва для аграрного сектора та гарантовані державні інвестиції для реалізації цієї програми.

Повноцінний ринок сільськогосподарських земель і механізм господарювання в аграрній сфері окремо не можуть гарантувати високу економічну віддачу ресурсів і екологічнобезпечне використання земель. Тільки їх взаємодія за умови цивілізованого державного регулювання забезпечує високу ефективність сільськогосподарського виробництва.

В Україні сьогодні необхідна повноцінна законодавча і нормативно-правова база, науково обґрунтована методика оцінки вартості землі, повноцінний земельний кадастр, розвинута інфраструктура земельного ринку, узаконена вимога, щоб покупець землі та орендар повинні мати аграрну освіту. В Україні необхідно в законодавчому порядку запровадити також закупівлю державою сільськогосподарських земель, що продаються, та їх наступну передачу у довгострокову оренду для цільового використання. Це дозволить державі обмежити та контролювати наслідки сучасного тіньового земельного

ринку, забезпечить раціональне співвідношення державної та приватної власності на землю, дасть можливість уникнути надмірної концентрації земель у руках одного власника.

Необхідно також практикувати світовий досвід державного регулювання земельних відносин, який передбачає такі основні напрями: забезпечення цільового використання земельних ділянок; обмеження розміру сільськогосподарських угідь, які є у власності окремого суб'єкта; переважне право держави та органу місцевого самоврядування при купівлі земельної ділянки, що продається; обмеження прав на купівлю земель сільськогосподарського призначення іноземними громадянами, які можуть тільки орендувати землю.

Запровадження ринкового механізму господарювання в аграрній сфері та цивілізованих правил функціонування ринку сільськогосподарських земель забезпечить не тільки високу ефективність аграрного сектора, але справедливий розподіл доходів в аграрному секторі, сприятиме захисту національного виробника та оптимальному перерозподілу економічних ресурсів у національній економіці.

Список використаних джерел: 1. Касевич К.М., Бондар Л.О. Мораторій купівлі-продажу сільськогосподарських земель як перешкода на шляху становлення ринку земель. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2008. № 1. С. 110–111. 2. Пашко О.С. Світовий досвід державного регулювання земельних відносин на ринку земель сільськогосподарського призначення. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2020. Вип. 36. С. 111–113. 3. Zinaida Zhyvko, Olga Martyn. The market of agricultural land in Ukraine: stages of formation and ecologically safe function. *J. Geogr. Inst. Cvijic*. 2017. № 67(1). P. 95–102. URL: www.ebscohost.com.

УДК 332.21

**Т. П. Остапчук, д-р екон. наук, професор
Державний університет «Житомирська політехніка»**

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ В УКРАЇНІ

Відсутність ефективного ринку сільськогосподарських земель стримує динаміку розвитку АПК, земельних відносин та національної економіки загалом. Тому 31 березня 2020 року Верховною Радою України був прийнятий закон, який започаткував новий етап в реформуванні ринку землі. Так, 10 грудня 2020 року на базі Європейської Бізнес Асоціації було проведено експертне обговорення щодо земельної реформи в Україні за участю представників бізнесу та органів державної влади. Було визначено, що після 1 липня 2021 року очікується зняття мораторію на продаж аграрної землі. Також, крім можливості продажу земель сільськогосподарського призначення, з'явиться можливість продажу прав на земельні ділянки, про що свідчить підготовлений законопроект

«Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо продажу земельних ділянок державної та комунальної власності або прав на них (оренди, суперфіцію, емфітевзису) через електронні аукціони» №2195 [1]. Але сьогодні встановлення прав власності на земельні ресурси здійснюється в порядку, передбаченому Земельним кодексом України, в ньому закріплено, що право власності на землю – це право володіти, користуватися і розпоряджатися земельними ділянками. Але основна проблема полягає в тому, що на практиці у суб'єктів земельних відносин виникає безліч питань та виявляються певні невідповідності в існуючих нормативно-правових документах. Сьогодні в Україні існує державне та ринкове регулювання земельних відносин. Ринкове регулювання базується на взаємодії попиту та пропозиції на земельні ділянки в межах існуючої нормативно-правової бази. Державне регулювання земельних відносин включає сукупність заходів, що спрямовані на захист прав власності шляхом реалізації комплексу організаційних, правових та економічних дій, крім того заходів, які забезпечують раціональне та ефективне використання земельних ресурсів, їх охорону та відтворення.

Якщо розглядати в цілому поняття «система земельних відносин», то під ним варто розуміти сукупність різних соціально-економічних взаємозв'язків, що виникають між суб'єктами земельних відносин з приводу володіння, користування та розпорядження земельними ресурсами. Земельні відносини формуються та функціонують таким чином: держава проводить кадастрову оцінку земель, встановлює ставки і розміри земельного податку, доводить їх до власників земельних ділянок (або часток). Взагалі, система земельних відносин включає в себе такі елементи, які передбачають відносини власності на землю, як: регулювання сфери земельних відносин (державне та ринкове), земельний обіг та форми земельної власності. Складові елементи системи земельних відносин, що передбачають відносини власності на земельні ресурси згруповані на рисунку.

Таким чином, основним критерієм, який окреслює коло суб'єктів земельних відносин, також є право власності на земельні ресурси. Так, суб'єктами земельних правовідносин є особи, які мають певні земельні права і обов'язки та несуть відповідальність відповідно до земельного законодавства [2, с. 12]. Ці особи можуть постійно змінюватися, наприклад, з появою різних форм земельної власності значно розширилося коло суб'єктів земельних правовідносин. Об'єктом земельних правовідносин в сфері державного управління може бути весь земельний фонд, земля в межах певних адміністративно-територіальних одиниць, окрема земельна ділянка, яка є поверхнею землі та має фіксовані межі, площу, правовий статус та інші характеристики.

Формування ринку землі як елементу системи земельних відносин є частиною процесу формування ринкової економіки, що неминуче пов'язано з залученням землі до економічного обороту. В цілому існування ринку землі можливе при наявності інститутів, за допомогою яких здійснюється діяльність, пов'язана з передачею прав на земельну ділянку (купівлі-продажу, обмежених прав користування, речових прав тощо). Ринок прав власності та ринок прав користування землею створюють земельний обіг.

Специфікою земельних ресурсів є те, що обіг землі – це не фізичний рух її як товару, який є рухомою річчю. Обіг землі являє собою перерозподіл

Складові елементи системи земельних відносин

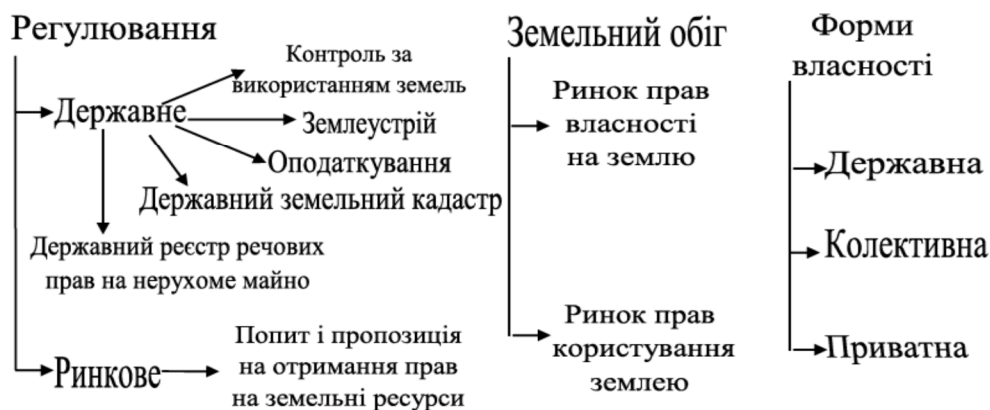

Рис. Складові елементи системи земельних відносин, що передбачають відносини власності на земельні ресурси

земельних ділянок між власниками, користувачами, при якому відбувається або не відбувається передача прав власності або користування земельними ресурсами.

Відносини власності є фундаментальними в розвитку земельних відносин. Три основні складові повного права власності – володіння, користування та розпорядження – являються основою відносин власності, відповідно до діючого законодавства [3]. Володіння являє собою фактичне володіння землею з можливістю впливати на неї, тобто володільцем може бути як власник, так і орендатор. Користування дає законне право господарського використання земельної ділянки, з метою не лише її використання, але й отримання з неї корисних властивостей. Користування землею вправі здійснювати не лише власники. Права володіння та користування невласника земельної ділянки обмежені договором, який він укладає з власником, а також законодавчими актами.

Таким чином, розглядна сьогодні пріоритетних напрямів управління земельними ресурсами є можливим тільки через таку систему земельних відносин, яка включає сукупність різних соціально-економічних взаємозв'язків, що виникають між суб'єктами земельних відносин з приводу володіння, користування та розпорядження земельними ресурсами.

Список використаних джерел: 1. Мораторій на продаж землі має бути знято після 1 липня 2021 року. URL: <https://eba.com.ua/moratorij-na-prodazh-zemli-maye-butyu-znyato-pislya-1-lipnya-2021-roku/> (дата звернення 07.04.2021). 2. Развитие системы земельных отношений в аграрной сфере: монография / Н.И. Бухтояров, А.О. Пашута, М.П. Солодовникова. Воронеж: ФГБОУ ВО Воронежский ГАУ, 2016. 190 с. 3. Земельний кодекс України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 30.04.2021).

Г. П. Пасемко, д-р наук з держ. упр., професор
І. С. Борисовський, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти*

Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

СУТНІСТЬ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ, ЇЇ ЦІЛІ ТА ОСНОВНІ ІНСТРУМЕНТИ

Сільське господарство зазнає посиленого державного регулювання, вираженого зокрема у підтримці сільськогосподарського виробництва. Ця підтримка здійснюється в межах аграрної політики, що проводиться державою. Пояснити значення поняття «аграрна політика» можна виходячи із етимології (походження) слів «аграрний» і «політика».

Аграрний (лат. *agrarius* – земельний; той що належить до землеволодіння, землекористування) – прикметний, що використовується для позначення процесу, виду чи сфери діяльності, які пов'язані із використанням землі як основного засобу виробництва [1].

Політика (гр. *politika* – державні або громадські справи) – а) діяльність соціальних груп, пов'язана з впливом на устрій державної влади, функції держави і виконувани нею завдання; б) сукупність заходів, спрямованих на забезпечення реалізації потреб суспільства [2].

Таким чином, у загальному вигляді аграрна політика - це сукупність визначених нормативними документами заходів щодо регулювання внутрішнього аграрного виробництва, а також зовнішньоторговельних потоків агропродовольчої продукції [3, с. 9].

Науковим центром зарубіжної теорії аграрної політики вважається Франція. У широкому змісті аграрна політика містить у собі три напрями:

- політика розвитку аграрного сектора;
- продовольча політика, що стосується споживання продуктів харчування, соціальної підтримки населення тощо;
- агропромислова політика пов'язана з проблемами обслуговування сільського господарства, включаючи переробку, виробництво засобів виробництва для сільського господарства і торгівлю.

Держава може підтримувати як пріоритет і сільськогосподарське виробництво (підвищуючи, наприклад, рівень цін та доходів виробників), і переробку (дотуючи) чи споживання (шляхом встановлення низьких споживчих цін). Відповідно до офіційної методики Організації економічного співробітництва розвитку (ОЕСР), аграрна політика поділяється на сільськогосподарську (на користь) (виробників) та продовольчу (на користь споживачів).

Французькі дослідники також пропонують визначення поняття аграрної

* Науковий керівник – Г. П. Пасемко, д-р наук з держ. упр., професор.

політики у вузькому змісті, або політики розвитку аграрного сектора. На думку одного із засновників французької школи аграрної політики П'єра Кулона, це – інституціональний компроміс, зведений у коло трьох «угод»:

- «територіальної угоди», що має в основі систему соціального контролю з боку держави, яка підтримує ту чи іншу форму організації сільськогосподарського виробництва;

- «бюджетної угоди», зумовленої системою доходів і видатків на сільське господарство;

- «політичної угоди» як форми співробітництва держави, професійних організацій і громадян.

Широкого трактування аграрної політики традиційно дотримують у Європейському Союзі. Про це можна стверджувати з огляду на сформульовані в ст. 39 Римського договору цілі єдиної аграрної політики країн ЄС:

а) підвищувати продуктивність сільського господарства розвитком технічного прогресу і забезпеченням раціонального ведення сільськогосподарського виробництва і оптимальним використанням виробничих факторів, особливо праці;

б) у такий спосіб забезпечувати високий рівень життя сільського населення, зокрема збільшенням індивідуальних доходів осіб, зайнятих у сільському господарстві;

в) підтримувати стабільність ринків;

г) забезпечувати можливості для пропозиції сільськогосподарської продукції;

д) сприяти тому, щоб сільськогосподарську продукцію продавати споживачам за доступними цінами [3].

З 80-х років минулого століття аграрна політика Європейського Економічного Співтовариства тісно погоджувалася з питаннями розвитку сільських територій. Нині вона дедалі більше орієнтується на природоохоронні і ландшафтні заходи, повноцінне соціальне забезпечення сільського населення.

Деякі науковці аграрну політику визначають як діяльність держави, спрямовану на створення господарсько-фінансових і політичних рамок розумів в аграрному секторі, що реалізується шляхом впливу на економічні процеси, які відбуваються в ньому, через форми і методи, найдієвіше в сфері аграрної економіки.

Список використаних джерел: 1. Словарь иностранных слов / под ред. И.В. Лехина и проф. Ф.Н. Петрова. – М.: Гос. изд. иностр. и нац. словарей, 1954. – 854 с.; 2. Економічна енциклопедія у трьох томах. Т. 2 / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 848 с.; 3. Серова Е. В. Мировая аграрная политика / Е. В. Серова, О. В. Шик; Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2007. – 407 с.

Т. О. Степаненко, канд. екон. наук, доцент
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Сьогодні розвиток органічного аграрного виробництва є важливим питанням людства, яке вимагає гармонізації аграрного виробництва з навколишнім природним середовищем, забезпечення одержання екологічно чистої сільськогосподарської продукції для безпечного і здорового харчування людей. Сучасний ринок забезпечив появу сертифікованого процесу виробництва, в якому заборонено використовувати хімічно синтезовані добрива та засоби захисту рослин, генетично модифіковані організми, синтетичні ароматизатори, консерванти, барвники, тощо, а також відповідним чином маркованої продукції – органічної.

Органічне виробництво є одним з пріоритетних напрямів розвитку сільського господарства у світі, оскільки серед широкого спектра методів господарювання є чи не єдиним, що не завдає негативного впливу навколишньому природному середовищу та здоров'ю людини.

Виробництво органічної продукції допомагає розв'язувати одразу три екологічні і соціальні проблеми: 1) охорона довкілля від забруднення хімічними речовинами, які застосовуються у процесі сільськогосподарської діяльності людини; 2) попередження деградаційних процесів у ґрунтах; 3) поліпшення стану здоров'я населення в результаті вживання органічної продукції [1].

Протягом останніх десятиліть відмічається суттєве зростання ролі органічного виробництва в світі та динамічне поширення попиту на його продукцію. Світовий ринок органічної продукції оцінюється нині більше ніж у 60 млрд. євро, а науковці прогнозують, що найближчим часом потрібно очікувати збільшення глобального ринку органічних продуктів. Якість і екологічна безпечність продукції, виробленої аграрним сектором, стає одним з основних факторів його внутрішньої та зовнішньої конкурентоспроможності. Великою мірою це пов'язано із розширенням практики застосування у сільському господарстві добрив, синтетичних засобів захисту рослин і тварин, біотехнологій (в тому числі ГМО), наслідки впливу яких на біоту недостатньо вивчені й неоднозначно трактуються вченими. Як альтернатива таким технологіям виникло і розвивається в більшості країн світу органічне виробництво продуктів харчування.

Сфера органічного виробництва в світі охоплює сільськогосподарську та переробну галузі, заготівлю продукції, що збирається в лісах, отримується в результаті бджільництва та аквакультури. До органічної продукції відноситься цілий спектр товарів, серед яких є косметика, одяг, меблі, предмети інтер'єру, засоби гігієни, органічна побутова хімія, дитячі іграшки тощо. Основним же сегментом світового ринку органічної продукції є виробництво екологічно

чистих продуктів харчування. У зв'язку з цим постійно зростає роль такої системи ведення землеробства як органічне землеробство. Вже зараз у світі для нього сертифіковано близько 37,2 млн. га сільськогосподарських земель [2].

Згідно зі світовими стандартами, органічним вважається землеробство, в якому не використовуються хімікати, яке передбачає мінімальну оранку ґрунту і не застосовує генетично модифікованих організмів.

Світовими лідерами серед країн світу за площею земель, зайнятих під органічним виробництвом, є Австралія, Аргентина, Китай та Бразилія. До регіонів з найбільшими площами сільськогосподарських земель, що обробляються органічно, відносяться Австралія та Океанія (понад 12 млн. га), Європа (понад 8 млн. га) та Латинська Америка (понад 8 млн. га). Найбільші частки сільськогосподарських земель, що обробляються органічно, знаходяться на Фолклендських островах (37%), у Ліхтенштейні (30%) та в Австрії (16%). В Європі знаходиться 23% усіх органічних світових сільськогосподарських земель та налічується чотири країни, де понад 10% усіх земель сільськогосподарського призначення знаходиться під органічним сільськогосподарським виробництвом: це Ліхтенштейн (30%), Австрія (16%), Швейцарія (11,1%) та Швеція (10,8%). Найбільші площі земель, зайнятих під органічне виробництво в Європі мають Іспанія (1,1 млн. га), Італія (1 млн. га) та Німеччина (0,9 млн. га). В Італії понад 44 тис. виробників займаються виробництвом органічної продукції. Продукція органічного виробництва у Швейцарії займає 35% ринку продуктів харчування, у Німеччині та Австрії – 25% [3].

Нині розвитку органічного виробництва сприяє Міжнародна Федерація руху за органічне сільське господарство, яка об'єднує учасників із 108 країн світу. Споживання органіки в країнах, що розвиваються, знаходиться на низькому рівні в зв'язку з тим, що переважна більшість місцевого населення перебуває за межею бідності та є екологічно неграмотним. Попит на органічні продукти, як свідчить практика, зростає з підвищенням рівня економічного розвитку країн, добробуту, освіти та загальної поінформованості населення. Так, стрімкий економічний розвиток Китаю, Індії, Бразилії, країн Південної Африки, зумовив формування середнього та вищого класів і, як наслідок, активізацію споживання органічної продукції.

Загальна площа органічних сільськогосподарських земель в Азії дорівнює більше 3,3 млн. га, це 9% від всіх світових площ сільськогосподарських земель, зайнятих під органічним виробництвом. Найбільші виробники органічної продукції в Азії – Китай та Індія. Близько 3% від всіх світових площ органічної сільськогосподарської землі знаходиться в Африці. До африканських країн, в яких знаходяться найбільші площі сільськогосподарських угідь, що використовуються для органічного виробництва, відносяться Уганда, Туніс та Ефіопія.

В США продукція органічного сільськогосподарського виробництва реалізується, у першу чергу, на місцевих фермерських ринках. Європейський досвід свідчить, що 73% органічної продукції просувається через мережу роздрібною торгівлі, 15% – шляхом прямого продажу з підприємств-виробників і продажі через ринки, 12% реалізується через спеціалізовані магазини, в тому

числі й Інтернет-магазини. Крім того, нині у США та Європі з'являються спеціальні «органічні» ресторани і кафе, в звичайних ресторанах пропонують страви з органічних продуктів. Характерною рисою сучасності є швидкий розвиток органічного ринку дитячого харчування.

Незважаючи на те, що в Україні існує економічний потенціал реалізації розвитку органічного виробництва, досі не створено надійної науково-методичної бази щодо обґрунтування найбільш результативних напрямків розвитку виробництва органічної продукції.

В цілому органічне виробництво ґрунтується на принципах, які зумовлені місцевими соціально-економічними, кліматичними та історико-культурними особливостями, серед них досить складно виявити пріоритетні, оскільки вони однаковою мірою важливі [4, с. 6].

Агропромисловий комплекс України є одним з основних у народному господарстві України, оскільки у ньому виробляється близько 35% валового продукту та використовується 33% основних фондів. Значна кількість населення України (біля 32 %) живе і працює у сільській місцевості, тому створення оптимальних природних умов у агроландшафтах треба розглядати як важливе завдання суспільства. Одним з шляхів розв'язання проблеми зниження впливу факторів техногенного походження на здоров'я населення та демографічні показники в межах сільських територій є перехід до виробництва сільськогосподарської продукції на засадах органічного виробництва.

Економічним стимулом органічного землеробства виступають ринкові ціни на органічну продукцію сільського господарства, які в 2-3 рази вищі за середні ціни на продукти харчування в Україні, тобто формування монопольної екологічної ренти і споживання її сільськогосподарським виробником. Основними причинами повільного розвитку органічного виробництва в країні є недосконалість нормативно-правова база, відсутність національної системи сертифікації, належного інформаційного забезпечення, розвиненої мережі каналів збуту. Органічне землеробство повинно підтримуватися і державними стимулами: пільговим оподаткуванням, державними закупівлями, системою дотацій.

Список використаних джерел: 1. Органічне землеробство – запорука продовольчої безпеки: бібліогр. покажч. / Упр. культури, національностей, релігій та охорони об'єктів культурної спадщини Одес. облдержадмін.; Одес. обл. універс. наук. б-ка ім. М. Грушевського ; [М. В. Чайковська та ін.]. Одеса, 2016. 44 с. 2. Прутська О.О., Ходаківська О.В. Органічне сільське господарство в США: реалії та перспективи для України. *Економіка АПК*. 2011. № 12. С. 142–151. 3. Белінська Ю. Натурпродукт [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.business.kiev.ua>. 4. Федоров М.М., Ходаківська О.В., Корчинська С.Г. Розвиток органічного виробництва / за ред. М.М. Федорова, О.В. Ходаківської. К.: ННЦ ІАЕ, 2011. 146 с.

Д. С. Стешенко, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти*
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ У ХОДІ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ

Земельні відносини в сучасному світі відіграють важливу роль. Збільшення чисельності населення, відведення все більших територій під промислові підприємства та об'єкти інфраструктури посилюють дефіцит землі у всьому світі, сприяють її подорожчання. Україна сьогодні знаходиться практично за межами цього процесу. Не зважаючи на трансформаційні процеси, які тривають уже майже три десятиліття ми все ще перебуваємо на стадії усвідомлення реальної цінності нашої землі і відпрацювання дієвих механізмів її раціонального використання.

Нові умови господарювання в Україні формують нову систему управління, яка характеризується різким переходом від адміністративно-планової до ринково-підприємницької моделі управління, а також розмежуванням функцій і суб'єктів державного й недержавного управління. Основним фактором, який в найбільшій мірі визначає характер земельних відносин та управління ними на сьогодні є земельна реформа. Відповідно до її ходу змінюється стан землекористування, його пропорції, формуються нові форми землеволодіння тощо. До 1990 року в Україні всі процеси, пов'язані із земельними ресурсами вирішувалися на найвищому рівні, держава володіла земельною монополією, і хоча земля формально перебувала у власності народу, люди не могли розпоряджатися нею на власний розсуд. Більшість сільськогосподарських угідь було акумульовано в колективних господарствах, які мали спільну матеріальну базу і забезпечували основну частку виробництва продовольства в країні [1].

Із прийняттям в 1990 році Закону України «Про земельну реформу» було започатковано формування нового земельного устрою. В результаті, держава відмовила від монопольного права володіння і користування землею, було забезпечено перехід до різних форм власності, запроваджено оплатне використання земельних угідь, а також закладені передумови для розмежування земель державної, комунальної і приватної власності. Фактично в той час було здійснено перший крок на шляху запровадження ринкового обігу земельних ділянок.

Вчені зазначають, що для побудови ефективної системи управління земельними ресурсами, спроможної не тільки забезпечувати досягнення бажаних економічних показників, але й досягати соціально значимого результату потрібно забезпечити високий розвиток усіх складових в першу чергу державного регулювання визначених процесів: нормативно-правові акти, економічні чинники, соціальні параметри. При цьому, управління земельними

* Науковий керівник - І. В. Кошкалда, д-р екон. наук, професор..

ресурсами не повинно носити інертний, пасивний характер, спрямований на адаптацію до зовнішніх умов, – навпаки, управління повинно бути активним і визначальним чинником розвитку для усіх дотичних систем. Воно повинно визначати цілі, напрями і завдання для усіх процесів, формувати дієвий механізм із використанням ефективних інструментів, раціональну організацію процесів, їх активізацію через різні чинники мотиваційного впливу, а також контроль за їх виконанням на усіх етапах і стадіях. Відповідно до цього, перегляду потребують самі акценти управління у досліджуваній сфері. Перш за все, саме розуміння управління з функціонально-структурного погляду повинно бути суттєво розширене за рахунок процесних факторів, а також врахування їх впливу на усю сукупність соціально-економічних явищ [2].

Основним органом державної влади, який забезпечує управління земельними ресурсами є Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру – Держгеокадастр. Ця служба реалізує політику держави у сферах земельних відносин, забезпечує сприяння розвитку економіки за рахунок узгодження і впорядкування базових – земельних питань, утворює систему забезпечення раціонального землекористування. В межах отриманих повноважень, Держгеокадастр забезпечує виконання нормативно-правових актів земельного законодавства України, забезпечує моніторинг і контроль за його дотриманням [3].

До компетенції зазначеної установи належить адміністративний супровід більшості земельних питань в країні. Так, його накази і розпорядження є обов'язковими до виконання по усій системі служби. Таке адміністрування здійснюється за допомогою спеціалізованого документообігу, який включає листи, роз'яснення, накази тощо. При цьому, накази мають директивний характер і є обов'язковими до виконання, листи і роз'яснення – рекомендаційний характер, який стосується порядку застосування норм земельного законодавства та процедурних питань. В межах компетенції Служби функціонують також правові акти органів місцевого самоврядування, які стосуються вирішення локальних питань і мають юрисдикцію, обмежену територією населених пунктів чи інших адміністративно-територіальних одиниць. Таким чином, нормативно-правові акти, які використовуються в роботі ключових служб та органів управління земельними ресурсами в Україні, складають основу управління. Вони врегульовують більшість процесів, пов'язаних із організацією, концептуальним визначенням та контрольною функцією.

Список використаних джерел: 1. Ковалів О.І. Завершення земельної реформи в Україні: нова парадигма : монографія. Київ: ДІА, 2018. 416 с. 2. Колганова І. Стан та проблеми інноваційного розвитку землеустрою у період проведення земельної реформи в Україні, 2019, URL: http://www.nbu.gov.ua/Portal/Chem_Biol/Vldau/APK/2010_2/files%5C10kilriu.pdf (дата звернення 07.05.2021). 3. Бутенко Є.В. Динаміка розвитку нормативно-правової бази управління земельними ресурсами, 2019, URL: <http://www.journals.nubip.edu.ua/index.php/Zemleustriy/article/.../6513> (дата звернення 07.05.2021).

**В. О. Суркова здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти*
Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва**

ПИТАННЯ ЕКОЛОГІЇ В КОНТЕКСТІ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ

Україна, велика аграрна держава, яка має унікальний земельно-ресурсний потенціал, що обумовлює її особливе місце серед інших європейських країн. Так як, економічні інтереси в державі завжди були на першому місці від екологічних при вирішенні продовольчих проблем – це в свою чергу і призвело до порушення оптимального співвідношення земельних угідь, нераціонального використання земельних ресурсів, погіршення екологічного стану ґрунтів тощо. Тому, потрібно застосовувати принципово нові управлінські рішення, згідно з якими екологічна ефективність буде супроводжуватися вигідними економічними показниками використання землі [1]. Лише, завдяки інтенсивному розвитку управління земельними ресурсами на теринах України можна очікувати якісні зрушення сільського господарства в цілому, так як це є гарантією реалізації політичного курсу держави щодо розвитку сталого землекористування.

В свою чергу, управління земельними ресурсами – це діяльність, спрямована на досягнення системних цілей, тобто досягнення кінцевої мети – раціонального використання і охорони земельних ресурсів [2].

Так як, екологічна ситуація в країні з кожним роком стає все більш напруженою, переважає економіко-техногенний вектор використання землі, виникла об'єктивна необхідність відстоювати екологічний підхід господарської діяльності на землі, яка б гармонійно узгоджувалася із законами природи.

Тому на території України є особливо актуально запровадження заходів, які спрямованні на усунення негативних наслідків господарської діяльності підприємств на навколишнє середовище.

Україна, з огляду на її ґрунтово-кліматичні умови, географічне розташування в центрі Європи, має ідеальні природні умови. В країні є великий потенціал для виробництва якісної, екологічно чистої сільськогосподарської продукції, тим паче що ґрунти у порівнянні із землями Західної Європи більш родючі. Виходячи з цього слід відмітити, що екологічний розвиток агропромислового комплексу України можливий лише через впровадження нових технологій, таких наприклад як органічне сільське господарство.

Органічне сільське господарство – система виробництва, що підтримує здоров'я ґрунтів, екосистем і людей. Воно перебуває у взаємозв'язку з екологічними процесами, біологічною різноманітністю та природними циклами, характерними для місцевих умов, при цьому припиняється використання шкідливих ресурсів, які викликають несприятливі наслідки. Органічне сільське господарство поєднує в собі традиції, нововведення та науку з метою

* Науковий керівник – І. В. Кошкалда, д-р екон. наук, професор.

покращення стану навколишнього середовища, сприяння розвитку гармонійних взаємовідносин і належного рівня життя для всього зазначеного вище, – таке визначення органічного землеробства дає Міжнародна федерація органічного сільськогосподарського руху (IFOAM) [3].

Основними вимогами для одержання органічної продукції є [4]:

- обробка земельних угідь має здійснюватися без застосування хімічних добрив;
- насіння має бути адаптованим до місцевих умов, бути стійким до шкідників і бур'янів і, головне, не повинно бути генетично модифікованим;
- родючість ґрунтів потрібно підтримувати за допомогою сівозмін та добрив рослинного або тваринного походження, що біологічно розкладаються;
- заборонено використовувати гербіциди, пестициди, інсектициди, азотовмісні та інші хімічні добрива;
- для боротьби зі шкідниками необхідно застосовувати фізичні бар'єри, шум, ультразвук, світло, пастки, спеціальний температурний режим та ін.

Правові та економічні основи виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції та сировини в Україні визначено у Законі «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [5]. Даний документ спрямований на забезпечення належного функціонування ринку органічної продукції та сировини, а також на гарантування впевненості споживачів у продуктах та сировині, маркованих як органічні.

В Україні органічне сільське господарство тільки починає зароджуватися. Загальна площа органічних сільськогосподарських угідь в Україні протягом 2008-2018 рр. збільшилася в 2,8 рази, а кількість господарств, які виробляють органічну продукцію, збільшилася майже в 6 раз [6].

Одним з найбільш відомих господарств України, що виробляє органічну продукцію є ПП Агроєкологія Шишацького району Полтавської області. Найважливішим завданням у «Агроєкології» вважають природне відтворення родючості ґрунту. Це підприємство залишається школою передового досвіду для аграріїв всього світу. Звичайно, порівняно з іншими європейськими країнами розвиток сільського господарства в Україні відбувається значно повільніше. Відтак цілком логічно стверджувати, що органічне виробництво в Україні можливо почати застосовувати більш масштабно, не зважаючи на те, що цей процес є складнішим та затратним за традиційний, але більш вигідним для нашої країни, так як якість ґрунтів в Україні спроможна забезпечувати значно нижчу собівартість. Тому виникає нагальна потреба розроблення і застосування таких заходів еколого-економічної системи землеробства та земельних відносин, за яких підвищення урожайності відбувалося б за умов збереження і відтворення земельних ресурсів, підтримання в них екологічної рівноваги.

Тож, на нашу думку, постає необхідність, популяризації органічного землеробства та впровадження певних організаційно-економічних змін.

Збереження та оздоровлення довкілля, безпечне та високоефективне використання всіх природних ресурсів – найважливіший складовий чинник соціально-економічної політики держави, доречи визначений Конституцією

України. Екологічно чисте довкілля – повинне стати обов’язковою нормою життєдіяльності суспільства.

Список використаних джерел: 1. Horlachuk V.V, Peschanska I.M, Skorokhodov V.A. *Zemelnyi menedzhment [Land management]*, VD «Profesional». Kyiv, 2006. 192 с.; 2. *Управління земельними ресурсами: навчальний посібник* / за ред. А.М.Третяка. Вінниця: Нова книга, 2006. 360 с.; 3. *Агро Еко*. Випуск №1 (260) від 5 лютого 2016 р. : [Веб-сайт]. 2016. URL: <http://agroecology.in.ua/processing> (дата звернення: 05.02.2020).; 4. *Definition of Organic Agriculture*: [Веб-сайт]. URL: http://www.fao.org/growing_organic/definitions/sdhw/tenure/pdf (дата звернення: 21.02.2020).; 5. *Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України № 425-VII від 03.09.2013 // відомості Верховної Ради*. Київ: 20-21, 2014. 721 с.; 6. *Матеріали Федерація органічного руху в Україні*: [Веб-сайт]. URL: <http://organic.com.ua>. (дата звернення: 10.08.2020).

УДК 332.3 : 631.147

Н. А. Третяк, канд. екон. наук

О. В. Сакаль, д-р екон. наук, с. н. с.

Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України»

Р. А. Третяк, канд. екон. наук

Громадська спілка «ГІС-Асоціація України»

ОРГАНІЧНЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

Для економіки України виробництво органічної продукції має важливе значення, оскільки це один з реальних способів забезпечити населення екологічно безпечною продукцією сільського господарства, є чинником розвитку внутрішнього й зовнішнього ринків сільськогосподарської продукції, а також ефективним механізмом управління земельними ресурсами і землекористуванням підчас відкриття ринку земель. Зазначимо, що динаміка росту місткості ринку органічними продуктами як на території всієї Європи, так і, зокрема, серед країн Європейського Союзу (ЄС), має зростаючу тенденцію. Так, в 2000 році вона складала – 7,0 млрд євро у Європі та 6,5 млрд євро у ЄС, в 2017 році – відповідно 37, 3 та 34,4 млрд євро [1].

Станом на кінець 2018 року в Україні налічувалося 510 сертифікованих господарств, що вирощували органічну продукцію, із загальною площею 429 тис. га (як приклад, у 2002 році налічувалося 31 сертифіковане господарство із площею 164,5 тис. га) [2]. Щороку даний показник зростає, враховуючи екологічні переваги досліджуваного способу використання земель, а також економічні та ринкові євроінтеграційних перспектив України.

Відповідно до досліджень Федерації органічного руху України, в нашій державі спостерігається щорічне зростання внутрішнього споживчого ринку органічних продуктів. Зокрема, обсяги споживчого ринку органічних продуктів в Україні склав у 2004 році – 0,1 млн євро, в 2019 році – 36 млн євро [2]. Перш за все, зацікавленість землекористувачів у виробництві такої продукції продиктована зростанням попиту на неї всередині країни, а також доволі значною перспективою її вирощування на експорт. Адже затребуваність населенням органічних продуктів (овочів, фруктів і ягід) на ринках різних країн постійно зростає.

Відмітимо, що задля успішного виробництва такої продукції зовсім не потрібні великі площі в обробітку. Так, наприклад, батат досить добре підходить для вирощування майже у всіх регіонах України, однак у різних областях урожайність буде відрізнятися: від 100 т/га при вирощуванні в південному регіоні, до 35 т/га, якщо плантації розташовані на сході. Для порівняння зазначимо, що у Бельгії у 2016 році врожайність батату фіксувалася на рівні 20–50 т/га в залежності від сорту та умов вирощування. Вже в першій рік вирощування рентабельність виробництва батату може скласти 180 %. Водночас, роздрібні ціни на батат на українському ринку нерідко сягають 160 грн/кг, причому значну кількість пропозиції складає імпортна продукція, яка в потенціалі може бути витіснена бататом місцевого виробництва. Згідно з даними ІТС, наразі майже половина усього обсягу імпорту батату до ЄС (у грошовому вираженні) припадає на США [3].

Іншим успішним прикладом є вирощування традиційної для нас культури часник, який, на жаль, майже 90% ринку складає продукції, завезеної із-за кордону, а це щороку понад 10 тис. тонн. Решта припадає на виробників (3%) та домогосподарства (7%). Відмітимо, що часник, як і батат, вимагає значно менше площ, аніж звичні польові культури. При цьому рентабельність виробництва можна отримати, починаючи від декількох соток, а окупність інвестицій – з 1 га. Згідно із цінами минулого року вартість закладки 1 га часнику у середньому становила 170 000 гривень. Урожайність коливається – від 3 до 15 т/га, а вартість в українських супермаркетах може сягати 100 грн/кг. З цього можна робити висновки про рентабельність виробництва [4; 5].

Україна має перспективи заявити про себе не тільки на внутрішньому, а й на зовнішньому ринку, зокрема на ринку ЄС. Крім того, це дозволить ефективніше використовувати земельні ресурси України згідно із вимогами ЄС. Однак, незважаючи на перспективи раціонального використання українських земельних ресурсів і сприятливі кліматичні умови, найбільшими проблемами у вирощуванні різних культур є відсутність технології, якісного посівного матеріалу та спеціальних видів техніки на ринку, які б відповідали європейським вимогам. Це стосується і експорту: до нашої продукції безумовно є інтерес за кордоном, однак все ускладнюється тим, що наразі український ринок органічної продукції не спроможний сформувати стабільні партії продукту однакової товарної якості, які б відповідали запитуваним нормам і стандартам. Саме у цьому напрямку мають бути направлені управлінські дії щодо створення належного правового забезпечення діяльності, формування і функціонування

ефективного механізму розвитку виробництва органічної сільськогосподарської продукції.

Список використаних джерел: 1. The World of Organic Agriculture: Statistics and Emerging Trends, 2016 / FiBL, IFOAM. Bonn, 2016. P. 62, 314. URL: <https://shop.fibl.org/CHen/mwdownloads/download/link/id/785/?ref=1> (дата звернення: 06.01.2021). 2. Органік в Україні / Федерація органічного руху в Україні. URL: <http://organic.com.ua/organic-v-ukraini/> (дата звернення: 26.04.2021). 3. ТОП-10 нішевих культур для експорту / Національна академія аграрних наук. URL: http://naas.gov.ua/newsall/newsukraine/?ELEMENT_ID=4255 (дата звернення: 26.04.2021). 4. ТОП-5 агрорекордсменів: які культури стали раптово популярними у виробників / Agravery.com. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/top-5-agrorekordsmeniv-aki-kulturi-stali-raptovo-popularnimi-u-virobnikiv> (дата звернення: 26.04.2021). 5. Собівартість вирощування часнику складає не менше 17 грн/кг – експерт / Agravery.com. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/sobivartist-virosuvanna-casniku-skladae-ne-mense-17-grnkg-ekspert> (дата звернення: 26.04.2021).

УДК (332.334+332.37):332.024.2

Є. М. Улько, канд. екон. наук, доцент

Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

**УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ (ГРУНТОВИМИ) РЕСУРСАМИ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЗА ПРОЄКТНОГО
СПОСОБУ ВІДТВОРЕННЯ**

Земельні ресурси є невід'ємною частиною виробничого процесу сільського господарства. Основним компонентом або центральним місцем управління земельними ресурсами виступають економічні відносини з приводу їх обігу й господарського використання. Тобто розглядається широке коло питань першочергового характеру з позицій економічних процесів у сільському господарстві, як саме використовувати землі, або їх цільове призначення, обмеженість чи, навпаки, вільне використання під різноманітні сільськогосподарські культури та чергування їх в часі й просторі, технології обробітку ґрунту, проведення меліоративних і протиерозійних заходів, безпечності використання пестицидів і мінеральних добрив, недопущення надлишкового накопичення важких металів у ґрунтових горизонтах, зниження радіаційного забруднення, проведення геоінформаційних і геодезичних робіт, землевпорядкування щодо раціонального використання земельних ділянок (масивів) і внутрішньогосподарське облаштування території тощо.

Однак управління земельними ресурсами не зводиться лише до економічних відносин, а розглядаються в цілому земельні відносини, які поруч з використанням земель, передбачають обов'язкове врахування питань щодо володіння та розпорядження нею. До того ж завдяки управлінню здійснюється

безпосередній процес економічної реалізації власності [1, с. 92]. Між іншим академік НААН України П.Т. Саблук у цілому окреслює «ринок землі» як сферу дій економічних відносин, які вникають у процесі її обігу, де поняття «ринок землі» та «обіг землі» є різними за змістом, але перше – ширше, ніж друге [2, с. 261]. Тобто в загальному (широкому) сенсі управління земельними ресурсами безпосередньо обумовлено економічними відносинами в суспільстві, завдяки чому реалізується одержане (здобуте) право власності на землю (ділянку чи пай) у господарський спосіб, а виразником цього є дохід від землі, що є відображенням у формі земельної ренти.

Стосовно мікроекономічної науки використання виробничих ресурсів має давати конкретні відповіді на ключові питання в межах вирішення основних економічних проблем для будь-якого суспільства. До них відносяться такі, як: 1) що?; 2) як?; 3) хто? та 4) для кого виробляти? [3, с. 29]. Використання земель як складового механізму управління земельними ресурсами не є винятком, а навпаки, саме цей економічний процес і характеризує вищезазначені питання, тобто потребує кращої економічної і суспільної алокації (розміщення) обмежених за кількістю та родючістю земель (грунтів) в агропромисловому виробництві [4].

Використання виробничих ресурсів, у тому числі земель не здатне знаходитися поза межами сфери знань (галузі) управління. Як стверджує І.Н. Герчикова, саме раціональне використання матеріальних і трудових ресурсів передбачає досягнення цілей при мінімумі витрат (затрат) і максимумі ефективності, що здійснюється в процесі управління, коли група взаємодіючих людей спрямовують свої дії на досягнення спільних цілей на основі відповідної мотивації їх праці [5, с. 12].

Земельні ресурси, які виступають в якості керованої системи за А.М. Третьяком та О.С. Дорош, так чи інакше, спрямовуються на досягнення сталого землекористування, що являє собою деякий вид системи перебуваючи в межах самої структури системи управління земельними ресурсами [6, с. 37–38]. При цьому вчені акцентують увагу на тому, що саме управління має спрямовуватися на досягнення розвитку керованої системи, в іншому випадку це буде регулювання. Більше того, вони зазначають, що будь-яке управління пов'язане з поняттями, загальноприйнята формалізація яких не опрацьована (система, мета, завдання, функції тощо). Разом з тим метою управління є наперед визначений результат (стан об'єкта), на досягнення якого спрямовані засоби і методи регулювання соціально-економічного розвитку та покращення екологічного стану [Там же].

На думку М.В. Зось-Кіора, система управління земельними ресурсами уявляє собою одну сполучну ланку, що відображає зв'язок між загальними характеристиками і наслідками основних сучасних проблем людства, або як учений зазначає земля виступає просторовим базисом протидіючих інтересів у проблемах виділяючи п'ять ключових, а саме демографічні, природно-кліматичні (у т.ч. екологічні), ресурсні (у т.ч. земельні і продовольчі), інформаційні та геополітичні [7, с. 34–39]. Тобто з даного погляду на об'єкт учинення впливу управління земельними ресурсами охоплює не лише керовану

систему забезпечення ефективного та раціонального використання земель, а все те, що може мати відношення чи є дотичним до питань пов'язаних з обігом земель у суспільному відтворенні.

Звісно, ми не повинні (не вбачаємо за доцільне) розглядати питання управління земельними ресурсами поза системою їх ринкового обігу, але разом з тим господарське використання чи в цілому ставлення до землі в суспільстві є віддзеркаленням їх в першу чергу еколого-економічного становища. Правильна організація обігу земель має на меті не лише підтримку досягнутого рівня надання ними екопослуг чи виконання функцій, а й цілеспрямоване, системне, алгоритмізоване, релевантне й збалансоване формування різноманітних потенційних і реальних переваг до їхнього мультиплікативного (примноження) впливу на економіку країни, і в першу чергу на аграрний сектор.

Зважаючи на те, що в першу чергу природна якість ґрунтів в Україні тривалий час погіршується (мало низхідну тенденцію за рядом показників ґрунтового покриву, зокрема вмісту гумусу), а крім того, не вирішеними залишаються питання до організації ефективної й прозорої передачі прав оренди на земельні частки (паї) для фізичних осіб і їх правового захисту економічних інтересів, то гострою є потреба щодо вдосконалення механізмів управління земельними (ґрунтовими) ресурсами на місцевому, регіональному та всеукраїнському рівнях. У цьому випадку, слід відмітити, що на переконання М.В. Зось-Кіора, основною перешкодою в підвищенні ефективності управління земельними ресурсами виступає монополізація аграрного ринку та ринку прав на землекористування, тим самим сформувавши його експортно орієнтовану модель [7, с. 282].

Обіг земель сільськогосподарського призначення потребує ефективного функціонування механізмів відтворення ґрунтових ресурсів, їх збалансованого використання та управління щонайменше на принципах нульової деградації земель. Все це становить ключові імперативи й засади управління ефективним і сталим розвитком земельних ресурсів. А всі економічні підйоми мають слугувати забезпечуючим джерелом відтворення ґрунтових ресурсів. У економічному контексті відтворення земель відрізняється від ґрунтів, оскільки землі слугують об'єктом купівлі-продажу, що опирається вже на ринковому механізмі їх оцінювання, де головними гравцями (суб'єктами) виступають фізичні та юридичні особи покупці та продавці земельних ділянок (масивів), так і третім потужним гравцем (суб'єктом) є держава, що чітко можна спостерігати в країнах з розвинутою ринковою економікою.

Отже, ефективне й стаłe управління (ґрунтовими) земельними ресурсами може здійснюватися виключно на підходах, які економічним, організаційно-господарським та іншим чином будуть забезпечувати поступальне відтворення даних ресурсів, вестимуть до підвищення вартості землі як основного активу в сільському господарстві, зокрема за проектного способу відтворення [8, 9].

Список використаних джерел: 1. Політична економія: навч. посіб. За ред. В.О. Рибалкіна, В.Г. Бодрова. К.: Академвидав, 2007. 672 с. 2. Саблук П.Т. Розвиток земельних відносин в Україні. К.: ННЦ ІАЕ, 2006. 396 с. 3. Ястремський О.І., Гриценко О.Г. Основи мікроекономіки: підруч. 2-ге вид.,

перероб. і доп., з Модельно-комп'ютерним додатком на лазерному диску. К.: Знання-Прес, 2007. 579 с. 4. Tomilin O.O. Theoretical aspects of development and agroindustrial production. *Економіка АПК*. 2016. № 7. С. 35–38. URL: <http://eaprk.org.ua/sites/default/files/eaprk/2016/7/4.pdf> (дата звернення: 03.04.2021). 5. Герчикова И.Н. Менеджмент : учебн. 3-е изд., перераб. и доп. М.: ЮНИТИ, 2001. 501 с. 6. Третьяк А.М., Дорош О.С. Управління земельними ресурсами: навч. посіб. За ред. проф. А.М. Третьяка. Вінниця: Нова Книга, 2006. 360 с. 7. Зось-Кіор М.В. Національні та інтеграційні аспекти управління земельними ресурсами аграрного сектора економіки: моногр. Запоріжжя: ТОВ НВК «Інтер-М», 2015. 348 с. 8. Улько Є.М. Управління проектом із переробки курячого посліду на якісний торфопослідний компост та забезпечення меліоративної дії з відтворення родючості ґрунтів. *АгроСвіт*. 2018. № 17. С. 26–35. URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=2708&i=1> (дата звернення: 05.04.2021). 9. Улько Є.М. Оцінка економічної ефективності інновацій в органічному землеробстві. *Agricultural and Resource Economics International Scientific E-Journal*. 2019. Vol. 5, No. 3. С. 118–141. DOI: doi.org/10.22004/ag.econ.293989. URL: <https://are-journal.com/index.php/are/article/view/259> (дата звернення: 05.04.2021).

УДК 332.33

**І. В. Чеботарьова, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
І. П. Купріяничик д-р екон. наук, доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України**

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

Стабільний й динамічний розвиток агропромислового виробництва можливі лише за умов раціонального використання основного засобу виробництва в сільському господарстві – землі, невідновного і незамінного ресурсу. Вплив людини на природне середовище обумовлює пріоритет природоохоронної складової земельних відносин.

Відомо, земля як продукт природи, сформувалася незалежно від волі людини. Природна родючість, створювана в результаті тривалого ґрунтоутворного процесу, є основою економічної (ефективної) родючості ґрунту. Остання утворюється під впливом діяльності людини. Якщо господарська діяльність ведеться без дотримання вимог охорони навколишнього природного середовища, виникають негативні наслідки, до яких можна віднести прогресуючі процеси ерозії і дефляції ґрунтів, заболочування, заростання чагарниками цінних видів сільськогосподарських угідь та ін. Вплив наведених факторів може призводити до знищення природної родючості ґрунтів всього протягом декількох років. Тому, врахування й оцінка екологічних умов

природного середовища у яких ведеться сільськогосподарське виробництво є досить важливими, а отже, охорона землі як природного об'єкта, важливого компонента навколишнього середовища і засобу виробництва в сільському і лісовому господарстві має бути пріоритетом перед використанням землі як нерухомого майна [3, 4, 5].

Частково регулюють спеціальні норми Земельного кодексу присвячені охороні земель з метою попередження їх деградації, забруднення, захаращення, порушення і захисту від інших негативних (шкідливих) впливів господарської діяльності людини і забезпечення поліпшення і відновлення порушених земель [1, 2].

Зокрема, власники і орендарі земельних ділянок, землекористувачі, землевласники зобов'язані проводити заходи щодо збереження ґрунтів і їх родючості, захисту земель від водної та вітрової ерозії [1, 2].

Отже, при здійсненні діяльності, пов'язаної з використанням та охороною земель, повинні проводитись види робіт і прийматися управлінські рішення, які дозволяють забезпечити якість життя людини і запобігти негативному впливу шкідливих чинників на здоров'я. Цього можна досягти, зокрема, за допомогою державного регулювання раціонального використання сільськогосподарських земель.

З огляду на зазначене, основними формами державного регулювання раціонального використання сільськогосподарських земель можна визначити наступне: - правове регулювання; - економічне регулювання; - організація інфраструктури; - організація наукового забезпечення. Зазначені форми реалізуються за допомогою методів прямого і непрямого впливу. Методи прямого впливу реалізуються засобами адміністративного та економічного впливу, а непрямі тільки економічними засобами. Методи прямого впливу дозволяють створити систему правового забезпечення в сфері раціонального використання земельних ресурсів. Через адміністративно-правовий механізм регулюються права власності на земельні ділянки, здійснюється управління земельними ресурсами. Адміністративно-правове регулювання тісно пов'язане з економічним, саме через нього ведеться оподаткування землекористувачів, оренда земель. Регулювання інфраструктурного забезпечення передбачає створення інфраструктури, яка працює в інтересах раціонального і ефективного використання земель. Сюди можна віднести створення земельних банків, аукціонів, агентств з нерухомості та ін. Організація системи наукового забезпечення покликана створити умови фінансування основних наукових напрямків у сфері земельних відносин та землеустрою, а також фінансування науково-методичного консультування. Разом з тим, серед різних форм державного регулювання провідну роль у вирішенні проблеми раціонального використання земель належить економічному регулюванню. На нашу думку, економічне регулювання раціонального використання земель включає в себе сукупність економічних механізмів, (інструментів) реалізація яких повинна сприяти підвищенню родючості земель, ефективності галузі землеробства в цілому.

Список використаних джерел: 1. Земельний кодекс України : офіц. текст. Київ : 2020. 104 с. 2. Закон України «Про охорону земель» від 19 червня 2003 року № 962-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text> 3. Ушкаленко І.М. Аналіз раціонального використання земельних ресурсів у Вінницькій області. *Ефективна економіка*. 2018. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6790> 4. Проблеми формування та оцінки ефективності функціонування сучасних землегосподарських систем // Матеріали Міжнар. наук. конф., м. Київ, 28 жовтня 2010 р. / Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. – Київ, РВПС України НАН України, 2010. – 304 с. 5. Волков В.П., Переверзева А.В., Полякова І.О. Управління якістю ґрунтів в єс та Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 9. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8175>

УДК 502.5:63:572

М. А. Шавлак, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти*
Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку
Національної академії наук України

АНАЛІЗ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ТА АНТРОПОГЕННОГО НАВАНТАЖЕННЯ АГРОЛАНДШАФТІВ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ведення сільськогосподарської діяльності без урахування екологічної складової призводить до порушення екосистеми. Ці тенденції не минули й Харківську область: інтенсивна експлуатація земель, високий рівень сільськогосподарської освоєності призводять до порушення рівноваги агроландшафтів, внаслідок чого знижується економічна ефективність сільськогосподарського виробництва. В зв'язку з цим, актуального значення набуває дослідження екологічної стабільності агроландшафтів області та антропогенного тиску на них з метою виявлення дисбалансів та формування заходів щодо оптимізації раціонального природокористування.

Різним аспектам збалансованого та раціонального природокористування присвячено роботи таких вчених як Д. Добряк, О. Попова, А. Третяк, М. Хвесик. Однак, в нових умовах реформування земельних відносин, зважаючи на постійну ескалацію екологічних ризиків, існує гостра необхідність у додаткових дослідженнях ступеня напруженості екологічної ситуації.

Метою дослідження є аналіз екологічної стабільності та антропогенного навантаження агроландшафтів Харківської області.

За даними 2019 року екологічний стан земельного фонду Харківської області, що характеризується одним з найвищих в Україні біопродуктивним потенціалом, є незадовільним та загострюється в умовах кризових явищ та складної економічної ситуації: погіршується якісний стан земель, відбувається їх

*Науковий керівник – Д. Г. Михайленко, канд. екон. наук, доцент

виснаження та зниження родючості, поширюються процеси деградації та деструкції, прогресує ерозія ґрунтового покриву. Це пояснюється нераціональним використанням земель сільськогосподарського призначення, дисбалансами у просторовій організації агроландшафтів [1].

Дослідження показало, що структура земельного фонду не відповідає оптимальним екологічно допустимим нормам, навіть не дотримуються гранично допустимі співвідношення між площею оброблювальних орних територій як екологічно дестабілізуючих угідь та природоохоронних земель, що виступають екологічним каркасом області та відповідають за екологічне врівноваження ландшафтів. Порушення оптимальної структури мають ряд негативних наслідків та загрожують екологічній стабільності Харківської області:

- Частка природних та напівприродних угідь у структурі земельного фонду складає 30,7 %, що вдвічі менше оптимального рівня та не задовольняє навіть гранично допустимі норми (не менше 35-40 %), внаслідок чого порушується екологічна збалансованість та безконфліктність, високопродуктивність та естетична привабливість території області;

- Рівень розораності території (61,5 %) вже на 20 % перевищує оптимальний, що свідчить про тотальне домінування орних земель та антропогенну трансформацію ландшафтів, що перешкоджає збереженню родючих горизонтів та порушує екологічний баланс території;

- Недостатній рівень лісових насаджень (13,3 % при оптимальних 15-20) підвищує рівень загроз від розвитку вітрової ерозії ґрунтів та погіршує екологічну стійкість агроландшафту [1; 2, с.113];

- Частка пасовищ та сіножатей у складі сільськогосподарських угідь становить лише 17,5 %, в той час як оптимальний параметр 40-50 %, а гранично допустимий не менше 30 %. Тобто виникає загроза знищення напівприродних резерватів, зменшуються території для поширення біологічного різноманіття, бідніє природна кормова база, внаслідок чого знижується продуктивність тварин зростає збитковість галузі тваринництва;

- Втрата полезахисних смуг, частка яких у складі орних земель у 5 разів менше оптимального рівня, приводить до відсутності належного захисту ґрунтів від водної та вітрової ерозії, зменшення їх вологості, внаслідок чого порушується екологічна стабільність агроландшафту, знижується врожайність та економічна ефективність сільськогосподарського виробництва [1; 3, с. 31].

Аналіз співвідношенням показників частки орних земель (ОЗ) та частки екологостабілізуючих угідь (ЕСУ) у групі земель «рілля, ліси, луки та пасовища, болота та водні об'єкти» показав, що екологічна рівновага агроландшафтів Харківської області перевищує навіть критичні показники та станом на 2019 рік згідно методики [4, с. 27] екологічний стан трактується як кризовий: ОЗ : ЕСУ= 66% : 34%, в той час як оптимальні параметри цієї пропорції – (< 20 % : > 80 %).

Така незбалансована територіальна структура земель є недостатньою для забезпечення екологічної стабільності земель і свідчить про антропогенне перевантаження агроландшафтів Харківської області. Рівень екологічної збалансованості агроландшафтів, їх стабільність та ступінь перетворень під

впливом сільськогосподарської діяльності характеризується коефіцієнтами екологічної стабільності (K_{ec}) та антропогенного навантаження (K_{an}), що дають змогу провести комплексну оцінку раціональності структури земельного фонду області [5, с. 15].

Розрахований інтегральний коефіцієнт екологічної стабільності агроландшафтів Харківської області становить 0,34, тобто територія є слабо стабільною та екологічно вразливою, зважаючи на те, що показник K_{ec} є далеким навіть від нижнього граничного значення територій середньої стабільності (0,51) та максимально наближений до параметру екологічно нестабільних земель (0,33). Це означає, що структура угідь земельного фонду є нераціональною, його екологічна стабільність підривається надмірним сільськогосподарським освоєнням земель та значною розораністю.

Результати проведених досліджень свідчать, що значення інтегрального коефіцієнта антропогенного навантаження, який дозволяє оцінити масштабність впливу господарської діяльності людини на стан агроландшафтів у Харківській області, знаходиться на рівні 3,46 та вказує на підвищений, близький до високого ступінь навантаження на територію області.

Аналіз економічної стабільності та антропогенного навантаження показав, що сучасне нераціональне та інтенсивне ведення сільськогосподарської діяльності та нехтування екологічно нормами зумовлює збідніння екологічного каркасу, внаслідок чого погіршується екологічний стан агроландшафтів Харківської області, агрогосподарський комплекс зазнає деградації. В умовах значного антропогенного тиску важливе значення має аналіз екологічної стабільності з метою своєчасного виявлення існуючих загроз та швидкого реагування і прийняття управлінських рішень для забезпечення раціонального використання та охорони земель області. Оптимізація пропорцій у структурі земельного фонду області має проводитись з урахуванням принципів екологічної доцільності: необхідно перетворити малопродуктивні землі у сінокісно-пасовищні угіддя, поліпшити та розширити існуючу систему захисних лісових насаджень, перейти на ландшафтно-адаптивні системи землеробства. Це позитивно вплине на зростання стійкості землекористування, допоможе максимально приблизитись до параметру структурної бездоганності та сформуванню стабільні збалансовані агроландшафти області, а значить сприятиме збереженню довкілля.

Список використаних джерел: 1. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Екологічні паспорти регіонів за 2019 рік. URL: <https://mepr.gov.ua/news/35913.html> (дата звернення: 30.04.2021). 2. Нагірняк Т.Б. Еколого-економічні аспекти раціонального використання і охорони земельних ресурсів в Україні. *Науковий вісник ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького*, 2017, т 19, № 79, С. 111–116. 3. Трегубова О.О. Екологічна оптимізація землекористування та сталий розвиток територіальних утворень. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*, 2017, № 3 (39), С. 29–32. 4. Шавріна В.І., Ткач Є.Д. Функціональне зонування як основа екологічної оцінки території. *Агроекологічний журнал*, 2020, №3. С. 25–32. 5. Третяк А.М. Методичні рекомендації з оцінки екологічної стабільності агроландшафтів та

сільськогосподарського землекористування. Київ : Ін-т землеустрою УААН, 2011, С. 13–18.

УДК 332.3:332.2.021.8:332.33

**Г. І. Шарий, д-р екон. наук, доцент
С. В. Нестеренко, канд. техн. наук, доцент
В. В. Щепак, канд. техн. наук, доцент
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія
Кондратюка»**

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЧИННИКІВ НА СТАН ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Раціональне використання земельних ресурсів і безпосередньо земель сільськогосподарського призначення є основою ефективного сільськогосподарського виробництва. Погіршення природних умов господарювання показало, що кризові явища державних інститутів вплинули на низьку стійкість аграрного виробництва до негативних дій природно-кліматичного характеру.

В Україні 42726,4 тис. га або 70,8 % – це землі сільськогосподарського призначення, з них 41507,9 тис. га (68,8%) належить до сільськогосподарських угідь, зокрема, до ріллі – 32541,3 тис. га (53,9%), сіножатей – 2406,4 тис. га (4,0%); пасовищ – 5434,1 тис. га (9,0%). В Україні для господарського використання залучено понад 92 відсотки території. Надзвичайно високим є рівень розораності території і становить понад 54 відсотки (у розвинутих країнах Європи – не перевищує 35 відсотків) [1].

У роботах Попрозман Н.В., Коробської А.О. звертається особлива увага на те, що внаслідок великого рівня сільськогосподарського освоєння земельного фонду спостерігається поширення деградаційних процесів земель [2]. О. Будзяк наголошує на потребі у впровадженні інноваційних методів рекультивації порушених земель [3]. За даними статистики в Україні нараховується понад 1,1 млн. гектарів деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених земель, які підлягають консервації, 143,4 тис. гектарів порушених земель, які потребують рекультивації, та 315,6 тис. гектарів малопродуктивних угідь, які потребують поліпшення [4].

Вчені-аграрники звертають увагу на погіршення природних умов господарювання, яке спричинено засухою, впливає на зниження врожайності. Такі умови потребують впровадження заходів меліорації.

При цьому спостерігається неефективне використання значної кількості розпайованих земель, які знаходяться в оренді або взагалі не використовуються за цільовим призначенням. Від якісного стану земельних ресурсів залежить ефективність сільськогосподарської діяльності та в цілому аграрного сектора економіки.

Україна відноситься до регіонів з розвиненим сільським господарством. Але на сьогодні рільництво України залежить не тільки від рівня господарювання, а і від, часто несприятливих, природно-кліматичних умов. Особливо загострилися питання достатнього вологозабезпечення сільськогосподарських культур, яке в період вегетації на великих територіях України не можливе без ефективного функціонування зрошення, раціонального використання меліорованих земель, органічного землеробства та засухостійких науково-обґрунтованих сівозмін.

З 2011 року в Україні стрімко зростає температура теплої періоду року та денної температури, ріст якої більш інтенсивний ніж ріст температур в зимовий та нічний періоди. Вказане приводить до порушення фізичних процесів конденсації водяної пари в нічний час, створює умови переважання випаровування над інфільтраційним живленням, знижує рівень ґрунтових вод та зменшує запаси вологи в ґрунті. Особливо посилилося маловоддя на землях України, починаючи з 2013 року.

Кількість опадів за теплий період (квітень – жовтень) у степових областях складає близько 90 %, лісостепових – 80 %, поліських – 110 % від норми, у багатьох районах південних областей – лише 50–70 % норми. Упродовж теплої періоду за переважання дефіциту опадів було зафіксовано велику кількість опадів малоефективних сильних злив, коли добовий максимум опадів досягав або перевищував місячну норму [5].

Збереження тренду підвищення температури і зменшення кількості опадів веде до збільшення глибини залягання ґрунтових вод, які на Поліссі зараз розміщені на глибинах, що характерні були для Лісостепу (2,0 – 2,5 м та більше). В свою чергу в Лісостепу ґрунтові води залягають нині на глибинах, які характерні для Степової зони та зони Сухого степу (3,0 – 3,5 м і більше). Рівень ґрунтових вод в Україні встановився на відмітках, коли води менш доступні, а то і недоступні для більшості рослин.

Засуха вразила в 2020 році цілий ряд аграрних регіонів України, поставивши під загрозу існування не тільки агропідприємств, фермерських господарств і можливість ведення землеробства.

Вказане вимагає зміни системи агротехніки в бік розвитку меліоративного комплексу щодо зрошення сільськогосподарських земель, особливо на землях інтенсивного землеробства, зокрема буряківництва, овочівництва та кормовиробництва; формування більш засухостійкої системи землеробства.

Незважаючи на зміну природно-кліматичних умов в бік засушливих періодів, із року в рік в Україні агровиробники продовжують сіяти виключно вологоємні «топові» культури: кукурудзу, соняшник та сою. Довівши клин пропашних культур в структурі посівів до 80 %, вологоспоживанням інтенсивного рільництва агровиробники продовжують обезводнювати лісостепи до стану сухого степу.

Ліберальні аграрні та земельні правові відносини на сільськогосподарських землях не мають правових зобов'язальних норм щодо сталого розвитку та підтримки родючості. Сільськогосподарські товаровиробники, особливо дрібні, не займаються ні меліоративними роботами,

ні докорінним поліпшенням угідь. В Україні втрачено культуро-технічні роботи та контурно-меліоративну організацію території.

За останні роки часто пасивність Міністерства сільського господарства в структурі центральних органів виконавчої влади, неоліберальна регуляторна політика держави та лібералізація аграрних відносин суттєво понизили економічну стійкість аграрного сектора народного господарства України. Паювання земель та відсутність дієвих заходів в сфері меліорації зупинили розвиток інтенсивного меліорованого землеробства. Так, якщо в Україні за 1990-2020 роки суттєвих коливань щодо площі осушених земель не відбулося, то площі зрошуваних угідь скоротилися в 10 разів [1].

Зрошувальні системи Полтавської області не працюють майже 25 років (у 1990 році поливалось – 40,3 тис. га, та у 2000 році – 1,1 тис. га, з 2007 року – полив був відсутній), в 2020 році поливалось 4 тис. га, (капельне зрошення – 300 га).

В Україні крім природньо-кліматичних чинників, головна причина посухи та відсутності зрошення, крім кліматичних чинників, полягає в законодавчій невизначеності земельних відносин та в тимчасовому характері аграрного землекористування.

В мінливих кліматичних умовах, які зумовили негативний вплив засухи на сільськогосподарське виробництво, виникає потреба у розвитку меліоративного комплексу щодо зрошення сільськогосподарських земель та у формуванні ефективних державних механізмів регуляторної економічної політики в сільськогосподарському землекористуванні.

Розвиток меліоративного комплексу повинен базуватися на впровадженні заходів меліорації, зокрема, відновленні та будівництві нових зрошувальних систем.

Список використаних джерел: 1. Офіційний сайт Державної служби України з питань геодезії, картографія та кадастру. URL: <http://land.gov.ua/info/zemelnyi-fond-ukrainy-stanom-na-1-sichnia-2016-roku-ta-dynamika-i-oho-zmin-u-porivnianni-z-iapu-tu-na-1-sichnia-2015-roku/>. 2. Попрозман Н. В., Коробська А. О. Стан та тенденції використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення в контексті національної безпеки держави. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2018. № 11. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1333>. 3. Будзяк О. С. Деградація та заходи ревіталізації земель України. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель: науково-виробничий журнал*. 2014. № 1–2. С. 57–64. 4. Ступень М. Г. Концептуальні засади оптимізації сільськогосподарського землекористування. *Вісник Львівського національного аграрного університету: Економіка АПК*. 2010. № 17(1). С. 16–22. 5. Як змінюється клімат в Україні. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/news/35246.html>.

І. В. Юрченко, канд. екон. наук, с. н. с.
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА: РИНКОВИЙ ОБІГ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Реформування земельних відносин в Україні триває вже 30 років. На протязі цього часу, переважна площа земель сільськогосподарського призначення була передана в приватну власність, проте реалізація цього права відбувається в не повній мірі. Єдиним варіантом реалізації права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення є надання їх в оренду.

Проблема залучення земель сільськогосподарського призначення в повноцінний ринковий обіг гостро стоїть в аграрному секторі країни. На сьогодні, вітчизняні науковці та міжнародний досвід надали однозначну, обґрунтовану та вичерпну відповідь – «так», на питання чи потрібно залучати землі сільськогосподарського призначення в ринковий обіг, чи потрібно надавати право продавати та купувати землі сільськогосподарського призначення. Разом з цим, основні дискусії відбуваються з приводу того, яка модель має діяти при ринковому обігу землі в сільському господарстві, які механізми та запобіжники мають бути закладені в модель, в якій мірі обіг має бути регульований державою.

В березні 2020 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» (№2178-10 від 10.10.2019 р.) [1]. Відповідно до прийнятого нормативно-правового акту, ринковий обіг земель сільськогосподарського призначення розпочне функціонувати з 1 липня 2021 р. Законом визначено коло осіб, які можуть набувати у приватну власність земельні ділянки сільськогосподарського призначення шляхом їх купівлі:

- громадяни України;
- юридичні особи України, створені і зареєстровані за законодавством України, учасниками (акціонерами, членами) яких є лише громадяни України та/або держава, та/або територіальні громади;
- територіальні громади;
- держава [1].

Також введено обмеження на загальну площу земель сільськогосподарського призначення у власності громадянина України (фізичної особи) – не може перевищувати десяти тисяч гектарів. В свою чергу для юридичних осіб загальна площа земельних ділянок сільськогосподарського призначення не може перевищувати загальної площі земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які можуть перебувати у власності всіх її учасників (членів, акціонерів), але не більше десяти тисяч гектарів [1].

Продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної і комунальної власності забороняється.

Іноземним особам, особам без громадянства та іноземним юридичним особам набувати у власність землі сільськогосподарського призначення забороняється.

В Законі передбачено, що переважне право на придбання земельної ділянки може бути передано його суб'єктом іншій особі, про що такий суб'єкт має письмово повідомити власника земельної ділянки.

Слід зазначити, що Між Україною та Європейським Союзом була підписана Угода про асоціацію, яка покликана привести нормативно-правову базу України у відповідність до Європейських стандартів, в тому числі в сфері земельних відносин в сільському господарстві [2].

Незважаючи на це, модель ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення, яка закладена у прийнятому Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення», не відповідає жодній з моделей, що функціонують в країнах Європи [1]. Більше того, українська модель не має нічого спільного з моделлю Данії, Ізраїлю, США та Японії. В світі вже напрацьований та ефективно використовується позитивний досвід регулювання ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення, проте в Україні даний досвід був проігнорований.

Головний Закон, який покликаний врегулювати відносини щодо купівлі/продажу земель сільськогосподарського призначення в аграрній сфері України, викладений на шістьох сторінках. В тексті відсутнє роз'яснення термінологічної бази, відсутні основні задачі на вирішення яких він спрямовується, механізми, інструменти та найголовніше – відсутня мета прийняття Закону.

Закон ніяким чином не регламентує суб'єкта, який від імені держави буде здійснювати розпорядження землями сільськогосподарського призначення при запровадженні їх ринкового обігу. Ця функція, як і раніше, залишається за Держгеокадастром, що є одним із основних чинників корупції (головної проблеми кадастрового управління в Україні). В свою чергу в жодній з країн Європейського Союзу служба земельного кадастру не є розпорядником земель сільськогосподарського призначення. Дану функцію виконує спеціалізоване агентство/агенція, проте ані Законом про ринковий обіг земель в сільському господарстві, ані будь яким іншим нормативно-правовим актом така організація не створена.

У прийнятому Законі згадується такий механізм регулювання, як «переважне право» на купівлю земель сільськогосподарського призначення. Закон ніяк не пояснює з якою метою і саме на що спрямовується використання такого механізму. Проте функціонал такого механізму повністю нівелюється можливістю передачі його іншій особі, що фактично зводить до нуля логіку такого права та відкриває можливості для його продажу, спекуляцій та корупційної складової. В зарубіжних країнах «переважне право» купівлі земель в сільському господарстві передавати або будь яким способом відчужувати заборонено. В свою чергу, застосування даного механізму, спрямовано на те, щоб земля «залишилась» у фермера.

В країнах з достатньо високим рівнем розвитку сільського господарства (Польща, Франція, Німеччина, Чехія, Румунія, Угорщина, Данія, Японія, США, Ізраїль) функціонування ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення спрямоване на розвиток та підтримку сімейного фермерства. Наприклад в Польщі у ст. 23 Конституції визначено, що основою аграрного ладу польської держави є сімейне господарство (сімейні ферми) [4]. Вся політика цієї країни щодо регулювання ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення спрямована на розвиток сімейних ферм.

В свою чергу в Україні залишається невизначеним, на законодавчому рівні, з якою метою землі сільськогосподарського призначення залучаються у повноцінний ринковий обіг, на розвиток чого спрямовується такий обіг, які при цьому будуть використані механізми та інструменти. Запропонована Українська модель ринкового обігу земель в сільському господарстві не має нічого спільного з моделями, які функціонують в розвинених країнах, повністю суперечить нормативам побудови земельних відносин в сільському господарстві країн Європейського Союзу, не враховує наявний позитивний світовий досвід.

З метою формування ефективної, спрямованої на розвиток сімейного фермерства, як еталонної моделі розвитку сільського господарства в світі, українська модель ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення має:

- визначити мету функціонування ринкового обігу земель в сільському господарстві;
- забезпечити державне регулювання ринкового обігу земель через відповідну земельну агенцію, наділивши її правом розпорядження землями державної власності та правом купівлі на ринку земель;
- забезпечити повну заборону на купівлю земель юридичними особами;
- забезпечити ефективне функціонування механізму «переважного права» купівлі земель;
- передати від Держгеокадастру право розпорядження землями сільськогосподарського призначення державної власності до земельної агенції.

Список використаних джерел: 1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення від 31.03.2021 № 552-IX. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://bit.ly/3uwz5ia> (дата звернення: 07.04.2021). 2. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part L 161/3 of 29 May 2014. Official Journal of the European Union. [el. res.]. EUR-Lex. URL: <https://bit.ly/3sYAc9V> (дата звернення 07.04.2021). 3. Лупенко Ю.О., Ходаківська О.В., Юрченко І.В. Земельні відносини у сільському господарстві: світовий вимір. Київ : ННЦ ІАЕ, 2019. 114 с. 5. The Constitution of the Republic of Poland No 78 item 483 of Sejm of Polish Republic of 4 April 1997 [el. res.]. EUR-Lex. URL: <https://goo.gl/9NxAVq> (дата звернення 07.04.2021).

М. Ю. Ярута, викладач

Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва

ОСОБЛИВОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ В АГРАРНІЙ СФЕРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Експорт української сільськогосподарської продукції обіймає одну з провідних позицій у світі. Умови сьогодення – пандемія COVID-19 – можливість визначальної ролі України у забезпеченні світової продовольчої безпеки.

За останніми дослідженнями, наша країна входить до категорії країн, що виробляє більше, ніж споживає. За оцінками операторів ринку, експорт зерна з України у 2018/2019 маркетинговий рік становив 50,4 млн. т. За період з 01.07.2019 по 27.04.2020 Україна експортувала 49,1 млн. т. зерна, що на 17,2 % більше у порівнянні з аналогічним періодом милого маркетингового року.

До ТОП-5 країн, які найбільше імпортували українську сільськогосподарську продукцію за звітний період, увійшли Китай (10,2 %), Єгипет (10,1 %), Іспанія і Нідерланди (по 8,0 %), Туреччина (6,6 %) [1].

Однак, зовнішня експортна політика повинна бути настільки обережною, особливо зернових культур, щоб не створити нестачу власної продукції, хоча у порівнянні з промисловістю: деякі традиційні продовольчі товари повністю не задовольняють український попит на них [2].

Так, за останні 12 місяців серед країн – головних постачальників агропродовольчої продукції в ЄС Україна посіла третє місце, обігнавши Китай. Обсяг поставок становив: США – 12,4 млрд. євро, Бразилія – 11,8 млрд. євро, Україна – 5,9 млрд. євро Китай – 5,7 млрд. євро, а позитивне сальдо торгівлі України агропродовольчою продукцією з ЄС становило в зазначений період 3,772 млрд. євро [3, с. 57].

Інвестиційна діяльність відіграє важливу роль в розвитку підприємств аграрної сфери та сприяє активізації інвестиційного та інноваційного процесу галузі в цілому, впровадженню сучасних технологій, організації ефективного екологічноорієнтованого землекористування.

Аграрній науці України притаманні: невисокий рівень інноваційної діяльності; недостатня комерціалізація наукових розробок та кадрового забезпечення; недостатнє фінансування досліджень на тлі його неефективного розподілу; деградація регіональної мережі дослідних установ; недостатній розвиток експериментальної бази; фактична неналагодженість контактів науковців з агровиробниками.

Основними проблемами здійснення інвестиційної діяльності в аграрному секторі України являються: 1) відсутність ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення, що тягне за собою вилучення капіталу землі з економічного обороту; 2) відсутність єдиного програмного документу щодо розвитку агровиробництва; 3) недосконала державна підтримка розвитку

аграрного сектора; 4) важкодоступність банківських кредитів для сільськогоспвиробників; 5) постійна незбалансованість виробництва деяких видів сільгосппродукції; 6) постійне загострення екологічновиснажливих проблем землекористування та наявна деградація ґрунтового покриву; 7) досить низький рівень розвитку соціальної інфраструктури на селі та постійна втрата інтересу до ефективної праці та отримання стабільних і достатніх доходів; 8) високий рівень рентабельності виробництва окремих сільськогосподарських культур [4, с. 5–9].

Зараз можемо спостерігати негативні інвестиційні процеси в агропромисловій сфері, що можуть стати загрозливим фактором для всієї економіки України. Починаючи з 2016 року констатуємо тенденцію росту загальних обсягів капітальних інвестицій в агропродовольчі сектори економіки України, однак у 2019 році, за даними Держстату, їх розмір зменшився на 2,2 %. Так, у фактичних цінах розмір капітальних інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство за 2019 рік становив 55,25 млрд грн або 83,8 % від обсягу відповідного показника минулого року.

Але, не зважаючи на такий негативний прояв, сільське господарство зберегло інвестиційну пріоритетність у порівнянні з харчовою промисловістю: на 1 грн капітальних інвестицій припадає 1,72 грн вкладень у сільське господарство. Але, якщо вести мову про динаміку цієї пріоритетності, то з 2017 року вона має тенденцію до зниження.

Темпи приросту сільськогосподарського виробництва у 2019 році, у порівнянні з 2018 роком, зросли на 1,1 % за рахунок хорошого врожаю. Але такий низький рівень даного показника віддзеркалив на спаді інвестицій в аграрний сектор. Навіть деякі позитивні явища, не змогли переважити усі негативні чинники інвестиційної діяльності аграрної економіки України, а саме – несприятливу аграрну політику, скорочення бюджетної підтримки, звуження можливостей залучення інвестицій і неприйнятні для потенційних вкладників капіталу ризики інвестування [5].

Оскільки у 2020 році виникли додаткові негативні інвестиційні чинники, не лише в сільськогосподарській галузі, а й у світовому господарстві в цілому, обсяг капітальних інвестицій у сільське господарство в Україні у 2020 році склав близько 36 млрд грн, що на 14 – 15 млрд грн менше, ніж у минулому році.

Найбільш вагомими з них є:

- 1) недостатньо виважені зміни в секторальному управлінні;
- 2) несприятливі погодні умови;
- 3) пандемія Covid-19;
- 4) відмова інвесторів реалізовувати заплановані проекти у очікуванні відкриття ринку землі, що привела до збільшення ризику збереження капіталу;
- 5) погіршення фінансового стану держави;
- 6) припинення діяльності значної кількості суб'єктів малого бізнесу;
- 7) уповільнення інвестиційної діяльності в секторах економіки, пов'язаних із сільським господарством.

Існуючий інвестиційний спад 2020 року також негативно позначився на темпах розвитку економіки, продовольчій безпеці країни, а також на валютних та бюджетних надходженнях.

Саме тому заходи щодо активізації інвестиційної діяльності у агропродовольчих секторах економіки потребують першочергового вирішення:

- формування сільськогосподарської політики та механізмів її реалізації за аналогією країн ОЕСР;

- зменшення інвестиційних ризиків агровиробників;

- протидію агрорейдерству та захопленню земель сільськогосподарського призначення;

- створення умов для масштабного розвитку малого агробізнесу, кооперації і надання підтримки реалізації їхніх інвестиційних проектів через скасування преференцій крупному аграрному бізнесу.

Прогнозні суми інвестицій для аграрної сфери України на 2021 рік складають – 26 млн. євро відповідно до програми «Підтримка ЄС для розвитку сільського господарства і малих фермерських господарств в Україні» (Угода про фінансування ENI/2019/042–119 від 28.12.2020р.) [6].

Ефективне сільськогосподарське виробництво будь-якої країни має вагомe значення для забезпечення конкурентоспроможності економіки і являється одним із наслідків високого рівня національного загальноекономічного розвитку. Аграрний сектор економіки України сьогодні активно розвивається та має значний потенціал подальшого розвитку, через подолання преференцій крупному аграрному бізнесу, узгодження умов діяльності різних за масштабом підприємств, підвищення рівня підтримки малого та середнього бізнесу.

Імплементация вітчизняного законодавства, передбачена Угодою про асоціацію між Україною та країнами ЄС, спрямована на створення організаційно-правових та економічних умов розвитку фермерських господарств, удосконалення процесів управління земельними відносинами, дає позитивну динаміку активізації державної політики.

Список використаних джерел: 1. Україна збільшила експорт сільськогосподарської продукції на 14%. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/02/20/657297/>. 2. Електронне видання ZN,UA. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/torgoviy-predstavnik-ukrayini-bez-ukrayinskogo-eksportu-silskogospodarstvo-yevropi-ne-vitrimaye-343216_.html. 3. Черкасова Т.І. Моторнюк І.В., Митрошак Ю.М. Проблеми розвитку аграрного сектора України. *Економіка та управління національним господарством*. Вип. 40.2019. С.57–61. 4. Русан В.М. Державна аграрна політика: оцінка ефективності та шляхи удосконалення. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень, 2019 р. С. 5–9. 5. Мультимедійна платформа іномовлення України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2886365-kapitalni-investicii-v-agrosector-torik-zmensilisa-na-22-eksperti.html>. 6. LANDLORD. URL: <https://landlord.ua/news/koly-ukraina-otrymaie-pershyyi-transh-vid-ies-dlia-pidtrymky-silskoho-hospodarstva/>

Наукове видання

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СТАЛОГО АГРОВИРОБНИЦТВА ТА СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ
В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ**

**Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції**

20 травня 2021 р.

За редакцією авторів
Відповідальні за випуск І.О. Шарко, К.М. Крамаренко

Підп. до друку 19.05.2021р. Формат 60x84/16.
Гарнітура Таймс. Друк. цифровий.
Обсяг: 14,2 ум.-друк. арк., 20,1 обл.-вид. арк.
Тираж 50.